

FÖLDES TÖRTÉNETE II.

1849-2000

FÖLDES TÖRTÉNETE

II.

2000-ig

KARACS ZSIGMOND ÉS PÉTER IMRE
közreműködésével

szerkesztette
DR. BAKÓ ENDRE

FÖLDES, 2018

Kiadta: Földes Nagyközség Önkormányzata

Felelős kiadó: Jeneiné Dr. Egri Izabella polgármester

**A kötet szerkesztői köszönetet mindazoknak,
akik fényképekkel, dokumentumokkal segítették a
monográfia megjelenését.**

ISBN 963 00 9274 3

ISBN 963 00 9275 1

Nyomdai munka: Hektográf Nyomda, Püspökladány

TARTALOMJEGYZÉK

Jeneiné dr. Egri Izabella ELŐSZÓ	5
Püski Levente A TÖKÉS VISZONYOK ÉRDEKRENDSZEREI	6
Bekapcsolódás az országos politikába /1849 – 1914/ Önkormányzat- közigazgatás a történelmi Magyarország keretei között	11
A község infrastrukturális fejlődése az I. világháborúig	23
Politika és közigazgatás a Horthy korszakban	36
Társadalmi élet a két világháború között	53
Péter Imre FÖLDES ÁTALAKULÓ TÁRSADALMA 1945 UTÁN	62
A mezőgazdaság átalakuló világa	70
Felszabadításból megszállás	73
Az újbirtokos és kulák parasztság ellen	99
Földesen is szövetkeztek	102
A borkabátosok szövetkezete	115
A falu keserédes éve	141
Fiatalok a Rákóczi élén	147
Kolhozból valódi szövetkezet alakult	153
Emlékek Földes agrártörténetéből	164
Dr. Herpay Gábor A FÖLDESI REFORMÁTUS EGYHÁZ	186
Templom, torony	189
Vagyoni viszonyok, számadások	190
Anyakönyvek, levéltár, temetők, tanügy	192
Kovács András A FÖLDESI REFORMÁTUS EGYHÁZVÁZLATOS TÖRTÉNETE 1935 – 2017	198
Karacs Zsigmond A földesi zsidóság	213
FÖLDES NEVES SZEMÉLYISÉGEI	229
Karacs Zsigmond BALÁSHÁZY JÁNOS FÖLDESEN	230
Nyakas László- Péter Imre Zoltai Lajos, a polihisztor	241
Dr. Dankó Imre KARÁCSONY SÁNDOR	244
Dr. Bakó Endre CSÁTH GÉZA FÖLDESEN	251
MONOGRÁFIÁNK ELŐFIZETŐI	257
KÉPEK FÖLDES ÉLETÉBŐL	265

KEDVES OLVASÓ!

16 év telt el az első kötet megjelenése óta. A magyar millennium tiszteletére két kötetes monográfiát terveztek a szerzők. Az első kötethez méltó második kötet volt a célunk. Az akadályok nemesebbé teszik a küzdelmeinket. Sikerült mára az akadályokon felülkerekedni és elkészült ez a második kötet.

Földes lakói és elszármazottai nagyon várták már e kötet megjelenését. Ahogy minden ember része hazájának, úgy minden tettével szülőföldje sorsát jobbítja - akár helyben akár távol él és tevékenykedik. A lényeg, hogy ki mennyire mélyen éli át a szülőföldhöz tartozás érzését, s hogy tetteit mennyire lelkesen állítja ezen érzés szolgálatába. A szülőfaluhoz való kapcsolat egy fontos momentuma megismerni annak múltját. Hiszen a múlt segít értelmezni a jelen problémáit és segít jövőnk tervezésében. Elődeink egykori községi szervezeteik létrehozásával a vármegyével szemben megállták helyüket a rendi alkotmány idején, egyaránt biztosítva a nemesi kiváltságokat és a polgári egyenjogúságot. Erre emlékezik a nagyközség minden évben április 14-én, Földes Napján, megköszönve őseink kitartó és áldozatos munkáját.

Ez az örökség nekünk, földesieknek azt üzeni, hogy érdemes odafigyelni, megőrizni és becsben tartani azt, ami a gyökereinket jelenti, hiszen ez az a megtartó szál, amely múltat, jelent és jövőt összeköt. Ez az, amihez viszonyítani tudunk, és amiért nap mint nap képesek vagyunk újrakezdeni. Ha vigyázunk értékeinkre, és azokból táplálkozva tekintünk előre, jövőnk is értékkel lesz teljes. Szeretjük ezt a falut, amely számunkra az otthont és a hazát jelenti. A haza nem az állam, nem a közigazgatás, nem a társadalmi berendezkedés. A haza ez a nemzet, ez a vidék és ez a közösség. A haza az otthon. A haza mi vagyunk.

E kötet Földes Napjára készült el. Ez a nap számunkra az összetartozás ünnepe is. Hiszen ilyenkor a múltra emlékezünk a jelenben. A jelenben élők itt töltöttük gyermekkorunkat, itt jártunk bölcsődébe, óvodába és iskolába, itt játszottunk barátainkkal, itt kerékpároztunk, fociztunk hajdanán. Akiknek életét másfelé is vitte a sors, ha már nem is laknak itt, bízunk benne, hogy a szívükben él a Földeshez tartozás érzése. Bárki, aki elmegy mellettünk az utcán, aki kiszolgál a boltban, tanítja gyermekünket az óvodában és iskolában, gyógyít, ha betegek vagyunk, annak az élő közösségnek a tagja, amelynek mi is részesei vagyunk. Rajtunk is múlik, mennyire mélyen éljük át ezt az érzést.

Megtehetjük, hogy szemünket a földre szegezve, másról tudomást sem véve éljük mindennapjainkat, de akkor életünk hétköznapi végeérhetetlen láncolata lesz. De élhetünk úgy is, hogy nyitott szemmel és nyitott szívvel ügyelünk egymásra, készen arra, hogy egy-egy szóval, megértő pillantással, egy gyors mosollyal és hogyha kell, kinyújtott karral segítsünk egymásnak.

Én hiszek abban, hogy elődeink kitartása, küzdése példa a jelen és jövő generációjának. Ez a könyv megismertet bennünket sok olyan információval, mely az összetartozást erősíti. A tudat, hogy tartozunk valahová, valakikhez, olyan belső töltést jelent, amely átsegít a nehézségeken.

Köszönet illeti mindazokat, akik e két kötetes mű megalkotásához anyagilag hozzájárultak. Sajnos már többen vannak, akik csak lelki szemeikkel olvashatják e kötet lapjait.

Bízom abban, hogy otthonainkban, könyvespolcainkon megtalálható lesz ez a két kötetes monográfia, mely 2000-ig tartalmazza Földes múltját, híres szülőtteit és lakóit.

„A szülőföld szálai örök összekötők a tájjal és a földdel, amiből az ember lett, és amivé lesz, és nem szakadhatnak el soha.”(Fekete István)

Földes, 2018. április 14.

Jeneiné Dr. Egri Izabella
polgármester

Püski Levente:

A tőkés viszonyok érdekrendszerei

1. Bekapcsolódás az országos politikába /1849-1914/

1848 a magyar liberális alkotmányosságnak, a polgári parlamentarizmusnak a kiteljesedését eredményezte. A szabadságharc veresége viszont ennek a folyamatnak az elakadásával járt együtt. A bécsi udvar felszámolta az önálló magyar parlamentet, és az annak felelős kormányt. Választásokat nem tartottak, megszűnt a pártélet, sőt még a politikai jellegű egyesületek sem működhetek. Nincs forrásunk arra nézve, hogy a földesiek körében az aktív ellenállásnak valamilyen formája kialakult volna. A fennálló jogszabályok, az államapparátus hatékony ereje rendkívül szűkre szabta a politizálásnak, vagy akár a pusztá véleménynyilvánításnak a lehetőségeit 1849 után. Valószínű azonban, hogy az öntudatos helyi lakosság - az ország más részeihez hasonlóan - elutasította a behódolást és az együttműködést a bécsi kormánnyal. A passzív ellenállás jegyében az emberek peres ügyeiket inkább a hivatalos bírói szervek bekapcsolása nélkül, helyben intézték el.¹

A központi hatalom iránti ellenszenvet fokozta, hogy a rend fenntartására a vármegyében jelentős létszámú katonaság tartózkodott, melyet szétosztottak az egyes települések között. Az 1860-as években egy lovasszázadot helyeztek el Földesen, ami súlyos, elsősorban anyagi terhet jelentett a helyi lakosoknak.² A Habsburg-birodalom vezetése a belső nehézségek és külpolitikai kudarcok után fokozatos engedményekre kényszerült. Az Októberi Diploma 1860. évi, a Februári Pátens 1861. évi kiadása, valamint Deák Ferenc nevezetes húsvéti cikkének megjelenését követő tárgyalások az uralkodó és a magyar vezetők között, jelentős mértékben bővítették a politikai élet mozgásterét. 1861-ben, majd 1865-ben országgyűlési követválasztásokra került sor. A nádudvari választókerületben, melyhez Földes is tartozott mindkét alkalommal, a 48 örökségéhez ragaszkodó, előbb határozati, majd szélsőbal párti Kállay Ödönt választották meg.³

Az 1867. évi kiegyezés végül biztosította az alkotmányosság helyreállítását Magyarországon. A jogállamiság kiépülése, a pártok szabad működése, a parlamentarizmus kiteljesedése helyi szinten is kibővítette a

¹ Herpay Gábor: Földes község története. Debrecen 1936. 157.

² Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Nemzeti Levéltár, megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, IV. B. 253. 11.k. 1867 május 20.

³ Adalbert Toth: Parteinen und Reichstagswahlen in Ungarn 1848-1892. München, 1973. Kováts Dénesné: Országgyűlési követválasztások Szabolcs megyében. Kézirat, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Nemzeti Levéltár

politikai véleménynyilvánítás lehetőségeit. Földesen azonban mindez meglehetősen felemás módon valósult meg. Forrásaink a lakosság politikai aktivitására, nézeteinek alakulására szinte alig vannak. Néhány tény mégis arra utal, az embereket elsősorban megélhetési gondjaik, és a helyi közülethez kapcsolódó problémáik foglalkoztatták. Érdeklődésük az országos politika iránt csekélynek mondható. A dualizmus mintegy 40 éve alatt a községből nagyobb regionális jellegű politikai akció nem indult ki. 1867 és 1918 között 13 alkalommal került sor képviselőválasztásra, ám kivétel nélkül mindegyik a legnagyobb rendben, komolyabb, nagyobb visszhangot kiváltó incidens, esetleges választási visszaélés nélkül zajlott le. Nincs tudomásunk olyan földesi személyről, aki országos vagy megyei szinten, valamely párt színeiben jelentősebb politikai karriert futott volna be. Az 1869-es választásokon szavazni még csak a körzet központjában, Nádudvaron lehetett. A nagy tavaszi belvíz és sár miatt azonban a földesiek - más községek lakosaival együtt - úgy döntöttek, hogy inkább nem mennek el a szavazásra.⁴

Ennek ellenére a politikai véleménynyilvánítás egyik legfontosabb színterének mégiscsak az országgyűlési képviselőválasztások tekinthetők. A község lakosainak állásfoglalása sokat is nyomott a latba. Földes a dualizmus évtizedeiben - függetlenül attól, hogy közigazgatásilag Szabolcs vagy Hajdú vármegye része volt - végig a nádudvari választókörzethez tartozott Egyek, Kaba, Nádudvar, Püspökladány, Tetétlen és Tiszacsege településekkel együtt. A választójogot az 1848. évi V. és az azt némileg módosító 1874. évi XXXIII. tc. szabályozta. A különböző vagyoni és műveltségi cenzusok révén ezek a törvények országosan a lakosság mintegy 6-7%-nak biztosítottak választójogot a dualizmus időszakában. Másként alakult viszont a helyzet Földesen. A település ugyanis nemesi község volt. A már említett törvények pedig kimondták, hogy régi joron továbbra is minden nemes férfinak megmaradna a választójoga, de csak személyében. Ez azt jelentette, hogy akiket az 1860-as években ilyen jogcímen felvettek a választói névjegyzékben, azok jogosultságukat, függetlenül vagyoni helyzetüktől, életfogytiglan meg is őrizték. Részletes választói névjegyzékünk legkorábbi 1877-ből van.⁵

Választók a nádudvari körzetben		
	választók száma	arányuk a lakosság %-ában
Egyek:	195	8,2 %
Földes:	702	29,7 %
Kaba:	236	10,00
Nádudvar:	485	20,5 %
Püspökladány:	313	13,2 %
Tetétlen:	149	6,3 %

⁴ Kováts Dénesné: Országgyűlési követválasztások, 26.

⁵ Nyakas Miklós: Hajdú vármegye létrejötte. Hajdúböszörmény, 1983. 61.

Tiszacsege:	287	12,1 %
Összesen:	2367	100,0 %

Az adatsorból világosan látszik, hogy a körzet összes települése közül abszolút számokban egyértelműen Földes áll a legelőkelőbb helyen, és az a tény, hogy a lakosok közel 30%-ának van választójoga, országosan nézve is kiugróan jó eredménynek számít. Egy 1879-es választónévjegyzék alapján az is kiderül, hogy ez a jelenség pontosan milyen okokra vezethető vissza.⁶

Választójogosultság megoszlása		
Földesen: "régi"jogon:	582	90,0 %
földbirtok alapján:	35	5,4 %
jövedelem alapján:	18	2,8 %
iskolai végzettség alapján:	11	1,7 %
összesen:	646	100,0 %

Jól látható, hogy a kedvező helyzet elsősorban a lakosság társadalmi helyzetével magyarázható, azzal a ténnyel, hogy nagyon sokan nemesi származásuknak köszönhetően - ún. régi jogon - jutottak választójoghoz. Földes ebből a szempontból egyedülállónak tekinthető a nádudvari körzetben belül. A fenti kép alapvetően a XX. század elejére sem változott meg, bár némileg módosult. A választó-jogosultak száma a körzetben általában 2200-2400 fő körül ingadozott. Ezen belül Földes részesedése 20-24 % között mozgott, a község súlya tehát a választókerületen belül valamelyest csökkent. Bizonyos átrendeződés tapasztalható a földesiek választójogosultságát illetően is. Azok aránya, akik elsősorban nemesi származásuknak köszönhetően mehettek el szavazni, a századfordulóra jelentősen visszaesett, bár még mindig abszolút többséget alkotott. /54 %./ Az ő rovásukra nőtt meg a földbirtok alapján szavazati joghoz jutók aránya. /36,5 %/

Továbbra is kérdés azonban, hogy ez a jelentős számú választópolgár mely (párt)politikai irányzathoz kötődött, kit támogatott a dualizmus kori választásokon.

Országgyűlési képviselőválasztások anádudvari körzetben			
Időpont	megválasztott személy	pártállás	megjegyzés
1867	Molnár Endre	balközép	időközi választás
1869	- '' -	- '' -	
1870	gr. Zichy Sándor	- '' -	időközi választás

⁶ Hajdú-Bihar Megyei Nemzeti Levéltár Központi Választmány iratai, IV.B. 904/b. 6. cs.

⁷ HBMNL Központi Választmány iratai, IV.B. 904/b 10. cs.

1872	Lukács Ignác	szélsőbal	
1872	Ivánka Imre	szélsőbal	
1875	Veszprémy István	Függetlenségi Párt	
1878	- '' -	- '' -	
1881	- '' -	- '' -	
1884	Papp Elek	- '' -	
1887	- '' -	- '' -	
1892	- '' -	- '' -	
1896	- '' -	- '' -	
1901	- '' -	- '' -	
1905	- '' -	- '' -	
1906	- '' -	- '' -	
1910	- '' -	- '' -	

Az adatsor egyértelműen jelzi, hogy a választókerület és benne a komoly súllyal rendelkező Földes a korszak folyamán végig következetesen hű maradt a kossuthi hagyományokhoz. Mint ahogy az alföldi területek nagy részén, itt is alapvetően függetlenségi párti politikusokat választottak az országgyűlésbe. Közülük is kiemelkedett Papp Elek, aki mintegy 30 éven át volt a körzetnek országosan is ismert és tekintélyes országgyűlési képviselője. Támogatói között ott voltak a földesiek is, amit számos bizonyíték támaszt alá. 1885-ben megalakult a helyi I. 48-as népkör.⁸ 1902. szeptember 19-én a községi képviselőtestület díszközgyűlésen emlékezett meg Kossuth Lajos születésének 100. évfordulójáról.⁹ Az 1905 januári képviselőválasztási kampány során Papp Elek a körzetben először Kabát, majd Földest kereste fel, ahol a képviselőjelöltet a főbíró által vezetett küldöttség fogadta.¹⁰ 1909 júniusában pedig a földesi képviselőtestület 100 koronával járult hozzá egy Papp Elek képviselőségének 25 évfordulójára tett tanügyi alapítványhoz.¹¹ Az is igaz viszont, hogy az emberekben többnyire nem keltettek különösebb izgalmat a képviselőválasztások, a község képviselőtestülete soha nem tárgyalta meg az ún. "nagypolitika" eseményeit, még 1905-06 évek körül sem, amikor pedig súlyos kormányzati- és parlamentáris válságot élt át az ország. Ebben különböző tényezők játszottak szerepet. Mindenekelőtt az 1871. évi községi törvény kifejezetten elő is írta, hogy községek nem foglalkozhatnak országos jellegű politikai kérdésekkel. A földesieknek ez a törvénytisztelete azonban összefüggött azzal a napjainkban is érzékelhető jelenséggel, hogy a helyi közélet problémáit fontosabbnak tartották az országos politikánál. Továbbá figyelembe kell venni, hogy Papp Eleket szinte kivétel nélkül

⁸ Herpay i.m. 238.

⁹ HBMNL V. 625/b. I. k. 1902. szeptember. 19.

¹⁰ Debreceni Független Újság, 1905.január 12. 5.

¹¹ HBMNL V. 625/b. III. k. 1909.június 6.

egyhangúan vagy elsőprő fölényrel választották meg országgyűlési képviselőnek. Így tehát nem volt sok ok izgalomra.

Önkormányzat - közigazgatás a történelmi Magyarország keretei között

A császári hadsereg, miután 1848 augusztusában megszállta a szabolcsi területeket, itt is bevezette a szigorúan centralizált katonai közigazgatást. A polgári szervek csak ennek erősen alárendelve épülhettek ki. Aligha kell bizonygatni, hogy Földes számára mindez súlyos következményekkel járt. Felfüggesztették az önkormányzati szervek működését, a szolgabírók rendeletekkel kormányoztak, melyek végrehajtásáért a jegyző felelt.¹² A katonai terheket - mint már szó volt róla - Földes felváltva viselte a többi településsel. Nádudvaron rögtönítélő bíróság működött. 1850-ben, a csendőrség országos megszervezésének keretében Földesen csendőrorsöt állítottak fel.¹³ Fokozta a bizonytalanságot és a zavart, hogy a közigazgatási beosztást állandóan átszervezték. A település először a nádudvari járáshoz tartozott. 1850-től azonban már az újonnan szervezett püspökladányi járáshoz, ahol új járási bírósági központot is felállítottak. Közben 1849 végén Debrecen székhellyel Dél-Szabolcsból, Észak-Biharból és a Hajdúságból új kerületet hoztak létre. 1851-ben egyesítették a két szabolcsi járást, de a járási központ továbbra is Püspökladány maradt. 1853-ban Dél-Szabolcsot ismét Észak-Biharral egyesítették, Földes pedig átkerült a derecskei járásba. 1860. április 19-én az uralkodó ígéretet tett a megyei önkormányzat visszaállítására, melyre Szabolcsban 1861 elején került sor. Ezzel párhuzamosan zajlott le az egyes településeken, így Földesen is az általános tisztújítás, mindenekelőtt a bíró és a jegyző megválasztása. A helyzet azonban távolról sem vált egyszerűbbé. A megyei önkormányzat ugyanis elszigetelve működött az országos közigazgatási szervektől, az állami adófizetést nem hajtották végre. Földes viszont ismét visszakerült a nádudvari járáshoz. 1861 végén aztán az uralkodó fel is számolta a megyei testületeket, melyeknek működése csak a kiegyezési folyamat részeként 1867 májusától áll vissza.¹⁴

A kiegyezés megkötése után a politikai konszolidáció keretében kerül sor lassan, fokozatosan az állami és helyi közigazgatás kiépítésére, tevékenységének újra szabályozására. A megyebizottság 1867-ben lényegében a korábbi, 1861-es összetételében működött tovább egészen 1872-ig.¹⁵ Ekkor alakult meg az új törvényhatósági bizottság az 1870: XLII. tc. alapján úgy, hogy tagjait

¹² Herpay i.m. 157.

¹³ Tóth Sándor: Szabolcs, Szatmár megyék, Hajdú városok kerülete közigazgatásának változásai az 1849-1865. évi abszolutizmus és provizórium alatt. Nyíregyháza, 1998. SzSzBML kézirat, 15.

¹⁴ Tóth i.m. 2-40.

¹⁵ Balogh István: A megyei önkormányzat működése Szabolcsban 1848-1872 között. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp. 1971. 205.

felelősséget vállalták, felelősséget pedig a legtöbb adót fizetők /virilisek/ alkották. Ebbe a bizottságba hat földesi került be, négyen választott, ketten pedig virilis tagként.¹⁶

Az 1867 utáni időszakban a települést érintő egyik legfontosabb közigazgatási változásnak Hajdú vármegye megalakítása tekinthető. Az első, 1873. évi Szapáry-féle törvényjavaslat még a Hajdú Kerületet kívánta Szabolcshoz csatolni. A Hajdúkerület és Debrecen küzdelmének eredményeképp azonban a kormányzat megváltoztatta területrendezési terveit.¹⁷ Az 1876: XXXIII. tc. már kimondta, hogy a Hajdúkerületből, három Bihar megyei és tíz Szabolcs megyei településből, - beleértve Földest is - meg kell alakítani az új vármegyét. A földesiek - Varga Geizát idézve - még sokáig "idegenkedtek" ettől, a megkérdésük nélkül végrehajtott változástól,¹⁸ a századfordulóra azonban már jórészt megbékéltek az új helyzettel. 1903-ban például 500 fős megyei küldöttség utazott fel a fővárosba a Függetlenségi Párt támogatására, köztük földesiek is. A küldöttség azonban hangsúlyozta, hogy nem a megyét, hanem a "hajdúkat" képviseli.¹⁹ A nem éppen bőkezűségéről híres földesi képviselőtestület 1904-ben anyagilag is hozzájárult a hajdúsági összetartozást jelképező bösörményi Bocskay-szobor felállításához.²⁰ A megbékélést persze jelentősen megkönnyítette, hogy 1876-ban egy egész járást csatoltak Hajdú vármegyéhez. A földesiek előljáróságai, felettes hivatalai tehát ugyanazok maradtak, mint korábban.

Sokkal nagyobb viharokat kavart a vármegyén belüli közigazgatási szerkezet megváltoztatása. 1876 után a megyében két járás működött, a balmazújvárosi és a nádudvari. Földes, a tradícióknak megfelelően, a közigazgatási és az országgyűlési kerületi beosztás tekintetében a nádudvarihoz, míg igazságszolgáltatási téren - a megyében működő öt járásbírói szék hely közül - a püspökladányihoz tartozott. A pénzügyi igazgatást illetően viszont a hajdúszoboszlói adóhivatal lett a felettes hatósága. Ezt a megosztottságot kívánta a vármegye megszüntetni, amikor hosszas előkészület után úgy döntött, hogy Hajdúszoboszlót teszi meg járási székhelyül. A döntést racionalizálási szempontokkal indokolták: azzal, hogy így a főszolgabírói és az adóhivatal egy helyre kerül. Az alispán a tervezett lépést már 1893-ban nyilvánosan jelezte, a törvényhatósági bizottság döntése pedig csak 1901-ben született meg, az érintetteket mégsem sikerült meggyőzni. Elsősorban Püspökladány és Kaba szerette volna a döntés megmásítását elérni és a központot saját községükbe helyezni. Földes község vezetősége - más településekhez hasonlóan - 1901-ben és 1902-ben is hevesen tiltakozott a változások ellen.²¹ Magatartásuk mögött két fő szempont húzódott meg. Az egyik az, hogy a földesi vezetők

¹⁶ Nyakas i.m. 88.

¹⁷ Nyakas i.m. 17-42.

¹⁸ Hajdumegye leírása. Szerk.: Varga Geiza, Debrecen, 1882. 5.

¹⁹ Nyakas i.m. 83.

²⁰ HBMNL V. 625/b. II. k. 1904. január 30.

²¹ U.o.: I. k. 1901. július 30. és 1902. április 8.

valószínűleg jó kapcsolatokat építettek ki Püspökladány felé, és attól félték, hogy a járásbíróság áthelyezése Szoboszlóra kedvezőtlen hatással lesz peres ügyeik menete szempontjából. Erre utal, hogy Földes állt ki a leghamarabb és a leghatározottabban Püspökladány mellett. A másik a rossz közlekedési viszonyok. Hajdúszoboszló felé ugyanis - hangsúlyozták többször is - csak egyetlen, télen alig használható út vezet. Püspökladány - elsősorban Földes támogatásával - elérte, hogy a vármegyei közgyűlés 1906 szeptemberében módosítsa korábbi döntését. Végül hosszas huzavona után a belügyminisztériumig jutott az ügy, ahol az illetékes tisztviselők Hajdúszoboszlónak adtak igazat és - feltehetőleg 1910-ben - ténylegesen is sor került a járási székhely áttelepítésére. A minisztériumi döntés azonban csak átmenetileg és csak a felszínen csillapította le a kedélyeket, a földesiek elégedetlensége Szoboszló iránt mindig megmaradt.²²

A vármegyének igen nagy befolyása volt a földesi önkormányzat életére. Jóváhagyta a községi költségvetést, ellenőrizte a vagyongazdálkodást. Egy ízben például a vármegyei közigazgatási bizottság határozatilag tette felelőssé a főbíró és a főjegyzőt az elmaradó köztartozások miatt.²³ 1907 áprilisában a községet pótköltségvetés készítésére kötelezték, mivel a rendes költségvetésben nem szerepelt a földesi közbirtokossági takarékpénztár által adományozott összeg.²⁴ A megyei szabályrendeletek a községekre, így Földesre is érvényesek voltak. A vármegye illetékes szervei lényegében Földes felsőbb hatóságai voltak és befolyásuk a község számos területére kiterjedt. Közigazgatási szempontból a nádudvari főszolgabíró volt a felettes szerv. Ő elnökölt a földesi képviselőtestület minden olyan ülésén, amikor az előljárókat választották meg. A főbíró, jegyző és orvos esetében csak azon három személy egyikét lehetett megválasztani, akiket a főszolgabíró jelölt, egyéb tisztségeknél a képviselőtestület szabadon jelölhetett. Jórészt a közigazgatási beosztásra épült a hadkiegészítési/sorozási/ és a katonaság részére szükséges loállítási kötelezettség.²⁵ A vármegyei központi választmánya állította össze a földesi választópolgárok névjegyzékét. A község egészségügyi viszonyait illetően - beleértve a földesi lófedeztetési állomás felügyeletét - a megyei tiszti főorvosnak, oktatásügyi téren a megyei tanfelügyelőségnek volt ellenőrzési joga. Első pillantásra úgy tűnik, hogy a vármegye erős korlátozó tényezőt jelentett a község önkormányzatára, ennek azonban időnként voltak kedvező oldalai is. A községi vezetőség döntéseinek a felülbírálata esetenként előnyös is volt a lakosokra nézve. 1898-ban például Földes segélyt kért és kapott a vármegyei alaptól.²⁶ 1905-ben az alispán a

²² A járási székhely körüli huzavonát ismerteti: HBNI IV. B. 905/b. 161. cs. 1920/215. irat

²³ HBNI V. 625/b. III. k. 1908. november 30.

²⁴ U.o : 1907. április 5. és augusztus 16.

²⁵ Igaz, sorozási téren Püspökladány, loállítás terén pedig Kaba volt a földesiek központja

²⁶ U.o.: I. k. 1898 május 15.

korábbiánál magasabb fizetés megállapítását kérte a községi óvónő részére, 1910-ben pedig, megsemmisítve a földesi vezetés korábbi döntését, nyílt árverést rendelt el a vadászati jog bérbeadásáról. Arra hivatkozva, hogy egy többezerholdas terület vadászati jogát nem lehet verseny nélkül, egyetlen pályázónak odaítélni.²⁷ Igaz, a helyi vezetésnek minden peres ügyet jelentenie kellett a főispánnak, melyben a község érintett volt, cserébe viszont számítani lehetett a megyei főügyész jogi segítségére. Ténylegesen mindkét fél - lehetőség szerint - inkább kerülte a konfliktusokat. Így pl. a főszolgabíró jelölési jogát általában a helyi érdekek figyelembe vételével gyakorolta. A vármegye többnyire óvatos volt, ha a községi döntések felülbírálatáról volt szó, ugyanakkor a földesi vezetők csak elvétve opponáltak a megyei határozatoknak és a legritkább esetben fordultak segítségért valamelyik minisztériumhoz, amihez pedig törvény adta joguk volt. A vármegyei önkormányzat legfőbb szerve a közgyűlés - más néven törvényhatósági bizottság - volt. A közgyűlés 1878-tól 240, fele részben virilis, fele részben választott tagból állt. Elvileg minden 500 lakosra kellett egy helynek jutnia, ez azonban nem érvényesült precízen minden településre lebontva. A népesség gyarapodása és megyén belüli átrendeződése miatt 1904-ben a törvényhatósági bizottság létszámát felemelték 300-ra/150 virilis - 150 választott/²⁸ Földesnek - később még szó lesz róla - rendszeresen voltak képviselői a közgyűlésben.

Földesnek, mint közigazgatási egységnek a működését korszakunkban számos törvény, elsősorban a két községi törvény - 1871: XVIII. és 1886: XXII. tc. - szabályozta. 1871-ben lett Földes rendezett tanácsú községből nagyközséggé. A földesi önkormányzat - helyi szinten - jelentős hatalommal rendelkezett, és szó szerint helyhatóság volt, hiszen a felsőbb állami szervek csak rajtuk keresztül tudtak az állampolgárokkal érintkezni. Igaz, egyes területeken a korábbi állapotokhoz képest -elkerülhetetlen -jogszűkítés történt. A helyi igazságszolgáltatás 1877-től végleg elvált a közigazgatástól, a községi bíraskodás már csak 20 Ft-nál kisebb pereknél maradt meg. Ennek ellenére Földes - a törvényi korlátok között - lényegében önállóan intézhette belügyeit, melynek következtében jogai és kötelezettségei a helyi élet széles területét ölelték fel:

- Adókivetés és behajtás, a községi vagyon feletti gazdálkodás.
- Részben vagy teljesen gondoskodás a község infrastruktúrájáról: óvoda, iskolák, utak, tűzoltóság, orvosi ellátás.
- Mezei-, tűz- és közrendészet kezelése.
- Szegényügy kezelése, a gyámhatósági jogok gyakorlása.

A felsorolás is jelzi, hogy a helyi vezetés döntései komoly befolyást gyakoroltak az emberek mindennapi életére éppúgy, mint a település egészének a fejlődésére. S többnyire nem elvont jogszabályokat, elvi

²⁷ HBMNL V. 625/b. II.k. 1905. május 28. és július 16. IV. k. 1911. szeptember 5.

²⁸ Újlaky Zoltán: A Hajdú Kerület és Hajdú megye képviselői rendszere 1872-1918. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp. 1971. 317-334.

döntéseket, hanem a mindennapi életet érintő, sokak számára alapvető egzisztenciális kérdéseket jelentettek. Kiemelkedő fontossággal bírt az adók - köztük a különösen fontos bor- és húsfogyasztási adó - kivétele és a községi vagyon kezelése. Mintegy 590 holdnyi földről és számos egyéb ingatlanról volt szó, melyeket rendszeresen bérlet formájában hasznosítottak. Meg lehetett szerezni bérletként többek között a nagyvendéglő épületét, a vásárvám szedésének vagy a községi fuvarozásnak a jogát. A helyi vezetés döntött abban is, hogy a különböző infrastrukturális fejlesztéseket, mint például épületek felújítása, mely vállalkozóknak juttatja. Ezek igencsak húsbba, ill. pénztárcába vágó kérdések voltak. Hogy mennyire, az is jelzi, hogy 1910-ben Pércsy Elek a vármegyéhez fellebbezett azért, mert szerinte súlyos visszásságok történtek a nagyvendéglő bérbeadása körül.²⁹ A legtöbb helyi határozatot persze csak a felsőbb hatóságok jóváhagyásával lehetett végrehajtani, de - mint már szó volt róla - a megyei vezetés óvatosan gyakorolta felügyeleti jogát.

Az önkormányzat legfontosabb szervének elvileg a képviselőtestület tekinthető. Döntési joga volt a pénzügyekben - beleértve a költségvetés elfogadását és minden infrastrukturális fejlesztést - és a személyi kérdésekben, mindenekelőtt a vezetők megválasztását illetően. Az 1871. évi községi törvény szerint felerészben a legtöbb adót fizetőkől - értelmiségieknél az adó duplán számít - fele részben választott tagokból állt. 1886-ban a virilizmust annyiban kiterjesztették, hogy a jogosultságot nem az adózó személyéhez, hanem az adó alapját képező vagyonhoz kötötték. A képviselői jogot tehát ettől fogva megbízottak útján is lehetett gyakorolni. További előírás volt, hogy minden 100 lakos után kell egy képviselő. Sajnos, pontos ismereteink nincsenek, hogyan változott korszakunkban a földesi testület létszáma, annyi azonban bizonyos, hogy a XX. század elején már 40 fős - 20 választott 20 virilis - bizottságról beszélhetünk. A virilis listát évente vizsgálták felül, a választott tagság 6 évre szólt, de rotációs rendszerben - mindig 10-10 helyre - 3 éves ciklusban tartottak választásokat. Közgyűlési jegyzőkönyvek csak 1896-tól vannak, így ezekből annyi állapítható meg, hogy 1896 decemberében volt egy választás, és ettől kezdve mindig 3 év múlva került sor a következőre.

A közgyűlés azonban túl nagylétszámú testület volt, melyet nem lehetett permanensen foglalkoztatni. Az is lehetetlen lett volna elvárni a tagoktól, hogy minden egyes - gyakran komoly előkészületet és háttértudást igénylő - ügyben teljesen tájékozottak legyenek. Ezért a fontosabb ügyek csak az illetékes szakszervezeti tárgyalás után, annak határozati javaslatával kerültek a közgyűlés elé. A fennmaradt jegyzőkönyvek ebből az időszakból nem tartalmaznak utalást arra nézve, hogy pontosan milyen bizottságai voltak a törvényhatóságnak. Annyi állapítható meg, hogy biztosan volt egészségügyi, gazdasági és pénzügyi bizottság.

A képviselőtestület döntéseinek végrehajtásáról az előjárásnak kellett gondoskodnia. Az előjáróság - az 1871. XVIII. tc. alapján - a bíróból,

²⁹ HBMNL IV. B 902/a. Megyei közgyűlési jegyzőkönyvek 13 k. 1910. szeptember 12.

törvénybíróból, /bíró helyettese/ pénztárosból, jegyzőből, közgyámból, orvosból és négy tanácsbeliből állt. Későbbi összetétele a következőképp alakult: főbíró, főjegyző, orvos, pénztárnok, közgyám, községi gazda és hat esküdt. Az előljáróság azonban, mint intézmény, ritkán működött és kevésbé hatékony testületnek bizonyult. Hamar kiderült, hogy a törvényhatóság tényleges vezetése és irányítása a főbíró és néhány választott vezető - pénztárnok, közgyám, községi gazda stb. - mellett elsősorban az adminisztratív apparátus kezében van. Ide sorolható mindenekelőtt a főjegyző, adóügyi jegyző és segédjegyző, közigazgatási segédjegyző, /1901-től/ községi végrehajtó, írnok. Ennek a bürokráciának a feje a főjegyző volt. Ő ügyelte a rendeletek végrehajtását, állította össze a költségvetési tervet, irányította a tisztviselők munkáját. Sőt még az állami anyakönyvvezetés is a feladatai közé tartozott. Helyzetét két további tényező is erősítette. Egyrészt jogot tanult, a közigazgatás útvesztőiben járatos ember volt. Másrészt megválasztása életfogytiglan szól, s pozíciójából – feltéve, ha nem mondott le - elmozdítani csak igen nehezen, fegyelmi eljárás útján lehetett. Személye tehát - szemben a főbírókkal, akiket három évente választottak - bizonyos fokig az állandóságot képviselte a község vezetésében. Az előljáróság hivatalból szintén tagja volt a képviselőtestületnek, melynek létszáma így 54 főre emelkedett.

Földbirtokviszonyok –vezetőréteg

Joggal feltételezhető - komolyabb kutatások nélkül is, - hogy a XIX. század második felében egy alföldi községben a hatalom alapja, a vezető pozíció biztos háttére jelentős részben a földbirtok. Földes esetében is igaz ez a megállapítás, ám a sajátos helyi viszonyok következtében a község helyzete bizonyos fokig egyedinek tekinthető. Földes ugyanis nemesi község volt és határában nem alakult ki valódi, többezerholdas nagybirtok. Szemben például a szomszédos Tetétlennel, ahol a Zichy uradalom meghatározó befolyással bírt a település életére. Földesen a rendelkezésre álló föld a helyi lakosok között oszlott meg, meglehetősen egyenletesen. A problémák jelentős része is ebből fakadt. Mindenekelőtt a földek hihetetlen mértékben szétaprózódtak, s az egy kézen lévő terület sok apró tagban, egymástól gyakran jelentős távolságra feküdt, rendkívüli módon megnehezítve ezzel a racionális gazdálkodást.

Továbbá a földek jelentős része - elsősorban rétek, legelők - osztatlan, közös birtok volt. Varga Geiza Hajdú vármegyei viszonyait leíró munkájában külön is hangsúlyozza, hogy az 1880-as évek elején Földes több mint 10000 holdas határa többezer részből áll.³⁰ A megoldást ebben az esetben csak a tagosítás jelenthette. Csakhogy a rengeteg apró parcellát lehetőleg minél kevesebb tagban egyesíteni, a közösen használt területeket felosztani, úgy, hogy senki se érezze

³⁰ Hajdumegye leírása 201.

magát megrövidítve, igen nehéz feladat. A földesi birtokosok egy része - a lehetséges sűrűlódásokat csökkentendő - eleve úgy döntött, hogy földjeik egy részét nem osztják fel, hanem meghagyják közös tulajdonban. A földtulajdonnak ezt a formáját nevezték közbirtokosságnak. Ilyenfajta birtoklás a XIX. században, ha nem is túl gyakran, de más településeken is előfordult. 1866-ban helyi birtokosok egy csoportja Farkas Albert kezdeményezésére megindította a tagosítást,³¹ ám a legelők elosztása súlyos vitákhoz vezetett. A közbirtokosok egy másik csoportja 1867-ben kérvényt intézett az igazságügyminiszterhez a tagosítás leállítása érdekében. A miniszter a kérdést a megye hatáskörébe utalta. A járási főszolgabíró el is utazott Földesre, összehívta a tekintélyesebb birtokosok értekezletét, de - jelentése szerint - a helyzet annyira elmérgesedett, hogy "az ellentéteket békés úton feloldani nem sikerült." Szabolcs megye vezetése ezek után nem látott más lehetőséget, mint a tagosítás felfüggesztését és az ügy peres útra terelését.³² Mindez be is következett. A tagosítás körüli ellentétek hosszas, több évtizedes pereskedésekhez vezettek. Az 1895-ben megszületett bírósági ítélet végül elutasította a fellebezést. Így kerülhetett sor a még 1888 -ban elkészített terv megvalósítására, - bírói közreműködéssel - melynek eredményeképp a tagosítási folyamat 1897 végén lezárult.³³ A végeredmény ugyan sokak tetszését nem nyerte el, de azt, hogy a korábbiakhoz viszonyítva tisztább tulajdonviszonyokat eredményezett, aligha lehet tagadni.

A gyengén iparosodott, kedvezőtlen közlekedésföldrajzi fekvéssel bíró Földesen a földbirtok képezte a legfontosabb vagyontárgyat. A magyarországi földbirtokviszonyok legkorábbi felmérésére 1893-ban kerül sor. Az 1893-as Gazdacímár szerint a következő személyek rendelkeztek a legnagyobb földesi földbirtokkal:³⁴

1.	földesiközbirtokosság:	2732 hold
2.	Földes község:	590 hold
3.	Csapó István:	259 hold
4.	Kállay László:	258 hold
5.	id. Ványi Sándor:	242 hold
6.	Karácsony Lajos:	189 hold
7.	Farkas Albertné:	128 hold
8.	id. S. Kiss József:	128 hold

A táblázat adatai megerősítik a korábbi megállapításokat. A község területén komoly nagybirtok nem alakult ki, s a legnagyobb magánbirtokos,

³¹ Herpay i.m. 163.

³² SzSzBMNL megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, IV. B 253. 2 kötet. 1867. május 24. és július 10.

³³ Herpay i.m. 164.

³⁴ Magyarország földbirtokosai 1893. Szerk.: Baross Károly, Németh József: Bp. 1893.

Csapó István kezén is "csupán" 259 hold volt. Rendkívül előkelő helyet foglalt el a közbirtokosság és a község. Bár igaz, hogy a község földjének jelentős része - 243 hold - használaton kívüli terület, a közbirtokosságból pedig 2670 hold legelő. A földek sok helyi tulajdonos közötti megosztásának számos következménye volt. Elsősorban a lakosság Földesen kellő mértékben találhatott magának munkaalkalmat, a munkanélküliség veszélye itt - összevetve a megye más településeivel - lényegesen kisebb volt. Részben ezzel, részben a természetes szaporodás csökkenésével magyarázható, hogy a századforduló után a földesieknek csak igen csekély része választotta megélhetési okokból a kivándorlást. Hajdú megyében 1907. bizonyult a rekordévnek. Ekkor a megyei hatóságok összesen 448 útlevelet adtak ki kivándorolni szándékozók részére, de közöttük csupán 4 földesi akadt.³⁵

Lényegében hasonló tendencia érvényesült az egész időszakban. Másodsorban a föld, mint vagyontárgy lehetőséget nyújtott a kiemelkedésre. Az emberek számon tartották az egyes családok felmenőit, a nemesi származás sokaknál nagyobb ranggal, öntudattal járt együtt. Ezen természetesen változtatni nem lehetett. Ha azonban valaki kellő szorgalommal, tehetséggel és szerencsével szaporította birtokát, idővel nagyobb elismertséget és befolyást szerezhett magának. Sajnos, adataink csak a XX. század első feléből vannak, ám joggal feltételezhető, hogy a folyamat gyökerei a XIX. század második felére is visszanyúlnak. Budaházy Bertalan 20, Török Imre 14, Pércsy Lajos 12 holdat örökölt. Birtokaik mérete azonban idővel - hasonló sorrendben - 80, 34, és 57 holdra nőtt meg.³⁶ Az önálló gazdálkodást, a saját föld szaporítását az is ösztönözte, hogy nem lehetett választójoga -és persze választható sem volt - annak, aki gazdai hatalom alatt állt /napszámos, cseléd/ vagy csak személyi kereseti adót fizetett.

Joggal feltételezhető tehát, hogy a vezető rétegnek túlnyomó része valamilyen formában a földhöz kapcsolódott. A vagyon, ha jelentős jövedelemmel és adófizetéssel párosult, azon túl, hogy bizonyos helyi közeleti tekintélyt adott, további előnyökkel is együtt járt. A vármegyei és községi virilis listákat ugyanis a befizetett adó mértéke alapján állították össze. Magas jövedelemmel tehát politikai pozíciókat lehetett szerezni - községi és vármegyei törvényhatósági bizottsági tagság - különösebb erőfeszítés nélkül. Igaz, ezek a jogok nem személyhez, hanem vagyonhoz kötődtek, de miután Földesen csak ritkán találhatunk idegen nagybirtokost, így nem fenyegetett az a veszély sem, hogy a község életét idegenek fogják befolyásolni megbízottaik révén.

A földesi legtöbb adót fizetők listái nem maradtak fenn a dualizmus időszakából. A vármegyei virilisekről azonban - elsősorban az alispáni jelentések révén - lényegesen több információval rendelkezünk.³⁷ Az

³⁵ Alispáni jelentés Hajdú vármegye állapotáról az 1907. évben. Debrecen, 1908.

³⁶ Hajdú vármegye és Debrecen szabad királyi város adattára. Összeáll: a szerkesztőbizottság, Debrecen, 1937.

³⁷ A megyei közgyűlés tagnévsorára nézve: Alispáni jelentés Hajdú vármegye

első adatok 1876-ból származnak. Ekkor 4 földesi névvel találkozhatunk: Bogdán Zsigmond, Csapó István, Karácsony Lajos és Ványi Sándor. Közük Ványi Sándor és Csapó István az igen előkelő, 8. és 15. helyet foglalta el. Később, az 1880-1890-es években rendszeren 7-10 földesi kerül fel a listára. Feltűnő, hogy a földesi viriliseket általában néhány család képviselte, gyakran több taggal is. 1891-ben például a Bogdán-, Karácsony- és Ványi család egyaránt két-két fővel került fel a listára. A legtöbb adót fizetők túlnyomó része, ha egyszer felkerült, akkor évekig ott is maradt, még ha a rangsorban elfoglalt helyzete változott is. Csapó István és Ványi Sándor például több mint másfél évtizeden keresztül, egészen halálukig tagjai voltak a megyei közgyűlésnek. A legelőkelőbb helyezést az első időszakban rendre Bogdán Gábor és Csapó István érte el. Kisebbségként csodaszámra ment, hogy 1887-ben Bogdán Gábor a 2., Csapó István a 3. helyen állt. A századforduló után azonban jelentős átrendeződés következett be. Földes a gazdasági fejlődés terén mindinkább elmaradt a megye más településeivel szemben, ami az adófizetés terén is éreztette hatását. 1903-tól már csak 4-5, esetenként 3 földesi került fel a listára. Közöttük többnyire a Csapó-, Karácsony-, Sápi-család neveivel találkozhatunk, ill. ekkor kezdte meg látványos anyagi gyarapodását M. Kiss József is. A Bogdán- és a Sápi-család képviselői viszont kiszorultak a megyei legtöbb adót fizetők soraiból.

A vármegyei közgyűlés tagjainak másik részét a választott személyek alkották. Földest a XX. század elejéig 10-11 fő képviselte. A névsor a virilisekhez képest jóval változatosabb, ám egy tendencia világosan érződik. Többnyire azok kerültek be a vármegyei törvényhatósági bizottságba, akik a községi önkormányzatban is jelentős szerepet játszottak. Leggyakrabban a Bene, Domokos, Kállay, Karacs, Kiss, Pércsy, Szabó családok nevei fordulnak elő. A földesi főbírák mindig megtalálhatók közöttük: így lett tag többek között Bene János, M. Kiss József, Koroknay Gergely, Pércsy Lajos vagy Szabó Mihály. Hasonló a helyzet a főjegyzőkkel is. Erdélyi - egyes források szerint Erdey - Soma 20 évig volt bizottsági tag. Kállay Ignác 1889-ben még helyettes jegyzőként került be a törvényhatósági bizottságba. Közben 1897-ben községi főjegyző lett, posztjáról 1911 februárjában köszönt le, vármegyei pozícióját azonban végig megőrizte. 1904-től a megyei közgyűlés létszáma 300 főre nőtt. A 150 választott között azonban már csak 7 földesit találunk. Arányaiban nézve ez a következőket jelenti.

Földesiek részvétele a megyei közgyűlésben

1. Választott tagok körében
 - 1904 előtt: 8-9 %
 - 1904 után: 4,7 %
2. Teljes /virilis és választott/ tagság körében
 - 1904 előtt: 7,5-8,8 %
 - 1904 után: 3,4-4 %

állapotáról. 1885-1917. /Éves bontásban./ HBMNL könyvtára. Nyakas i.m. 88.

Világosan látszik tehát, hogy - összefüggésben a megye egyes területein tapasztalható demográfiai és gazdasági növekedéssel - a vármegyei közgyűlésben a földesiek pozíciói egyértelműen romlottak. Ismert persze, hogy a megyei közgyűléseken a bizottsági tagoknak mintegy 20-30 %-a jelent meg rendszeresen, s nagyobb érdeklődést inkább csak tisztújításkor lehetett tapasztalni. A földesiek politikai súlya tehát személyenként jelentősen eltért. Az 1880-90-es években a különböző megyei pozíciók elosztása kapcsán Csapó István neve merült fel a leggyakrabban. Beválasztották számos vármegyei szakbizottságba és többször volt a földesi választási bizottság elnöke is. A századforduló után a földesiek általában véve háttérbe szorultak, s legfeljebb Kállay Ignác főjegyző személyét lehetne kiemelni.

A vármegye mellett a másik fontos terület, ahol a községi vezető rétegnek meg lehet ragadni, a helyi törvényhatóság volt. A túlságosan nagylétszámú községi képviselőtestület inkább csak elvileg rendelkezett nagy hatalommal. A 40 fős tagságra is ugyanaz volt a jellemző, mint a vármegyénél: az ülésekre csak egy részük, 20-25 fő járt el rendszeresen. Közülük csak a vagyonosabbak rendelkeztek elég súllyal ahhoz, hogy véleményükre odafigyeljenek. Önmagában az sem perdöntő, hogy egyes családokból, mint a Domokos-, Török- vagy a Ványi- család, többeket is beválasztottak a testületbe, miután nem tudjuk, hogy a rokonok mennyire segítették egymást. Igazi jelentősége inkább a különböző hivatali pozícióknak volt. Arról, ezeket kik töltötték be, érdemleges információkkal 1896-tal kezdődően rendelkezünk. A község első számú vezetőjének a főbíróat tekinthetjük. Hatalmi pozícióról van szó, hiszen ő elnökölt a képviselőtestületi üléseken, és nagy szerepet játszott a különböző döntések előkészítésében és végrehajtásában.

Földes főbírói 1896-1918 között

? 1897: Domokos János
1897 - 1899: Bene János
1899 - 1906: M. Kiss József
1906 - 1909: Pércsy Lajos
1909 - 1912: Szabó Mihály
1912 - 1915: Koroknay Gergely
1915 - 1918: Szabó Mihály

A főbírákat három évre választották, de úgy tűnik, ezt a posztot hosszabb ideig elég nehéz volt megtartani, melynek két, egymást nem feltétlenül kizáró magyarázata lehet. Mindenek előtt presztízs- és anyagi szempontból egyaránt vonzó állásról volt szó, melyért rendszerint meg kellett küzdeni. Ugyanakkor a hivatallal járó munka sok energiát emésztett fel, ezért a megválasztott főbírók, egy idő után inkább leköszöntek, hogy egyéb kötelezettségeikre több idő jusson. A főbíró helyettesének tekinthető

törvénybírói poszt már inkább csak tekintéllyel, mint tényleges hatalommal járt együtt. Mint már szó volt róla, nagyobb súlya volt a mindenkori főjegyzőnek. Ezt a posztot 1896-tól - Erdélyi Soma halála után - Kállay Ignác töltötte be, majd miután 1911-ben nyugalomba vonult, helyét Fodor Imre foglalta el. A többi hivatal esetében, szemben a főjegyzőivel, általában gyakoribb személycserékkel találkozhatunk. Mindig volt, aki belefáradva munkájába, inkább lemondott, elhalálozások is előfordultak. Jelentkező azonban mindig volt: a különböző tisztségekre mindig többen aspiráltak, még ha alacsonyabb rangú hivatalról is volt, szó, hiszen az esély az előre lépésre mindig megvolt. A földesi vezetés az egyes állások betöltésénél, - konzervatív magatartást tanúsítva - általában a helybeli, a más poszton már bizonyított pályázót részesítette előnyben. 1905-ben az írnoki állásra ketten pályáztak, Domokos Géza földesi és Kiss György püspökladányi lakos: a képviselőtestület azonban inkább az előbbi mellett foglalt állást. 1910-ben azután Domokos Géza az írnoki állást a segédjegyzőivel, 1913-ban pedig az adóügyi jegyzőivel cserélte fel.³⁸ 1896-ban Kállay Ignác mellett egy csegei, hajdúhadházi és nádudvari pályázó is szeretne volna elnyerni a főjegyzői állást, de Kállay győzött.³⁹ Miután ez a poszt különösen fontos volt, aligha véletlen, hogy főjegyzővé csak már előzetesen "bizonyított" embert választottak meg. Kállay Ignác és Fodor Imre főjegyzősége előtt egyaránt az aljegyzői posztot töltötte be, vélhetően eredményesen.

Az önkormányzaton belül természetesen léteztek különböző érdekcsoportok. A közöttük folyó harcokat azonban többnyire sikerült bizonyos keretek között tartani, s a képviselőtestületi üléseken – legalábbis a jegyzőkönyvek tanúsága szerint - csak ritkán került sor komolyabb összecsapásra. Mégis árulkodó, hogy Kállay Ignác 1896-ban - főjegyzővé történt megválasztása után - külön is hangsúlyozta, hogy egyik fő feladatának a "belbéke és egyetértés" helyreállítását tartja. 1899 elején, Bene János lemondása után ketten szálltak harcba a főbírói posztért: Csordás László Pércsy Lajost, Kállay Ignác M. Kiss Józsefet javasolta.⁴⁰ A közgyűlés ekkor Kiss József mellett döntött, 1906-ban viszont Pércsy Lajos követte őt a poszton.

A különféle hivatali pozíciók többféle előnnyel is jártak. Az alacsonyabb szintű, nem különösebben magas javadalmazással járó tisztségeknél inkább az állandó fizetés jelentett előnyt és persze a hivatali munka során megszerezhető, ún. kapcsolati tőke. A vezető pozíciók már komolyabb presztízzsel, hatalommal és anyagi előnyökkel jártak. Utóbbi alatt elsősorban a községi földek bérleti jogára kell gondolni. A vásártér melletti kedvező fekvésű területet főbíróisága idején Kiss József bérelte. A Kállay-alap földjét a legelsők között Bogdán Gábor szerezte meg. Később a bérlők között

³⁸ HBMNL V. 625/b. II.k. 1905. május 15., IV. k. 1910. november 17. és V. k. 1913.június 21.

³⁹ Uo.: I. k. 1896. december 10.

⁴⁰ Uo.: I. k. 1899.január 10.

egyidejűleg a Pércsy család több tagjával is találkozhatunk.⁴¹

Egyes önkormányzati vezetők fizetései a századfordulón a következőképp alakultak:⁴²

- főbíró: 300 korona
- törvénybíró: 120 korona
- közgyám: 160korona
- pénztárnok: 340 korona
- aljegyző: 1400korona
- főjegyző: 1200korona /+ 400 korona földhaszonbérlet és 120

korona anyakönyv vezetői tiszteletdíj/⁴³

Az adatokból jól látható, hogy a fizetések általában nem voltak túl magasak. A főjegyző részére biztosított egyéb juttatások is azt jelzik, hogy a község nem mindig tudta a fizetéseket pénzben biztosítani. Ugyanakkor a díjazás mértéke azzal állt arányban, hogy az adott állás milyen szintű szakmai képzettséget és munkát igényelt.

A harmadik - talán legkevésbé ismert terület - a helyi közelet. Azok ugyanis, akik nagy aktivitást mutattak a különböző egyesületekben, társadalmi akciókban, előbb-utóbb szintén bekerültek a község vezetői közzé. Bakoss Gábor lelkész azzal emelkedett ki, hogy ő volt 1871-ben a helyi Pártonkívüli Olvasókör egyik létrehozója, majd 1883-ban 100 Ft. összegű alapítványt tett egy óvoda felállítására. M. Kiss József a földesi tűzoltóegylet 1889. évi megalapításával hívta fel magára a figyelmet.⁴⁴ Jellemző vonásnak tekinthető, hogy a különböző pozíciók egymásba csúsztak, ill. egyes befolyásosabb, agilisabb személyek kezén halmozódtak. A községi képviselőtestület tekintélyesebb tagjai előbb-utóbb a vármegyei közgyűlésen is megjelentek. Csapó István például az 1880-as években nemcsak vagyonával, hanem a vármegyénél szerzett pozícióival is kiemelkedett. Klasszikus példa a már említett M. Kiss József. Bekerül a községi és a vármegyei közgyűlésbe.

Földesen több évig főbíró, de miután tisztéről leköszönt, tagja marad számos szakszervezetnek /gazdasági bizottság, iskolai, óvodai és a Kállay-alapot felügyelő testület/. Presbíter, tagja a közbirtokossági takarékpénztár igazgatótanácsának és mellesleg nem feledkezik meg birtokának gyarapításáról sem. Társadalmi helyzetét tekintve a földesi vezetőréteg bizonyos fokig egyoldalú képet mutat. A földnélküli vagy törpebirtokos családoknak persze csekély esélyük volt nagyobb karrier befutására. Földesen a lakosság foglalkozási szerkezetéből adódóan az értelmiségnek általában kis súlya volt. Érvényes ez a vezetésre is. A tanítók számára a lehetőségek eleve szűkek

⁴¹ Uo.: III. k. 1907. augusztus 16.

⁴² Uo.: V.k. 1913 augusztus 21.

⁴³ 14 hold szántó és 4 hold kaszáló haszonélvezete.

⁴⁴ Herpay i.m. 237. és 265.

voltak, de az orvosok sem tűntek ki aktivitásukkal. Kivételként lehet megemlíteni a jegyzőket - amennyiben értelmiségieknek tekintjük őket - és talán a lelkészeket, mindenekelőtt a már említett Bakoss Gábort. A község vezetői - különösen a főbírák - túlnyomórészt a birtokos családokból kerültek ki. Esetükben azonban inkább a személyes képességeknek, mintsem önmagában a nagy vagyonnak volt fontosabb szerepe. Közöttük ugyanúgy találhatunk valódi nagygazdát /Csapó István/, mint kezdetben viszonylag szerényebb birtokkal rendelkezőket /Pércsy Lajos/. Sajátos szint képviselt ebből a szempontból az ipari tevékenységgel is próbálkozó Ványi Sándor és Bogdán Gábor. Ványi tulajdona volt sokáig a földesi gőzmalom, Bogdán pedig a századelőn téglá- és cserépetető építésével próbálkozott.

A község infrastrukturális fejlődése az I.világháborúig

A XIX. század közepétől a XX. század elejéig tartó mintegy 60 év alatt a Földes hatalmas változásokon ment át. Nagyszabású modernizáció zajlott le a község életében, melyet leginkább az infrastrukturális fejlődésben lehet megragadni. Ez a fejlődés jelentős mértékben befolyásolta az emberek életviszonyait, de egyúttal szorosan összefüggött a mindenkori községi politikával is. Utalva a korábban mondottakra, a földesiek vezetőik teljesítményét elsősorban azon mérték le, hogy mit tesznek azokban az ügyekben, melyek, közvetlenül érintik mindennapi életüket. Azok a jelzések, melyeket a képviselők kaptak - a közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint - mindig ilyen kérdésekről szóltak: orvosi látogatás díjainak megállapítása, ivóvíz biztosítása, belvizek elvezetése.

Az abszolutizmus évei alatt csak korlátozott mértékű előrehaladás figyelhető meg. 1851-ben a bárándi út mellett új temetőt nyitottak, 1860-ban megkezdte működését az első gyógyszertár, 1853-ban postaügynökséget létesítettek a községben.⁴⁵ Emellett azonban jelentős adók terhelték a lakosokat, többek között a már említett hadsereg-elszállásolási költségek. Az 1870-es évektől azonban mindjelentősebb változásokra került sor.

A tagosítás, a község sajátos helyzeténél fogva, meglehetősen sokáig elhúzódott, és az 1890-es évek végére sikerült többé-kevésbé rendezni. Ennek azonban komoly ára volt. A költségek igen súlyosak voltak, melyet a községi háztartás nem tudott fedezni, ezért részben a vármegyei nyugdíjalaptól, részben a földesi közbirtokossági takarékpénztártól jelentős kölcsönt kellett felvenni.⁴⁶ A terheket enyhítette valamelyest, hogy a tagosítás után, azzal, hogy a mankó dűlőn 180 holdat felparcelláltak és bérbe adtak, többletbevételhez jutott az önkormányzat.⁴⁷ A földkérdés azonban továbbra is napirenden maradt. A Földeshez tartozó földek ugyanis - alacsony fekvésük miatt - rendszeresen ki

⁴⁵ Herpay i.m. 219. és 237.

⁴⁶ HBMNL V. 625/b. 1.k. 1898. október 4. és Herpay i.m. 164.

⁴⁷ HBMNL V 625/b. J.k. 1899. március 8.

voltak téve a belvízveszélynek. Hosszas huzavona után készült ugyan egy csatornázási terv 1895-ben, érdemi előrelépés mégsem történt, mivel a közbirtokosság nem vállalta a megvalósítással járó terheket. Végül a tervet 1904 nyarán elfogadta a községi vezetés. A több éves munkálatok következtében Földes számos része - Baromszállás, Osztápuszta, Keleti-Szilköz, Bodzás és Inacss - mentesült a belvítől.⁴⁸ Továbbra is megoldatlan maradt az ún. mankóföld vízelvezetése. A Berettyó Vízszabályozó Társulat által megépített csatorna ugyanis - bár a község is adott földet hozzá - Sáp és Berettyóújfalu belvizeit vezette el. Végül olyan megállapodás született, hogy a Társulat vállalja a sárréti csatorna meghosszabbítását, ha Földes részt vállal az építési költségekből.⁴⁹ Ezzel rendeződött a vízelvezetés kérdése, de csak bizonyos mértékig. Nagy esőzések idején a magas talajvíz sok gondot okozott a későbbiekben is a földesi gazdáknak.

Az infrastrukturális fejlesztéseknek egyik legnehezebb és legköltségesebb részét az oktatás és nevelésügy jelentette. Egy óvoda létrehozása régóta szerepelt a tervek között - Bakoss Gábor lelkész alapítványt is tett ennek érdekében - a földesi gazdák azonban sokáig húzódoztak a várható költségek miatt. Végül a 90-es évek első felében ún. gyermekmenedékház épült, ami 1895-ben átalakult óvodává.⁵⁰ Miután ennek létrehozását a község rendes bevételeiből nem lehetett finanszírozni, a képviselőtestület a hiány fedezésére 3 %-os pótdadó bevezetésére kényszerült. Súlyosbította a nehézségeket, hogy pár évvel később került sor a már tárgyalt tagosításra, amely még jobban megterhelte a költségvetést. Ráadásul a megyei tanfelügyelőség újabb és újabb fejlesztéseket kért a községtől: faiskola, gazdasági ismétlő-iskola, majd egy második óvoda létrehozását.⁵¹ A fentiek ismeretében nem meglepő, ha a helyi vezetés ódzkodott az újabb terhek vállalásától: bár elvileg nem utasították el, különféle kifogásokkal, időhúzással próbáltak kitérni a kívánságok megvalósítása elől.

A nyomasztó pénzügyi gondokból egy váratlan és szerencsés fordulat jelentett kiutat. 1901 április 15- én Nagyváradon meghalt Kállay László földesi földbirtokos, - a képviselőtestület virilis tagja - és 1986-ban született végrendeletében teljes ingó és ingatlan vagyonát Földesre hagyta. A hír természetesen a szenzáció erejével hatott, így aztán nem csoda, ha a képviselőtestületet már másnap, április 16-án összehívták, bejelenteni a nagy hírt.⁵² Az ülésen a főbíró és a főjegyző vezetésével azonnal felállítottak egy bizottságot a vagyon kezelésére. Kállay László végrendelete az örökség fejében pontos feltételeket szabott. Eszerint a vagyon 9/10 része a községet, 1/10 része a

⁴⁸ Herpay i.m. 166.

⁴⁹ HBMNL V 625/b. l.k. 1900. december 9. IV. k. 1912. december 11. és V. k. 1914. március 14.

⁵⁰ Szoboszlay Sándor: Hajdú vármegye és Debrecen szabad királyi város népoktatásügye. Bp. 1928. 225.

⁵¹ HBMNL V. 625/b. l.k. 1898. április 14. 1898. november 20. és 1901. április 13.

⁵² Uo.: 1901. április 16.

református egyházat illeti meg. A község köteles továbbá egy Kállay nevet viselő kisdédóvó intézetet felállítani, a földesi hajléktalanoknak pedig egy menházat fenntartani. Az örökség 494 holdnyi a földesi és a berettyóújfalui határban fekvő földet, 1539 négyszögöl belső földterületet, rajtuk lévő épületeket, állatállományt és jelentős értékű váltót és kötvényt foglalt magában.⁵³ A földesi önkormányzat jó gazda módjára azonnal kézbe vette a vagyon kezelését. A gabonakészletet és az állatállomány nagy részét – az örökség kapcsán felmerülő költségek fedezésére - eladták a debreceni vásáron. A földet már 1901 nyarán kiadták haszonbérbe, befejezték a még Kállay László által elkezdett cselédház építését, az értékpapírokat pedig a földesi közbirtokossági takarékpénztárnál kívánták elhelyezni.⁵⁴ A képviselőtestület 1903 január 26-i ülésén fogadta el a vagyon felhasználását szabályozó Kállay-alapítvány okiratát. Eszerint 1 hold 134 négyszögölnyi területen községi faiskola létesül. A fennmaradó 473 hold földesi és 17 hold berettyóújfalui földet bérletként fogják hasznosítani. Ennek jövedelméből fedezik a 2. óvoda felállításának és fenntartásának költségeit. Az alap vagyont egy 10 fős felügyelő bizottság kezeli, melynek tagjait a képviselőtestület delegálja.⁵⁵

Kállay László vagyona azon túl, hogy - többek között - egy óvoda és faiskola létesítésével járult hozzá a község fejlődéséhez, további előnyökkel is járt. A földesi vezetés tudatában lévén a páratlan lehetőségnek, igyekezett azt maximálisan kihasználni. Az örökség, főleg az a rész, melyet készpénzzé tettek, rendbe hozta a községi háztartást is, és néhány évig megint nem kellett a lakosokat külön adókkal terhelni. Az 1906-os évben azonban a vezetés ismét pótló kivetésére kényszerült, melyre ettől fogva rendszeresen szükség volt. Bár a Kállay-földeket már 1901 nyarán átvették, a kötelezettségeket csak vonakodva teljesítették. Az első terv az volt, hogy megszüntetik a községi óvodát és csak az alapítványi "kisdédóvót" működtetik a továbbiakban. Ettől az elképzeléstől elálltak ugyan, a második óvoda azonban csak viszonylag későn, 1906 elején kezdhette meg működését. Elutasították a megyei tanfelügyelőségnek azt a javaslatát is, hogy a Kállay-alap földjéből különítsenek egy nagyobb részt a gazdasági ismétlőiskolának mezőgazdasági gyakorló terület céljára. A református egyház csak 1913-ban kapta meg az örökségből az öt megillető részt.⁵⁶ Az adomány felett érzett örömet beárnyékolta néhány előre nem látható esemény is. A kötvényeket és váltókat addig kezelő Nagy Antal tanító sokáig nem akarta azokat átadni a földesi vezetésnek. Emellett a község súlyos, hosszú évekig tartó pereskedésbe bonyolódott, feltehetően Kállay László rokonaival, akik részt követeltek maguknak az örökségből.⁵⁷ A gondokat tetézte, hogy az eredeti alapító

⁵³ Herpay i.m. 243.

⁵⁴ HBMLV. 625/b. I. k. 1901. április 20. április 30. és június 16.

⁵⁵ Uo.: 1903. január 26.

⁵⁶ Uo: 1901. április 20. június 16. 1902. január 14. és V.k. 1913. március 18. Szoboszlai i.m. 225.

⁵⁷ Uo: I.k. 1901. május 12. II.k. 1905. július 16. és II.k. 1909. április 8.

oklevélbe nem vették bele, hogy a Kállay-alap jövedelmét kulturális és népnevelési célokra is fel kívánják használni; ezért később, miután az állami hatóságok vizsgálatot rendeltek el az alapnál, utólag módosítani kellett az alapítólevelet.⁵⁸ Ezek az árnyoldalak azonban nem változtatnak érdemben azon a tényen, hogy Földes számára rendkívül nagy segítséget jelentett Kállay László öröksége. Későbbi visszaemlékezések is megerősítik, hogy az óvoda igen sokat jelentett a földesi gyerekek szocializációja szempontjából.⁵⁹

Földesen községi kezelésű elemi iskola nem volt. Az izraelita hitközség 1876-ban létesített 1 tanítós elemi iskolát. A református egyháznak már régóta működött egy iskolája, mely 1907-re fokozatosan 7 tanítós intézménnyé bővült, s ehhez csatlakozott a község terhére 1901-ben mégiscsak felállított gazdasági ismétlőiskola.⁶⁰ Az iskolafenntartás azonban súlyos terheket rótt a helyi református egyházra. Nemi segítséget jelentett, hogy az állam átvállalta a költségek egy részét, a község pedig az iskolai alapvagyon jövedelmét rendszeresen átengedte az egyháznak.

Az oktatási intézményeken túl a művelődésnek, szórakozásnak és a társasági életnek számos, egyre bővülő lehetősége volt Földesen. A helyi lakosság önszerveződését elősegítendő számos egyesület jött létre a dualizmus éveiben. Az egyik legsikeresebb a rendészeti feladatokat ellátó Földesi Önkéntes Tűzoltóegylet volt.⁶¹ A szervező M. Kiss Józsefnek sikerült mozgósítania, a község közvéleményét, beleértve a legtekintélyesebb gazdákat is. A hivatalosan 1889-ben megalakult egyesületnek Csapó István lett az első elnöke, ifj. Ványi Sándor a főparancsnoka és 73 pártoló, valamint 93 működő taggal rendelkezett. Viszonylag hamar sikerült biztosítani a szükséges felszerelést, s ebben számíthattak a község támogatására is. Szerencsére Földesen ebben az időszakban nem volt olyan nagyobb tüzeset, mely komolyan próbára tette volna az egyesület erejét. A földesi tűzoltók azonban sikerrel segédkeztek az 1892. évi kabai tűz eloltásánál. A művelődési, önképző egyesületek közül először a Pártonkívüli Olvasókör jött létre - Bakoss Gábor szervezésében - 1871-ben, majd 1885-ben alakult meg Bojtor József elnökletével a 48-as Népkör.⁶² Ezek az egyesületek komoly szerepet játszottak a helyi társasági élet formálásában. Jelentős tagsággal, saját helyiségekkel rendelkeztek, ahol az emberek kulturált körülmények között töltötték el nem túl bőséges szabadidejüket. Nagytermeikben rendszeresen kulturális rendezvényekre és - főleg farsangkor - zenés-táncos mulatságokra, bálókra került sor. A két olvasóegyletnek - 1888-as adat szerint - 785 kötetes

⁵⁸ Uo: V.k. 1914. január 20. és március 14.

⁵⁹ Érezhető volt a különbség az óvodába járó és nem járó gyerekek között. Pécsi János visszaemlékezése, interjú a szerző birtokában.

⁶⁰ Szoboszlai i.m. 219.

⁶¹ Gaál Zsigmond: A Földesi Önkéntes Tűzoltóegylet krónikája. 1889-1898. HBMNL kézirat

⁶² Herpay i.m. 243.

könyvtára volt.⁶³ Igaz, persze, hogy népszerűek voltak Földesen a szórakozás kevésbé nemes formái is.

A kocsmázás főleg a századforduló körül terjedt el nagyobb mértékben, amit a község vezetése felemás érzésekkel tapasztalt. Egyrészt a növekvő italfogyasztás gyarapította a község adóbevételeit. Másrészt úgy vélték, hogy túl sok csapszék van a községben - 1912-ben szám szerint 11 - s ez káros hatással van a lakosok erkölcsi életére és anyagi helyzetére.⁶⁴ Közrendészeti szempontból Földes helyzete rendkívül szokatlannak mondható. A településnek nem volt saját fegyveres testülete. Hajdú megye csendőrségét 1881-ben állították fel, ekkor 8 őrsparancsnokságot hoztak létre.⁶⁵ Később még 3 őrsöt állítottak fel, Földesre azonban ekkor sem került csendőr, miközben a kisebb lélekszámú Csegén és Egyeken kezdettől fogva volt. Szintén érdekes, hogy Földes a közeli kicsiny helység, Tetétlen őrsparancsnokságához tartozott. Lehetséges, hogy a község közbiztonsági szempontból az átlagosnál nyugodtabb településnek számított, ahol a csendőröknek inkább csak a szokásos kocsmai verekedések adtak munkát. 1902-ben felmerült ugyan a tetétleni őrs áthelyezése, de utóbb kiderült, hogy a csendőrség a tetétleni laktanya bérleti összegének leszállítása érdekében vetette fel földesi átköltözés lehetőségét.⁶⁶

A gazdasági szolgáltatások terén három dolog érdemel említést. Az állam Földesen fedezettő állomást létesített 2 ménnel, melyek száma idővel fokozatosan 5-re emelkedett. A község egyébként meg is érdemelte ezt a figyelmet. Az 1880-as években a helyi gazdák - Bogdán Gábor, Sági Gáspár, Ványi Sándor - számos díjat nyertek a lótenyésztési kiállításokon.⁶⁷ Az országos agrárkereskedelemben történő bekapcsolódást segítették elő a vásárok. A hetipiac minden héten szerdán volt, s emellett évente két alkalommal országos vásárt is rendeztek. A hitelviszonyok terén csak a századforduló körül következett be előrelépés, miután 1897-ben megalakult a közbirtokossági takarékpénztár.

Földesnek, mint nemesi községnek korábbi évszázados kiváltságai ugyan ekkorra már megszűntek, de a lakosság erős helyi öntudata továbbra is megmaradt. Itt nem jött létre valódi nagybirtok. A viszonylag sok kézen megoszló földtulajdon következtében a lakosságon belül sem alakultak ki olyan szélsőséges vagyoni különbségek, mint a megye számos más településén. A község gazdasági-politikai vezető rétege Földesen élt, és az átlagosnál nagyobb megértést tanúsított a lakossági problémák iránt. Ezek a tényezők kétségtelenül tompították bizonyos fokig a szociális feszültségek jelentkezését.

Utalva a korábban mondottakra, Földesen számottevő mértékű kivándorlással nem találkozhatunk. Hajdú vármegye alispánja büszkén jelentette 1897-ben,

⁶³ Alispáni jelentés Hajdú vármegye állapotáról az 1888. évben. Debrecen, 1889.

⁶⁴ HBMNL V. 625/b. III. k. 1907. június 7.

⁶⁵ Nyakas i.m. 63.

⁶⁶ HBMNL V. 625/b. I. k. 1902. május 15. és 1903. június 11.

⁶⁷ Alispáni jelentés Hajdú vármegye 1885. 1886. és 1887. évi állapotáról, Debrecen, 1886. 1887. 1888.

hogy Földesen agrárszocialista mozgalom egyelőre nem alakult ki.⁶⁸ A községi költségvetésében külön - igaz nem túl nagy - tételt különítettek el szegényalap címen a legelesettebb lakosok, munkásalap címen a mezőgazdasági munkásság támogatására. A közbirtokosság is számos kezdeményezést tett szociális téren. Az 1880-as évek végén ún. takarékmagtárat hoztak létre, abból a célból, hogy "1-2 mázsás részletekben a község szegényeinek kölcsön nyújtassék." A magtár kezelését és az utalványozás jogát a közbirtokosság a mindenkori főbíróra ruházta át. Ún. nem szervezett legelőjüket átadták a földesieknek használatra, ami azt jelentette, hogy a több mint 200 hold legelő után a község fizette a földadót, a helybeli lakosok pedig ingyen legeltethették ott állataikat.⁶⁹ Az államtól 1889-ben kapott 90545 Ft-regáleváltásgot pénztintézetben helyezték el, kamatait pedig felajánlották a községi költségvetés számára. /A századforduló után ez évi 9000 koronát jelentett./⁷⁰ A felsorolt példák ellenére tévedés lenne azt gondolni, hogy földesiek összetartozástudata az élet minden területére kiterjedt. A helyi társadalom ugyanis meglehetősen tagolt és differenciált volt.

A község szegényebb és vagyonosabb, csoportjai az egyesületi, a társasági élet vagy a községi politika szintjén egyértelműen elkülönültek egymástól. Elképzelhetetlen volt például, hogy egy kisbirtokos parasztember bekerüljön a földesi elit egyik gyűjtőhelyének tartott - egyébként 1904-ben megalakított - vadásztársaságba.

Az egészségügyet mindig is kiemelt kérdésként kezelték a községben, több okból is. Földes lakossága döntően a mezőgazdaságból élt, ami jelentős állatállomány meglétét feltételezte. Az 1890-es években a - hivatalos kimutatások szerint - a községben közel ezer lovat, 8-900 szarvasmarhát, 7- 8000 juhot és 1000-1100 sertést tartottak.⁷¹ Ekkora állatállomány kezelése pedig komoly feladatot jelentett. Az ekkora mértékű állattartáshoz szükséges minimális infrastruktúrával a község rendelkezett. Volt községi állatorvos, dögtér az elhullott állatok elhelyezésére és persze vágóhíd. Továbbfejlesztésre azonban - a korlátozott anyagi lehetőségek miatt - alig volt lehetőség. Bár kívánatos lett volna, - a képviselőtestületi üléseken többször fel is merült - nem sikerült a dögtérter körülkeríteni és egy hatósági mézárszéket sem tudtak létesíteni.⁷² A községi állatorvosok, alacsony fizetésükre hivatkozva, rendszerint csak rövid ideig vállalták hivatalukat. 1902-ben az a szokatlan eset fordult elő, hogy a kiírt állásra nem volt pályázó. A képviselőtestület kénytelen volt felemelni az állatorvosi fizetést 700 koronáról 1000 koronára.⁷³ Földes egyik komoly problémáját jelentette az

⁶⁸ Alispáni jelentés Hajdú vármegye állapotáról az 1897. évben. Debrecen, 1898.

⁶⁹ HBMNL V. 625/b. IX .k. 1932. augusztus 12.

⁷⁰ Uo: III. k. 1907. április 5. és Herpay i.m. 165.

⁷¹ Az állatállomány alakulásáról az 1890-1900 közötti alispáni jelentések közölnek részletes adatokat.

⁷² HBMNL V. 625/b. I.k. 1899. március 8. és 11.k. 1905. október 17.

⁷³ Uo: I. k. 1902. augusztus 31.

ivóvíz ellátás. A fűrt kutak száma - a századfordulón 5, később 6 - még csak elegendő lett volna, vízhozamuk azonban meglehetősen csekély volt, különösen száraz, aszályos években. Ilyenkor az emberek az ásott kutak vizét fogyasztották, melyek viszont - az udvaron tárolt trágya miatt - könnyen fertőződtek. Ilyen körülmények között aligha meglepő, hogy a lakosok gyakran fordultak ivóvízzel kapcsolatos kéréseikkel a község vezetése felé. Földesen viszonylag korán, az 1850-es években létesült gyógyszertár és a 80-as években már községi orvos is volt. A szüléseknél a bábák jelentettek nagy segítséget. A századelőn a községi orvosoknál ugyanaz ismétlődött meg, mint az állatorvosok esetében. Alig akadt jelentkező, ha mégis, akkor csak néhány évig maradt állásában, utána lemondott, és esetleg magánorvosként praktizált tovább - Földesen. A képviselőtestület eleinte nagyratörő terveket dédelgetett, egy II. orvosi állást szeretett volna létrehozni, ám a sorozatos kudarcok után levonta a konzekvenciát. 1913-ban Matolcsy Kálmán lemondása után átmenetileg felszámolták a II. orvosi állást, ügyvezető orvosnak pedig megválasztották a Földesen az idő tájt gyakorlatát végző Weber Gyulát.⁷⁴ A képviselők maguk sem sejtették, hogy Weber Gyulával hosszú időre sikerült megoldani az orvoskérdést.

A közlekedési viszonyok Földes életének egyik kényes területét jelentették. A községet a dualizmus vasútépítési hulláma sajnálatos módon elkerülte. A település a két fő - Püspökladány-Debrecen és a Püspökladány-Nagyvárad - vonal közé került. Sajnos, források hiányában nem tudjuk, hogy a földesiek hogyan élték meg azt, hogy a község nem kapcsolódhatott be az országos vasúthálózatba. Mindez viszont azt jelentette, hogy a település számára a környező településekkel összeköttetésre a kocsitak maradtak. Közülük kiemelkedő jelentőségűnek kezdettől fogva a Földest is érintő Budapest-Nagyvárad uti bizonyult. Ezen az úton lehetett eljutni a járási hivatalok székhelyei - Püspökladány, Nádudvar-felé. Keleti irányban Berettyóújfalu jelentett fontos célállomást: számos földesinek volt földje az újfalu határban, s a helyi gazdák előszeretettel látogatták Berettyóújfalu állatvásárait. Ezért nem meglepő, hogy Földes különösen örült, mikor a vármegyei közgyűlés 1898. évi döntése alapján feltöltötték a Nádudvar-Földes közötti útszakaszt.⁷⁵ A községen egy másik, valamivel kevésbé fontos út is átvezetett, amelyik Debrecent kötötte össze a békési területekkel. Debrecen más módon is elérhető volt, mégpedig Derecske irányában. Az 1910-es években ennek az útvonalnak a járási központ áthelyezése után megnőtt a jelentősége. Hajdúszoboszlót ugyanis csak ezen, a különben elég rossz minőségű úton lehetett megközelíteni. A mondottak függvényében nem meglepő, hogy a község vezetői élénken tiltakoztak a járási központ Hajdúszoboszlóra történő áthelyezése miatt. Majd, amikor 1904-ben a vármegyei vezetés támogatást kért a községtől a Földes-Szovát-Debreceni út kikövezésére, a földesiek helyette

⁷⁴ Uo: 11.k. 1909.június 6. és V. k. 1913.március 8.

⁷⁵ Alispáni jelentés Hajdú vármegye 1898. évi állapotáról. Debrecen, 1899.

inkább a Berettyóújfalú-Püspökladány közötti szakaszt javasolták. A két fél közül természetesen a vármegye akarata győzött, és Földes 15000 koronával járult hozzá a szováti út felújításához.⁷⁶ Pedig az igazi csapás még csak ezután jött. A felsőbb hatóságok ugyanis úgy döntöttek, hogy a már említett püspökladányi utat az addigi megyei helyett, visszaminősítik községi közútlóúttá. Ez a döntés - érthetően - nagy felháborodást okozott a földesi gazdák körében, s egészen a kereskedelemügyi minisztériumig eljutó kampányt indítottak a sérelmes határozat megváltoztatásáért. Erőfeszítéseiket azonban nem koronázta siker. Eközben újabb terv merült fel: egy helyi érdekű vasút építésének gondolata Sáp-Földes és Hajdúszoboszló, ill., némi módosítással, Debrecen között. A földesi képviselőtestület - húzódozva az újabb anyagi terhektől - hosszas vita után végül áldását adta a tervre és vállalta, hogy 150000 koronás kölcsönrel hozzájárul az építkezésekhez.⁷⁷ A vasútépítésből azonban nem lett semmi, az I. világháború kitörése miatt.

Helyette a község egy fontos fejlesztést indított el: a járdák kikövezését. A képviselőtestület 1906. augusztus 21-i ülésén döntött úgy, hogy az eddigi deszkapadlók helyett más, jobb megoldás kell. Hamar láthatóvá vált, hogy átvitt értelemben is milyen hosszú és nehézkes az út az elképzeléstől a megvalósulásig. A képviselők az említett ülésen gyorsan azt is eldöntötték, hogy az új járdák burkolatául a püspökladányi kockakő és a bárándi beton közül az előbbit tartják jobb, pontosabban olcsóbb megoldásnak. Két év múlva aztán megint visszatértek az ügyre és a bárándi betonjárda mellett foglaltak állást. Aztán kiderült, a járdaépítéshez utcarendezési tervre is szükség van, az építkezésre pedig kölcsönt kell felvenni. 1909 februárjában azután sikerült megkötni a járdaépítési szerződést, és felvették a költségekre 85000 korona kölcsönt. Végül folyamatos bírálatok közben egészen az I. világháború kitöréséig tartott a beruházás.⁷⁸

Az infrastrukturális fejlesztések azonban gyakran beleütköztek a pénzügyi források korlátaiba, ill. az adóterhek súlyosbodásával jártak együtt. Ezért aztán nem véletlen, hogy a község vezetése, de mondhatni a lakosság túlnyomó része, rendkívül racionálisan viszonyult a helyi politikához. Sokat eláruló eset a következő történet. 1868-ban elterjedt a híre, hogy Szabolcs vármegye székhelyét át fogják helyezni Nyíregyházára. Mire válaszul számos község - köztük Földes is - feliratot intézett a megyéhez, miszerint a székhelyáthelyezést nem bányák, de az új megyeháza költségeire nem kívánnak adózni.⁷⁹

A községi háztartásnak mindig is jelentős kiadásokkal kellett számolnia: községi épületek, ingatlanok, utak, hidak karbantartása, kutak csatornák

⁷⁶ HBMNL V. 625/b. II. k. 1904. november 25. 1905. március 30. és III. k. 1907. október 15.

⁷⁷ Uo.: IV. k. 1912. július 24. október 30. és V. k. 1913. január 16.

⁷⁸ Uo.: II. k. 1906. augusztus 21. III. k. 1908. október 25. 1909. február 25. június 6. és IV. k. 1901. szeptember 25.

⁷⁹ SzSzBMNL IV. B 253. II. k. 1868. február 6.

fenntartása, a községi vezetők és alkalmazottak fizetése, hozzájárulás a vármegyei utak fenntartásához, oktatási intézmények támogatása, szegények segélyezése stb. Ezeknek a terheknek a fedezésére a község alapvetően két fő bevételi forrással rendelkezett. Egyrészt a különböző rendes adók, másrészt a községi vagyongazdálkodásból származó jövedelmek: bolt, nagyvendéglő, téglá- és cserépegető, szántók, kaszálók bérbeadása, valamint egyéb tevékenységeknek, mint például a vadászati jog és a vásárvám szedésének bérlete. Átlagos körülmények között a kiadásokat fedezni tudták a befolyt jövedelmek. Az 1890-es évektől viszont egyre több infrastrukturális és egyéb, többnyire megkerülhetetlen kiadás súlyos terheket rótt a községi háztartásra. Először jött az óvoda létesítése, majd a tagosítás, aztán az ismétlődő iskola felállítása, a vármegyének fizetett hozzájárulások, csatornázás, járdaépítés. Jól jellemzi a helyzetet, hogy 1910-ben az alispán 500 koronával terhelte meg Földest a népszámlálási költségekhez való hozzájárulás címén.⁸⁰ A helyi vezetés, mivel többnyire gyorsan kellett nagyobb összeget előteremtenie, hitelek felvételére kényszerült. 1901-ben még 7000 korona tartozás volt az óvodaépítés, és 56000 a tagosítás miatt. 1909-ben a község 110000 korona kölcsönt vett fel a Magyar Földhitelintézettől a következő megoszlásban: 85000 járdaépítésre, 15000 a szováti kőút építésére, 10000 a községháza átalakítására.⁸¹ A kölcsönöket azonban vissza is kell fizetni. Nehéz feladatot jelentett a költségvetés jelentősen megnőtt kiadási oldala - a század elején ez 21 és 48 ezer korona között ingadozott - fedezetének biztosítása. Ezért a vezetés ún. községi pótdadó kivetésére kényszerült. Először 1895-től kezdve szedték, majd - hála a Kállay-örökségnek - 1902 és 1906 között szünetelt, ám 1906-tól ismét ki kellett vetni a lakosokra. A pótdadó összegét mindig a rendes adóhoz viszonyítva számították ki, s ennek alapján eleinte 3-10, később 20-30 %-os pótdadókat szedtek be. A gondokat fokozta, hogy a magas adóterhek miatt az adófizetés alól a helyi lakosok rendre igyekeztek kibújni. A községbe betelepülők nem fizették meg a letelepedési díjat, hiányosan vagy késve teljesítették az utak és hidak karbantartása érdekében minden lakosra kirótt ún. közmunka beszolgáltatást.⁸² Földes vezetése 1912-ben azt fontolgatta, hogy külön embert fogad fel az italmérők fogyasztási adójának ellenőrzése végett. A mondottakból következően aligha meglepő, hogy a képviselőtestületnél és a helyi közvélemény körében elsősorban a különböző helyi fejlesztési tervek és a pénzügyi jellegű kérdések váltották ki a legnagyobb vitákat. 1909 elején lakossági panaszok érkeztek az önkormányzathoz a túl magas összegben megállapított orvosi látogatási díjak miatt. 1912-ben a képviselőtestület ülésén

⁸⁰ HBMNL V. 625/b. IV. k. 1910. szeptember 25.

⁸¹ Uo: I. k. 1901. április 13. és III. k. 1909. február 25.

⁸² 1902. évre a házzal bírók 3, a saját házzal nem rendelkezők 1 kézi napszámot, a fogattal rendelkezők egy igás napszámot voltak kötelesek teljesíteni. A kézi napszám megváltását naponként 80 fillérben, az igás napszámét 2 korona 40 fillérben szabták meg. HBMNL V. 625/b. I. k. 1901. május 12.

1923-as kép a református templom előtt

olyan magasra csaptak a szenvedélyek a Debrecen-Sáp vasút pénzügyi költségeiről, hogy az ülést 5 percre fel kellett függeszteni.⁸³ A jelzett pénzügyi gondok, a felsőbb hatóságokkal folytatott viták, a régió gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódást gátló külső tényezők ellenére jelentős erőfeszítések történtek a községben annak érdekében, hogy a lakosság életviszonyai javuljanak. Joggal állítható, hogy Földes a dualizmus évtizedeiben egy, nem konfliktusoktól mentesen, de fokozatosan átalakuló, modernizálódó település képét mutatta.

Az egykori Szöllősy-kúria, majd un. alezredes ház

⁸³ Uo: III. k. 1909. március 18. és IV. k. 1912. október 30.

Megpróbáltatások – az I.világháború és az összeomlás időszaka

Ferenc Ferdinánd trónörökös 1914. június 28-i meggyilkolása, majd egy hónap múlva a Monarchia hadüzenete Szerbiának egy minden addiginál hatalmasabb, Európa nagy részére kiterjedő háború nyitányát jelentette. Nem ismert, hogyan fogadta a helyi lakosság a háború kitörését, de ha volt is kezdetben bizonyos lelkesedés, az nagyon hamar elszállt. A háborús években olyan mértékű terhek neheztek a községre, az életkörülmények olyan mértékben romlottak, amihez képest a korábbi gondok és feszültségek jelentéktelen ügyeknek tűntek. A megyében 1914 július 28-án rendelték el a katonai mozgósítást,⁸⁴ melynek során Földesen is tömeges behívásokra került sor. Ráadásul a lehető legrosszabbkor, a cséplési munkák előtt, így a mezőgazdasági munkások otthonmaradt családtagjai minden tartalék nélkül maradtak. A birtokosokat viszont az utóbbi 3 év gyenge termései hozták kilátástalan helyzetbe. Ennek az lett a következménye, hogy 1914 szeptemberében a község kénytelen volt állami kölcsönt felvenni vetőmag vásárlására.⁸⁵ Közben 1914 őszén koleraveszély lépett fel a megyében.⁸⁶ Miután a háború nem ért véget az év végére - ahogyan a politikusok ígérték - a későbbiekben tovább folytatódtak a behívások, melyek a birtokos parasztságot éppúgy érintették, mint a napszámosokat, cselédeket vagy a község zsidó lakosságát. 1914 és 1918 között 700 földesi harcolt a Monarchia hadseregében,⁸⁷ ami a munkaképes korú férfiaknak több mint 1/3-a volt. Szinte nem akadt olyan család Földesen, melyet valamilyen formában ne érintettek volna a katonai behívások. 1914-ben vonult be többek között Bene Antal és Domokos László, 1915-ben Tisza István. Utóbb mindhárman a községi vezetés prominens személyiségei lettek. Szöllősy Gábornak 2, Reichmann Ignácnak négy 4 fia lett katona. És nem volt kivétel: még a volt főbíró, M. Kiss József fiának, Kiss Istvánnak is be kellett vonulnia. A földesiek szinte minden hadszíntérre eljutottak, a legkülönbözőbb beosztásokban. Bene Antal az orosz fronton népfelkelőként, Jámbor Mihály tüzérként szolgált. Szöllősy Imre előbb az orosz majd az olasz, testvére a román fronton küzdött. A legmagasabb rendfokozatot - főhadnagyit - a már említett Kiss István érte el.⁸⁸

Az otthonmaradt családtagok helyzete sem volt könnyű. Igaz, olyan élelmiszerhiány, mint amit a nagyobb városokban lehetett tapasztalni, Földesen

⁸⁴ Alispáni jelentés Hajdú vármegye állapotáról az 1914. évben. Debrecen, 1915

⁸⁵ HBMNL V. 625/b. V. k. 1914 szeptember 6. Főispáni elnöki iratok, IV. B. 901/a. 3. doboz. Földes előjárói a főispánnak, 1915. március 10.

⁸⁶ Alispáni jelentés Hajdú vármegye 1914. évi állapotáról. Debrecen, 1915.

⁸⁷ Debrecen szabad királyi város és Hajdú vármegye. Debrecen, 1940. Szerk.: Csobán Endre. 154.

⁸⁸ Hajdú vármegye és Debrecen szabad királyi város adattára. Debrecen, 1937. Összeáll: a szerkesztőbizottság. Magyar Közélet II. Hajdúvármegye. Debrecen, 1936. Szerk.: Farkas L. Ferenc.

nem fordult elő. A mezőgazdasági termékek iránti megnövekedett kereslet nagyarányú áremelkedéssel járt együtt. Ez elvileg a falvaknak, községeknek kedvezett, a várossal szembeni előnyök felsorolása azonban ezzel véget is ért. A magas élelmiszerárak kihasználását ugyanis számos tényező korlátozta. Mindenekelőtt a behívások, valamint a hadsereg lószükséglete miatt jelentkező munkaerő és igásállathiány, melyek következtében jelentősen visszaesett a mezőgazdasági termelés. Ugyanakkor az állam bejelentette az igényét a meglévő készletekre. A mezőgazdasági terményeket zár alá vették, és 1915-től rendszeressé váltak a rekvirálások. Eleinte a hangsúly a gabonaféléken és a takarmányon volt, később kiterjesztették mindenre, beleértve például a tökmagot is.⁸⁹ Az áruhiány Földesen is érezte hatását: az emberek nehezen jutottak cukorhoz, sóhoz, tűzifához. A tüzelőhiány miatt időnként szünetelt az elemi iskolában a tanítás, a helyi malom termelése akadozott, a cserép- és tégláégető munkáshiány miatt szüneteltette működését. S hogy teljes legyen a baj: 1915-ben Galíciából menekülők behurcolták a hólyagos himlőt a megyébe, éppen akkor, amikor a községi orvost, Wéber Gyulát is behívták katonának.⁹⁰

A községi gazdálkodás teljesen átalakult. Leállt számos folyamatban lévő beruházás, mint a járda és csatornaépítés. Szóba sem került többet a Debrecen- Sáp vasút építése. Az 1910-es évek elején felmerült a földesi önkormányzatnál az a gondolat, hogy egy új községházat kellene építeni, s e célból külön pénzügyi alapot létesítettek.⁹¹ Ezt a tervet is elsöpörte a háború, hisz másra kellett a pénz: segélyekre, hadikölcsönjegyzésre. 1915 márciusában a földesi vezetés kérvényezte a főispántól, - sikerrel - hogy a hatóságilag lefoglalt termények egy részét adják vissza a község szegényei részére. 1916 júliusában kölcsönt vettek fel az elhagyott gyerekek gondozására, 1917 augusztusában az "ellátatlanok" részére.⁹² 1914 és 1918 között 8 hadikölcsönjegyzés volt, melyekben a községnek is részt kellett vállalnia. A legnagyobb összeggel - 20000 korona - a harmadikban vettek részt.⁹³ Mindeközben a bevételek egyre kevésbé folytak be. A bérlőket behívták, nem tudtak fizetni, a megnövekedett költségvetési hiányt hiába próbálták a pótdadó emelésével fedezni. Az adó egy része behajthatatlan maradt, és törölni kellett. A községi földeket pedig ún. feles bérletekké alakították át.⁹⁴ Az önkormányzat működése is megváltozott, az ülések megritkultak, rövidek, formálisak lettek, ami nem meglepő, hiszen ilyen körülmények között szabályos gazdálkodást

⁸⁹ Gazdag István: Hajdú és Bihar megyék gazdaságtörténetének néhány kérdése az világháború éveiben. In:

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, V. k. Debrecen, 1978. 6-7.

⁹⁰ Alispáni jelentés Hajdú vármegye 1915. évi állapotáról. Debrecen, 1916.

⁹¹ HBMNL V. 625/b. V. k. 1913. január 16.

⁹² HBMNL IV. B. 901/a. 3. doboz. Földes elöljárói a főispánnak, 1915. március 10. V. 625/b. V.k. 1916. július 16. és 1917. augusztus 2.

⁹³ Gazdag István i.m. 7. HBML V. 625/b. V. k. 1916. április 30.

⁹⁴ HBMNL V. 625/b. V. k. 1914. október 11. és 1916. július 16.

folytatni, nagyobb távlatokban tervezni nem lehetett. Ez nem jelenti azt, hogy a helyi közigazgatás működése szünetelt volna. Az adóbeszedés, a segélyosztás ekkoriban különösen nem volt hálás feladat. 1915 márciusában keserűen panaszkodtak a vezetők, hogy sok családnál napok óta nincs kenyér és emiatt "a községi előjáróság napról napra a legnagyobb zaklatásnak van a szükségét szenvedő fogyasztóközönség részéről kiteve."⁹⁵ Nagy feladatot rótt rájuk az állami rendeletek betartatása is. A felsőbb hatóságok egyebek között előírták, hogy a szántás és vetés megfelelő elvégzésére külön mezőgazdasági intéző bizottságot kell felállítani. Majd a szigorúbb ellenőrzés érdekében a községek határait körzetekre osztották és egy-egy nagygazda irányítása alá helyezték.⁹⁶

Ezek az évek alaposan próbára tették a lakosság teherbíró képességét. Az 1918. őszi budapesti forradalom a háborús szenvedések gyors befejezését ígerte. A katonák hazatérhettek, sor kerülhetett a veszteségek számbavételére. Földes 700 katonája közül 272 esett el a távoli csatatereken. Többen - mint például Bene Antal vagy Kiss István - fogságba kerültek, s csak a háború után térhettek haza.⁹⁷ Megfelelő források híján nem tudni, hogyan élte meg a helyi társadalom a Károlyi-kormány időszakát. Valószínűleg itt is az történt, mint számos más településen. Az emberek örültek a békének, annak, hogy viszontláthatják a frontról hazatérő, rég látott családtagjaikat és igyekeztek pótolni mindazt, ami a rendkívüli viszonyok miatt elmaradt: esküvőkre, keresztelőkre került sor. A képviselőtestület működése is visszatért a szokványos kerékvágásba. Üléseiken egyetlen szóval sem mondtak véleményt az országos politikai eseményekről. Inkább olyan hétköznapiak tűnő ügyekkel foglalkoztak, mint az orvos és állatorvos fizetésének folyósítása, a megürült bizottsági helyek betöltése. Az 1919 január 14-i ülésen megjelent a főszolgabíró is, de politikai tájékoztatást - legalábbis hivatalosan - nem adott. Mindössze annyit kért, hogy állítsanak fel a községben egy közéleti előadói posztot. Ezt a képviselők meg is tették, és megválasztották előadónak Jenei Imrét, mivel ő korábban nagy érdemeket szerzett "a hazatért katonák megnyugtató körülmények között."⁹⁸ Első látásra meglepőnek tűnhet, de Földesen a Tanácsköztársaság kikiáltása sem okozott nagyobb riadalmat. A viszonylag kiegyensúlyozott földesi birtokviszonyok, valamint annak következtében, hogy a községet addig irányító vezetőrétegnek volt tekintélye, elismertsége a lakosság előtt, a bolsevik hatalom a településen számottevő bázisra nem építhetett. A régi tisztviselők a helyükön maradtak. Felsőbb utasításra megalakult ugyan a helyi direktórium - de Fodor Imre főjegyző későbbi bizalmas jelentése szerint - "működésükben megmaradtak a régi törvényes határok között és semmi olyan rendelkezést nem

⁹⁵ HBMNL IV. B. 901/a. 3. doboz. Földes előjárói a főispánnak, 1915. március 10.

⁹⁶ Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának történetéből. Szerk.: Tokody Gyula 88.

⁹⁷ Debrecen szabad királyi város és Hajdú vármegye, 154. Hajdú vármegye és Debrecen szabad királyi város adattára... 15.

⁹⁸ HBMNL V. 625/b. V. k. 1919. január 14.

hajtottak végre, mely a köz és személy, valamint a vagyonbiztonságot legcsekélyebb mértékben veszélyeztette volna.⁹⁹ A direktórium - tette hozzá - megtagadta a túsok kiállítására vonatkozó rendelet végrehajtását és megakadályozta a köz- és takarékpénztárak kiürítését is. Mindössze egyetlen komolyabb incidens történt. Papler Géza bérlőtől a felsőbb hatóságok - a direktórium és jegyző tiltakozása ellenére 7 sertést eltulajdonítottak. A legsúlyosabb kár azzal érte a falut, hogy a románok elől hátráló vörös csapatok elhurcolták a kincstári mént. A helyi társadalom erős összetartozás-tudata, valamint az a tény, hogy az 1919 márciusi rendszerváltozásnak a községben csekély hatása volt, felbátorította az embereket. Az 1919 április 7-i országos tanácsválasztáson egyetlen település volt a megyében, ahol megbukott a hivatalos lista.¹⁰⁰ Valószínű, hogy ez az állapot nem sokáig maradt volna fenn, ám a katonai helyzet április végére annyira megromlott, hogy a Vörös Hadsereg Hajdú vármegye kiürítésére kényszerült. A román megszállás a község belső életében, mélyreható változást nem hozott. Megtorlásra a bolsevik uralom miatt nem került sor. Pontosabban, egyedül Jenei Imrét tartóztatták le, mivel egyik levele, melyben felajánlotta szolgálatait a Vörös Hadseregnek, a románok kezébe került.¹⁰¹ A direktórium természetesen megszűnt, helyét a régi képviselőtestület vette át, de új főbíróval, Koroknay Gergellyel. A község vezetése próbálta - a körülményekhez képest - helyreállítani a községi gazdálkodás rendes menetét. Újból kiadták a község és a Kállay-alap földjeit haszonbérletbe, folytatták a segélyezéseket, románul tudó tolmácsot fogadtak fel.¹⁰² A román uralom elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a megszálló hatóságok jelentős anyagi terheket - kényszerfuvarokat, élelmiszerszállítást a hadsereg részére - róttak Földesre. A román csapatok 1920. elején hagyták el a térséget. Búcsúzóul jelentős állatállományt és gazdasági felszerelést hurcoltak el, és magukkal vitték túszként Fodor Imre főjegyzőt is.¹⁰³ Fodor Imrét pár hét után elengedték, a gazdasági eszközök is előkerültek, csak az állatok veszték el végleg. Egészében véve Földes a Tanácsköztársaságot és a román megszállást - a megye több településéhez viszonyítva - aránylag kis veszteségekkel megúsza.

A járási főszolgabíró utóbb - némi túlzással - úgy látta, hogy "ez a község úgy a vörös terrortól, mint a román hadsereg megszállásától keveset szenvedett."¹⁰⁴ A románok kivonulása után Földes visszakerült a magyar állam fennhatósága alá, s lehetőség nyílt végre a helyi politikai és közélet konszolidálódására.

⁹⁹ HBMNL Alispáni közigazgatási iratok, IV. B. 905/b. 162. csomó, 1746/1920.

¹⁰⁰ A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Összeáll: Farkas Dezső, Fehér András, Gazdag István, Komoróczy György és Breit István. Debrecen, 1959. 165.

¹⁰¹ HBMNL Alispáni közigazgatási iratok, IV. B.905/b. 162. csomó, 1746/1920.

¹⁰² HBMNL V. 625/b. V.k. 1919. június 29. augusztus 13. és szeptember 20.

¹⁰³ HBMNL Alispáni közigazgatási iratok, IV.B.905/b. 162. csomó, 1746/1920. Hajdú vármegye és Debrecen szabad királyi város adattára... 15.

¹⁰⁴ HBMNL Alispáni közigazgatási iratok, IV.B.905/b. 159. csomó 3901/1919.

Politika és közigazgatás a Horthy-korszakban

A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi erők hatalomra kerülésével az országban új politikai berendezkedés kialakulása indult meg. Ennek egyik legfontosabb vonása a tömegek politikai téren tapasztalható aktivizálódása volt, melynek háttérében az iparosodás, a forradalmak, ill. a régi, 1918 előtti struktúrák és tekintélyek megingása állt. Az 1919 őszén bevezetett új választójog kisebb megszorításokkal, lényegében biztosította az általános egyenlő és titkos választójogot. Ezzel párhuzamosan új, szélesebb társadalmi bázison nyugvó, érdekképviselői pártok jöttek létre. Az ország jelentős részén 1920. január végén tartották a képviselőválasztásokat, Földesen erre csak a román csapatok kivonulása után 1920. júniusában kerülhetett sor. A nádudvari körzetben 4 jelölt versengett egymással: két kisgazdapárti, egy pártonkívüli kisgazda és egy kereszténypárti. Végül hosszas küzdelem és pótválasztás után a Kisgazdapárt egyik jelöltje, Kiss Ferenc győzött.

Képviselők a nádudvari választókerületben¹⁰⁵

	választás éve	pártállás
Kiss Ferenc	1920	Kisgazdapárt
Petri Pál	1922	Egységes Párt
Petri Pál	1926	"
Petri Pál	1931	"
Megay-Meissner Károly	1935	Nemzeti Egység Pártja
Megay-Meissner Károly	1939	Magyar Élet Pártja

A 20-as évek elején a sokféle politikai erő közül a legnépszerűbb párt minden bizonnyal a Kisgazdapárt lehetett, ami szorosan összefüggött a lakosság társadalmi összetételével, a település döntően agrárjellegével. Az alapvetően katolikus jellegű keresztény pártok aligha kaphattak számottevő támogatottságot és ugyanez mondható el a szociáldemokrata pártról is. Egyetlen politikai irányzat szerzett még némi bázist magának, a jobboldali radikalizmus. Egyik szervezetüknek, az Ébredő Magyarok Egyesületének ugyanis volt ebben az időben egy földesi csoportja is.¹⁰⁶ A Bethlen-kormány hatalomra jutása után a miniszterelnök jelentős mértékben szűkítette a választójogot és vidéken nyíltta tette. A 20-as nemzetgyűlési választásokon országosan még a lakosság 40 %-a jutott választójoghoz, 1922-től az arány lecsökkent mintegy 28 %-ra. Úgy tűnik azonban, hogy a nyílt szavazás igen, de a jogszűkítés kevésbé érintette Földest. A helyi lakosság ugyanis az

¹⁰⁵ A parlamenti képviselőválasztások adatait Hubai László bocsátotta rendelkezésemre, melyért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

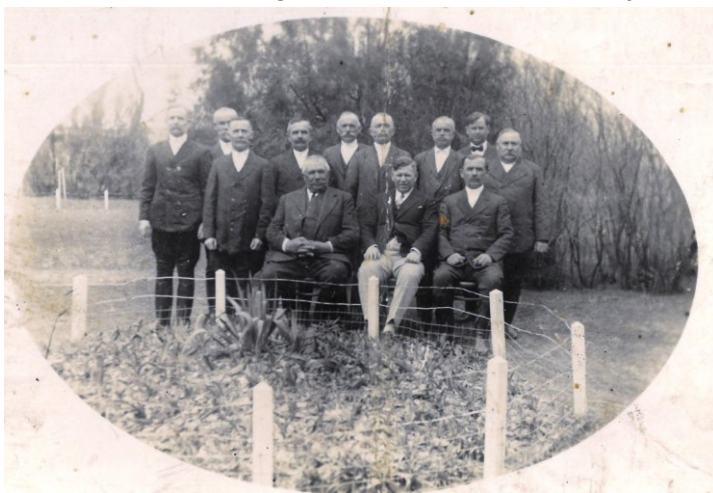
¹⁰⁶ HBMNL V. 625/b. VII. k. 1922. április 11.

országos szintet meghaladó mértékben gyakorolhatta szavazójogát. Egy 1928-ból származó felmérés szerint a földesiek 37 %-a rendelkezett választójoggal, ami országos szinten is kiemelkedően jó eredménynek számított. Úgy tűnik, a község lakosai jelentős arányban meg tudtak felelni a szigorú törvényi előírásoknak.¹⁰⁷ Ezt az adatot - a kabai felmérés hiánya miatt - a választókörizet egészével nem, de a legtöbb településével össze lehet hasonlítani.

Választójoggal rendelkezők 1928-ban¹⁰⁸ választó jogosultak száma arányuk a település lakosságához képest

Egyek:	1247	17,7 %
Földes:	2101	37,2 %
Nádudvar:	2257	22,5 %
Püspökladány:	3062	21,4 %
Tetétlen:	865	38,7 %
Tiszacsege:	1070	19,4 %

A táblázatból két fontos jelenségre érdemes felfigyelni. Földes a dualizmus időszakában elsősorban annak köszönhetette kedvező pozícióját, hogy a lakosok közül sokan még nemesi származásuk révén jutottak

Földes képviselőtestülete a 30-as években

¹⁰⁷ Férfiaknál 24. éves életkor, 10 év állampolgárság, négy elemi végzettség és legalább két év helyben lakás volt a feltétel. A nőknél magasabban - 30 év - húzták meg a korhatárt és ha nem volt családja - legalább három gyerek - akkor önálló keresettel kellett rendelkeznie.

¹⁰⁸ HBMNL Központi Választmány iratai, IV. b. 904. 2. csomó

választójoghoz. Most viszont Földes annak ellenére emelkedett ki a mezőnyből - Tetétlennel együtt - hogy az új törvényi szabályozás ezeket az előnyöket nem ismerte el. Feltűnő továbbá, hogy még egy szűkebb körzeten belül is milyen szélsőséges ingadozások fordulhatnak elő. 1938-ban egyébként sor került még egy választójogi reformra, amikor is általánossá tették vidéken is a titkos szavazást. A kormányzat, taktikus politikája, valamint az állami bürokrácia segítségével - utóbbit a nyílt választójog tette lehetővé - országos szinten minden választást megnyert, s a nádudvari kerületben is csak kormánypárti képviselő jutott mandátumhoz. A Kisgazdapárt országos szinten 1922-ben megszűnt, ill. átalakult egy nagy konzervatív kormánypárttá. A 20-as évek közepétől az Egységes Párté volt az egyetlen komolyabb helyi politikai szervezet Földesen. A kormány viszonylag jelentős helyi sikerei részben azzal magyarázhatók, hogy az Egységes Párt földesi csoportjának élén a rendkívül agilis Kiss-család állt. Tevékenységüket honorálandó M. Kiss József – volt főbíró - 1930-ban kormánytanácsosi, fia Kiss István pedig 1929-ben vitézi címet is kapott.¹⁰⁹ Részben pedig Petri Pál is hozzájárult a sikerhez. Petri 1922-ben lett először képviselő, melyet 13 éven át megszakítás nélkül viselt. Jó érzékkel felismerte, hogy az emberek bizalmát elsősorban azzal nyerheti el, ha pragmatikus magatartást tanúsít. Már első, 1922. évi választási kampányában azt ígérte, hogy segíteni fogja a környék levélben értesítette a földesieket, hogy a megváltozott körülmények miatt nem vállalhatja tovább a nádudvari képviselőséget.¹¹⁰ A képviselőtestület sajnálkozott Petri döntése felett, a kormánypárt helyi szervezete azonban felsorakozott az új képviselő - Megay-Meissner infrastrukturális beruházásait.¹¹¹ A Földest közvetlenül érintő legjelentősebb ilyen irányú lépése a tanyai iskola felépítésében nyújtott segítsége volt. Petri, mint az oktatási minisztérium államtitkára kijárta, hogy a 20-as évek végén felépített tanyai iskola építési költségeinek túlnyomó részét az állam vállalja magára.¹¹² Az egyébként nehezen lelkesedő földesi vezetők hálásak is voltak neki: 1930-ban - egyetlen politikusként - a község díszpolgárává avatták. A 30-as évek közepén jelentős változások zajlottak kormányzati szinten, A miniszterelnöki hatalmat kézben tartó Gömbös Gyula megkezdte - sikerrel - a bethlenisták kiszorítását a kormánypártból. Gömbössel indult el az a folyamat, melynek eredményeképp az addig döntően konzervatív beállítottságú kormánypárt egyre nyitottabbá vált a jobboldali radikalizmus irányába. A változások részeként 1935-ben Petri Pál levélben értesítette a földesieket, hogy a megváltozott körülmények miatt nem vállalhatja tovább a nádudvari képviselőséget.¹¹³ A képviselőtestület sajnálkozott Petri döntése felett, a kormánypárt helyi szervezete azonban felsorakozott az új képviselő - Megay-

¹⁰⁹ Magyar Közélet II. Hajdúvármegye. Szerk.: Farkas L. Ferenc. Debrecen, 1936.

¹¹⁰ Uo: X. k. 1935. március 21.

¹¹¹ Püspökladány és vidéke, 1922. május 14. 1.

¹¹² HBMNL V. 625/b. IX. k. 1930. október 22.

¹¹³ Uo: X. k. 1935. március 21.

Meissner Károly mögé.

Az idős Kiss József mellett ekkor már egyre inkább fia, Kiss István és Kállay L. László helybeli gyógyszerész vezette a földesi kormánytámogató erőket. Fő bázisukká a Kiss István elnök által irányított Pártonkívüli Olvasókör vált. Meissner aktív politikusnak bizonyult, gyakran látogatott el a körzetbe. 1937-ben például 4 ízben jutott el Földesre, előadásokat tartott, lakossági panaszokat hallgatott meg. Bázisa növelése végett a régi bevált módszerhez a kijáráshoz is folyamodott. 1937-ben kieszközölte a Belügyminisztériumtól, hogy az Országos Közegészségügyi Intézet a község betelepítésén szivattyús közutakat létesítsen. Továbbá segítséget ígért a földesi autóbuszmegálló és a piac tér kikövezéséhez.¹¹⁴ A kormánypárt legnagyobb helyi riválisává egyértelműen a Kiszgazdapárt vált. Petri Pál mellett 1922-ben egy pártonkívüli kiszgazda szállt harcba a képviselőségért. 1926-ban - a bethleni politika sikerei csúcán - nem volt ellenfele Petrinek, ún. egyhangú mandátumhoz jutott. Közben a gazdasági válság hatására 1930-ban a parasztság politikai szervezésének jegyében új Kiszgazdapárt alakult, mely a '31-es választásokon saját jelöltet indított. 1935-ben Meissner ellenfele ismét egy kiszgazda, a rutinos Hegymegi Kiss Pál lett. A Kiszgazdapárt egyébként ekkor szerepelt a legjobban a nádudvari körzetben, Hegymegi nem sokkal kapott kevesebb szavazatot a kormánypárti jelölnél.¹¹⁵ 1939 májusában pedig, ismét csak kiszgazda színekben, Vásáry József küzdött a mandátumért - mindhiába. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor jött létre a Független Kiszgazdapárt földesi szervezete és kik lehettek a vezetői. Annyi bizonyos, hogy a 30-as évek második felében már komoly bázisuk volt és - ami különösen fontos -, a községi képviselőtestületi választások is jórészt pártpolitikai alapon folytak. A községben 3 évente voltak önkormányzati választások, ilyenkor mindig 10 hely sorsáról döntöttek. / Az 1939 eleji választáson a tíz új képviselőből hatan a kormánypárt, négyen a Kiszgazdapárt sorait erősítették.¹¹⁶ Rajtuk kívül a sokféle néven működő helyi szervezetek is rendelkeztek a lakosság kis részének a támogatásával. Ahhoz azonban soha nem volt elég erejük, hogy a földesi önkormányzatban is számottevő erőként megjelenjenek.¹¹⁷ Földes számos tekintetben folytatta a dualizmus kori hagyományokat. Prominens személyiségei közül senki sem futott be országos szinten jelentős politikai karriert. A község pedig sohasem vált heves pártpolitikai csatározások színterévé, szemben a körzet más településeivel, mint például Egyek és Tiszacsege. Jól mutatja a mondottakat, hogy az említett képviselőtestületi választáson sem került sor igazi küzdelemre: a kormánypárt és a Kiszgazdapárt előre megegyezett a helyek elosztásáról. Ilyenre térségünkben Földes mellett

¹¹⁴ Püspökladány és vidéke, 1937. február 18. 2. július 1. 2. és október 14. 2.

¹¹⁵ Szavazatok száma: Megay-Meissner Károly: 6469. Hegymegi Kiss Pál: 5443.

¹¹⁶ HBMNL Főispáni bizalmas iratok, IV. B. 901/b. 2. doboz. Jelentés a községi képviselőtestületi választásokról, 1939. január 20.

¹¹⁷ Uo: Politikai helyzetjelentés a Belügyminisztériumhoz, 1938. december 21.

csak Nádudvaron volt példa.¹¹⁸ Az viszont kétségtelen, hogy Földes közéletében és vezető rétegében a korábbinál valamivel nagyobb szerephez jutott a pártpolitika.

A község irányításában befolyással bíró csoport körülhatárolására lényegében a már korábban is vizsgált területek nyújtanak segítséget: vagyoni viszonyok, vármegyei és községi önkormányzat, helyi közélet. A közigazgatás a Horthy-korszakban lényegében a dualizmuskori alapokon működött tovább. A leglényegesebb változások viszont éppen a vármegyénél következtek be. Bizonyos változások azonban - többek között - éppen a vármegyék szervezeti felépítését és működését érintették. Az 1929: XXX. tc. a következőképp alakította át a vármegyei törvényhatósági bizottság összetételét.

A vármegyei közgyűlés összetétele 1929-től.¹¹⁹

1. 84 választott tag
2. 84 tag, akiket a virilisek maguk közül választottak
3. 10 fő, akiknek a közgyűlés örökös tagsági jogot adományozhatott
4. 42 személy a megyei érdekviseletek részéről
5. 15 vármegyei tisztviselő, akik hivataluknál fogva vesznek részt a közgyűlésen Összesen: 235 fő.

1929-ig még a régi összetétel maradt érvényben. Ekkor Földest 7 választott és 3 virilis tag képviselte. A választottak között volt és hivatalban lévő főbírókat, főjegyzőket találunk. Közöttük egyedül Gy. Karacs Imre a kivétel. A viriliseket a Kiss- család, József és fia István - valamint Kállay L. László képviselte. 1929-től a virilisek közül már csak ketten - M. Kiss József és Kiss István - a választottak között pedig hárman: Bene Antal, Fodor Imre és Tisza István maradtak.¹²⁰ Utóbbiaknál Bene Antal főbíró, Fodor Imre nyug. főjegyző, Tisza István a község egyik gazdag földbirtokosa volt. 1934-től, a vármegyei törvényhatósági¹²¹ bizottság részleges megújulása után számuk előbb 7-re, majd 8-ra növekedett.¹²² Az addigiak továbbra is tagok maradtak, mellettük visszatért a közgyűlésbe Kállay L. László és újonnan került be Domokos László törvénybíró és Bojtor József. Közülük a legnagyobb súllyal és tekintéllyel egyértelműen M. Kiss József rendelkezett, akit az 1929. évi tisztújításkor három fontos megyei bizottságba is beválasztották.¹²³ Kiss István nem sokkal maradt el tőle, az ő vármegyei pozíciója azonban inkább a 30-as évek második felében vált igazán erőssé. A névsor jól mutatja a megyei közgyűlés viszonylagos zártságát. Ide csak Földes befolyásos vezetői kerülhettek be.

¹¹⁸ Uo: Jelentés a képviselőtestületi választásokról, 1939.január 20.

¹¹⁹ Magyar Törvénytar, 1929. évi törvények, 665. Bp. 1930.

¹²⁰ Havrila László: Közigazgatási reform végrehajtása Hajdú vármegyében, kézirat a szerző birtokában.

¹²¹ Ekkor került sor az összes virilis és a választott tagok felének újraválasztására.

¹²² HBMNL Igazoló választmány iratai, 1933-34. IV. B. 903/1. csomó

¹²³ A kisgyűlésbe, az örökös tagokat kijelölő bizottságba, és a központi választmányba

Mozgásra kicsi volt a lehetőség, azokat, akiket 1929-ben beválasztottak, később - 1934-ben - is megerősítették. M. Kiss József, majd Kiss István kedvező pozíciójában pedig minden bizonnyal szerepet játszottak pártszempontok is, nevezetesen az, hogy a kormánypárt helyi exponenseiről volt szó. A közgyűlés létszáma jelentősen csökkent, amit hatékonysági szempontokkal indokoltak. A szakszerűség a bürokratizmus és persze a megye elitjét erősítő tendenciák érzékelhetők abból a tényből, hogy a választott tagok számát viszonylag alacsonyan határozták meg. Ezek a változások egyértelműen a nagyobb településeknek, városoknak kedveztek. Az utolsó három kategóriát lényegében ők töltötték meg. A megyei karriert nehezen elérő földesiek csak választott, vagy virilis tagként kerülhettek be a törvényhatósági bizottságba. Tovább szűkítette a mozgásteret, hogy településenként meghatározták a keretlétszámot. Eszerint Földes Kabával került egy csoportba, és a két település együtt 10 tagot választhatott a közgyűlésbe.¹²⁴ A földesiek aránya ennél fogva a századelőhöz képest tovább csökkent. 1929-1934 között a közgyűlés tagjainak 2,1 %-át, 1934 után, legkedvezőbb esetben is csupán 3,4 %-át alkották.

Földes közigazgatási helyzetében a legfontosabb változás a 20-as évek végén következett be. A település vezetése továbbra sem békélt meg azzal, hogy a járási székhely Hajdúszoboszlóra került. 1920-ban kezdeményezték a székhely áthelyezését Püspökladányba - ismételt hiába.¹²⁵ 1923-ban Török János képviselőtestületi tag merész lépésre szánta el magát. 100 társával kérte a Belügyminisztertől Földest átsatolását Bihar vármegyéhez. Az akciónak voltak bizonyos pragmatikus szempontjai: sok földesinek volt földje Berettyóújfaluban, Bihar vármegye székhelyében és ezzel is szerették volna elérni az Újfalú-Földes törvényhatósági köút megépítését. A kísérlet természetesen kudarcot vallott, még a földesi képviselőtestület is elítélte.¹²⁶ A makacs próbálkozások viszont mégiscsak meghozták gyümölcsüket. 1927-ben a vármegyei közgyűlés úgy döntött, hogy a járási székhelyet Püspökladányba helyezi át. A változás indokául azt hozták fel, hogy a "járási közigazgatásának helyes ellátását jelentősen akadályozza, ... a lakosság érdekeire pedig nem csekély hátrányt okoz az a körülmény, hogy Hajdúszoboszló, mint város, nem tartozik a járásba, annak legszélén fekszik és a járás legtöbb községéből nehezen lehet megközelíteni."¹²⁷ A székhely tényleges áthelyezésére, kétéves huzavona után, 1929-ben került sor.

A földesi önkormányzat tevékenysége a két világháború között lényegében a korábbi keretek között zajlott. A képviselőtestület szerkezete ugyanaz maradt, előljárósága, tisztviselői is. Mindössze egy új tisztség létesült, a magtár kezelésért felelős községi gazda. 1932-ben - takarékoság címen - próbálkoztak ugyan az adóügyi segédjegyzői állás megszüntetésével, de

¹²⁴ Hajdú vármegye Hivatalos Lapja, 1929. július 18. 4.

¹²⁵ HBMNL Alispáni közigazgatási iratok, IV. B. 905/b. 161. csomó, 1920/215. irat

¹²⁶ HBMNL V. 625/b. VII. k. 1923. szeptember 1.

¹²⁷ HBMNL közgyűlési jegyzőkönyvek, IV. B. 902/a. 26.k. 1927. szeptember 30.

vármegyei nyomásra elálltak tőle.¹²⁸ A képviselőtestületi ülések száma évente - attól függően mennyi fontos ügyet kellett megtárgyalni - 14-20 között ingadozott. A jelenlévők száma továbbra sem változott, általában 20-25 fő körül mozgott. A képviselők elé többnyire olyan ügyek kerültek, melyeket a szakbizottságok már előre megtárgyaltak. A korszakban 7 állandó bizottság volt. Közülük a fontosabbak közé tartozott a Kállay-alapot felügyelő, a gazdasági és pénzügyi bizottság. Emellett számos esetben működött átmeneti bizottság: 1920-ban például háborús kiadások vizsgálására állítottak fel ilyeneket.¹²⁹ Az ülések levezetésében - akárcsak korábban - nagy szerepe volt a község vezető tisztviselőinek, mindenekelőtt a főbírónak és a főjegyzőnek.

Földes főbírói¹³⁰/1919-1944/
1918- 1919: Koroknay Gergely
1920?-1924: Szöllőssy Gábor
1924- ? : Bene Antal

Az egyik legfontosabb változás, hogy amíg a dualizmus éveiben viszonylag gyakran változott a főbíró személye, addig a két világháború között szinte alig. Miután az 1924 elején megtartott főbíró választáson¹³¹ Bene Antal legyőzte a meglehetősen érdekes modorú Szöllőssy Gábort, lényegében elmozdíthatatlan lett a község éléről. Viszonylag ritkán cserélődött a főjegyző személye is: Fodor Imre nyugdíjba vonulása után, 1920-ban Domokos Gézát választották meg, aki valamikor a 20-as évek végén betegsége miatt megvált tisztségéről. Ekkor Székely Sándor foglalta el a főjegyzői széket és hamar a község egyik legbefolyásosabb vezetőjévé nőtte ki magát. Székely helyzete annál is érdekesebb, mivel nem volt földesi származású és nem járta végig a helyi tisztviselői ranglétrát úgy, mint elődei. Lényegében vármegyei szolgálatból került Földesre. Mellettük - a korábbiakhoz hasonlóan - néhány alacsonyabb szintű poszt birtokosa juthatott bizonyos szerephez. Ide sorolható többek között Bojtór József a 48-as kör elnöke, megyei bizottsági tag és Szörnyi Gábor törvénybíró, 1937-től ugyancsak a 48-as kör elnöke, valamint az agilis Rácz Lajos adóügyi jegyző. Az előzetes bizottsági tárgyalások, továbbá a főbb tisztviselők hathatós közreműködésének eredményeképp a legtöbb ügyet sikerült simán, nagyobb összetűzések nélkül megtárgyalni. Komolyabb viták elsősorban pénzügyi kérdések körül - bérleti jog, községi háztartás kiadásai - keletkeztek. 1937. elején például a lófedeztetési állomás kapcsán. Az addigi gyakorlat szerint a ménápolót a lótulajdonosok látták el sorban, naponta. Ezt többen igazságtalannak tartották, mert akkor is el kellett tartaniuk a ménápolót,

¹²⁸ HBMNL V. 625/b. X. k. 1932. november 28. és 1934. április 26.

¹²⁹ Uo: VI. k. 1920. szeptember 19.

¹³⁰ Sajnos, a tisztviselőkre nézve források csak 1939-ig vannak. Bene Antal viszont - állítólag - a II. világháború időszakában leköszönt főbírói posztjáról.

¹³¹ Uo: VII. k. 1924.január 8.

ha nem vették igénybe az állami mént fedeztetésre.¹³² Az ügy csekély fajsúlyúnak tűnik, mégis a körülötte kialakult vita jól jellemzi a földesiek gyakorlatias szemléletmódját. A szórványos források egyébként arra utalnak, hogy a lakosok, a hivatalos fórumokon többnyire visszafogottak voltak, ám társasági szinten nemegyszer kritikusan szemlélték a képviselőtestület munkáját. Egy ízben az egyik ismert helyi család tagja úgy nyilatkozott többek előtt, hogy "a mostani képviselőtestület tagjai mind ökörijászolba valók."¹³³ A baj csak az volt, hogy a kijelentés eljutott az érintettekhez.

A községi képviselőtestületi üléseken gyakori konfliktusforrássá vált a vármegyével való kapcsolat. A két fél között a viszony korábban sem volt felhőtlen, a két világháború közötti években azonban megszorodtak a vitás esetek. A vármegye gyakran úgy látta, hogy a község vezetése szívesen bújik ki a megyei terhek alól, miközben gazdálkodása számos kívánnivalót hagy maga után. A földesi vezetők viszont azt tapasztalták, hogy a vármegye érzéketlen a helyi lakosság adóterhei iránt. 1933-ban a vármegyei kisgyűlés kötelezte a községet egy anya- és csecsemővédő intézet felállítására a Stefánia Szövetség keretében. Az ezzel kapcsolatos terheket viszont egyszerűen átruházta a községre.¹³⁴ 1922-ben a felsőbb hatóságok késznek mutatkoztak komolyabb útépitési munkálatok megkezdésére, hogy ezzel is munkaalkalmat teremtsenek a földesi mezőgazdasági munkásságnak, de csak abban az esetben, ha a költségekhez Földes is hozzájárul.¹³⁵ A 30-as években hosszas vita folyt a megyei és a helyi vezetők között arról, hogy megengedheti-e magának a község, hogy saját fogatot tartson. A két fél közti kötélhúzás tipikus példjaként 1924-ben a járási főszolgabíró pénzt kért a szoboszlói járási székház kibővítésére, miközben megcsillagtatta Földes előtt a villamosítás lehetőségét. A községi vezetés azonban nem dőlt be az ígéretnek: megszavaztak ugyan bizonyos összegű támogatást, de kihangsúlyozták, hogy csak felsőbb nyomásra teszik.¹³⁶ A számos konfliktus közül kiemelkedett az ún. legelő ügy. A közbirtokosság mintegy 200 holdnyi nem szervezett legelőjét a tulajdonos átengedte a lakosoknak ingyenes használatra. Cserébe a földadó fizetését a község vállalta magára. A vármegye viszont azt szeretne volna elérni, hogy ha a község fizeti a köztartozásokat, akkor szedjen bérleti pénzt a legelő után.¹³⁷ A számtalan konfliktus bonyolult taktikázást tett szükségessé, melynek során hol a vármegye, hol a község - ez volt a gyakoribb - engedett, időnként pedig kompromisszumos megoldás született.

Földes vezető rétegének egyik fontos összetevőjét jelentette a vagyoni állapot. Szerencsére a 30-as évekből fennmaradt több helyi virilislista. Ezek megerősítik azt, amit egyébként is feltételezni lehetett: a település

¹³² Uo: XI. k. 1937. február 3.

¹³³ Uo: VII. k. 1924. január 14.

¹³⁴ Uo: X. k. 1933. január 26.

¹³⁵ Uo: VI. k. 1922. szeptember 13.

¹³⁶ Uo: VII. k. 1924. december 23. és 1925. január 2.

¹³⁷ Uo: X. k. 1932. augusztus 12. XI. k. 1934. március 27. és 1935. november 5.

legnagyobb adófizetői és leggazdagabb polgárai a földbirtokosokból kerültek ki, az egyéb gazdasági tevékenység csak járulékos szerephez jutott. Berger Zoltán malomtulajdonos például soha nem jutott be az első 10 közé. Első látásra talán meglepő Kállay L. László gyógyszerész előkelő - rendszerint "dobogós" - helyezése - Kállay azonban 42 holdnyi földdel - közte 5 hold gyümölcsösrel - is rendelkezett. Értelmiségi foglalkozású mindössze egy, Vámos Jenő állatorvos található közöttük.

A legnagyobb földbirtokosok, 1935¹³⁸

1. Legelőközbirtokosság: 957hold
2. Földes község: 582hold
3. Kállay-Alap: 457hold
4. Fordulós közbirtokosság: 366hold
5. Tisza István: 357hold
6. M. Kiss József és fia: 339hold
7. Leszkay testvérek: 309hold

/Berettyó szentmártoni/

1. Budaházy Kálmán: 274hold
2. Földesi gazdaközösség: 204hold
3. Bene Antal: 142hold
4. Rásó Istvánné: 134hold

/Debrecen/

1. Zsinka Ferencné: 125hold
2. Joó József: 109 hold Sáp Gyéza: 109hold

Budaházy Bertalan: 109 hold

1. Szöllősy József: 105 hold
2. Szöllősy Gábor: 102 hold

A földesi legtöbb adót fizető névjegyzéke, 1935.¹³⁹

/első 10 helyezett/

1. Kiss István
2. Tisza István
3. Kállay L. László
4. M. Kiss József
5. Vámos Jenő
6. Leszkay Gyula
7. L. Kiss László
8. Sáp Gyéza
9. Leszkay István
10. Lengyel Mihályné

¹³⁸ Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1935. Bp. 1937.

¹³⁹ HBMNL V. 625/b. XI. k. 1935. február 9.

Az adatokból jól látszik, hogy Földes legnagyobb birtokosai továbbra sem magánszemélyek, hanem - különböző neveken - a közbirtokosság, a község és a Kállay-alap. Mellettük azonban a korábbinál jóval több nagyobb birtokost találhatunk, ami a földtulajdon bizonyos koncentrálódására utal. Jelentős mértékben kicserélődtek a földtulajdonosok: a Csapó-, Ványi- stb. -család helyett már a Tisza, Leszkay, Budaházy, Bene nevekkal találkozhatunk. Külön is érdekes M. Kiss József gyarapodása: 1893. évi 125 holdja 1935-re 339 holdra nőtt. A földbirtokosok és a virilisek névsorában számos hasonlóság fedezhető fel, de nem teljesen azonosak. A földbirtok nagyságán kívül egyéb tényezők is befolyásolták a jövedelmi viszonyokat, mint például a föld minősége. A Kiss-család kedvező helyezését az is magyarázza, hogy saját földjeik mellett több száz holdnyi területet béreltek. Egyes családok, bár nagy vagyon fölött rendelkeztek, nem kívántak részt venni a földesi közéletben. Ezért a Budaházy, Leszkay- és Lengyel-családok virilis jogukat a földesi képviselőtestületben helyi megbízottaknak adták át. Ez bizonyos fókig szűkítette, ill. átalakította a helyi elit körét. A földbirtokosok persze továbbra is domináns helyzetben voltak és többségük szívesen vállalt községi vagy vármegyei pozíciót, mint Tisza István, vagy Bene Antal. Továbbra sem jellemző viszont, hogy a nincstelen és törpebirtokos parasztság érdemleges szerepet játsszon a község vezetésében. Soraikból egyedül a pályáját mezőgazdasági munkásként kezdő Szörnyi Gábor törvénybíró futott be nagyobb karriert.

A birtokosok mellett bizonyos előretörés figyelhető meg az értelmiség esetében. Ehhez minden bizonnyal hozzájárult, hogy a századelő hányattatásai után rendeződött Földesen az orvoskérdés. Wéber Gyula 1913-tól volt a község I. számú orvosa, a II. orvosi állást 1920-ban Matolcsi Pál nyerte el, az állatorvos pedig Vámos Jenő lett. A két világháború közötti években mindhárman kitarattak Földes mellett. A szellemi foglalkozás valamelyest növekvő presztízsét jelezte, hogy a 30-as években Leszkay Gyula és Leszkay István virilisek a községi képviselőtestületbe maguk helyett Boldizsár Lajos tanítót és Kiss Sándor ref. lelkészt jelölték. Súlyukat növelte, hogy a két orvos és a lelkész több képviselőtestületi bizottságba - így például a Kállay-alap felügyelő bizottságába - is bekerült. Közülük a legjelentősebb szerephez elsősorban az iskolaszék vezetőjeként Kiss Sándor jutott. Gaál Zsigmond - emlékezésében - némileg túlozva - egyenesen a község egyik legnagyobb hatalmú embereként jellemezte.¹⁴⁰

A községi elit számos tagja az egyesületi élet terén is aktívnak bizonyult. Bojtor József és Szörnyi Gábor a 48-as Olvasókör elnökei voltak, Székely Sándor főjegyző a 30-as években a Polgári Lövész Egylet és a Testedző Egyesület elnöki posztját töltötte be. Wéber Gyula 1926-ban megalapította a Vöröskereszt helyi fiókegyletét. A földesi vezetők közül

¹⁴⁰ 1944-1969. Földes község tanácsának emlékfüzete községünk felszabadulásának 25 éves évfordulójára. Összeáll: Szatai Lajos, Gaál Zsigmond, Szőke György. Földes, 1970.5.

politikai-közéleti súlyát tekintve a két háború között egyértelműen kiemelkedett a Kiss-család. M. Kiss József már a századfordulótól a község egyik ismert vezetője volt. Fia, Kiss István 1914-ben bevonult katonának, rövidesen hadifogságba esett, s csak 1922-ben tért haza. Ezután a Nemzeti Hadsereg tisztje volt, de rövidesen őrnagyi rangban leszerelt. Hazatért, és apja segítségével elkezdett önállóan gazdálkodni - sikerrel. Ettől kezdve együtt igen nagy befolyással bírtak a község életére. Mindketten tagjai voltak a vármegyei közgyűlésnek. Számos helyi intézmény, egyesület állt az irányításuk alatt. Kiss József volt a földesi tűzoltóegylet és a vadásztársaság elnöke, Kiss István a Pártonkívüli Olvasókör, a vitézi székhelyi szervezetének és a földesi levante egyesületnek az elnöke és az 1931-ben megalakult Földesi Hitelszövetkezet igazgatója.¹⁴¹ Kiss István pályája egyébként jellegzetes példája egy rendszerhű vidéki középosztálybeli karrierjének.

Szociális reformok -infrastruktúra

"A háború és a forradalmak alatt öntudatra ébredt és aktivizálódott parasztság lecsendesítése és megnyugtatása céljából 1920. decemberében a földreformról fogadott el törvényt a nemzetgyűlés."¹⁴² A reformnak a gyakorlatba történő átültetése számos problémával járt Földesen. A helyi összeíró bizottság az alábbi igényeket terjesztette a képviselőtestület elé:

- 22 közszerződési alkalmazott és kisiparos
- 46 törpebirtokos
- 62 rokkant
- 70 hadiözvegy
- 309 földnélküli mezőgazdasági munkás¹⁴³

Bár a községi vezetőség minden igényt jogosnak ismert el, a földreform végrehajtását mégis különféle kifogásokkal húzta-halasztotta. Több okból is. Mindenekelőtt közismert, hogy Földesen nem volt valódi nagybirtok, azt pedig a községi nagyobb birtokosai határozottan ellenezték, hogy az ő földjeiket használják fel ilyen célra. Amikor a vármegye azt javasolta, hogy Budaházy Zoltán 275 holdas földjét használják fel, a képviselők azzal az átlátszó indokkal hárították el a kérést, hogy hogy a jelzett föld szikes.¹⁴⁴ Helyette azt kérték, hogy a földesi törpebirtokosokat tetétleni földekkel elégítsék ki. Egyedül Schlachta János ügyvéd 50 holdját tartották "feláldozhatónak" erre a célra.¹⁴⁵ A földreform fontos elemét alkotta, hogy a

¹⁴¹ Herpay i.m. 251.

¹⁴² Romsics Ignác: Bethlen István. Bp. 1991. 124.

¹⁴³ HBMNL V. 625/b. VI.k. 1922. augusztus 2.

¹⁴⁴ Uo.: 1922. augusztus 6.

¹⁴⁵ Uo: 1922. április 11. és VIII.k. 1925. szeptember 23.

nincstelenek, kisemberek közül lehetőleg minél többet saját házhoz kell juttatni. A község belső részein viszont a magas talajvíz miatt alig akadt házhelynek alkalmas terület. Ezért a helyi vezetés a falutól kb. 1,5 km-re lévő ún. "magas parton" ajánlott fel földeket, még hozzá meglehetősen drágán.¹⁴⁶ A hosszas huzavonát végül az Országos Földbirtok Rendező Bíróság vágta el. Úgy döntöttek, ha nincsen helyben igénybe vehető nagyobb magánbirtok, akkor a község és a Kállay-alap földjeit kishaszonbérletekké kell átalakítani, a vásárteret pedig házhelyek céljaira lefoglalta.¹⁴⁷ A bírósági ítéletek eredményeképp számos földesi nincstelen jutott kisebb birtokhoz és házhelyhez, de még így maradtak kielégítetlen igénylők.¹⁴⁸ A földhöz jutottak azonban, nincstelenek lévén, csak viszonylag kis bérleti díjat tudtak fizetni s többnyire azt is csak késedelmesen. Ezért aztán a képviselőtestület csak hosszan vita eredményeképp, nemegyszer bírósági közreműködéssel tudott a bérleti összegekben megegyezni, de később is rendszeresen panaszkodott a községi háztartást ért kár, a kieső bevételek miatt.¹⁴⁹ A helyzet végül a gazdasági válság beköszönté után, a 30-as évek elején vált igazán tragikussá. A korábban valóban nem túl magas bérleti összegeket ugyanis a bérlők egyáltalán nem voltak képesek pénzben megfizetni. A Kállay-alap nemcsak a földreformnál jelentett segítséget a településnek. A községi ennek jövedelméből segítette azokat a társadalmi és kulturális szervezeteket, amelyek 1919 után nagy számban áraszották el a vezetést támogatási igényeikkel. 1924-ben a "Gyermekért" Országos Gyermekegészségügyi Társaságnak 10 millió koronát, a debreceni leány Calvineumnak 1 millió koronát szavaztak.¹⁵⁰ Közben Kállay László végrendeletének egyik kikötése, a földesi menház létesítése, feledésbe merült. Így aztán nem meglepő, ha 1925-ben a vármegye vizsgálatot rendelt el az alap felhasználása ügyében. A vizsgálat eredményeképp módosításokra került sor. Az új, 1927-ben elfogadott alapszabály szerint a jövedelem túlnyomó részét az óvoda fenntartása vitte el. A fennmaradó összeget két részre osztották. Az egyik népnevelési és kulturális célokat szolgált, a másikat pedig egy majdani szegényház céljaira különítették el.¹⁵¹ 1935 novemberében az utóbbi pénzből egy nagyobb ingatlant vásároltak a község belterületén, melyet szegényházként kívántak hasznosítani. A községnek azonban szerencséje volt. A menház fenntartásának gondját az Országos Református Szeretet Szövetség vette át. Cserébe a község vállalta, hogy minden beutalt után havi 7 pengőt fizet.¹⁵²

A község infrastrukturális fejlődése a két világháború között lényegében a korábbi fejlesztési irányokat és módszereket követte - változó

¹⁴⁶ Uo.: VI. k. 1921. április 1. és szeptember 21.

¹⁴⁷ Uo.: VII.k. 1924. február 19. és november 7.

¹⁴⁸ A források sajnos nem közölnek részletes adatokat.

¹⁴⁹ HBMNL V. 625/b. VIII. k. 1925. október 24.

¹⁵⁰ Uo: VII. k. 1924 október 8. és november 7.

¹⁵¹ HBMNL IV. B. 902. a. 26.k. 1927. december 15.

¹⁵² HBMNL V. 625/b. X. k. 1935. november 5. és 1936. február 6.

eredményekkel. A földesi vezetés a sokféle fejlesztési igény között szelektálni kényszerült és beruházás politikája kialakításánál a pénzügyi szempontok mindig kiemelt szerepet játszottak. Különösen érvényes ez a nevelés- és oktatásügyre. A Kállay-alap révén Földesen egy darabig két óvoda működött. A községi tulajdonban lévő intézmény azonban, megfelelő támogatás hiányában a 20-as évek elején szép lassan elsorvadt, így ismét csak egy óvoda maradt. Hosszas sürgetésre 1925-ben sor került egy iparos tanonciskola felállítására, községi beruházással. A gazdasági ismétlőiskola azonban továbbra sem kapott kellő nagyságú mezőgazdasági gyakorlóterületet. A képviselőtestület 1925. április 9-i ülésén rendkívül szoros - 17:15 arányú - szavazás után elvetette Lengyel Imre lelkész ezirányú javaslatát.¹⁵³ Sokáig úgy tűnt, hogy a felsőbb hatóságok által többször sürgetett tanyasi iskola létesítése is csak halasztódik. Ezúttal azonban olyan segítséget kapott a helyi vezetés, amely minden akadályt elhárított. Az iskola részére a Budaházy örökösök ajánlottak fel ingyen telket, a tanterem és a hozzá tartozó tanítói lakás felépítésének költségeit pedig - Petri Pál közbenjárására - az állam vállalta magára. Ezzel, minden akadály elhárult és 1930-ban sor kerülhetett az iskola ünnepélyes megnyitására.¹⁵⁴ A község nem vállalta az iskola irányításával járó feladatokat és azokat - tulajdonjoga megőrzése mellett - átadta a helyi református egyháznak. Cserébe az egyház, mint iskolafenntartó, rendszeres pénzügyi támogatásban részesült.

Annak az épületnek egy részét, melyet a község a Kállay-alapból szegényház céljaira vett, egy járványkórházat is berendeztek.¹⁵⁵ A korszakokban azonban számos más, az egészségügyi viszonyokat javító beruházásra is sor került. Vármegyei segélyt kaptak a dögter körülkerítésére és az állati hulladékégető felújítására.¹⁵⁶ A lakosság ivóvízellátását már 8 ártézi kút biztosította, de állandó volt a panasz alacsony vízhozamukra. 1937-ben Meissner Károly képviselő segítségével az Országos Közegészségügyi Intézet felújított egy kutat, a község betelepítésén pedig létesített egy új szivattyús, medencével ellátott közkutat.¹⁵⁷ A századelőn tapasztalt számos probléma után rendeződött az orvoskérdés is. 1920-ban Matolcsi Pál személyében sikerült betölteni a második orvosi állást is. A korábban sok gondot okozó nagy személyi mobilitás pedig megszűnt: a két orvos - Wéber Gyula és Matolcsi Pál - valamint az állatorvos, Vámos Jenő, a korszak folyamán végig Földesen maradt. Igaz viszont, hogy a lakóházak körüli higiénia javítása terén nem történt érdembeli előrelépés.¹⁵⁸

¹⁵³ Uo: VII. k. 1925. április 9.

¹⁵⁴ Uo: IX. k. 1930. október 22. és Herpay i.m. 237.

¹⁵⁵ Uo: X. k. 1935. november 5.

¹⁵⁶ Hajdú vármegye Hivatalos Lapja, 1932. december 21. HBML V. 625/b. IX. k. 1931. január 12.

¹⁵⁷ HBMNBL V. 625/b. XI. k. 1937. július 27.

¹⁵⁸ Egyes források ezzel magyarázták 1938-ban a községben tapasztalt viszonylag nagy csecsemőhalandóságot. Püspökladány és vidéke, 1938. január 27. 2.

Felemás eredményt hoztak a közrend és közbiztonság terén bekövetkező változások. A helyi tisztviselők intézkedéseinek végrehajtásánál a községi hajdúk segédkeztek. Csendőrség a dualizmus időszakában Földesen nem volt. 1920-ban viszont állandó csendőrőrs települt a községbe.¹⁵⁹ Jelenlétüket a helyi képviselőtestület örömmel fogadta, jóllehet - az alkalmankénti verekedéseken túl - nagyobb bűneset csak elvétve fordult elő. Közülük a legnagyobb visszhangot az váltotta ki, amikor 1933-ban pénzhamisító műhelyt lepleztek le Földesen.¹⁶⁰ Annál több gondot jelentettek a 30-as évek elejétől megszorodó szántóföldi lopások. A kérdés megoldására a képviselőtestület nem látott más lehetőséget, mint azt, hogy a mezőőrök számát 8-ról 10 főre emelték.¹⁶¹

Számos eredményt könyvelhetett el Földes vezetése a közlekedési és gazdasági viszonyok javítása terén, jóllehet sok esetben a döntés a felsőbb hatóságok kezében volt. A 20-as évek végén a vármegye átépítette a Debrecen-Békési út földesi szakaszát "makadám rendszerre".¹⁶² 1932-re elkészült végre a Földes-Derecske közötti műút, amelynek különösen azok a gazdák örültek - Joó József, Tisza István - akiknek tanyája az út közelében feküdt. Az ilyen beruházásoknak egyébként nemcsak közlekedési, hanem számos egyéb előnye is volt. 1937-től nagyszabású - állami pénzen finanszírozott - felújítás zajlott a Püspökladány-Berettyóújfalui úton. Ennek részeként a község kedvezményesen vehetett 45 tonna követ saját útjai korszerűsítésére, ráadásul az útépités bőséges munkaalkalmat jelentett a földesi napszámosok számára.¹⁶³ Ha megkésve is, de a 30-as években folytatódott a járdaépítési program. Új helyre, a tetétleni kőút mellé helyezték át a vásárteret, miután a régi területet felparcellázták.¹⁶⁴ A változások sokszor apró, de a mindennapi élet szempontjából jelentőséggel bíró dolgokat jelentettek. 1933-ban például kedvezményesen két új gyümölcsfa-permetező gépet vásároltak.¹⁶⁵ 1936-ban - engedve a lakossági kérésnek - engedélyezték, hogy a nádudvari hengermalom vámcseré telepet nyisson Földesen.¹⁶⁶ Azt remélve, hogy ezáltal a földesiek olcsóbb és jobb minőségű lisztet juthat majd ajándékba.

¹⁵⁹ HBMNL V. 625/b. VI. k. 1920. május 17.

¹⁶⁰ Hajdúság, 1933. április 3. 1.

¹⁶¹ HBMN V. 625/b. XI. k. 1936. július 11.

¹⁶² HBMNL IV. B. 902. a 26.k. 1927. február 26.

¹⁶³ Uo: XI. k. 1937. szeptember 17.

¹⁶⁴ Uo: VIII. k. 1925. március 14.

¹⁶⁵ Uo: X. k. 1933. május 9.

¹⁶⁶ Uo: 1936. március 8.

Az 1929-ben épült községháza

Kevesebb siker kísérte az önkormányzatot a községháza ügyében. Egy új, korszerűbb községháza építésének igénye, már 1912-ben felmerült, ám az akkori tervek elsöpörte az I. világháború. A helyi vezetés ennek ellenére nem tett le szándékáról és a képviselőtestület általános támogatása mellett 1927-ben felépítette az új, impozáns és ma is álló községházát.

Mivel a költségekre nem volt elegendő pénz, a beruházás finanszírozására a község 123000 pengő kölcsönt vett fel a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól.¹⁶⁷ A 20-as évek közepén a viszonylag magas búzaárak mellett - ez nem tűnt különösebben veszélyes lépésnek. Néhány év múlva viszont súlyos értékesítési válságba jutott a magyar mezőgazdaság és ettől kezdve csak komoly erőfeszítések árán tudták a hatalmas összegű kölcsön évi törlesztőrészeit fizetni. Érdekesség, hogy a tartozás utolsó részletét 1945-ben adta meg a község -élelmiszerben.¹⁶⁸

A községi közigazgatás fenntartása, a számtalan beruházás, fejlesztés súlyos anyagi terheket rótt a községre. Már a kezdet sem sok jót ígért. A háborús terhek, az összeomlás és a román megszállás következtében a terhek olyan mértékben növekedtek, hogy 1920-ban a költségvetést fel kellett függeszteni.¹⁶⁹ A legsúlyosabb gondokon pár év alatt sikerült úrrá lenni. Az egyre fokozódó mértékű infláció számottevően megkönnyítette az adósságok rendezését. Az infláció miatt ráadásul országszerte felszöktek az ingatlanárak,

¹⁶⁷ HBMNL IV. B 902/a. 27.k. 1928. szeptember 3.

¹⁶⁸ 1944-1969. Földes község tanácsának emlékfüzete, 30.

¹⁶⁹ HBMNL V. 625/b. VI.k. 1920. november 12.

így a község egyes földek eladásával további többletbevételre tehetett szert.¹⁷⁰ A Bethlen-kormány alatt véghez vitt gazdasági konszolidáció sokat javított Földes helyzetén is. Annyira persze nem, hogy a pótagó kivetéséről egyetlen évben is lemondhatott volna a helyi vezetés. A községi és a Kállay-alap földjeinél bevezetett kishaszonbérleti rendszer valóban jövedelem-csökkenéssel járt együtt és ehhez járultak a különböző beruházásokkal kapcsolatos kiadások, mint az ipari iskola, Hősök Emlékművének létesítése. Nem meglepő, hogy ilyen körülmények között a község igyekezett magától minden terhet elhárítani - útépitési hozzájárulás, járási székház bővítése stb. - melyeket a vármegye követelt Földestől. A gazdasági viszonyok mégis javultak annyira, hogy a képviselőtestület bele mert vágni a község háza építésébe és az ezt fedező 123000 pengő kölcsön felvételébe. A 20-as évek utolsó harmadában Földes egy szépen gyarapodó település képét mutatta. A reményeket azonban romba döntötte a gazdasági válság. Az alacsony búzaárak miatt a bérlők sorban mondták fel a szerződéseket, egyesek pedig - mint Kállay L. László - a Tiszántúli Mezőgazdasági kamara segítségével érték el a szerződésmódosítást.¹⁷¹ A lakosság nem tudta a köztartozásokat fizetni, és - szemben a 20-as évek elejével - miután a gazdasági válságot nem kísérte infláció, további kölcsön sem tűnt célravezetőnek, a község mégis újabb kölcsön felvételére kényszerült. Előbb a Püspökladányi Takarékpénztártól, majd annak visszalépése után a Földesi Hitelszövetkezettől, 1934-ben pedig - jellemző módon - a községi szegényház -alaptól.¹⁷² A válság következtében a Földesi Közbirtokossági Takarékpénztár 1931-ben csődbe ment, és a Hitelszövetkezet maradt az egyetlen helyi pénztárhely. Nem túlzott Székely Sándor főjegyző, amikor az 1932. január 19-i tisztújító közgyűlésen "keserves, majdnem kétségbeejtő közállapotokról beszélt".¹⁷³ A község végül csak fokozott takarékossgal - csökkentették a vezetők járandóságát is - és a gazdasági viszonyok általános javulásával a 30-as évek közepére tudott valamelyest javítani helyzetén. A gondokat viszont fokozta, hogy a főszolgabíró és a vármegyei közgyűlés a bevételek fokozása érdekében rendszeresen újabb és újabb adók - vagyonátruházási illeték, halottkém díj, legelőilleték - bevezetését javasolta.¹⁷⁴

A községi háztartás gazdálkodására érdemes megnézni az 1937. évi költségvetést, mely részletes bontásban tárgyalja az egyes tételeket.¹⁷⁵ Ez a költségvetési terv 72481 pengő szükséglettel és 48138 pengő bevétellel számolt. A 24343 pengő hiány fedezésére 64 %-os községi pótagóval számolt. A kiadások egyik jelentős részét az előljárók, tisztviselők és községi alkalmazottak fizetése és a község háza fenntartása - fűtés, világítás, irodaszerek

¹⁷⁰ Uo: 1921. január 18.

¹⁷¹ Uo: X. k. 1932. április 17.

¹⁷² Uo: 1931. január 12., április 11. és 1934. október 12.

¹⁷³ Uo: X. k. 1932. január 19.

¹⁷⁴ Uo: X. k. 1932. augusztus 12. és 1934. március 3.

¹⁷⁵ HBMNL V. 625/c. 8.k.

stb. - tette ki. /34320 pengő./ Feltűnő, hogy a főbíróknál és még néhány választott tisztségnél elég alacsony a javadalmazás, még akkor is, ha figyelembe vesszük, az egyéb - hivatalosan ki nem mutatható előnyöket is. Mindez arra utal, hogy egyes vezető posztok birtokosai elsősorban nem hivatalukból, hanem egyéb tevékenységükből - Bene Antal főbíró például tekintélyes földbirtoka jövedelméből - éltek. A legmagasabb fizetést azok kapták, akiknél komoly szaktudás kellett feladatuk elvégzéséhez és munkájuk teljesen lekötötte idejüket és energiájukat. A különbség egy főjegyző és egy szülésznő fizetése között természetesen igen nagy volt. Ha azonban a korszak ismert slágerére gondolunk, mely a "havi 200 pengő fixet" tartott szükségesnek a gondtalan élethez, akkor elmondható, hogy ezt az összeget még a legjobban fizetett főjegyző is - mindenjuttatást figyelembe véve - éppen csak elérte.

Községi vezetők, tisztviselők és alkalmazottak éves illetménye¹⁷⁶
/1936/

- Főbíró: 270 pengő. /továbbiakban p./
- Törvénybíró: 180 p.
- Közgám: 180 p.
- Főjegyző: 1690 p.+360 p. családi pótlék+ lakás+20 hold szántó bérlete.
- Adóügyi jegyző: 1965 p.+360 p. családi pótlék+ 10hold szántó bérlete
- Írnok: 1115 p.+462 p. családi pótlék+ 303 p. lakáspénz+ 4 hold szántó bérlete.
- Ügyvezető orvos: 2784 p.+ 72 p. családi pótlék+lakás
- Szülésznő: 540 p.
- Községi hajdú: 228 p.+ ruházat.
- Mezőőr: 14,4 mázsa búza, természetben kifizetve.

A többi költséget összesen kilenc nagyobb tételbe csoportosították. Ilyenek tartoztak ide, mint a tűzrendészeti, köz- és állategészségügyi, tanügyi, közművelődési és szegényügyi kiadások. A község 8 országos egyesületet, ill. intézményt támogatott rendszeresen. Egyebek között a Vakokat Gyámolító Országos Egyesületet 40 pengővel. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület évi tagdíja 30 pengő volt. Az útfenntartásra és közvilágításra összesen 172 pengőtköltöttek.

A bevételeknél a legfontosabbak a különféle adók - fogyasztási, kereseti, ház és földadó - voltak. A fogyasztási adóból természetesen az alkoholok után fizetett nagyobb tételt. Ennek alapján 1937-ben italméréseiben 1522 l. sör, 6749 l. égetett szesz és 52326 l. bor fogyott el. Az adófizetésnél a birtokosok visszatérő panasza volt, hogy rájuk - szemben az iparosokkal, kereskedőkkel - nagyobb adóterhek nehezednek. A másik nagy tételt a községi vagyon hasznosítása képezte, a földek és lakóépületek bérbeadása. Utóbbiak közé sorolható a bolt, nagyvendéglő, téglá és cserépegető és néhány, szolgálati

¹⁷⁶ A lista terjedelmi okok miatt nem teljes

lakásként hasznosított épület. Végül a harmadik részt a különféle egyéb bérleti bevételek - vadászati jog, mázsadíj, vásárvám stb. - és illetékek, mint például kéményseprési és anyakönyvezési díj alkották. Ha mindezt az állampolgár szemével nézzük, akkor elmondható, hogy szinte mindenért - föld, ház, étel-ital, közlekedés az utakon, orvosi ellátás, kéményseprés, házasság, vásáron való árusítás stb. - fizetni kellett.

A költségvetés áttekintése számos kérdésre magyarázatot ad. Mindenekelőtt a község jövedelmei erősen függtek a mindenkori gazdasági helyzettől. Válság idején a bérleti összegek és az adóbevételek jelentősen visszaestek, felbomlással fenyegetve a községi háztartást. A szűkös források és a fejlesztési igények mintegy rákényszerítették a községet a racionális gondolkodásra: A kiadási rész 1937-ben semmi rendkívüli beruházást nem tartalmazott, mégis messze meghaladta a bevételi oldalt. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a képviselők minden beruházásukhoz külső - állami, vármegyei - forrásokat próbáltak szerezni. A földesi vezetők korszakunkban igyekeztek jól kihasználni egyébként szűk lehetőségeiket és egészében véve kellő körültekintéssel gazdálkodtak a község vagyonával.

Társadalmi élet a két világháború között

Egy település ereje, nemcsak az anyagi javakon mérhető le, hanem azon is, hogy lakosai valóban közösséget alkotnak-e, mennyire érzik magukénak lakóhelyüket, mennyire érzik át közösségük fájdmát, örömét. A közösségszervezés egyik lefontosabb területének, amely a Horthy-korszakban a dualizmus éveihez képest jelentős mértékben kibővült, színesedett az egyesületi élet tekinthető. A legfontosabb egyesületek továbbra is a Pártonkízüli és a 48-as Olvasókör voltak. Előbbinek Bojtor József és Szörnyi Gábor, utóbbinak - a 30-as években - Kiss István voltak az elnökei. Mellettük, Fekete Károly vezetésével 1923-ben kezdte meg működését a földesi Iparoskör. Az egyletek tevékenysége ugyan a politikától sem volt teljesen mentes, a Pártonkízüli Olvasókör például a kormánypárt egyik fő bázisává vált. Tevékenységük mégis inkább kulturális, köznevelési szempontból volt fontos, de hasonló feladatokat - bizonyos fokig - az 1927-bn felavatott új községháza is ellátott. Rendelkeztek könyvtárral, s Gaál Zsigmond szerint elsősorban Jókai, Herczeg, Móricz regényeit keresték a leggyakrabban.¹⁷⁷

Mindegyiknek volt nagyterme, ahol nagyobb méretű, tömegeket vonzó rendezvényeket lehetett tartani. A földesi Tüzoltó Egylet jelentése szerint a legnagyobb befogadóképességgel a községháza nagyterme és a Pártonkízüli Olvasókör bírt 200/ fő.¹⁷⁸ Alkalmanként ismert közéleti személyek tartottak előadást, vagy egyesületek léptek fel saját kulturális műsorukkal. 1933. márciusában került sor a Derecskei Dalárda hangversenyére. Kiss István 1938-

¹⁷⁷ 1944-1969. Földes község tanácsának emlékfüzete 68.

¹⁷⁸ Gaál Zsigmond: A Földesi Önkéntes Tüzoltóegylet... 8.

39 telén hosszú előadássorozatotban ismertette a korszerű gazdálkodás alapjait. Emellett persze - ami fontosabb - bállokra is sor került. Földesen minden nagyobb ünnepi alkalomkor - karácsony, húsvét, szüret - az egyesületek saját bált rendeztek. Ezek persze nem mindig zajlottak le nyugodt körülmények között, ezért aztán a képviselőtestület 1933-ban olyan döntést hozott, hogy a községháza nagytermét a továbbiakban bállokra nem lehet igénybe venni.¹⁷⁹ Az egyesületek még ha nem is szerveztek nagyobb rendezvényeket, akkor is fontos feladatot láttak el: egyszerűen kulturált keretet teremtettek a szabadidő eltöltésére, a mindennapi társasági összejövetelek számára.¹⁸⁰ A nemzeti ünnepek közül kiemelkedett az 1848-as forradalomra, ill. március 15-ére történő megemlékezés, amely mindig több részből állt: délelőtti ünnepi műsor, este diszvacsora az egyesületekben.¹⁸¹

A Horthy-korszakban számos szervezet működött és még több jött létre, melyek a községnek csak egy szegletét kívánták átfogni. Közülük a legnagyobb múlttal a Tűzoltóegylet rendelkezett. 1935-ben 19 önkéntes és két - a község által fizetett - tűzoltója volt. A parancsnoki posztot Szöllősy Gábor töltötte be, M. Kiss József elnöksége mellett. Erejüket a gyakorlatban - szerencsére - csak elvétve próbálhatták ki, Földesen ugyanis a két világháború között csak elvétve fordult elő tüzeset. Az egyesület ennek ellenére aktív tevékenységet folytatott. 1938. májusában a püspökladányi járási tűzoltó versenyt Földesen rendezték.¹⁸² A versenyt pedig 530 személyes közebéd

Leventék a leventeotthon előtt

zárta le. Szintén korábbi - 1906. évi - alapítású és gyakorlatilag a helyi elitet fogta össze a földesi Vadásztársaság. Wéber Gyula orvos vezetésével

¹⁷⁹ HBMNL V. 625/b. X. .k. 1933. március 29.

¹⁸⁰ Ilyenkor csak sakkoztak, malmoztak, kártyáztak.

¹⁸¹ Pécsi János visszaemlékezése, interjú a szerzővel.

¹⁸² Gaál Zsigmond: A földesi Önkéntes Tűzoltóegylet... 4-8.

1925-ben jött létre a Vöröskereszt földesi fiókegyesülete 23 taggal.¹⁸³ Szintén az egészségügy területén tevékenykedett - elsősorban gyermek és csecsemővédelemben - A Stefánia Szövetség helyi részlege.

Horthy Miklós kormányzó 1920-ban saját személyes hatalma és rendszere erősítése jegyében állította fel a vitézi széket. Ennek a szigorú hierarchia szerint megszervezett intézménynek is megalakult Földesen a helyi szervezete, Kiss István irányításával. Az ifjúság megszervezésének, "nemzeti szellemű nevelésének" feladata a helyi levante egyesületre hárult. Minden, elemi iskoláit befejező földesi fiú részt kellett vennie a levanteoktatáson. Ha cselédként dolgozott akkor a gazdának el kellett engednie, amit az egyesület vezetője, Kiss István szigorúan ellenőrzött. A foglalkozásokra hetente egyszer délután került sor. Ekkor a fiatalok - oktatóik irányítása mellett - lövészetet, és különféle testi sportokat tanultak, gyakoroltak.

Szórakozás, társasági összejövetelek céljára volt külön levante otthon és ünnepi alkalmakkor a levante század mindig zárt rendben felvonult. A levante intézmény lényegében amolyan katonai előkészítést jelentett, a fiatalok azonban politikai tartalmát kevésbé látták, inkább egyfajta változatosságnak fogták fel.¹⁸⁴ A sportolás bővülő lehetőségeit szolgálta a földesi Testedző Egyesület megalapítása. A fiatal lányok szervezete elsősorban a református leányegyesület volt. Emellett számos egyéb, a korszak uralkodó közhangulatát tükröző, döntően katonai és hazafias jellegű egyesület alakult meg Földesen: Polgári Lövészegylet, Nemzeti Munkavédelmi Szövetség, Frontharcosok Szövetsége, Magyar Nők és Asszonyok Nemzeti Szövetségének fiókegyesülete.¹⁸⁵ Tevékenységüket persze nagy hiba lenne pusztán politikai-nemzetnevelési területre korlátozni. 1937-ben például a Polgári Lövészegylet mutatta be Than Gyula: *A mi falunk* című háromfelvonásos színművét.¹⁸⁶ Az egyesületek működésének intenzitása is nagy ingadozásokat mutatott. A MANSZ tevékenysége az 1920-as évek második felében gyakorlatilag megszűnt. A legtöbb egyesület élén a község befolyásos és jómódú, a községi politikában is szerephez jutó, tekintélyes személyeket találjuk meg. Így például a vadásztársaságnak és a Tüzoltóegyletnek M. Kiss József, a Pártonkívüli Olvasókörnek és a Levante Egyesületnek Kiss István, a Polgári Lövészegyletnek és a Testedző Egyesületnek Székely Sándor, a Frontharcos Szövetségnek Tisza István volt a vezetője. Az egyesületekben egyébként nők is szerephez juthattak. A Vöröskereszt Egyesületnek volt női társelnöke is Karácsony Zsigmondné személyében. Amikor pedig 1938 novemberében a kormány - a második bécsi döntés után visszacsatolt felvidéki területek megsegítésére meghirdette a "Magyar a magyarért" mozgalmat, annak földesi elnöke Kiss

¹⁸³ 100 éves a Vöröskereszt. Szerk.: Gazdag István, 21-22.

¹⁸⁴ Pécsi János visszaemlékezése ...

¹⁸⁵ Herpay i.m. 251.

¹⁸⁶ Püspökladány és vidéke, 1937. március 6. 3.

Sándorné lett.¹⁸⁷ A helyi közélet terén az értelmiség jóval nagyobb szerepet játszott annál, mint amilyen súlya volt a politikai életben. A március 15-i ünnepségek műsorát mindig a tantestület állította össze. 1937-ben a március 15-e emlékére, a 48-as Körben rendezett díszvacsorán Nagy István tanító mondta a köszöntő beszédet.¹⁸⁸ Az egyesületi életben is aktívak voltak, különösen Wéber Gyula orvos és Kiss Sándor lelkész.

Kiss Sándor az országzászló előtt

A földesi társadalmat ugyanakkor erős tagoltság jellemezte. A község különböző társadalmi helyzetű rétegei a közélet és a mindennapi érintkezés terén egyaránt erősen elkülönültek egymástól Visszaemlékezések szerint a nagyobb birtokosoknak elsősorban a Pártonkívüli Olvasóköri volt a gyűjtőhelyük, s nagy merészség kellett ahhoz, hogy egy törpebirtokos család tagja egyáltalán elmenjen a rendezvényeikre. A középrétegek elsősorban 48-as Körbe, az iparosok pedig az Iparosegyletbe jártak el nagyobb számban, de a földesi izraelita közösségnek is megvoltak a maguk külön szervezetei. A ma már szokatlanul tűnő tekintélytisztelt, melyben a községi vezetők részesültek, néha érdekes esetekhez vezetett. Kiss Istvánt köszönéskor mindig alezredes úrnak kellett szólítani, holott a hadseregben csak őrnagyi rangig jutott el.

¹⁸⁷ Igaz, ügyvezető elnököt is helyeztek mellé Székely Sándor személyében. Püspökladány és vidéke, 1938. november 31. 1.

¹⁸⁸ Püspökladány és vidéke, 1937. március 11. 2.

Az első világháború súlyos áldozatai mély nyomot hagytak a földesi családokban. A helyi vezetés úgy érezte, illő méltóképpen megemlékeznie a világháború földesi áldozatairól. Ezért - elsőként a megyében - 1923 október 7-én nagy ünnepség keretében avatták fel a község központjában a hősi halált halt 272 katonai emlékművét.¹⁸⁹ Az emlékművet később sem hagyták magára. 1934-ben szép parkot telepítettek köréje.¹⁹⁰ Utóbbi külön érdekessége, hogy az összes elültetett fát és bokrot a földesi faiskolában nevelték. A múltjára mindig is büszke község vezetése - előzetes tárgyalások után 1936 elején megbízást adott Herpay Gábor debreceni levéltárosnak, hogy írja meg Földes történetét.¹⁹¹ A viszonylag gyorsan elkészült, több száz év történetét átölelő, adatgazdag munka elnyerte a földesiek elismerését.¹⁹² Olyannyira, hogy a község vezetése 1937-ben úgy döntött, hálájuk jeléül utcát neveznek el Herpayról.¹⁹³ A földesi község ilyen eseményeinek további hatása volt, hogy általuk Földes egy időre a nyilvánosság középpontjába került. A Hősök Emlékműve felavatásáról a debreceni lapok is megemlékeztek, s az ünnepségen a megyei község személyiségei között megjelent Petri Pál képviselő és Hadházy Zsigmond főispán.¹⁹⁴ A tanyasi iskola átadására pedig az akkor már államtitkár Petri mellett eljött Ludány Miklós, a vármegye felsőházi képviselője is.

A gazdasági válság nyomorából a település csak nehezen, a 30-as évek végére tudott magához térni. A községi költségvetés nagyjából rendbejött és újabb infrastrukturális fejlesztések is beindultak. Ilyen körülmények között érkezett meg a hír Földesre egy újabb háború kitöréséről. 1939. szeptember elsején a náci hadsereg megtámadta Lengyelországot, majd a Varsót támogató francia és angol hadüzenet után a háború 1940-ben európai méretűvé szélesedett. A földesiek emlékezetében még élénken éltek az 1914-1918 közötti megpróbáltatások, ezért csak helyeselhatték a Teleki-kormányt a háborúból való kivülmaradásra tett erőfeszítéseit. Ez azonban távolról sem jelentette azt, hogy az ország élete a korábbi keretek között folyhat tovább. 1939. szeptember 2-án a kormány - az európai helyzetre hivatkozva - a honvédelmi törvény alapján életbe léptette a kivételes hatalommal összefüggő intézkedéseket. Ennek következtében jelentős mértékben leszűkült a politikai pártok működési tere, ami Földesen elsősorban a Kisgazdapártot érintette. A községi önkormányzatnak a háború alatti tevékenységéről - források hiányában - csak igen hiányos ismereteink vannak. A pénzügyi lehetőségek újbóli beszűkülése lényegében minden fejlesztést lehetetlenné tett. Az önkormányzati választásokat és a tisztújítást 1941/42. fordulóján még lebonyolították. Ám az 1942. XXII. tc. minden önkormányzati tisztviselő hivatalát 5 évre meghosszabbította.

¹⁸⁹ Uo: VI.k. 1923 október 7. és Debreceni Újság, 1923. október 9. 3.

¹⁹⁰ Uo: X.k. 1934. május 24.

¹⁹¹ Uo: 1936. február 6.

¹⁹² A könyv a Kállay-alap finanszírozásában jelent meg 1936-ban.

¹⁹³ HBMNL V. 625/b. XI. k. 1937. március 24.

¹⁹⁴ Debreceni Újság, 1923. október 9. 3.

A helyi vezetés fő feladatát elsősorban a központi rendeletek és utasítások végrehajtása képezte. A katonai behívások már 1940-től megindultak, még mielőtt Magyarország belépett volna a háborúba. Igaz viszont, hogy a katonai szolgálat akkor még nem volt végleges és a behívottak egy része néhány hónap után hazamehetett. Valamivel később, 1941 elején hadműveletekkel Magyarország közvetlenül is bekapcsolódott a háborúba.

A Hősök szobra előtt
Földes a II. világháború éveiben

Mivel azonban ekkoriban még csak viszonylag kis létszámú magyar hadsereg vett részt a harcokban és a határoktól távol, Földes számára a háború képe inkább csak a településen átvonuló alakulatokban öltött testet. Így például a helyi vezetők 1940 végén amiatt panaszkodtak, hogy a III. Hadtest parancsnoksága beteg lovakat hagyott hátra, de gyógykezelésük ellenértékét nem fizette ki a községnek.¹⁹⁵

A helyi lakosság korábbi élményei alapján visszafogottan értékelte a náci állam sikereit. "A központi hatalmak a világháborúban is győztek /t.i. az elsőkben/. A végén mégis elbuktak. Így lesz ez a most folyó háborúban is. A vége még messze van." - olvasható egy jelentésben. Az 1941 júniusában kirobbant szovjet-német háború még óvatosabbá tette őket: "Általában hosszú háborút jósolnak." - értékelte a közhangulatot Kiss István. Egy másik alkalommal pedig azzal egészítették ki, hogy "a külpolitikai események iránt, különösen a falusi lakosság érdeklődése nagymértékben lanyhult. Saját

¹⁹⁵ Uo: 1940. december.

bajjukkal bajlódniak."¹⁹⁶ És ezekből így is akadt bőven. A bevonulásokra sokszor a legnagyobb nyári munkák előtt került sor, aminek következtében a földesi mezőgazdasági munkásság egy része nem tudta megkeresni a télirevalót. Közben persze munkaerőhiány lépett fel, úgyhogy az 1941. évi aratásnál és cséplésnél a katonaság segédkezett. Az állam központi gazdálkodást vezetett be a fontosabb élelmiszerekre, bevezették a jegyrendszert. Áruhiány kezdett jelentkezni, amely - meglepő módon - egyes élelmiszerekre is kiterjedt. Hiába volt ugyanis Földes jelentős gabonatermelő, ha a búzát őrlés végett le kellett adni a helybeli malomba, ahol az állam könnyen rátehetette a kezét. A mezőgazdasági munkásság ennél fogva a fejadagokra szorult, amit viszont kevésnek tartott, s ez további elégedetlenség forrása lett.¹⁹⁷ Növelte a feszültséget, hogy 1940. őszén nagy esőzések voltak a környéken, a földek egy része víz alá került, s a magas talajvíz később, 1941. és 1942. tavaszán is sok gondot okozott. 1941/42-ben a legtöbb panasz az áruhiányra - tüzelő, petróleum - és az égbe szökő ruhaárakra érkezett. Egy vármegyei összesítés 1941 augusztusában azt jelezte, hogy egy ing és gatyá 30, egy pár csizma 50 pengőbe kerül. Kiss István szerint "előfordulhat, hogy a nagycsaládú szegény emberek elégtelen ruházatuk miatt nem tudnak munkába menni."¹⁹⁸ Ilyen körülmények között nem csoda, ha virágzott a feketepiac. A legrosszabbul a földesi zsidóság járt: túlnyomó részük kereskedelemmel foglalkozott, de a zsidótörvények végrehajtása után közülük sokan elvesztették a munkájukat.

Ezért, hogy a télirevaló élelmük meglegyen, alkalmi, ill. idénymunkákat vállaltak, például elmentek aratásokra marokszedőnek.¹⁹⁹

A háborús alakulásával a földesiek eleinte nem sokat foglalkoztak. 1942-től, miután világossá vált, hogy a német villámháborús tervek nem sikerültek, már fokozódó érdeklődéssel figyelték az eseményeket. "Főleg az Oroszország ellen megindítandó támadás érdekli a közönséget, elsősorban abból a szempontból, hogy ő rájuk mikor kerül sor a behívás szempontjából." - jelentette Kiss István.²⁰⁰ Ha pedig mégsem került sor rájuk, akkor bevonult családtagjaikról várták a híreket. Az 1942. év bizonyos tekintetben valóban fordulópontot jelent. Ekkor került sor ugyanis nagyobb létszámú haderő - a 200 000 fős 2. magyar hadsereg - kiküldésére, a keleti frontra. Források híján nem lehet tudni, csak feltételezhető, hogy ekkortól Földesen is tömeges behívásokra került sor. A háború legelső áldozata Csiki Lajos tizedes volt, aki 1941. július végén kapott tüdőlövést Ukrajnában. Szöllősi Imre két- három évvel később, 1944 júliusában esett el - 19 évesen. Többen pedig zsidó munkaszolgálatosként pusztultak el.²⁰¹

¹⁹⁶ Uo: 1940. november, 1941. június és augusztus.

¹⁹⁷ Uo: 1941. június.

¹⁹⁸ Uo: 1941. augusztus és október.

¹⁹⁹ Uo: 1942. július

²⁰⁰ Uo: 1942. március.

²⁰¹ Béke poraikra. Emlékkönyv a II. világháborúban, a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Bp. 1999.

A körülmények 1944. március 19.-e, a német csapatok magyarországi bevonulása után váltak igazán tragikussá. Ekkor már nemcsak a romló életkörülményekről volt szó, mint addig, hanem világossá vált, hogy a község közvetlenül is háborús események színterévé válhat. Földesre is érkeztek német katonák - valószínűleg 1944 nyarán - és az iskolaépületeket azonnal lefoglalták. Egyúttal megkezdődött a magyarországi zsidóság deportálása. A földesi zsidóságot teljes egészében begyűjtötték és először a püspökladányi gyűjtőközpontba, majd onnan koncentrációs táborokba szállították. A német megszállás után, április elejétől megindult Magyarország tömeges bombázása. Ettől kezdve szigorúan érvényben volt az elsötétítési rendelet, a központban rádióügyeletet állítottak fel. A tűzoltók is éjjel-nappali ügyeletet tartottak, a községben és kerékpárral a határban.²⁰² 1944 júliusában - Pécsi János visszaemlékezése szerint - már a leventéket is behívták katonai szolgálatra.²⁰³ 1944 szeptemberére a front olyan közel került, hogy a helyi vezetőségnek fel kellett készülnie arra, hogy elhagyja a községet. Október 7-én kapott értesítést Székely Sándor főjegyző, hogy a szovjetek előre nyomulása miatt el kell hagynia Földest. A közigazgatás ideiglenes vezetésével Gaál Zsigmond adóügyi kisegítőt bízta meg, majd a tisztviselők egy része és több birtokos - Kiss István, Tisza István - elmenekült.²⁰⁴ Október közepén több ütközetre is sor került a német és a magyar, valamint a szovjet csapatok között.

²⁰² Gaál Zsigmond: A Földesi Önkéntes Tűzoltóegylet, 10.

²⁰³ Pécsi János visszaemlékezése.

²⁰⁴ 1944-1969. Földes község tanácsának emlékkönyve, 5-6.

Péter Imre:

Földes átalakuló társadalma 1945 után

Helytörténet nélkül nincs nemzeti történelem. Ahogy a mondás tartja: aki a múltat becsüli, jövőt építi. Magyarország politikai-, társadalom- és agrártörténetének fontos részese Földes is. Kordokumentumai bemutatásáért érdemes e gazdag történelmi múlttal rendelkező település szocializmuskori világába visszalapozni. Írásom vizsgált korszaka 1944. őszétől 2000. tavaszáig eltelt ötvenhat esztendő- történelmi mértékkel mérve ugyan nem jelentős idő, de ezen évtizedek mára már tanulságaival kitörölhetetlen nyomokat hagytak az egykori kuriális nemesi község történelmében.

Az 1944. októberétől alapvetően megváltozott a helyzet az addigi falusi, szigorú társadalmi önkontrollt lényegesen átalakítva szinte ürkitöltő szerepet adott az aktuális párt- és agrárpolitikának. Különösen akkor válik érezhetővé ez, amikor a rövid történelmi szakasz a mi falunk, a szövetkezeteink, az itt élő emberek egyéni küzdelmeivel ötvöződik. Visszatekintve hazánk 1945 utáni változásaira, a változások jellegét vizsgálva, megállapíthatjuk: a mezőgazdaság többszöri átszervezésének fontos, hosszabb távon is érvényesülő társadalmi hatása volt, amely nemcsak az agrárszektorra, hanem az egész társadalomra nézve is változásokat eredményezett. A földosztást követően 1948-ig az egész országban, így Földesen és Hajdú megyében is megerősödött a föld magántulajdonának a szerepe, majd e tulajdon felszámolásával földtől, eszköztől, igaerőtől elválasztva megszűnt az önálló paraszti gazdálkodás, megkezdődött a hagyományos paraszti társadalom felbomlása, megvalósult az apró, de egymástól függetlenül jól teljesítő parasztgazdaságok egységesítése, a kollektivizálás. A földosztást kezdeményező MKP, majd MDP vezetői néhány év multán két kézzel vették vissza, amit adtak. Így a földreformnak az a célja, hogy az árutermelő nagyobb birtokok helyett a biztos megélhetéshez elegendő földterülettel rendelkező kisbirtokosok tömegét hozzák létre, nem valósulhatott meg, az MDP paraszttellenes politikája (kulák ellenesség, tagosítások, adóprés- és beszoolgáltatás, kampányok, egyház- és vallás- ellenesség)²⁰⁵ miatt. 1948-ban Rákosi Mátyás hatalomra kerülésével a sztálini elveket követő politikus tűzzel -

²⁰⁵ Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945- 1965. Korall Társadalomtörténeti Monográfiák. 3. Budapest. A szerző hat főfejezetben és 51 alfejezetben mutatja be a hatalom és a paraszti társadalom viszonyát, a vidéki Magyarországnak azt a klasszikus szocialista korszakbeli történetét, amely 1945- és 1961 között a magyar falvakban, a történeti parasztságban lezajlott. Az olvasó képet kap a „szovjetizálás” hazai folyamatáról, igazolva hogy e radikális beavatkozás átszabta a magyar gazdaságot és társadalmat. A szerző bemutatja, hogy hogyan vált a kollektivizálás megrázó kollektív természetű társadalomtörténeti eseménnyé, azt, hogyan igazolható, hogy a kollektivizálás az egész magyar társadalmat érintette, és milyen egyéni és kollektív viselkedésformák alakultak ki az átalakulás során.

vassal valósította meg a kommunista társadalmi ideológiát, kezdte meg a sztálini mezőgazdasági modell átültetését a magyar vidéken. Megkezdődött a magyar társadalom tudatos, felülről irányított átalakítása, a paraszti társadalom bomlasztása. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének több, hosszútávon érvényesülő hatása nemcsak a mezőgazdaságból élőket, hanem az egész társadalmat sújtotta. A radikális pártállami beavatkozások révén ellenségeskedések kezdődtek osztályharcos alapon személyek, csoportok, rétegek között. Kialakításra kerültek a szocialista típusú gazdálkodás feltételei, az ipar és mezőgazdaság kényszerű átalakítása, centralizálták az államigazgatást, létrehozták a tanácsrendszert, életbe léptették a tervgazdálkodást.

Minden település, így Földes nagyközség életét, gazdasági lehetőségeit is alapvetően meghatározzák a település földrajzi fekvése, a helyi és környezeti erőforrásai és öröklött települési adottságai. Ebben a tekintetben a község szerencsésnek tekinthető, bár az ország egészéhez viszonyítva az elmaradott térségként kezelt észak-kelet alföldi régióban, egy halmozottan hátrányos kistérségben, a Sárrét és Bihar találkozáspontjában helyezkedik el. Az ezredfordulón a helyzet nem új keletű, a térség elmaradottsága évtizedek óta jellemző, sőt a rendszerváltozást követő szélsőséges differenciálódás miatt még nőtt is a lemaradás a fejlettebb térségekhez képest. Földesnek kedvező termőterületei miatt jobbak a gazdasági lehetőségei, mint a szomszédos településeknek a Sárréten, hiszen kiváló adottságú holocén üledékből és pleisztocén lösztalajjal rendelkezik. A település fekvése tökéletes ártéri szintű, 90 m. tengerszint feletti magasságú. A löszből és folyóhordalékból képződött talajából 45 százalék csernozjom, 35 százalék réti csernozjom, 15 százalék öntéstalaj, 5 százalék szikes talaj. Fekete földjei 35- 40 aranykorona értékűek. Földes határa „róna feketeföld, s mindennel megáldott” - írta monográfiájában a XIX. század nagy földrajztudósa, Fényes Elek.²⁰⁶

A térség és a község elmaradottsága leginkább a közlekedési (vasúti elérhetőség hiánya, rossz minőségű úthálózat) és gazdasági infrastruktúra, a mezőgazdaság felvásárlói háttér hiányában, és abban mutatkozik meg, hogy csaknem teljesen hiányzik a helyi ipar, ami elsődleges oka és következménye a fejlettebb térségektől való leszakadásnak. Az ezredfordulói helyzet nemcsak az előző évtizedek eredménye, sokkal régebbre vezethető vissza. Az Alföld egészére jellemző megkésett fejlődés, a természetes környezeti, geopolitikai, gazdasági és kulturális egység felbomlása nemkismértékben a Trianoni békeszerződés következménye.²⁰⁷

Földes térségét közvetlenül érintette a békediktátum, hiszen Románia területi követelései miatt az első világháború végétől 1920. júniusáig a községtől alig hét kilométerre húzódott az államhatár. Június 4-ét követően a románok ugyan

²⁰⁶ Fényes Elek: Magyarország leírása I. k. Pest. 1847.

²⁰⁷ Dr. Lókkös János: Trianon számokban. Püski Kiadó Budapest. 2000.

kivonultak e térségből, de a trianoni határ kijelölése szétszakította a gazdasági élet integráns területi egységét, így e mikro-régió nagyvárosi központ, fogyasztó piac nélkül maradt. Nagyvárad elcsatolásával a térség eddigi legfontosabb gazdasági és kulturális központja - az országhatár átjárhatatlansága miatt - elérhetetlenné vált. Nagyvárad sok évszázados térségi, gazdasági központi szerepét Debrecen vette át, a korábbi közigazgatási és oktatási központi szerepe mellett gazdasági területeken is. De az 1920 után eltelt évtizedek gazdaság- és területfejlesztési törekvései nem tudták ledolgozni a hátrányokat, a demográfiai, művelődési, gazdasági következményeket feldolgozni, amelyek a történelmileg kialakult, s évszázadokon keresztül jó funkcionáló területi munkamegosztás felbomlásából fakadtak. E helyzetet a második világháború hosszú időre konzerválta, majd ezt szentesítette a szocialista területfejlesztési politika is. A vidéki iparosítási hullám főleg a nagyvárosokat érte el, vagy egy-egy meghatározó politikai személyiség szülőfaluját, érdekelttségi körébe tartozó települést. Így Kállai Gyula révén Berettyóújfaluba települhetett a Földesre tervezett Elzett, majd később Szabó István közreműködésével Kabára az ugyancsak Földesre, a Keleti-főcsatorna közelébe tervezett cukorgyár. Az is tény, hogy mindkét beruházást nem Földesre valónak tartották a község akkori vezetői (Jámbor Istvánnal az élen), mert véleményük szerint termelő munkaerőt vont volna el a mezőgazdaságból, a szövetkezetektől. Emiatt nem érintette Földest a később meghirdetett vidékiparosítás sem – kivéve a tízezer tonna zöldség- és gyümölcskonzervet előállító konzerv-, és ezer tonna szárasztésztát gyártó tesztüzemet. A csökkenő helyi foglalkoztatási lehetőségek miatt fogyni kezdett a népesség, többszörösére nőtt a Debrecenbe, Kabára, Berettyóújfaluba ingázók száma. (Földes lakossága 1873-ban 4549; 1902-ben 5124; 1941-ben 5776; 1945-ben 4937; 1975-ben 5208; 1980-ban 5344; 1985-ben 5175; 1992-ben 4845; 2000-ben 4568 fő. 1980-ban az ingázók száma 283, 1985-ben 250, 1992-ben már csak 44, 2000-ben pedig 12-re csökkent.)

A fenti képen a falu központ

*Földes népességi adatai:*²⁰⁸

Évek	1989	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000
Lakosság száma	4938	4888	4845	4780	4747	4611	4588	4568
Férfiak száma	2425	2401	2386	2346	2350	2258	2248	2239
Nők száma	2513	2487	2459	2434	2397	2353	2340	2329
Születések száma	54	54	62	55	37	57	40	28
Halálozások száma	56	65	71	82	83	88	71	54
Korcsoportok								
0- 18 év	1326	1302	1247	1197	1135	1058	1051	1031
18- 60 év	2722	2698	2671	2681	2715	2617	2594	2646
60 év felett	890	888	927	902	897	936	943	891
Elköltözöttek száma	11	42	46	30	54	43	38	42

A mezőgazdaságban is felmerülő gazdasági gondok nem hagyták érintetlenül a helyi társadalom szerkezetét és működési egyensúlyát. A korábbi évtizedekben növekvő természetes szaporulatot a természetes fogyás váltotta fel, felgyorsult a lakosság elöregedése, és a demográfiai eróziót tovább fokozta az elvándorlás, a fiatal és képzett generáció városokba települése. Ez a tény is jelezte, hogy a településnek szűkös a gazdasági eltartó képessége, az ipari munkahelyek hiánya miatt, és a válságba került mezőgazdaság miatt a társadalom egyes rétegeit fokozatos elszegényedés jellemzi, tartósan magas munkanélküliség alakult ki.

A történetileg kialakult és az elmúlt évtizedek hibás területfejlesztési politikája miatt szinte konzerválódott a térség és így Földes helyzete is, hiszen gyakorlatilag helyi ipar nélkül érte meg a rendszerváltozást. Ekkor kerültek igazán felszínre a mélyben lappangó foglalkoztatási gondok, az a tény, hogy mindenféle alap hiányzik a községben a befektetők fogadásához.

Az 1990-ben meginduló, a politikai fordulat által lehetővé tett gazdasági rendszerváltozás leglátványosabb eredménye valamennyi nemzetgazdasági ágban a tulajdonosi szerkezet gyors és radikális átalakulása volt. A 10895 hektár területen, három falu határában kétezer taggal gazdálkodó, 1,4 milliárd Ft éves termelési értéket előállító Rákóczi termelőszövetkezetben, a Haladás Áfész

²⁰⁸ Földes nagyközség anyakönyvi, statisztikai jelentései

ellátási területén, a Vegyesipari Szövetkezetben, a Hajdú-Bihar megyei Sütőipari Vállalatnál átformálódott a termelés szerkezeti és szervezeti kerete, érezhető hangsúlyváltozás következett be az állami és a magánszektor gazdasági szerepét tekintve. A helyi magánvállalkozások száma ugyan gyarapodott a kilencvenes évek elején, ám ezek nagyrészt foglalkoztatási kényszerből alakuló egyéni vállalkozások voltak, csak családtagok foglalkoztatását biztosították. Több kereskedelmi és mezőgazdasági szolgáltató vállalkozás is alakult, de ezek inkább kényszervállalkozásként funkcionáltak. (Amíg iparendélyt, vállalkozói igazolványt 1980-ban senki nem kért a községben, addig 1985-ben már 16, 1992-ben 45 kérelmet tartottak nyilván. 1980-ban 17 főállású-, 5 nyugdíjas vállalkozó tevékenykedett, gazdasági társaság nem volt, 1985-ben ez a szám 29 főállású és 6 nyugdíjas vállalkozóra emelkedett, gazdasági társaság továbbra sem működött. 1992-ben a főállású vállalkozók száma 152, nyugdíjas 6. Tíz gazdasági társaság (kft, bt) alakult a településen).

Községi tanács alakult

A későbbi szocialista mintafalu történetében meghatározó jelentőségű volt - a Nemzeti Bizottság és a Képviselőtestület után – a Községi Tanács megalakulása 1950. október 22-én 68 taggal. Az új közigazgatási szerv létrejöttével a Végrehajtó Bizottság vette át a helyi közelet, sőt a gazdasági élet irányítását. A hosszú ötvenes évek politikája új helyzetet teremtett a falu-fejlődés szempontjából is. Az extenzív iparosítás programja a mezőgazdaság és az élelmiszeripar rovására kívánta megvalósítani a nehézipar erőltetett ütemű fejlesztését, ezzel alárendelve a parasztság érdekeit az ipari munkásságnak. A legfontosabb beruházások az ipari településekre koncentráálódtak, így hátrányos helyzetbe került a magyar vidék, Földes is. A sztálini iparosítás árát az Alföld lakói fizették meg legjobban, hiszen a gyorsfoglalkoztatási átrétegződés miatt keletkezett hatalmas elvándorlás nyomán a mezőgazdasági népesség megfogyatkozott, a parasztság földhöz való viszonya megváltozott. Földesen, bár a tanács számtalan esetben ütközött a helyi lakossággal, mégis talált közös elképzeléseket. Így az országos gondok ellenére környezetéből mindig kiemelkedően fejlődött Földes. Az 1954. november 28-i, az 1958. november 16-i, a 1963. február 24-i, a 1967. március 19-i tanácstag választások eredményeként megtörténik a falu villamosítása, a környék legszebb moziját téglánként adja össze a lakosság, törpe vízmű, piac, pb gázcsere telep, orvosi rendelő, gyógyszertár, ravatalozó létesül. A hagyományos falukép átalakulása 1960-tól felgyorsult, 165 új lakás épült fel úgy, hogy a hagyományos parasztházak sorát bontják le. Helyettük a kor stílusát követve előbb kockaházak, (népiesen Kádár dobozok) majd a nyeregtetős, tetőtér beépítéses házak sora emelkedik Földes utcáin.

1971-ben Földes nagyközségi rangot kapva közös tanácsú nagyközségi tanácsként működik Sáppal, melynek lakói vegyes érzelmekkel fogadják a két település összevonását. Régi ellentétek is feszülnek a két település között. Ennek

ellenére a két településen élő emberek szorgalmából, rengeteg társadalmi munkával új járdahálózat, kohósalak utak és új lakások sora épül, törpe vízmű létesül, piacter, strandfürdő, iskola, bölcsőde, óvoda épült. Gyarapodtak az egészségügy (két körzeti orvos, egy fogorvos, állatorvos gyógyszerész szolgálja a helyieket) a művelődés, az oktatás feltételei: a leégett kultúrház helyén modern nevelési központ épült 1980-ban. A komplex intézmény - amely a rendszerváltozás hajnalán felvehette Karácsony Sándor nevét - Általános Művelődési Központként az általános iskolai oktatás, a művészeti iskola, az esti-tagozatos gimnázium, a községi közművelődés és a Községi Könyvtár otthona is. Az általános iskolai tanulólétszám sajnálatosan csökken: az 1950-51-es tanévben 918, 1968- 69-ben 794, 1990-ben 492, 2000-ben 454 a gyermeklétszám.

A nagyközségi tanács működésének évtizedei alatt kiegyensúlyozott, település-centrikus együttműködés fejlődött ki a helyi gazdálkodó szervezetekkel. A kérések és teljesítések összhangját az első számú vezetői szándék és a közgazdasági környezet szabta meg. A szerződésekben is rögzített gazdasági együttműködés mellett prioritást kapott a helyi Nagyközségi Pártbizottság iránymutató településfejlesztési koncepciója. Több alkalommal konkrét beavatkozásokra is sor került, ha nem az általa megszabott irányú fejlesztés vagy beruházás valósult meg. Ennek ellenére reális és ma is értékelhető gazdasági együttműködések alakultak ki, amelyek kiemelték Földest a környező települések sorából. Társadalmi munkákat gépi, szállítási feladatokat, egyesületek közös fenntartását, közös beruházásokat jelentettek ezek. A termelőszövetkezet és a helyi gazdálkodó szervezetek együttműködése nélkül nem jutott volna el a községbe, a földgáz, nem valósult volna meg a szinte teljes körű telefonhálózat, a helyi Áfész nélkül sem lenne városias szintű kereskedelmi ellátás a településen. Több próbálkozás volt a helyi közös munkahelyteremtésre, ipari üzem, bankház Földesre csalogatására. A község fejlődése döntően attól függött, hogy a tanácsi költségvetés mellett milyen volt a termelőszövetkezetek eredményessége. Sajnos, amikor többet lehetett volna szakítani az éves nyereségből, a termelőszövetkezetek vezetése nem vállalta a nagyobb támogatást. Adómilliókat fizetett be a Rákóczi tsz, amelyből alig- alig osztott vissza az állam a településre. Ezért is a tanács és a szövetkezetek által gyakran hangoztatott népességmegtartó erő a helyi emberek munkaszeretetéből és szorgalmából, a háztáji gazdálkodás jövedelmező termeléséből valósult meg. A helyi szövetkezeti parasztság helyzete az egységesített társadalombiztosítás és nyugellátás, valamint a munkadíjazás következtében javult, anyagi helyzetükben a közösből származó jövedelem meghatározóvá vált. A szövetkezetben elért jövedelmek kiegészítésére az integrált háztáji gazdálkodás keretében nyílt mód. Ennek kerete a zöldségprogram, illetve a háztáji állattartás volt. A szövetkezet hitellel, önköltséges takarmány biztosításával, felvásárlói háttérrel segítette e tevékenységet. Átlagosan évente 40 hektáron magpaprikát, 300 hektáron cukorrépát, 80 hektáron hibrid kukoricát, 100 hektáron csemegekukoricát termelt háztáji művelési program keretében a szövetkezeti tagsága. Az állattartás

keretében évente 4900 sertést, 250 hízó marhát, 2000 bárányt neveltek. E tevékenységekből átlagosan ötven ezer Ft nagyságú külön- jövedelemhez jutottak a háztáji tevékenységet vállaló szövetkezeti tagok.

Év	Közös gazdaságból származó jövedelem	Háztáji gazdaságból származó jövedelem	Összes szövetkezeti jövedelem
1958	11 870	9 000	20 870
1959	11 400	9 200	20 600
1960	8 400	8 600	17 000
1961	7 800	9 300	17 100
1962	9 000	9 600	18 600
1963	10 000	10 100	20 100
1964	10 400	11 430	21 830
1965	10 600	10 300	20 900
1966	12 300	12 600	24 900

A termelőszövetkezeti családok átlagos évi jövedelme Magyarországon 1958–1966 között (Ft)

Forrás: *A falu és a mezőgazdaság főbb társadalmi és gazdasági jelzőszámai*. KSH, 1994.

A szövetkezet jelentős szerepet vállalt a helyi ellátás szervezésében. Takarmány és táp, zöldség- gyümölcsboltokat üzemeltetett és folyamatosan biztosította a terület húsellátását, a tagság üzemi étkeztetését is.

1990 elején a politikai rendszerváltozás fontos állomásaként megszűnt a társközségi kapcsolat Sáppal, majd szeptemberben az első szabad önkormányzati választás keretében széles felelősségű, demokratikusan és önállóan működő helyi önkormányzat jött létre. A polgármesteri feladatra öt, a képviselői helyekre 33 jelöltet ajánlottak Földes lakói, illetve a helyben működő pártok (FKGP, Munkáspárt, MSZP) ajánlószelvényeikkel. A 11 tagú Képviselőtestületbe végül is független jelölteket választották meg, a polgármester is függetlenként került a testület élére.²⁰⁹ A megalakult új testület a saját és környezete szempontjából legfontosabb településfejlesztési és üzemeltetési kérdések sokaságával foglalkozott. Megválasztását követően pár héttel kezelnie kellett a taxisblokádot okozta belpolitikai feszültséget, amely Földesen is az E-60-as út átkelési szakaszán több napos útzárral, tömegek elhelyezésével, étkeztetésével párosult. A településfejlesztési célok elérése érdekében az önkormányzat saját anyagi

²⁰⁹ Földes első szabadon választott önkormányzatának polgármestere Péter Imre, akit képviselőnek is megválasztott Földes lakossága. A monográfia szerkesztése időszakában Péter Imrét polgármesternek harmadik alkalommal is megválasztották. A rendszerváltozás első szabadon választott képviselőtestülete: Péter Imre, Bíró Pál, Dávid Zoltán, Horváth István, Dr. Juhász József, Karacs Antal, Nagy Elek, Nagy Miklós, Pércsi Imre, Dr. Szentgyörgyvölgyi Gábor, Váradi Zoltánné.

forrásai mellett felmérte a helyi lakosság konkrét áldozatvállalási készségét, azt, hogy milyen nagyságú az a pénzeszköz, amelyet a háztartások még képesek megfizetni a közös cél, a település fejlődése érdekében. Az önkormányzat a település gazdasági megerősítése, a közösségi élet javítása érdekében visszaigényelte a vízművét és a nyomás alatti szennyvíz rendszerét, a mozit, a párházat, visszavásárolta az egykori szovjet katonai repülőtér földterületeit, és javarészt tönkretett laktanya épületeit, belépett a Déli autópálya projektbe, megvásárolta a 42.sz. főút melletti bisztrót, a szabadidő központot és a gyógyvizet biztosító K-29-es hévíz kutat, a KTSZ szolgálati lakását. 1992-ben pert indított a magyar állammal szemben a Kállay-alapítvány földjeiért, melyet megváltás ígéretével vettek el a községtől az 1945-ös földosztáskor. Földes önkormányzata pályázati forrással napi 500 köbméter kapacitású biológiai szennyvíztisztító telepet épített, majd a szennyvízhálózat teljes körű kiépítéséért lobbyzott. Önerős lakossági fejlesztéssel útalapok sora épült, majd kiépült a település teljes földgáz- és telefonhálózata is. Sikeres volt a munkahelyteremtési törekvés is, hiszen a volt párházban asszonyokat és lányokat foglalkoztató korszerű varroda létesült. Az önkormányzat közhatalmi és köztulajdon gazdálkodó szerepe, mezőgazdasági szakigazgatási feladatai bővültek, így az ezredfordulóra a települési önkormányzat olyan hatalmi formációvá vált, amely a rendszerváltás átalakuló folyamatában a szervezett polgári társadalom és a civil tudat megeremtését a leghatásosabban tudta elősegíteni. Az átalakulás korának fontos eseményévé vált 2000. április 14, amikor Földes Napján a zsúfolásig megtelt református templomban Dr. Martonyi János külügyminiszter átadta a Magyar Köztársaság Kormányának Millenniumi Zászlaját Péter Imre polgármesternek.

Dr. Martonyi János átadja a zászlót

A mezőgazdaság átalakuló világa

Tanulságos visszalapozni gazdag történelmi múltú falunk embert próbáló és formáló évtizedeire 1944 ősztől az ezredfordulóig, emlékezve azokra, akik erőszak hatására, vagy önként vállalták e jó feketeföldön az új típusú gazdálkodást, a mezőgazdaság teljes átalakítását. A magyar parasztság, így a földesiek emlékeiben is javarészt fekete lapokkal szerepelnek az 1945 utáni események, amelyek a hagyományos paraszti világ naplementéjét is jelentették. A földosztás a magyar falvakban, így Földesen is olyan fejlődést indított el, amire korábban nem volt példa. A földreform gazdaságélénkítő hatása érezhetővé vált, a parasztság olyan élelmiszertartalékot teremtett, amely lehetővé tehetné volna az infláció gyors megfékezését. Azonban 1948-1956 között stabilitás helyett egymásnak is ellentmondó politikai, gazdaságpolitikai, agrárpolitikai időszakok váltogatták egymást. Hiába az 1947-es békeszerződés, az új szovjet típusú rendszer fenntartotta a háborús eredetű beszolgáltatási rendszert, amelynek mértéke valóságos feudális terményadóvá emelkedett. Napi gyakorlattá vált a paraszti rétegek egymásra uszítása, a kuláklisztázás, a kötelező és jellemzően progresszív beszolgáltatási rendszer kiterjesztése, az adóterhek folyamatos növelése, az erőszakos szövetkezetszervezés, a földrendezés. Az iparszerű termelés az állami gazdaságokban kezdődött el, az egyéni gazdálkodókat hatósági, politikai és gazdasági nyomással tereltek a szövetkezetek felé. A szövetkezetek számszerű gyarapodása mégsem járt a gazdasági eredmények javulásával. 1951- 1953 között a szövetkezetek fele annyi termelési értéket állított elő, mint az egyéni gazdaságok. A földfelajánlásokra hivatkozva 1953 végére közel négymillió kataszteri hold bevonásával 2280 településen végeztek tagosításokat.

Zászlók alatt, „ünnepelve” tagosítottak falunkban is

Statisztikai adatok szerint az önkéntes földfelajánlások miatt egy millió kat. holddal csökkent az ország művelt mezőgazdasági területe. A kollektív gazdálkodás elől sok paraszt a városokba, az ipari szektorba menekült. A belső vándorlásként is jegyzett korszak éveiben 1946- 1966 között Hajdú- Bihar megye lakossága 73 ezer fővel csökkent. Az elvándoroltak közül az

agrártársadalomból országos adatok szerint hatszázezren ipari munkásokká vagy nyugdíjasokká váltak. Az agrárágazat munkaerő kibocsájtó szerepe a továbbiakban is megmaradt. A mezőgazdaságot elhagyók révén nőtt a városi elsőgenerációs munkásság létszáma. A termelőszövetkezetek gazdasági megerősödését egyébként a rájuk nehezedő közgazdasági terhek és kötelezettségek is gátolták.

A mezőgazdaság két-három év alatti szocialista átszervezését határozta meg az MDP II. kongresszusa. Rákosi Mátyás elvárásának megfelelően a szántóföldi terület nyolcvan százalékára kívánták emelni a szocialista mezőgazdaság szektorát. Természetesen sokak tudták, hogy az átszervezés ilyen ütemben teljesíthetetlen. A gazdasági adatok szerint 1952 elején a szövetkezetek kereső népessége 5,7 százalékról mindössze 15,2 százalékra, a tsz szántóföldek nagysága 9 százalékról 14,5 százalékra emelkedett csupán. Az MDP vezetésében is egyre nagyobb feszültségeket okozott a gazdasági élet sikertelensége, a hiányos élelmiszerellátás, ennek következtében a tömegek elégedetlensége. A túlzottan gyors iparosítás, a mezőgazdasági-termelés elhanyagolása és a nép életszínvonalának csökkenése, az önkényesség elharapódzása miatt, új politikát hirdetett meg 1953. július. 4-én Nagy Imre, a Minisztertanács új elnöke. Az új gazdaságpolitikai irányvonal alapján a mezőgazdaságban megszüntették a kuláklisítakat, csökkentették az egyéni gazdálkodók adó terheit, eltörölték a beadási hátralékokat, átalakították a beadási rendszert, lehetővé tették a termelőszövetkezetekből való kilépést. Növekedett a mezőgazdaság állami támogatása, gyorsult a gépesítés folyamata, nőtt a műtrágya felhasználás mértéke. Sajnos, ez a pozitív változásokat hozó tendencia hamar véget ért. Alig egy év múltán ismét felerősödtek a visszarendeződés hangjai. A Központi Vezetőség 1955 márciusában revízió alá vette a Nagy Imre által bevezetett változásokat, megkezdődött a visszarendeződés az első öt éves terv elveihez. Nagy Imrét áprilisban kizárták a Központi Vezetőségből, majd decemberben a pártból is. A visszarendeződés látható jeleként kezdetét vette a második szövetkezetszervezési kampány, melynek módszerei hasonlóak voltak az ötvenes évek elején történetekhez. Ez a tény és a terhek növekedése ellenállásra ösztönözte a parasztságot. Egyre kevesebben teljesítették a beszolgáltatási kötelezettségeiket, tovább emelkedett a termelőszövetkezetből kilépők száma. Az események hatására a Központi Vezetőség 1956. júliusi ülésén – Rákosi Mátyás felmentésével egy időben - ismét változtatott korábbi politikai irányvonalán, a mezőgazdaság szocialista átszervezését az önkéntesség útjára terelte, szabályozva a földrendezés és tagosítás kérdéseit is.

*A földhasználatban bekövetkezett főbb változások
/1945 – 1961/ 1.000 kat. hold*

A változás oka	Összterület	Szántóterület
A földreform során igénybe vett terület	5.600	2.879
Földfelajánlás, elhagyás	3.500	3.000
ÁG szervezéshez	1.788	1.170
TSZ szervezéshez	10.073	7.074
TSZ szerv. vált.	2.652	2.211
Kártalanítások	167	160
Tagosítással érintett	7.662	5.510
Művelés alól kivett	485	300
Összes földforgalom	31.897	22.304

Forrás: Mezőgazdasági Adattár I. kötet /1965/

Az elfogadott és bevezetett változások sem tudták azonban mérsékelni azt az elégedetlenséget, amely a magyar vidéket jellemezte. A politikai követelések középpontjában az parasztellenes agrárpolitika által okozott sérelmek megszüntetése, a föld magántulajdonára alapított mezőgazdasági termelés korlátozásainak eltörlése állt. Ennek megvalósítását várta a parasztság a vérbe fojtott októberi forradalomtól. A forradalom veresége egyértelművé tette a parasztság körében, hogy a rendszer belátható időn belül nem fog megváltozni. A Kádár János vezette forradalmi munkás-paraszt kormány sokakat megtévesztve az 1956-os engedményeket – átmenetileg - megtartotta. Így, a forradalom bukása ellenére a parasztság úgy érezte, hogy eredményeket hozott számára a forradalom. Kibontakozóban volt az egyéni gazdálkodás, az agrárszektor elhagyók közül is közel kétszázezren újrakezdték a magángazdálkodást. 1957-ben ennek eredményeként a magángazdaságok évi részesedése az össztermelésből 71, 1958-ban 80 százalék, míg a termelőszövetkezetek termelése 4,8 százalékra apadt.

A forradalmat követő évek politikai stabilizációja eredményeként a kormány 1958 decemberében a KB határozata alapján, a szocialista országok elvárásainak eleget téve három koncentrált kampányt indított a magyar mezőgazdaság teljes kollektivizálása érdekében. Megváltozott szervezési módszereket alkalmaztak, különböző foglalkozású párttagok és funkcionáriusok népnevelőként járták a falvakat, győzködve a parasztokat a szövetkezés előnyeiről. Most a módosabb, tekintélyesebb gazdák meggyőzését kezdeményezték először, a belépő új tagok megtarthatták földjüket, sőt földjáradékra, öregségi ellátásra is ígéretet kaptak. A kollektivizálás első hulláma egy év után alább hagyott, majd év végén újabb lendületet véve 1962-re, gyakorlatilag 15 hónap alatt befejeződött. A teljes kollektivizálást követően megerősítették a szövetkezetek vezetését, meghatározva, hogy politikailag

szilárd, a vezetésben jártas, a szocializmushoz hű, jól képzett szakemberek lehetnek a termelőség-vezetési vezetők. A településeken a mezőgazdaság szocialista átszervezésének segítésére fejlesztési tervek készítését írták elő. Az intézkedések határa 1960-ra a magyar falvak 71 százaléka termelőség-vezetési község lett. 1961 végére a magyar parasztság 75 százaléka termelőség-vezetéseketben, 19 százaléka állami gazdaságokban dolgozott, az egyéni gazdálkodók aránya 6,6 százalékra csökkent. A kor statisztikai adatai nagy eredményként jelzik, hogy 1088000 család és 9 millió kat. hold föld, 39 ezer traktor, és 7100 különböző kombajn tartozott a szövetkezeti szektorhoz.

A következő években felértékelődött a mezőgazdaság szerepe a politikában, az iparhoz hasonló centralizált gazdaságirányítást vezettek be ebben a szektorban is. Elfogadták a háztáji, kisegítő gazdaságok létét. Felszámolták a gépállomások hálózatát. Eltérve a kolhoz modelltől, megszüntették a munkaegység rendszert, helyette a részes művelés és pénzbeli juttatás, munkabér kerül bevezetésre. 1988-ig tovább fokozódott a mezőgazdaságban a vállalati koncentráció. Különösen az MSZMP XI. Kongresszusát követően jellemző ez. Az elfogadott Programnyilatkozat a magyar termőföldet nemzeti kincsként deklarálta. Ennek alapján a magántulajdonban lévő földek adásvételét hatékony állami ellenőrzési felügyelet alá helyezték. Az 1990-es évek első felében a KGST összeomlásával a magyar mezőgazdaság nagy piacvesztést élt át. Ezzel egy időben az ország számára kedvezőtlenül alakult az Európai Unió agrárpolitikája is.

A magyar mezőgazdaságot a kollektivizálás kezdete óta fokozatos reformok jellemezték. A rendszerváltozásig kialakultak a belső vállalkozások, az üzemeken belüli önelszámoló egységek. Az 1989-es változások fő célja az állami tulajdon részarányának visszaszorítása volt a tulajdon reform és privatizáció útján. Ezek a lépések hozzájárultak a magántulajdon helyreállításához, bővült a piaci szereplők köre, hatékonyabbá és versenyképesebbé vált a kialakult üzemi struktúra, a felhalmozott szaktudás érdekeltiséggel, rugalmasabb vállalkozói magatartással társult. Az is tényé vált, hogy a privatizáció gyorsította a polgárosodást, csökkentette az állami költségvetés terheit.

Felszabadításból megszállás

A Magyarországra 1944. szeptemberében benyomuló Vörös Hadsereg csapatai október első napjaiban közelítették meg Hajdú és Bihar megye területét. A II. Ukrán Front Tudor Vladimirescu hadosztálya délről, Békés megye irányából érkezett Földes térségébe. A második világháború 1944. október 17-én délután négy óra tájban fejeződött be a községben, amikor a II. Ukrán Front katonái a Debrecen térségéből érkező páncélos csapatok támogatásával bevonultak a településre. Korabeli dokumentumok szerint a katonai hadművelet már október 9-én elérte a települést. Akkor német és magyar csapatrészek védtek a községet. A változó hadiszerencse nyomán egy hét alatt többször is gazdát cserélt Földes. 16-án a templomtető és a templombelső is találatot kapott, a

községi istálló leégett, a detonációktól a községháza ablakai betörték, a tetőzet is megrongálódott. E napon öt magyar és tizenhét német katona esett el a falu központjában. Az elesetteket a templomtéri parkban temették el, fakeresztekkel jelölve nyugvóhelyeiket.²¹⁰ Másnap véglegesen a román és szovjet közös haderő lett Földes.

A háborús pusztítás nyomainak eltüntetését már október 22-én a szovjet katonai parancsnokság intézkedésére a helyi lakosság mozgósításával megkezdtek. Az orosz parancsnokság a község valamennyi ló és ökör fogatát és 16 évtől 60 éves korig a nőket és férfiakat közmunka-robotra vezényelte. Domokos László törvénybíró irányításával a Peres parti repülőter, a községháza és templom körüli romok eltakarítása volt az orosz tisztek által megszabott elsődleges feladat. Az ideiglenes vezetés számára komoly erőpróbát jelentett a községben állomásozó csapatok élelmezése, a helyi lakosságot ért zaklatások, erőszakos rekvirálások fékezése. Tény, hogy a győztes Vörös Hadsereget minden ellenőrzés nélkül élelmezni kellett, nem volt katonai, de polgári erő sem, ami a katonák egyéni akcióit megállította volna. A nagy létszámú, fáradt hadsereg élelmezése nem volt kielégítő, ezért úton- útfélen rekviráltak. Ideiglenes Nemzetgyűlési források szerint a Vörös Hadsereg támadó lendületének biztosítása érdekében a hadvezetőség többnyire engedélyezte a szabadrablást, és nem büntette a tömeges atrocitásokat. Több helyi lakos is elvesztette ekkor az egy életen át gyűjtött értékeit, állatait, lovait. A katonák asszonyokat, lányokat becsutelenítettek meg, de az orosz katonanők a férfiakat sem kímélték.²¹¹ Az emberek kegyeleti érzését sem kímélték, bevonulásuk másnapján az elesett magyar és német katonák fakeresztjeit a templomkertben a tankjaikkal letaposták. Kegyetlen és igazolhatatlan gyilkosságoktól sem riadtak vissza, az Arany János utcán a 18 éves Bene Albert leventét édesanyja, Gyenge Piroska jelenlétében egy orosz partizán nő azért lőtte le, mert az a földről felvette és visszatette a fejről levert leventesapkáját. Balogh Mártont a Hajdúszovát határában lévő tanyáján azért lötték le, mert a németektől kapott katonanadrágot és csizmát hordta.²¹²

Ezek a szomorú események olyan képet adtak a felszabadítás jelszavával érkező oroszokról, hogy 1944. ősze és tele a magyar nép, így a földesi emberek életének is egyik legrettenetesebb élménye lett.²¹³

²¹⁰ A Földes környéki harcokban 15 magyar, 6 orosz, 20 német katona esett el. Földes főjegyzőjének jelentése Hajdú vármegye alispánjának. 1945.március 19.

²¹¹ Kiss Zsigmond Arany János utcai és Rusznyák László Magas part utcai lakosok visszaemlékezése

²¹² Kiss Zsigmond, id. Csuhá János, ifj. Csuhá János, Csuhá Imre, Bojtor János, Gáll Sándor, Antos István, Kóti Imre, Pécsi Miklós, Leitner Mihály, Vámos Imre és Dr. Veliky János visszaemlékezése

²¹³ Adatközlőim ma is élő, illetve a kézirat készítése óta már elhunyt parasztemberek, akik az események átélői, elszenvedői voltak. Sokszor szembesültem több, nem nevesített adatközlőmmel folytatott beszélgetéseimben, hogy életük sok eseményét elhallgatják, vagy egyes eseményeket, személyekről szóló értéktételeket pozitívabban

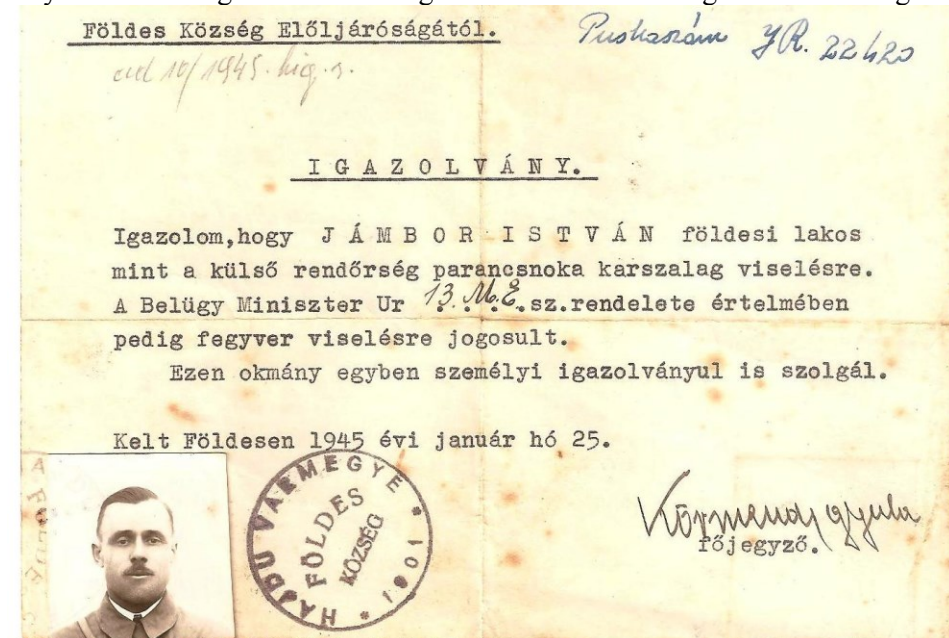
A sok gyászt hozó és embertelen körülmények között is megindult az élet. Földes ősi református templomában november 21-én az életben maradtak hálaadó istentisztelet tartottak, ahol Nagy István lelkipásztor nyújtott lelki vigaszt a gyászolóknak és szenvedőknek igehirdetésével. November 27-én megindult a helyi közigazgatás, a megye alispánjának intézkedésére Kárpátaljáról, Földesre érkezett Dr. Berda József jegyző. Segítségére volt a helyi Körmendi Gyula írnok. A helyi háborús károk felszámolására és az előírt jóvátétel befizetése érdekében helyi adót vetettek ki, az adófizetés mértéke: minden hold föld után 1 pengő, 1 szobás ház 1 pengő, 2 szobás ház után 2 pengő. A lakosságot összeírták. A falu életben maradt lakossága az orosz bejövételkor: férfi 2298 fő, nő 2639. Földes népessége 4937 főre csökkent az 1941-ben összeírt 5761 fővel szemben. A családok alig tudtak valamit a fogságban lévő szeretteikről, az elhurcolt földesi zsidók sorsáról.

Az orosz katonai parancsnokság és legénység elszállásolásának és tisztálkodásának megszervezésére, a robotmunkák zavartalan kivetésének biztosítására, a fogatok előállítására és az élelmiszerek gyűjtésének szervezésére 14 házcsoport parancsnokságokat szerveztek. A házcsoport parancsnokságoknak nem volt könnyű dolguk: ruhát és élelmiszert, tyúkot, kacsát, libát, tányérokat, evőeszközöket kellett biztosítani az orosz parancsnokságnak. Az orosz katonák bizalmatlanok voltak: a beszállásolt tisztekkel együtt kellett étkezniük a házigazdáknak, de az udvarokon üstökben főzött ételeket is megkóstoltatták. Az idősebb asszonyoknak százsámra kellett kimosni a tetvektől szenvedő közlegénység ruházatát. Az első „szabad karácsony” Hajdúszoboszlón, a repülőtéren és a vasútállomás környékén munkával ünnepelte Földes munkaképes lakossága. Szenteste érkezett meg Hajdúszoboszlóról a katonai parancs: 100 szekeret és 400 embert vezényeltek ki „kicsi robotra”. A helyi katonai erők parancsnokai: I. P. Plotnyikov őrnagy és A. Dzsabbarov hadnagy Földesen is úgy vélte: a robot az ország újjáépítését szolgálja, ezért karácsony ünnepére sem lehetnek tekintettel. Az egyébként magukat vallásosnak valló és gyakran imádkozó szovjet katonák a maguk karácsonyát sem ünnepelhették. A Földesről munkába fogott férfiak harminc napig a vasúti romeltakarítás közben sem lehettek nyugodtak. Suttogták, hogy több vasútállomáson megtörtént: a vasúton szállított hadifogoly- transzportok szökés miatt hiányzó ember létszámát az állomásokon dolgozó, robotra vezényeltek közül bevagonírozva pótolták. Az így elfogottak a vagonokba zsúfolva hadifogolytáborokba, akár Szibériába is kerülhettek.²¹⁴

mutatják be, még akkor is, ha az események elszenvedői, vagy végrehajtói voltak. Az események óta történelmi léptékben mérve még kevés idő telt el. Adatközlőim neveit ezért is személyiségi, vagy kegyeleti okokból nem említem. Néhány visszaemlékezőt – aki erre felhatalmazott-forrásként közlök. Több, már elhunyt adatközlő hangfelvétele, Gaál Zsigmond ceruzával írt napló töredéke, az oroszok bejöveteléről és azt követő embert próbáló időről, a koalíciós időszakról Földesen a Falumúzeum kéziratárban fellelhető.

²¹⁴ Hajdú- Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XVIII. 6 / c. A Nemzeti Bizottság által

Földesen december 5-én az árvaszék, a pénzügyi igazgatóság mellett az adóhivatal is létrejött. A korábbi csendőrség helyén közbiztonsági szolgálat alakult Rubicsek Gyula helyi férfiszabó kisiparos parancsnokságával. A 9 tagú helyi rendőrséget 120 tagú önkéntes őrség is támogatta.

Jámbor István igazolványa

A község előjárói intézkedtek az elhagyott házak, földek, birtokok összeírására és számba vételére.

A háborús károk felmérése közben Debrecenben 1944. december 21-én megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amelynek egyik első intézkedése – mintegy a parasztság történelmi igazságszolgáltatásaként - a földreform volt. Földesről Debrecenbe december első napjaitól hetente többször szállítottak élelmiszert, amelyet helyi gyűjtésekből szedtek össze a katonáknak, a város lakóinak és haza érkező magyar hadifoglyoknak. A lófogatokkal Debrecenbe szekerezők híreket hallottak az ország nagy részén még dúló háború

megválasztott községi előjárók e tényről folyamatosan próbálták tájékoztatni a helyi orosz parancsnokot. A község új vezetői: főbíró Domokos Lajos, törvénybíró Szörnyi Pál, közgyám Bojtor Mihály, pénztárnok Karacs Viktor, községi gazda Nagy Zoltán, esküdtek: Kiss József, Tóth István, Barcsa Sándor, Kenéz Béla, Nagy Zsigmond, Molnár Imre, Füleki Lajos a helyiek érdekeit képviselték. A hivatásos rendőrség tagjai: Tóth Lajos, Tizedes Sándor, Szabó Miklós, Nagy Zsigmond, Máthé Imre, Szöllősi Jenő, Pécsi Imre és Jámbor István az orosz haderő árnyékában próbálták a fosztogatókat megfékezni. Sajnálatos tény, hogy már korábban a település irattárát feldúlták, felbecsülhetetlen mértékű iratpusztítást végeztek, a községházáról számos iratot, népszéki és adózási főkönyvet elhordtak, vagy megsemmisítettek.

eseményeiről, a karácsony hetében megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés terveiről. A Disznógát (Zrínyi utca) elején lakó fuvaros, Antos István hallott legtöbbet Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlésről, az ülésező Ideiglenes Nemzeti Kormány döntéseiről. Debrecenben ismerőse, a Füzesgyarmatról delegált útkaparó-költő, Hegyesi János, a Nemzetgyűlés egyik jegyzője személyesen beszélt neki a földosztás terveiről, arról, hogy földhöz akarnak juttatni sok százezer földnélkülit és szegényparasztot azzal a céllal, hogy gyarapítsák a magyar nemzeti erőt és évszázadokra megszilárdítsák a demokratikus magyar államrendet.

Földesen hittek is, meg nem is a hírt hozó Antos Istvánnak. A lakók kételkedését erősítették a háborút kaotikus állapotok, valamint az, hogy az idős lakók emlékeztek rá, hogy 1920 decemberében egyszer már a parasztság lecsendesítése és megnyugtató céljából az akkori Nemzetgyűlés is elfogadott egy földreform-törvényt, de alig lett belőle valami. Tény, hogy Magyarország első paraszti származású földművelésügyi miniszterének, Nagyatádi Szabó Istvánnak a nevéhez fűződik a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó 1920 évi 36. törvény, amely 1848. óta példátlan mértékben próbált beavatkozni a földbirtokok magánjogi viszonyaiba,²¹⁵ az igazságosabb birtokmegosztás érdekében. Az 1922-es földreform végrehajtása nem járt sikerrel Földesen.²¹⁶ A községi vezetés a végrehajtást különféle kifogásokkal elodázta. Arra hivatkoztak, hogy nincs felosztható föld, hiszen Földesen nincs valódi nagybirtok. A község nagyobb birtokosai a saját földjeik védelmében átlátszó

Aratókép 1934-ből

indokokkal / a kijelölt földek szikesek / akadályozták a reform végrehajtását. A

²¹⁵ Az említett törvénycikk a földbirtokok helyesebb megosztását szabályozta. A törvénycikk nem írt elő kötelező földosztást, házhelyek és kis haszonbérletek juttatását tette lehetővé. Nem érte el célját, a parasztság alig 6 %-a vette igénybe.

²¹⁶ Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár V. 625/ b VI. k. 1922

hosszas huzavonát végül is az Országos Földbirtok rendező Bíróság ítéletei oldották meg. A Bíróság úgy döntött, ha nincsen helyben igénybe vehető nagyobb magánbirtok, akkor a község és a Kállay-alapítvány földjeit kishaszonbérletre kell átalakítani, a régi vásárteret pedig házhelyek céljaira lefoglalta. A bírósági ítéletek alapján csak kevesen jutottak házhelyhez és kisebb földterülethez Földesen.²¹⁷

Földosztás Földesen is

Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés december 21-i megalakulásától kemény küzdelem alakult ki a koalíciós pártok között a földreform és a közigazgatás kérdésében. Az MKP a nagybirtokrendszer felszámolását és a földreform végrehajtását a népi demokratikus átalakulás alapvető feladatának tekintette. A Függetlenségi Front többi pártja elvileg szintén egyetértett a földreform szükségességével, de – a Nemzeti Parasztpártot kivéve – bizonytalanok voltak a földreform mértékét, főleg a végrehajtás módját és ütemét illetően. 1944. decemberének végétől – az Ideiglenes Nemzeti Kormány Nyilatkozatának elhangzása után – e nyilatkozat állást foglalt az úri és egyházi birtokok felosztása mellett a falusi szegényparasztnak és napszámosoknak egyre erőteljesebben sürgették földigényük kielégítését.²¹⁸

A földreform gyors megvalósítását sürgette az ország, és benne a mezőgazdaság súlyos helyzete is, amelyet a második világháború idézett elő. Az ország veszteségei – 1938-as árszinten összesítve – elérte a 22 milliárd pengőt, ami a nemzeti vagyon több mint 40 százalékának felelt meg. A háborús évek alatt 1,2 millió szarvasmarha, 0,5 millió ló, 2,2 millió sertés, 1,4 millió juh elpusztult. A mezőgazdasági gépek jó része is károsodott, javarészből elmaradtak az 1944. évi őszi talajelőkészítés és vetés munkálatai. Hajdú megyében – akkori felmérések szerint – 1944 őszén az 1943-ban bevetett területnek csak a 14,5 százaléka, az egész szántóterületnek pedig csak a 6 százaléka volt felszántva, illetve bevetve. Földesen a vetés és a szántás aránya jelentősen magasabb volt, 43 százalékra becsülték a község előjárói.

Az 1945-ös földosztás előkészítésére megalakult az Országos Földbirtokrendező Tanács és a hozzá tartozó 25 megyei földbirtokrendező tanács. Községi földigénylő bizottság 3165 helységben alakult. Így Földesen is a koalíciós pártok képviselőiből álló helyi Nemzeti Bizottság utasítására 1945. januárban Földigénylő Bizottság létesült. Elnöke id. László Imre, jegyzője Boldogh József lett. Tagjainak a pártok Balku László, Bene Lajos, Brázda József, id. Dienes András, Gál Lajos, Horváth Sándor, Harmati Mihály, Kovács

²¹⁷ U. o: VIII. k. 1925

²¹⁸ Varga Zoltán: Debrecen szerepe a földreformért folytatott harcban a felszabadulás után. 1956. Bp. 160. old.

István, Karácsony Antal, Kertész Miklós, Nagy Zsigmond, Pócsi Mihály, Szörnyi Pál, Szöllősi Imre, Szilágyi György, Szilágyi József földesi lakosokat delegálták. A Földigénylő Bizottság kisparaszi, földnélküli tagokból álló összetétele tükrözte a község lakóinak vagyoni helyzetét. De tükrözte a működő pártok és szervezetek közéleti részvételét is, hiszen arányos képviselést kapott a faluban működő Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista párt, a Szociáldemokrata párt és a Nemzeti Parasztpárt is.

E bizottság számba vette a helyiek földigényét, rangsorolta azokat és meghatározta a kiosztható földterületet 1808 kat. hold 282 négyszögöl nagyságban. A rangsorban első helyekre a gazdasági cselédeket, napszámosokat, majd a törpebirtokosokat és a nagycsaládos földművelőket, valamint a háborúból hazatért katonákat és hadifoglyokat sorolták, a nyugati hadifogságból érkezők kivételével.²¹⁹

A földosztás időpontja azonban sokáig bizonytalan volt. Csak 1945 márciusában gyorsultak fel az események. Március 15- én a földosztásról szóló rendelettervezetet a koalíciós pártok pártközi értekezleten vitatták meg és véglegesítették. A törvényt március 17- én fogadta az Ideiglenes Nemzeti Kormány. 1945. március 18-án jelent meg „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról” szóló 600/ 1945. sz. kormányrendelet.

A törvény nem csak a nincstelenek földhöz juttatását, hanem a Horthy-korszak irányítóinak, az előző kormányok hivatalnokainak, a németeket támogató hazai kisebbségi németek és a nyilasok megbüntetését is szolgálta. Teljes földelkobzásra ítélte a „hazaárulókat, a nyilas, nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetőket, a Volksbund tagjait, a háborús és népellenes bűnösöket.” Hazaáruló, háborús- és népellenes bűnösnek az minősült „aki a német fasiszmus politikai, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta, aki önkéntes jelentkezéssel német fasiszta katonai, vagy rendfenntartó alakulatba lépett, aki valamilyen német katonai, vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött”, vagy „aki ismét felvette német hangzású családi nevét. Nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetőnek az minősült, aki bármilyen elnevezés alatt, a nyilas vagy más hasonló mozgalom politikai programját valló tagja volt.

A törvényt radikális földreformként hajtották végre. A teljes földbirtok elkobzások mellett megváltás / későbbi kártalanítás/ kilátásba helyezése mellett kisajátították a 100 kat. hold feletti úri és a 200 kat. hold feletti paraszi birtokokat. Az egyházi birtokoknál maximum 100 holdat hagytak meg, és a vállalatok, ipari és pénzügyi érdekeltségek, valamint az 1000 holdnál nagyobb birtokosok egész földjeit kisajátították. A földreform során a juttatott föld minimum 3, maximum 15 kat. hold lehetett.

²¹⁹ Juttatási névsor. Földes Községi Földigénylő Bizottság iratai. Falumúzeum Kézirattára.

A földreform- végrehajtás a földművelésügyi miniszter irányítása alatt az Országos Földbirtok Rendezési Tanácsra, a megyei földbirtokrendező tanácsokra és a községi földigénylő bizottságokra hárult. A helyi földigénylő bizottságok a front mögötti területeken már februárban megalakultak. A földjogosultaknak igényeiket be kellett jelenteniük a helyi földigénylő bizottságokhoz, elfogadva, hogy a földért megváltási árat kell fizetni. A földhöz juttatottak a föld forgalmi árának negyedét, öt évi haszonbérnek megfelelő megváltási árat határoztak meg éves részletfizetéssel. A földnélküli agrárproletárok 20 évi, a törpe és kisbirtokosok 10 évi részletfizetési kedvezményt kaphattak.

A rendelet megjelenése után a Földigénylő Bizottságok Földosztó Bizottságokká alakultak át. E népi szerv hónapokon keresztül minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül működött Földesen is.

A bizottság megváltás alá vonta az alábbi ingatlanokat.²²⁰

Kállay-Alapítvány	390 kat. hold
Földes község	235 kat. hold
Leszkay örökösök	311 kat. hold
Jaloviczki testvérek	273 kat. hold
Dr. Matolcsi Pál	28 kat. hold
Mikó László	19 kat. hold
Joó Imre	5 kat. hold
Vitéz Csótó András	12 kat. hold

Elkobozta az alábbi ingatlanokat:

Rásó Istvánné	134 kat. hold
Vitéz Kiss István	396 kat. hold

A földreform céljára igénybe vett ingatlanok művelési ág szerint megoszlása: ²²¹

Szántó	1143 kat. hold
Kert	1 kat. hold
Rét	266 kat. hold
Szőlő	5 kat. hold
Legelő	355 kat. hold

A bizottság a földreformrendelet alapján későbbi kártérítés lehetőségére

²²⁰ Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár XXIV.202/f. 9/d

²²¹ Földosztó Bizottság Kiosztási jegyzék. Jóváhagyta Hajdúvármegyei Földbirtokrendező Tanács 2007. sz. alatt

számítva a megváltás alá vont ingatlanok közé sorolta a Földes jótevőjeként ismert Kállay László hagyatékából létrejött Kállay-alapítvány földterületeit, de magának Földes községnek földjeit is.

A földosztás kertében az ország területén a nagybirtokot teljesen, a gazdagparaszti birtokok egyharmadát, összesen 5,6 millió kat. holdat számoltak fel, melynek közel negyven százalékát kisüzemi művelésre való alkalmatlanság miatt visszatartottak. E területeken később állami gazdaságok létesültek: Földesen 1945. március végén és áprilisban 339 igénylő részére 1239 kat. hold 282 négyszögöl földet osztottak ki – 600 négyszögöltől tíz holdas birtok nagyságig - a település határában.

A bizottság által földhöz juttatottak névsora²²²

JUTTATOTT NEVE	LAKCÍME Helyrajzi száma	ÉLET-KORA	FOGLALKOZÁSA	FÖLDTERÜLET kat. hold, négyszögöl
Antos Lajos	877	63	mg. munkás	3
Antos Imre	877	25	„	5
Aranyi József	877	52	„	4
Balázsi Gábor	49	49	„	3
Balázsi István	49	41	„	4
Balku László	200	52	„	6
Balogh Albert	201	60	„	5
Balogh Mihályné	980	63	„	3
Balogh Mihályné	264	72	törpebirtokos	2
Barabás Antal	Bt. 18	50	mg. munkás	5
Barabás Antal	18	24	„	3
Bene Albert	1068	43	„	5
Bene Albert	38	56	törpebirtokos	4
Bene Imre	340	27	mg. munkás	4
Bene Gábor	340	51	törpebirtokos	4
Bene József	434	54	„	3
Bene Lajos	434	56	mg. munkás	5 770
Bene Lajos	198	54	törpebirtokos	6 276
Bene Antal	Bt. 88	44	mg. munkás	2
Bene Miklós	186	53	„	5

²²² Községi Földigénylő Bizottság: Vr.31- 42 par. alapján készített Felhasználási Terve

Bene Zsigmond	144	66	törpebirtokos	3
Benke Bálint	144	60	mg. munkás	3
Benke Gábor	1162	31	„	4
Benke Imre	1162	52	„	4
Benke Lajos	1168	51	„	4
Benke Sándor	367	60	„	3
Berki Albert	870	42	„	2
Bíró Antal	1098	57	„	2
Bíró Antal	1002	57	„	2
Bíró Imre	1067	47	törpebirtokos	4
Bíró Imre	1067	30	mg. munkás	2
Bíró Mihály	85	62	„	4
Bíró Mihály	85	37	„	3
Bíró Miklós	85	42	„	3
Bodnár Gábor	744	27	„	0 600
Bojtor István	141	56	„	2
Bojtor Lajos	1155	54	törpebirtokos	3 076
Bojtor Sándor	443	49	„	6
Bojtor Sándor	Bt. 11	49	mg. munkás	4
Boldogh Lajos	254	56	„	4 650
Boldogh Imre	254	39	„	4
Boldogh József	254	52	„	10 600
Boldogh József	902	52	„	5
Boldogh Sándor	902	59	„	4
Bóna Zsigmond	172	42	törpebirtokos	2 384
Boros Gyuláné			mg. munkás	2

	58	57		
Brázda József	Bt.103	47	„	4
Bóné Sándor	Tanya	37	„	4
Bunya Antal	Tanya	37	„	4 507
Csoma Antal	237	48	törpebirtokos	5
Csoma Sándor	237	36	mg. munkás	3
Csonka Antal	258	67	törpebirtokos	4
Csíki Antal	Bt.22	48	mg. munkás	4
Csíki József	Bt.22	54	„	3
Csíki Lajos	Bt.22	52	„	4
Csíki Menyhért	Bt.29	61	„	3
Csíki Menyhért	Bt.29	36	„	3 177
Dencs Mihály	446	41	„	3
Dienes András	729	49	törpebirtokos	6
Domokos Imre	779	60	„	2
Domokos Gyula	779	28	mg. munkás	4
Domokos Lajos	779	44	„	4
Domokos Lászlóné	779	34	„	3
Domokos Miklós	779	39	„	4 362
Domokos Mihály	999	61	törpebirtokos	2
Domokos Mihály	Tanya	53	„	2
Duró Gábor	Tanya	48	mg. munkás	4
Duró József			„	4

	Tanya	36		
Erdei Jánosné	437	45	törpebirtokos	2
Faragó Mihály	56	34	mg. munkás	6
Fazekas Sándor	1029	46	„	6
Füleki Lajos	Bt 46	51	„	6
Gara Sándor	437	60	„	6 610
Gaál Béla	373	44	„	5
Gaál Gyula	373	22	„	2
Gaál Gyula	373	46	törpebirtokos	4
Gaál Ferenc	207	54	mg. munkás	3
Gaál István	207	57	törpebirtokos	5
Gaál József	207	29	mg. munkás	4
Gaál Imre	207	39	mg. munkás	2
Gaál József	629	39	törpebirtokos	2
Gaál Lajos	223	68	mg. munkás	2
Gaál Lajos	223	42	„	2
Gaál Lajos	651	37	„	2 800
Gaál Lajos	651	45	„	4
Gaál Mihályné	1095	53	„	2
Gaál Sándor	1055	33	„	4
Gaál Sándor	1055	59	„	4
Gaál Sándor	1135	31	„	3
Gaál Zsigmond	117	23	„	3

GaálZsigmond	368	48	„	5
Gersényi Imre	Tanya	56	„	5
Gonda István	304	44	törpebirtokos	2
Gonda Imre	31	65	„	2
Gonda József	31	57	mg. munkás	4
Gyöngyösi Imréné	30	42	„	3 820
Gyöngyösi Imre	30	39	„	0 456
Györi József	32	53	„	4
Harmati Mihály	31	46	„	6
Hodosi Károly	467	43	törpebirtokos	2
Harmati Gábor	1163	42	mg. munkás	6
Horváth József	Tanya	43	törpebirtokos	2
Horváth Sándor	967	55	„	2
Horváth Sándor	Tanya	45	mg. munkás	4
Incze Sándor	Tanya	41	„	5 200
Jámbor Lajosné	654	33	törpebirtokos	2
Jámbor Imre	654	51	mg. munkás	8
Jenei Elek	298	38	„	4
Jenei József	298	61	„	5
Jenei Lajos	298	37	„	3
Jenei Sándor	216	75	„	2
Jenei László	505	48	„	2

Jenei Sándor	267	41	törpebirtokos	3 800
Jenei Sándor	855	41	mg. munkás	4
Jenei Sándor	855	45	törpebirtokos	2
Jenei Zsigmond	570	56	„	5 460
Joó Gábor	1177	57	mg. munkás	2
Joó Imre	1177	45	„	6 310
Joó Imre	1177	59	„	0 504
Joó József	1177	42	„	5 610
Joó Lajos	Bt 24	45	„	5 1032
Joó Lajos	1097	51	„	2 1045
Joó Sándor	1097	39	„	5
Kakucs Ferenc	1097	39	„	3
Karacs Albert	458	39	„	3
Karacs Imre	458	38	„	5 1379
Karacs Lajos	458	44	„	5
Karacs László	426	58	„	4
Karacs Sándor	426	41	„	4
Karácsony Antal	943	54	törpebirtokos	7
Karácsony József	837	51	mg. munkás	3
Karácsony Lajos	906	41	törpe birtokos	4 390
Karasz Sándor	906	57	mg. munkás	4

Karmazsin Balázs	60	53	„	6
Katona Lajos	127	77	törpebirtokos	2
Katona Gábor	257	47	mg. munkás	4
Katona Mihály	1068	42	„	5
Kádár Gábor	1021	57	„	4
Kádár Lajos	963	41	„	4
Kádár József	486	49	törpebirtokos	3
Kecskés János	68	65	mg. munkás	3
Kenéz Gyula	600	47	törpebirtokos	2
Kemecsei Sándor	1025	43	mg. munkás	6
Kemecsei Gerzsonné	359	43	törpebirtokos	3
Kemecsei Sándor	1120	56	mg. munkás	4 146
Kemecsei Sándor	1120	36	„	5
Kertész Mihály	1098	55	„	5
Király Antal	508	50	törpebirtokos	4
Kiss Elek	82	55	mg. munkás	3
Kiss Gábor	943	49	„	5
Kiss Gábor	769	61	„	2
Kiss Lajos	437	44	„	6
Kiss Gábor	550	38	„	8
Kiss Imre	16	44	„	3

Kiss Imréné	277	50	„	3
Kiss István	20	38	„	4
Kiss Lajos	918	38	„	4
Kiss Lajos	918	51	„	2
Kovács Márton	478	69	törpebirtokos	3
Kovács Lajos	37	37	mg. munkás	2
Kovács István	Bt 14	49	„	3
Kovács Sándor	313	40	törpebirtokos	4
Kóti Imre	299	38	mg. munkás	5 691
Kóti Lajos	299	44	„	4
Kóti Sándor	299	32	„	2 800
Kóti Miklós	299	38	„	5 1500
Kovács Lajos	299	38	„	0 800
Lakatos Albert	299	40	„	4
Lakatos Imre	299	54	törpebirtokos	2
Lakatos Imre	Bt 58	52	mg. munkás	3
Lakatos József	Bt 58	39	„	2
Lakatos Sándor	Bt 58	36	„	4
Lakatos József	384	41	„	4
László Imre	641	51	„	5 1366
Marton Mihályné	725	59	törpebirtokos	4

Marton Lajos	759	58	„	6 855
Mata József	759	48	mg. munkás	4
Madarász Mihály	Tanya	43	„	2
Mészáros János	Tanya	43	törpebirtokos	4 314
Mészáros József	Tanya	41	mg. munkás	4
Mocsári Imre	1100	50	„	7
Mocsári Imre	1100	26	„	2
Molnár Márton	125	51	cipész	2 800
Molnár József	125	27	mg. munkás	2
Mozsonyi Albert	650	30	„	2
Nagy Albert	410	39	„	4
Nagy Albert	651	50	törpebirtokos	3
Nagy Ferenc	674	43	„	3 140
Nagy Gábor	Bt14	41	mg. munkás	3
Nagy Gábor	173	44	„	4
Nagy Gábor	173	53	törpebirtokos	2 200
Nagy Imre	159	61	„	3 186
Nagy Imre	571	48	„	2
Nagy Imre	159	64	„	3
Nagy Imre	1032	34	mg. munkás	4 480
Nagy Imre	1032	35	„	3

Nagy Imre	1032	58	„	5
Nagy Imre	768	57	törpebirtokos	2
Nagy Imre	929	66	„	5
Nagy Imre	675	73	mg. munkás	2
Nagy János	332	66	törpebirtokos	3
Nagy János	822	47	szatócs	3
Nagy János	332	34	mg. munkás	3
Nagy János	63	35	„	0 473
Nagy József	63	35	„	4
Nagy Károly	63	44	„	4
Nagy Lajos	662	53	„	4
Nagy Lajosné	662	27	„	4
Nagy Lajos	662	48	„	2 800
Nagy Mihály	662	41	ácsmester	4
Nagy Miklós	Tanya	58	mg. munkás	4
Nagy Sándor	451	51	„	4
Nagy Sándor	1089	39	„	4
Nagy Sándor	1089	71	„	2
Nagy Sándor	1089	37	„	4
Nagy Sándorné	Bt 105	53	„	3
Nagy Zsigmondné	1139	56	„	3

Nagy Zsigmond	1139	49	„	4
agy Zsigmond	375	55	törpebirtokos	3
Nagy Imre	826	55	„	2
Oláh Antal	393	32	mg. munkás	3
Oláh Gábor	393	59	törpebirtokos	2
Oláh János	393	56	mg. munkás	3 1379
Oláh László	Bt 79	45	„	4 800
Papp Imre	761	36	„	4
Papp János	761	54	törpebirtokos	3
Papp Sándor	114	42	mg. munkás	3 1299
Papp Jánosné	114	54	„	3
Pál Imre	Bt 93	34	„	3 800
Pálffy András	Bt 33	54	„	3
Pánti Béla	Bt 33	50	„	4
Pásztor Imre	Bt 33	44	„	4
Pásztor Zsigmond	Bt 33	38	„	4
Pécsi Imre	1179	67	törpebirtokos	2
Id. Pécsi József	283	58	mg. munkás	4
Pécsi Lajos	283	65	„	2
Pércsi Albert	283	35	„	3
Pércsi Antal	283	45	„	3
Pércsi Imre	106	45	„	5

Pércsi István	106	36	„	3
Pércsi Lajos	106	36	„	2
Pércsi Lajos	352	55	„	2
Pércsi Lajos	352	43	törpebirtokos	2 1208
Pércsi Lajos	716	62	„	3
Pércsi Sándor	80	42	mg. munkás	3 1261
Pércsi Sándorné	80	57	„	3
Pócsi Albertné	612	35	„	4
Pócsi Mihály	612	63	„	2
Rab Albert	321	45	„	3
Rác Gábor	321	48	törpebirtokos	2
Rác József	Vámház	51	mg. munkás	4 043
Rák Albert	67	45	„	4
Rák István	Bt 1007	48	„	4
Rák Gusztáv	Bt 1007	54	„	4
Rác Pál	Bt 1007	49	„	4
Sápi Sándor	876	47	„	4
Sápi Zsigmond	283	33	„	4 1595
Sápi Zsigmond	283	64	„	3
Semsei Gábor	118	49	„	3
Serdült István	1174	26	„	4

Serdült Zsigmond	1174	57	„	2
Sugár János	665	54	„	2 589
Sugár József	665	41	juhász	7 810
Szabó Antal	Tanya	35	mg. munkás	3
Szabó Béla	Tanya	30	erdész	0 800
Szabó Gábor	950	40	törpebirtokos	4
Szabó Imre	1139	54	mg. munkás	4
Szabó István	1139	40	„	4
Szabó Imre	480	60	„	2
Szabó János	887	53	„	8
ö Szabó Lajosné	176	67	„	2
Szabó Mózes	Bt 11	54	„	5
Szabó Sándor	Bt 11	46	törpebirtokos	5 1070
Szatai István	354	38	mg. munkás	6
Szatai Lajos	36	36	„	4
Szántó Sándor	16	53	törpebirtokos	3
Szilágyi György	1183	69	mg. cseléd	5
Szilágyi Ferenc	762	37	mg. munkás	3
Szilágyi János	762	52	„	4
Szilágyi József	226	45	törpebirtokos	5
Szöllősi Imre	226	65	mg. munkás	4

Szilágyi György	790	43	„	6
Szilágyi Sándor	24	47	„	6 391
Szilágyi Zsigmond	331	47	törpebirtokos	4
Szörnyi Antal	Tanya	38	mg. munkás	4
Szörnyi Lajos	Tanya	34	„	3
Szörnyi Lajos	Tanya	53	„	6
Szörnyi Lajos	1151	38	„	3 969
Szörnyi László	1151	44	„	2 800
Szörnyi László	1151	50	„	3
Szörnyi Pál	644	47	„	5
Szőke Albert	396	40	„	2
Szöllősi Gábor	606	53	„	4
Szöllősi Gábor	1047	35	„	2
Szöllősi Imre	788	45	„	4 642
Szöllősi Imre	788	49	„	8
Szöllősi Lajos	45	45	„	2
Szöllősi Mihályné	873	47	törpebirtokos	2
Takács Gábor	937	43	mg. munkás	4
Takács József	937	36	útór	0 457
Takács Lajos	247	47	törpebirtokos	5

Takács Lajos	247	39	mg. munkás	4
Társi Antal	1178	40	„	3
Tóth Antal	943	43	„	4 1208
Tóth Albert	500	32	„	3 1384
Tóth János	500	43	„	4
Tóth József	410	54	törpebirtokos	2
Tóth Lajos	811	35	mg. munkás	2
Tóth Lajos	811	50	„	4
Tóth Lajos	Bt 21	42	„	6
Tóth Lajos	Bt 21	46	„	5
Tóth Mihály	Bt 31	57	„	4 242
Tóth Károly	Bt 31	42	„	5
Tóth Gáborné	879	45	törpebirtokos	3
L. Tóth Márton	44	51	mg. munkás	3
Tóth Sándor	1063	51	„	5
Török Imre	309	60	„	3
Török József	130	35	mg. cseléd	3 230
Varga Gábor	700	36	mg. munkás	4
ö.Varga Imréné	700	72	„	2
Varjú Albert	44	40	„	2 1096
Varga Sándor	44	47	„	4

Ványi Albert	Bt 29	46	„	3
ö.Ványi Józsefné	1117	45	„	2
Ványi László	Bt 25	51	„	4
Ványi Gyula	1087	23	„	4
Ványi Sándor	1087	53	„	4
Veress Károly	Bt 38	44	„	3
Végh Károly	110	49	törpebirtokos	3
Végh Imre	1030	37	mg. munkás	4
Végh József	1030	38	„	4
Végh Imre	1030	30	„	3
Végh Albert	228	40	„	4
Végh Lajos	228	60	törpebirtokos	2
Vékony József	77	40	mg. munkás	5
Vékony Lajos	77	43	„	3
Vincze Lajos	Bt 81	44	„	3
Vincze Mihály	Bt 50	46	„	5
Zöld Ferenc	Bt 12	48	„	3

A Megyei Földbirtokrendező Tanács képviselőjében Földesen a földosztást dr. Felkai Dénes orvosfőhadnagy irányította. ²²³

²²³ Dr. Felkai Dénes: Emlékeim. Visszaemlékezés „Feledhetetlen élmény volt a földet osztani, voltak, akik az egyenruhától meghátráltak, de később összelelegedtünk, megbarátkoztunk annyira, hogy este már haza sem akartak engedni, mindenki meg akart vendégelni. Győzött bennük a földutáni vágy, az álom valóra váltásának hihetetlen realitása. Azelőtt, de az óta sem volt olyan rendelet, amelynek a számát is tudta a paraszt

A földosztást követően egy év kellett az új tulajdonok telekkönyvezéséhez. A földosztás végleges jóváhagyására csak a Hajdú vármegyei Földbirtokrendező Tanács 2706 /1946. május 17- i határozatával került sor. A helyi Nemzeti Bizottság türelmetlenségét jelezte azzal, hogy 1946. február 9- én levélben kérte Veres Pétertől, az Országos Földrendező Tanács elnökétől a kiosztott földek sürgős telekkönyvezését. Végül a telekkönyvi kivonatokat 1946. december elsején vehették át Földes új gazdái. A földreform befejezését jelezte az 1947 februárjában megjelent 132.000/ 1947 sz. földművelésügyi rendelet, amely megszüntette a különböző földbirtokrendező tanácsok és földigénylő bizottságok tevékenységét. Pár hónap elteltével, júliusban létrehozták a Tervgazdasági Tanácsot és az Országos Tervhivatalt.

Földes főterén 1949.március 15-ét ünnepelték

ember, de a 600-as rendelet számot akkor megtanulta. Boldogan mentem el Földesről, mert részese lehettem a földhöz juttatott emberek határtalan örömének.” Elhangzott a Megyei Honismereti Bizottság kihelyezett ülésén. Földes.1985.

Hegyesi János Füzesgyarmati parasztköltő, útkaparó, (az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzője)/ írása a Paraszt Újság 1946. szeptember 28-i számában: *A föld majd igazságot tesz.*

A község határának birtokszerkezete a földosztás után.

Földes határának birtok szerkezete ²²⁴

Művelési ág	A földreform előtti		A földreform utáni	
	Gazdaságok száma	Területe	Gazdaságok száma	területe
Szántó 5 kat. hold alatt	561	959	784	2328
Szántó 5- 25 kat. holdig	378	1932	375	1909
Szántó 25-50 kat. holdig	49	1661	48	1632
Szántó 50-100 kat. holdig	16	1059	14	878
Szántó 100 kat. hold fölött	26	1507	3	371
Szőlő 1 kat. hold alatt	9	10	10	10
Szőlő 1 kat. holdig	1	4	1	4
Kert, rét, legelő	-	3313	-	3313
Összesen:	1014	10445	1145	10445

A földosztás Földesen a környező településekhez képest békésen és gyorsan került végrehajtásra. A kiosztott földek birtoklapjait már április 7-i dátummal kézbe vehették az új gazdák. A földek telekkönyvi kivonatait azonban jóval később, 1946 decemberében Hajdú és -Bihar megyében elsőként, az országban másodikként kapták kézhez.

Földes földet és birtoklapot kapott gazdái is csatlakoztak a megalakult új, országos szerveződésű érdekvédelmi szervezethez, amely UFOSZ / Új birtokosok és Földhöz Juttatottak Országos Szövetsége /néven jött létre. Ez a szervezet az új földtulajdonosok érdekeit védve a vetés és mezőgazdasági termelés pénzügyeiben, a vetőmag, igásállat és gépi felszerelések beszerzésében is közreműködött. A község földkiméréseinek vitás ügyeiben az Ötös bizottság döntött, melynek elnöke az MKP helyi szervezetének elnöke, id. László Imre, tagjai a többi helyi politikai szervezet egy - egy tagja, id. Dienes András, Nagy

²²⁴ Földes község Nemzeti Bizottságának beszámolója a Hajdúvármegyei Földbirtokrendező Tanács részére Gaál Zsigmond nemzeti bizottsági titkár hagyatékában. Földes Falumúzeum kéziratára.

Miklós, Szilágyi József és Gál Lajos

Az 1945-ben földreform során hazánkban juttatásban részesültek/ 1 hektár = 1,7 kat. hold/

Megnevezés	Számuk	kapott terület/ ha/	átlag /ha/
Gazdasági cselédek	109875	530726	4,9
Mg-i munkások	261088	741455	2,9
Törpe birtokosok	213930	477335	2,3
Kisbirtokosok	32865	82367	2,6
Iparos, kisiparos	22164	30998	1,4
képesített gazdák	1256	8372	6,7
erdészeti alkalmaz.	1164	4027	3,5
ÖSSZESEN	642342	1875190	3,0

Forrás: Mezőgazdasági Adattár I. kötet / 1965 /

Az újbirtokos és a „kulák”-paraszság ellen

Bár a földosztás alapvető változásokat eredményezett Hajdú- megye mezőgazdaságának és parasztságának életében, ez a birtokstruktúra kevés lehetőséget kínált modernebb termelőeszközök használatára, a bővített újratermelésre. A földreform során gondot jelentett az a tény is, hogy nem tudtak valamennyi földnélküli igénylő jogos kérését teljesíteni. Az 1949. évi népszámlálás foglalkozás statisztikai adatai jelzik: a megyében 18 780 saját gazdasággal nem rendelkező mezőgazdasági munkás élt. A földreform következményeként megerősödött a magántulajdon kisüzemi formája. A statisztikai adatok szerint Magyarországon a mezőgazdasági népesség 80 százaléka törpe és kisbirtokosnak, 3 százaléka gazdagparasztnak, 17 százaléka földnélkülinek számított. Az 1945-ös földreform nagy változásokat hozott, hiszen az ország mezőgazdaságilag hasznosítható területeinek 34, 5 százaléka gazdát cserélt. A közel 5,6 millió kat. hold területből az 1941 évi statisztikai adatokhoz viszonyítva a mezőgazdasági munkások 48,5 százaléka, a cselédek 53 százaléka, a törpebirtokosok 55,8 százaléka, a kisbirtokosok 20, 3 százaléka jutott földhöz. A kialakult kétfélemilliónyi magánbirtok közül alig 56 ezernek a területe haladta meg a 25 kat. holdat.

Az új birtokosok számára nagy kihívást jelentett a kötelező beszolgáltatás megváltozása. Formálisan 1945 májusában hatályon kívül helyezték az 1943-tól működtetett beszolgáltatási rendszert, és az államnak a megszabott áron kellett beadni a gazdasági és háztartási szükségleten túli készleteket.

Földes egész lakosságát is nehéz feladat elé állította a kötelező beszolgáltatás. A parasztok előtt a rendszer nem volt ismeretlen, mert már korábban, 1942-ben a kötött terménygazdálkodást a Sztójay-, majd a Lakatos-kormány földművelésügyi minisztere, a Szálasi kormány közellátási biztosa, Jurcsák Béla bevezette. A rendelet kezdetben csak a zsír beszolgáltatására vonatkozott, egybekapcsolva a fejadagrendszerrel. A világhégés után azzal indokolták a

begyűjtési rendszer ideiglenes fennmaradását, hogy a mezőgazdaságot ért háborús károk, a csökkent termelés miatt a közéletmezés, a fegyverszüneti egyezményben vállalt jóvátételi és seregellátási kötelezettségek, valamint a forint megteremtésének gazdasági alapjai csak beadási rendszerrel biztosíthatók. Az államnak megszabott áron kellett beadni a gazdasági és háztartási szükségleten túli búza, rozs, árpa, zab, kukorica, bab, borsó, lencse és burgonya készleteket. A gondokat még tovább fokozta a naponta követhetetlenül növekvő infláció. A gyorsan inflálódó és már milliárdos címletű, naponta forgalomba hozott pengőért jóformán semmit sem lehetett vásárolni. Cserekereskedelem alakult ki, lópatkolásért, gyufaért, petróleumért, sóért is terményt kellett adni. De terményt kellett adni a ruháért, bakancsért is, egyszóval mindenért. A beszolgáltatás bevezetésekor azzal biztatták a parasztságot, hogy a helyzet stabilizálódásával azonnal megszüntetik ezt a háborús maradványt. Ehelyett azonban a kommunista párt az 1948-as agrárpolitikai fordulatot követően is fenntartotta a kötelező beszolgáltatást, sőt azt a kialakított tervgazdaság alapkövénvé tette, ahol a beadási rendszer nem csupán készletgyűjtésre, hanem igen nagyarányú jövedelem elvonásra és átcsoportosításra is szolgált. Ezzel a módszerrel az állam jelentős jövedelmeket tudott elvonni a mezőgazdaságtól és azt más nemzetgazdasági ágakba, döntően a nehéziparba csoportosította.

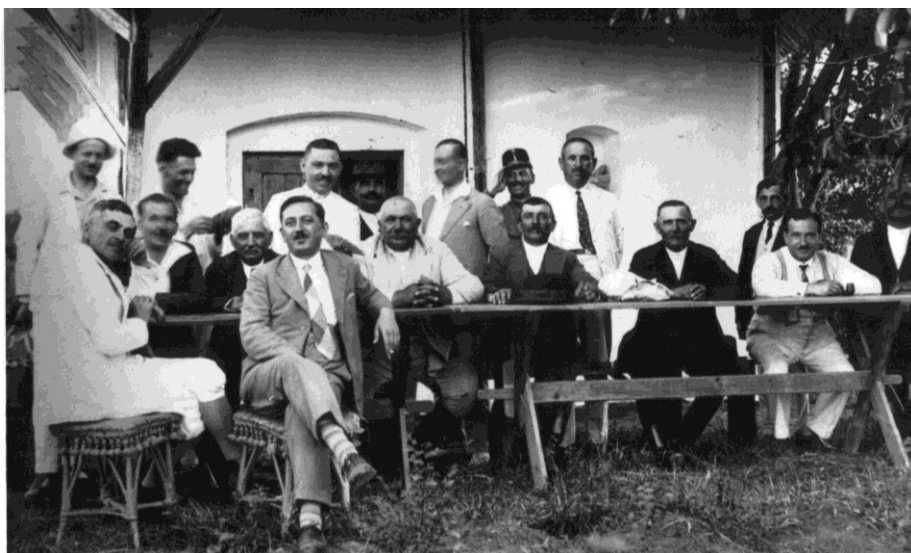
Az újra bevezetett beadási kötelezettség azt jelentette, hogy a gazdálkodók hónap végéig kötelesek voltak a rendeletben megszabott gazdasági és háztartási szükségleteiken felüli összes búza, rozs, árpa, zab, kukorica, bab, borsó, lencse és burgonyakészletüket a kormány által előírt áron a beszolgáltatási szerveknek átadni. A beszolgáltatási kötelezettségek a gazdaságok nagyságával progresszíven nőttek. Azaz, minél nagyobb volt egy gazdaság, annál több terhet róttak ki rá. A terhek növekedése különösen 25 kat. hold fölött vált elviselhetetlenné. Az 5 kat. holdnál kisebb szántón gazdálkodók mentesültek a beszolgáltatási kötelezettség alól, ha földadójukat terményben lerótták. Az egyéni gazdálkodást jelentősen befolyásolta az adóterhek drasztikus változása, hiszen 1949-hez képest az 1 kat. hold mezőgazdasági területre jutó adó 1952-re háromszorosára nőtt. Mindemellett az egyéni gazdálkodás korlátozásának új módszereit is bevezették a vetésterv és betakarítási ütemterv kidolgozási kötelezettségével, a terv- és békekölcsön jegyzési kampányokkal.

Földest is érzékenyen érintette az 1945, 1947-es év súlyos aszálya és az a tény, hogy rövid ideig tartó, a várt stabilitást nélkülöző, egymásnak is ellentmondó politikai, agrárpolitikai intézkedések váltogatták egymást. Ennek ellenére a gazdák többségénél a nehéz sors, a rabló kormányzati politika ellenére a gyarapodás jelei mutatkoztak. A termelési kedv növekedett, a földesiek nagy szorgalommal, igyekezettel, munkabírással és a nehézségek elviselésével szembeni kitartással gazdálkodtak.

Földes lakóiban korábbi közösségi formák hatására volt valami közösségi élet iránti fogékonyság. Családon belül vagy ismerősök között, amikor egy nagyobb munka adódott, a család és baráti kör összefogott. Kalákában végezték az aratás, a szalmahordás, a kukoricatörés, a kenderáztatás munkáit. Ez az összefogás

hozta létre 1938-ban a helyi mezőgazdasági egyesületet is, amelynek 127 tagja egy szövetkezethez hasonló közösségben gazdálkodott a háború kitöréséig.

Az Egyesület célját a következőkben határozta meg: a mezőgazdasági érdekeknek, különösen Földes nagyközség területén minden irányban való előmozdítása, a mezőgazdasági viszonyok javítása és a célok elérésére, esetleg olyan intézmények létesítése, amelynek feladata és rendeltetése a mezőgazdaság összes ágazatainak fejlesztése. Az alapszabály a színvonalas gazdálkodást újításokkal és termelési kísérletekkel kívánta serkenteni, a gazdálkodás biztonságát viszont tűz- és jégkár elleni biztosítással. Az egyesület súlyát volt hivatva emelni az alapszabálynak az a pontja, amely kimondta: az egyesületnek viselt hivataloknál fogva tagja a községi főjegyző, a községi bíró és a községi állatorvos.

Képviselőtestület (1938)

Az egyesületben földbirtokos és földműves egyaránt megtalálható volt. A többségében ezüstkalászos gazdatanfolyamot elvégzett helyi gazdákból álló egyesület közösen végezte el a növénytermesztési munkákat és termelvényeik értékesítését. Az ezüstkalászos gazda- tanfolyamokon elsősorban a falu középparasztágának képviselői vettek részt, de több nagyobb földdel rendelkező gazda is bekapcsolódott a képzésbe, majd a mezőgazdasági egyesület tevékenységébe. Az 1938 és 1939 évek telén Molnár Béla debreceni mezőgazdasági akadémiai tanár szervezésében két alkalommal megtartott három hónapos kurzusokat 142-en végezték el. Az egykori tagok között találhatjuk Csuhá Imre, Rácz Ferenc, Bojtó János, Jámbor István középparaszt, Körtvélyesi Kálmán, Tóth János kisparaszt gazdálkodókat és a nagyobb gazdákat, S. Kiss László, Szöllősi József, Kiss Gábor Bíró István neveit is.²²⁵

²²⁵ A kisparasztok 5- 22 kat. hold földdel rendelkeztek, a nagyobb gazdák 102- 135 kat. holdon gazdálkodtak

Földesen is szövetkeztek

A háborút követő években az egykori mezőgazdasági egyesület még élő tagjai közül többen egyre többször felemlítették az érdekeik képviselőjének újjászervezését, a szövetkezés útját is fontolgatva. A földművesszövetkezetekről 1945 szeptemberében megjelent földművelésügyi miniszteri rendeletben valami hasonló kapaszkodóra leltek, mert ott ezt olvashatták: "a földművesszövetkezet célja: tagjainak az egyéni tulajdonukat alkotó ingatlanukon folytatott okszerű gazdálkodást, a termeléshez szükséges beszerzéseket, a termények feldolgozását és értékesítését a kölcsönösség és a szövetkezeti ügyvitel előnyeinek biztosításával elősegítse..."²²⁶

Bár a helyi ellátást segítő Népszövetkezet - az egykori Hangya szövetkezet feladatát is ellátva - már 1945 januárjában létrejött, az érdekképviselőt is ellátó földművesszövetkezet csak az év utolsó napjaiban alakult meg, a gazdák tejtermelését segítő Tejszövetkezettel egy időben. A térség egyetlen Tejszövetkezetét a helyi Nemzeti Parasztpárt kezdeményezésére Nagy Miklós, Sági Sándor, Bíró Imre, Tóth Lajos, Mosolygó Mihály és Balogh Mihály helyi gazdálkodók hozták létre. A helyi tehen tartó gazdák tejfelvásárlását és tejkezelését is biztosító szövetkezete naponta 1500 liter tejet adott át a megyei Tejipari Vállaltnak.²²⁷

A népszövetkezet egy üzlettel és egy italbolttal kezdte működését, majd átvette a Hangya szövetkezet épületét. Vezetőségét a helyi koalíciós pártok delegálták. Jámbor István, Szöllősi Imre, id. László Imre, Szabó Gyula, Karacs János, Csótó István, Bíró István, Bene Gábor irányításával a szövetkezet új részjegyeket bocsájtott ki, majd átvették a helyi terményfelvásárlás feladatát.²²⁸

A Földművesszövetkezet 1945 végén alakult meg, az újonnan földhözjuttatottak érdekképviselőjét és szolgáltatási igényeit biztosítva. 1947-ben üzletet nyitott a volt nagyvendéglő épületében, illetve árubeszerzési és elosztási feladatokra szakosodott.²²⁹ A Népszövetkezet és a Földművesszövetkezet 1949. január 16-án megtartott közgyűlésen fuzionált. Az egyesült szövetkezet előbb Földművesszövetkezet, majd Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet néven tevékenykedett. A szövetkezet taglétszáma 1950-ben 3214; 1968-ban 2070; 1990-ben 1776 fő. A szövetkezet forgalma dinamikusán emelkedett, míg 1950-ben 2.8 millió Ft, addig 1968-ban 45.2 millió Ft, 1990-ben meghaladta 210 millió Ft-ot, 13 üzletet üzemeltetve.

A község szolgáltatási feladatait ellátó 108 kisiparos közül 14-en 1951.március 28-án megalakították a Földesi Vegyes Kisipari Termelő Szövetkezetet. A szövetkezet alapító tagjai: Gál Zoltán, ifj. Bojtor Sándor, Jenei

²²⁶ Dr. Fazekas Béla: A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó.

1976. 33.1

²²⁷ Földes Község Tanácsának emlékfüzete 1969.

²²⁸ U. o

²²⁹ U. o

Imre, Bene Lajos, Molnár Márton, Nyulasi Lajos, id. Csonka Antal, Domokos Zsigmond, Berki Lajos, id. Kiss Antal, Katona Béla, Hodosi Sándor, Jenei Imre és Bánhegyesi Sándor. A termelést férfiszabó, cipész, asztalos, fodrász és kovács szakmákban indították el.²³⁰ Rövid idő alatt a szövetkezet taglétszáma 104 tagra emelkedett, és hét községben nyitottak javítórészlegeket. A szövetkezet termelése az induláskori 450 ezer Ft-ról tíz millió Ft-ra emelkedett. Sopronból Földesre települt a késüzem, majd később az épületzár üzem is.

Bár az 1947 évi 11. számú törvény a földművesszövetkezetek megerősítésére került kiadásra, a szövetkezeti mozgalomban e szövetkezetek nem váltak döntő tényezővé. Ugyanis 1948 áprilisára az MKP kidolgozta szövetkezeti irányelveit. Ezen irányelvekben megfogalmazásra került: „a népi demokráciában olyan szövetkezeti rendszert építhetünk ki, amely az egyéni gazdálkodásról a szövetkezeti gazdálkodásra való fokozatos áttérésen keresztül a mezőgazdaság szocialista fejlődését szolgálja. Még nincsenek meg azonban annak feltételei, hogy az egyéni gazdálkodás helyébe általánosan a termelőszövetkezetek lépjenek...”.²³¹ Új közreműködőként a gazdálkodást 1948 tavaszától a létrejött gépállomások is segítették. A gépállomások fontos feladatává vált a gépi termelőeszközök állami monopóliumának megvalósítása és ezen keresztül a mezőgazdaságban megtermelt jövedelem elvonása, központi csatornába terelése. A gépállomás külső szolgáltatásként, meglehetősen magas terményben fizetendő díj ellenében végezte el főleg a szántás, a vetés, az aratás, a cséplés gépi munkáit.

A püspökladányi gépállomástól állandó munkára, Földesre kihelyezett két traktor és két vetőgép szinte éjjel nappal dolgozott, mégis alig lehetett látni munkájuk eredményét a nagy határban.²³²

Különösen sok gondot okozott az őszi munkák elvégzése. A község Népi Bizottsága 1948.szeptember 25- i ülésén mégis versenyre hívta ki Kaba, Hajdúszovát és Püspökladány községeket. A verseny három versenypontban tett vállalásokat: az őszi betakarítási munkát október 15-ig, az őszi szántási és vetési munkálatokat október 31-ig, az őszi mélyszántási munkálatokat december 15-ig

²³⁰ Gaál Zsigmond: A Vegyesipari Szövetkezet története. Kézirat. Falumúzeum kéziratára.

²³¹ Kovács Imre: Agrárpolitikai feladatok. Misztótfalusi Kiadó 1947. 26.

²³² Földes Község Tanácsának emlékfüzete. Földes. 1969.

Az anyagban közölt dokumentumok kiegészítése és bővebb terjedelemben való közlése a szerzőnek levéltári forrásokkal csak részben sikerült. A Hajdú- Bihar megyei Nemzeti Levéltárban végzett kutatómunka során a levéltár munkatársai pár doboznyi anyagot tudtak rendelkezésére bocsájtani. A dobozokban alig talált forrást, az anyagok nagyobb része még a Petőfi, Rákóczi, a Kossuth, tsz éves mérlegeit is hiányosan tartalmazza. A II. Kongresszus és a Tanács tsz tevékenységéről két év mérleg beszámolója került elő. A kevés levéltári forrás valószínű oka: a szövetkezetek iratanyaga, az előd szövetkezetek eredeti iratai elkallódtak, illetve a Lenin és Rákóczi termelőszövetkezetek irattáraiban történt korábbi tüzesetek miatt részben megsemmisültek.

befejezik. A verseny sikerességét és a mezőgazdasági termelést az igavonó állatok és az eszközök hiánya nehezítette.

A gazdálkodás eszközállományának fejlesztését jelentősen befolyásolta az előző évek fagykára. Ez a tény és a három, egymást követő aszályos év miatt sok gazda tönkrement, különösen az újonnan földhöz juttatottak egy része, akik közül többen visszaadták a kapott földet. Bár a kedvezőbb időjárás végre 1948 évben szép termést hozott, a paraszti gazdálkodás számára kedvező tendenciák hamar megtörttek az agrárpolitikai irányváltás következtében. 1948 júliusában az MDP Országos Szövetkezeti értekezletén a mezőgazdaság gyors ütemű átszervezése, illetve a gazdagparaszság elleni osztályharc élezése mellett foglaltak állást. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos türelmetlenség első nyilvános jele volt Rákosi Mátyás elhíresült augusztus 20-i kecskeméti beszéde, amelyben nyilvánosságra került, hogy a mezőgazdaságot kollektivizálni kell, és e téren a Szovjetunió példája és útmutatása követendő. Ez a meghirdetett agrármodell a magyar történelmi hagyományokkal való szakítást és a parasztság számára idegen orosz módszer átvételét célozta meg.

Nagy Imre nem értett egyet az átszervezés túlfeszített tempójával, korainak ítélte a kulákság likvidálását, hibáztatta azt a felfogást, amely az agrárpolitikában azonosította a középparasztot a gazdag paraszttal, és amely átszervezést a kis és középparaszt tönkretétele útján vélte elérhetőnek. Nagy Imre álláspontját nem fogadta el a Rákosi-vezetés, így 1948 utolsó napjaiban megkezdtek összeírni a kulák gazdaságokat az országban és Földesen is. Az összeírás nem titkolt célja volt megállapítani, hogy kik azok, akikre fokozott adó és beszolgáltatási terhet kell rakni, illetve kik nem léphetnek be tagként az alakuló termelőszövetkezetekbe.²³³

Az egyre szélesedő adózás mellett addig is nem kis terhet jelentett a beszolgáltatás. A kötelező beadás egyre súlyosabb terheit érezte Földes lakossága is. A „nép táplálékának biztosítása” egyszerre volt készletgyűjtés és elvonási kényszer. Alapjául a vetés, majd a szántóterület szolgált, nyolc kataszteri holdtól. Már 1946-tól komoly terheket róttak az új gazdákra. A volt törpe és kisbirtokosoknak kat. holdanként 70 kg, a gazdasági cselédeknek, mezőgazdasági munkásoknak, szövetkezeteknek és közületeknek holdanként 45 kg búzát kellett adniuk a juttatott föld törlesztésére. 1947-ben kihírdették, hogy aki nem adta le az előírt mennyiséget és a házkutatás során kiderül, hogy a szükséges mennyiségnél több kenyérgabonája, kukoricája van, attól a felesleget elkobozzák. E fölösleget büntetés nélkül lehetett önkéntesen beszolgáltatni, aki ennek nem tett eleget, az közellátási büntetést követett el és öt évig terjedő börtönnel volt büntethető. A községi Közellátási Hivatal 1947 júliusában hirdetményeken közölte a mezőgazdasági árakat, melyeket szigorúan be kellett tartani.²³⁴

²³³ Erdmann Gyula: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945- 1956. Tevan Kiadó. Békéscsaba. 1993.

²³⁴ A Közellátási Hivatal árlistáján többek között a gabona mázsája 24 Ft, rántanivaló csirke párja 6 Ft, kacsza és liba 6 Ft, a tojás darabja 40 fillér összegben szerepel. Az

A beadásra kötelezett termékek köre is folyamatosan bővült, előbb a szálastakarmányokkal, majd a kulákként nyilvántartottakra vonatkozóan a sertéssel és a borral. Később mindenkire kiterjesztették a sertés, a burgonya, a zsír, a tojás, a baromfi, a tej és a bor beadási kötelezettséget. Ezzel a kötelező beszolgáltatás lett az állami készletgyűjtés legfőbb eszköze. 1951-ben a beszolgáltatást a jó termő évre hivatkozva emelték meg. 1952-ben viszont rossz volt a termés, ennek ellenére ismét emelték a beszolgáltatást, ami gyakorlatilag a teljes terményfelesleg elvételével járt. A begyűjtési bizottság tagjai néhol még a padláson is összesöpörték a terményszemeket és elvitték azokat. Ezért nevezték Földesen is 1952-öt a padlásseprés évének.

Az 1951. és 1952. évi beszolgáltatási kivetés teljesítése érdekében kifejtett adminisztratív nyomás minden korábbi évit felülmúlt. 1951 tavaszán országosan, így Földesen is összeírták a gazdaságokat, s az 1951/52-es beadási kötelezettségeket már az összeírás alapján vetették ki. Az új beszolgáltatási rendelet egységes rendszerbe foglalta a termelők eddigi különféle kötelezettségeit. A gazdák beadási könyvet kaptak, amely tartalmazta gazdaságuk fontosabb adatait és kötelezettségeiket. E könyvbe jegyezték be a helyi hatóságok a kötelezettségek teljesítését is. A közellátási helyzet romlása és a koreai háború miatti háborús félelem következtében feszült helyzetben kezdődött meg a betakarítás. Az országos jelszó: cséplőgéptől a raktárba felszólítás alapján erőszakosan haladt beszolgáltatás. Az alacsony terméseredmények miatt Földesen is alig maradt meg a termelők fejadag- és vetőmag szükséglete. Igen magasan állapították meg - a birtok-kategóriánként emelkedően - a beadási előirányzatokat és példátlanul leszorították a terményfelesleg átvételi árait. Ezzel egyidejűleg 17-ről 37-re növelték a beadásra kötelezett termények és termékek számát. A kapásokat a szedéstől, illetőleg a töréstől számított 8 napon belül kellett beszolgáltatni. A beadás teljesítését érdeknek és kötelességnek fogalmazta meg az akkori politika, olyannyira, hogy a beadási kötelezettség elmulasztását büntetté minősítette.²³⁵

Földesen is jellemzővé vált a padlásseprés, számos parasztgazdaság ellenőrzésére került sor, több középparaszttal állami hivatalokba, tanácsok elé idéztek, vagy állítottak elő, rendőrséggel, ÁVH-val zaklatva, fenyegetve. A Dózsa utcán volt, aki öngyilkos lett, a kútba ugrást választotta a zaklatások elkerülésére. Közellátási büntett vádjával több személyt meghurcoltak, megbírságoztak, majd a Hortobágy térségében létrehozott Borzas, Kónya, Árkus, Polgár települések tanyái zártterületeire telepítették ki őket. Az akkori hatalom zárt táboroknak nevezte azokat a tanyákat, gazdasági épületeket, istállókat, amelyekben a Földesről is kitiltott, internált személyeket őrizték.²³⁶

1948-tól az MDP és helyi alapszervezetei folyamatosan hirdették és gyakorolták a falusi osztályharc állandó éleződésének elvét. A párt álláspontja szerint az osztályellenséget az államosítások után a falusi gazdagparaszság

árlista hirdetmény Földes Falumúzeum kézirattárában.

²³⁵ Ugyanaz, mint a 23. pontban

²³⁶ Hantó Zsuzsa: Kitaszítottak. I. Bp. 2001.

testesítette meg. Ennek jegyében kezdték érvényesíteni az állam elnyomó funkcióit e réteggel szemben, létrehozva az úgynevezett kuláklístát, a paraszttellenes politika egyik legméltánytalanabb eszközét.

Az MDP agrárpolitikája a gazdagparaszságot a politikai erőviszonyok valóságos mérlegelése nélkül eleve úgy állította be, mint a munkáshatalom esküdt ellenségét, a termelőszövetkezeti mozgalom legnagyobb kerékkötőjét, amelyet ezért ki kell iktatni a magyar társadalomból. Az MDP Központi Vezetősége 1948. november 27-i ülésén Rákosi Mátyás meghatározta a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének programját és ütemét: három-négy éven belül a magyar parasztság kilencven százaléka rendes, szocialista, közös társas művelésben művelje a földet. Sokan tudták, ez irreális elképzelés, a magyar falu gyökeres átformálása négy esztendő rohammunkájával nem valósítható meg, hiszen a nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésének feltételei hiányoznak. Ennek ellenére Hajdú- Bihar megye párt és állami vezetése arra törekedett, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel elősegítse e fejlesztési program megvalósítását. A kötelező beszolgáltatási rendszer, az erőltetett szövetkezetszervezés és az évről évre megismétlődő tagosítás szolgálták a gazdag parasztság fokozott korlátozását, az egyéni parasztok szövetkezetbe való tömörítését. A gyors ütemben szervezett termelőszövetkezeti csoportok számára szükség volt a gazdagparaszság földjére, eszközeire. A kuláklísták alapelveit központilag állapították meg, de azt, hogy ki kerül rá, annak megállapítását a helyi párt és tanácsi vezetőkre bízta. Bár birtok- és jövedelemhatár lett az alapja, hogy ki kerül e listára, valójában azonban éppen a megítélés szubjektivitása következtében senki sem lehetett nyugodt a lista felől.

Földesen is e listával akarták felszámolni a parasztság gazdaságilag legsikeresebb, a falun belül nagy befolyással bíró rétegét, félelmet keltve ezzel a birtokos parasztság minden rétegében. Az 1949-ben megtartott népszámlálás keretében a kulákösszeírást foglalkozásstatisztikai adatgyűjtésként tüntették fel. E népszámlálás keretében kuláknak tekintették azt a földművest, aki 25 holdnál nagyobb területen gazdálkodott, vagy akinek az éves bevétele a 350 aranykoronát meghaladta. Kuláknak tekintették azokat is, akik hosszabb-rövidebb ideig állandó alkalmazottat tartottak, tehát „kizsákmányolók” voltak.

E felmérés alapján Földesen 83 személyt minősítettek kuláknak, ezek közül mezőgazdasági fejlesztési járulékra is köteleztek 56 személyt. 51 kulákról állapították meg, hogy alkalmazottat tart. A 83 kuláklistán szereplőnek a korabeli nyilvántartások szerint 2312 holdnyi földterület volt a birtokában. Számítalan intézkedéssel tették tönkre a kulákká minősített, dolgos, jó gazdákat. A kuláklista eredetileg a fokozott adó- és beszolgáltatási terhek megállapítására szolgált, ám hamarosan a megfélemlítés és a likvidálás eszközévé vált.²³⁷

²³⁷ Földes kuláklístájára felkerült személyek: Balku Bálint, Balku Imréné, Zétényi Gyuláné, ifj. Széles Miklós, Széles Miklós, Kiss Józsefné, özv. Nagy Zsigmondné, Lengyel Sándorné, Széles Géza, Földesi Albertné, Sólyom Károly, Nagy Imre, Kovács Albert, Széles Gyula, Karacs János, Domokos László, Török János, Szabó Ida, ifj. Bíró István, Tóth Lajos, Gyarmati Imre, Marton Zsigmond, Budaházy Gyula, Kiss Imréné,

Már 1948-ban felemelték az állami adót, a beszolgáltatási kötelezettséget, újra szabályozták az árrendszert, a kulákokat megfosztották munkaeszközeitől, a szabad földhasználat, bérlet, bér munka alkalmazásának jogától. Egyre keményebbé vált a termeltetési kényszer, miközben a kuláklistán szereplőket az ismétlődő tagosításokkal létbizonytalanságban tartották.

Fenyegetés, verés, megaláztatás jutott a kuláklistán szereplőknek. De az azon nem szereplők életét is megkeserítette a kor begyűjtési rendszere, az „önkéntes” felajánlások kötelezettsége. Hajdú- megye vezetői 1949 augusztusában büszkén nyilatkozták: helyesen vittük az osztályharcot, megyénk a földfelajánlás terén az összes többi megyével szemben az első helyen áll...

Az adóztatás, a beszolgáltatás, a tagosítás mellett a parasztság sanyargatásának még számos, egyéb törvényes módját megismerhették Földesen is. Így a rendőrbíráskodást szemetes, gyomos udvarok esetében, illetve a hatósági bírósági eljárásokat szántás-vetés késedelmes végzéséért.²³⁸

1949. január 7-én megjelent a kormány jövedelemadóról szóló rendelete, amely minden önálló jövedelemmel rendelkező személyre kiterjedt, de leginkább a parasztságot sújtotta. Ez az adókiivetési rendszer 1955-ig maradt életben. A mezőgazdasági lakosság a következő adókat fizette: általános jövedelemadó, beadási kötelezettség részét képező földadó, házadó és lakásfejlesztési hozzájárulás, szőlőtermelői borforgalmi adó, a kulákok beadási kötelezettségi részét képező mezőgazdasági fejlesztési járulék. A fokozódó adóterhek mellett a helyi lakosságot is egyre inkább a kulákság ellen fordították.

Szemléletes példája ennek a Földműves és Népszövetkezet egyesítési közgyűlése, melyet 1949. január 16-án tartottak a Községházán. Az egész napos közgyűlés viharos körülmények között megválasztott igazgatóságának és felügyelő bizottságának első ténykedése az volt, hogy támogatta a Magyar Országos Szövetkezeti Központ kiküldöttje, Tóth Bálint javaslatát: a dolgozó parasztok egyesült szövetkezetéből ki kell zárni a kulákokat, akik csak ellenségei lesznek a szövetkezés nagy gondolatának. A jelenlévő tömeg e javaslatra nagy hurrázás közben, „forradalmi tettként” valóban kizárta a kulákoknak tartott tucatnyi helyi lakost. S. Kiss Lászlót, mert 91 kat. hold földje van, amelynek kataszteri tiszta jövedelme 1367 Korona, több cselédet tart, ő maga nem dolgozik, azok munkája után él. Gál Gézát, mert 104 hold földje van, gazdasági

Karacs Viktor, Kiss Gáborné, Bojtor Mihály, Karacs Lajos, id. Szöllősi Gábor, Tisza István, id. Dávid András, id. Széles Zsigmond, Bene Antal, Kiss László, Szabó László, ifj. Jenei Elek, Bíró Gábor, Karácsony Mihály, ifj. Kovács Albert, özv. Bíró Gáborné, ifj. Széles Zsigmond, Kiss Lajos, Schwartz Jenő, Sági Anna, ifj. Vincze Zsigmond, id. Bene Antal, özv. Marton Zsigmondné, özv. Domokos Gézáné, özv. Kállai Imréné, Karacs Imre, Katona Lajos, Ballai Aladárné, Kiss József, Kiss István, id. Marton József, ifj. Marton József, Kiss Menyhért, Vámos Imre, özv. Marton Imréné, Karácsony Albert, Boldizsár Lajosné, Kertész Lajos, Dr. Sági Béla, Dr. Matolcsy Pál, Kemecsei Miklós, Császár György. Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XXIII. 9/ a Bizalmas iratok, kuláklistán.

²³⁸ Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XXIII.644/ b. 1 d.

cselédeket tart, politikailag nem megbízható. Szöllősi Józsefet, mert 124 hold földje van, gazdasági cselédeket tart, politikailag megbízhatatlan. Karacs Viktort, mert 216 hold földje van, cselédeket tart, politikailag nem megbízható. Budaházy Mihályt, mert 52 hold földje van, gazdasági cselédeket és feles bérloket tart, demokráciaellenes. Tisza Istvánt, mert 111 hold földje van, földjét feles bérletben munkáltatja, gazdasági cselédeket tart, a múltban méltóságos úrnak hívták, politikailag megbízhatatlan. id. Vincze Zsigmondot, mert 42 hold földje van, politikailag megbízhatatlan. Kiss Gábort, mert 48 hold földje van, gazdasági cselédeket tart, mint kizsákmányoló kulák politikailag megbízhatatlan. Kiss Menyhértet, mert 66 hold földje van, politikailag megbízhatatlan, földjét mással munkáltatja. Budaházy Gyulát, mert 58 hold földje van, politikailag megbízhatatlan, gazdasági cselédeket tart. Bíró Istvánt, mert 36 hold földje van, politikailag megbízhatatlan, demokráciaellenes.²³⁹

Akik átérték azt a korszakot, a sok adónem mellett még ma is keserű szájjal emlegetik a termelési versenyek sokaságát. Versenyeztek egymással a falvak és a parasztok. A versenyfelhívások mindennaposak voltak. E versenymozgalomba azoknak is be kellett kapcsolódni, akiknek esze ágában sem volt versenyezni, felajánlást tenni. A népművelők, a tanácsstagok, a pártaktivisták, a békebizottsági tagok hétköznap, vasárnap családlátogatásokat tartottak, hogy a meggyőzés eszközével támogassák a begyűjtési mozgalmat. Versenytáblákon, újságokban, hangos beszélőn, a falurádióban népszerűsítették az élenjárókat, leplezték le a szabotálókat. Földesen is sokan olvashatták a főtéren elhelyezett becsület és szégyentáblák híreit.

A Községháza előterében Földes lakóit üvegvitrinben elhelyezett kis Sztálin szobor köszöntötte. A vitrin felirata „büszkeséggel” tölthette el a hivatalba érkezőket: „Földes község dolgozó parasztsága az 1950. évi terménybegyűjtési versenyben, országos viszonylatban első lett. A szocialista munkaversenyben ezen kiváló eredményei elismeréseként kapta községünk dolgozó parasztsága ezt a Sztálin szobrot. Szolgáljon ez a drága ajándék községünk parasztságának a jövőre nézve biztatásul, hogy még több és még jobb munkával szolgálhassa szocialista hazánk további fejlődését...”²⁴⁰

1950 szeptemberében Földesre látogatott a Magyar Filmhíradó, amely a következő hanganyaggal mutatta be a települést: „A Hajdú megyei Földes község 400 százalékos eredményével első lett a gabonabegyűjtés versenyében. A nemzetközi szövetkezeti napon, Dégen Imre, a SZÖVOSZ főtitkára üdvözölte a győztes község dolgozó parasztságát. Az ünnepségen megjelent a francia szakszervezetek küldöttsége is. Földes község jó munkájáért zászlót, könyvtárat, zenegépet, rádiót kapott a kormányunktól. A község dolgozói ajándékkal kedveskedtek a külföldi vendégeknek. Földes az őszi munkákban is élen akar járni. Végh Sándor egyénileg dolgozó paraszt az őszi munkák időben való

²³⁹ A földműves és népszövetkezet 1949. január 16-i egyesítő közgyűlésének jegyzőkönyve és a kiküldött ellenőr jelentése. Falumúzeum kéziratára.

²⁴⁰ A vitrin az egykori adományozó szöveggel a Falumúzeum tulajdona.

elvégzésére páros versenyre hívja Bihartorda parasztságát. Bihartorda küldötte vállalja, hogy október 22-re a tanácsválasztások napjára, befejezik a szántást-
vetést. A dolgozó parasztok „lelkesen” fogadják a versenyfelhívást. A Petőfi
termelőszövetkezet másnap korán kezdi a bő kukoricatermés betakarítását. A
termelőszövetkezetek nemcsak a szakszerű gazdálkodásban, hanem a
munkaverseny elterjesztésében is példát mutatnak. A Petőfi termelőszövetkezet
és Földes egész dolgozó parasztsága az őszi munkák gyors elvégzésével segíti
elő a békéért vívott harcot.,²⁴¹

Arról nem szóltak a filmhíradóban, hogy a begyűjtési állandó bizottság
miként tevékenykedett a községben. Arról sem, hogy a betakarítási
időszakokban az egyénileg dolgozó parasztok, de a termelőszövetkezeti tagok is
e bizottságok hívatlan látogatóitól szenvedtek, akik a kötelező és önkéntes
beszolgáltatásra agitáltak. Sokak emléke szerint, ha a helyszíni meggyőzés, a
folyamatos zaklatás eredménytelen volt, keményebb eszközökhöz folyamodtak.

A sors fintoraként Földesen a középparasztként tanácstaggá választott
Jámbor István lett a begyűjtési állandó bizottság elnöke. A községi tanácsnak
püspökladányi járáshoz küldött írásos jelentései szerint 1952. évben Földesen 27
bíróági eljárásra került sor, melynek során 25 kulákot sújtottak 45 ezer forintnyi
bírsággal. Egy esetben 11 holdnyi vagyonekobzást is alkalmazott a hatóság.
Köztük volt Földesről Földessy Albert is, aki a sorozatos pénzbüntetéseket
követően Debrecenben raboskodott, majd a Hortobágyon létrehozott internáló
táborban bűnhődött kötelezettségeinek elmulasztásáért...²⁴²

Az 1952. december 22-i járási összesítés szerint a járás kilenc
községében a végleges listán szereplő, nem felmentett kulákok száma 66 volt, a
kulákgazdaságok összes földterülete 4843 hold 1489 négyszögöl. Földesen e
statisztika adatai szerint 68 kulák van nyilván tartva 163 hold 445 négyszögöl
területtel. Ez az 1948. január elsejei statisztikában még Földes vonatkozásában
82 fő volt, 2312 holdnyi területtel.²⁴³

A helyi tanács végrehajtó bizottságnak elnöke 1953. január 29- én
változásokról tesz jelentést a járási tanács elnökének: „25 kat. holdnál nagyobb
és 350 aranykoronánál magasabb kataszteri tiszta jövedelemmel rendelkező
gazdaságok (kulákok) Földesen nincsenek. A jelenleg kuláklistán szereplő kulák
gazdaságok száma 50, azok együttes szántó területe 112 kh (63 kat. hold kert).
A jelenlegi kuláklistán szereplő és földtulajdonnal nem rendelkező kulákok
száma 18, ebből 1 tanítónő. Az új listakészítéssel 15 személy kerül le a kulak-
listáról...”²⁴⁴

²⁴¹ Magyar Filmhíradó 1952/36

²⁴² Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XXIII.643/ a 3. d

²⁴³ Hajdu-Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XXIII. 644/ b. 1 d

²⁴⁴ U. o

Az adózást akarták elkerülni

A hároméves terv második felében a kommunista politika már nyíltan felvetette a kolhozosítás szükségességét is. Egyértelműen a szovjet és bolgár tapasztalatokat hasznosító termelészövetkezeti csoportok szervezését kezdeményezték, három típusának alkalmazásával.

Az akkori, zavaros, emberpróbáló világban a Földesen élő parasztság is válaszút elé került. Döntenie kellett: vagy a helyi ősi kuriális nemesi hagyományainak, évszázados törekvéseinek, beidegződésének, a benne élő ideológiának megfelelően az egyéni gazdálkodás útján marad, vagy a szövetkezés útjára lép. Kevesen tudtak jó tanáccsal szolgálni akkor. Talán minden azokon az embereken múlt, akik akkor bírták a falu parasztságának bizalmát, akiknek elfogadták a véleményét.²⁴⁵

A falu közismert középparaszt, kisparaszt gazdálkodói: Jámbor István, Kun Mihály Karácsony Lajos, Katona Gábor, Joó Sándor, Nyíró József, Szöllősi Imre, Bézi József gyakran találkoztak a főtéri piacon és a nagy kaszinóban. Személyes véleményükkel, tetteikkel befolyásolni tudták paraszttársaikat. Rákosi Mátyás híres - hírhedt 1948. augusztus 20- i kecskeméti beszédét követően Földesen is nehéz döntések elé került a falu parasztsága, egyre többen érezték, hogy az eddigi paraszti gazdálkodás formája és állapota változás előtt áll.

Egyre többen hallottak a szövetkezetekről, a magyar kolhozrendszer létrehozásának terveiről. Az orosz hadifogságból utolsóként november 30-án hazatértek betegségekől, munkától elgyötört honvéd hadifoglyok a harcéri szenvedéseik, a fogolyélet keservei mellett meséltek a személyesen is megélt „muszka kolhoz” életéről, a csajkarendszerről, az ottani dicső szocializmusra jellemző „szabad szerelem” világáról. A hadifoglyoktól hallott történetektől még a szövetkezésre törekvők is elgondolkodtak. E történetek nemcsak Földesen kaptak szárnyra. Cífolatként a Szabad Nép közölte „A csajka és a kolhoz” című írást, hangsúlyozva: „balgák, örültek volnánk, saját húsunkba vágnánk, ha nem vennénk számba, hogy a mi parasztságunk a paraszti magántulajdon és az egyéni gazdaság megszilárdítása útján akar boldogulni. Ki hiszi el, hogy mi, kommunisták, el akarjuk taszítani magunktól saját paraszti híveinket, szembe akarunk fordulni félmillió kommunista paraszttal – a „kolhoz” kedvéért. Mi meg akarjuk nyerni a parasztságot, nem eltaszítani. Ezért valljuk: meg kell szilárdítani a paraszti magántulajdont. Aki kolhozmesével izgat a kommunisták ellen, az a reakció ügynöke”.²⁴⁶

Az élet egészen mást igazolt az újságikkal szemben. A Földesen is megélt paraszttellenes intézkedések közepette több parasztgazda érdeklődését felkeltette a Szabad Nép 1948. decemberi számában megjelent hír, hogy megtartották a termelészövetkezeti csoportok első országos értekezletét, ahol három féle termelészövetkezeti csoport alakításáról határoztak, és alapszabály-

²⁴⁵ U. o

²⁴⁶ Szabad Nép 1949/ 51.száma

mintákkal kívánták segíteni a szövetkezetek alakítását. Pár hét múlva Földesre is eljutott több ilyen alapszabály-minta, amely I. típusú vagy táblás, II. típusú vagy átlagelosztású, III. típusú vagy közös termelőszövetkezeti csoport alakításának szervezési feladatait is tartalmazta.

Hónapok teltek el, a segédletek ellenére csak 1949 nyara hozott fordulópontot a szövetkezés helyi történetében. Karácsony Lajos öt holdas parasztgazda az MDP elnökképző tanfolyamát elvégezve - egy Szovjetunióban tett tanulmányút után - megkezdte egy III. típusú szövetkezet szervezését. Nem volt könnyű dolga, hiszen 10 tagot, ötven hold földdel kellett beszerveznie a szövetkezet engedélyezéséhez, földjeik egy táblába való tagosításához. 1949. július 23-ára sikerült a feltételeknek megfelelően megalakítani a Petőfi tszcs- t.²⁴⁷

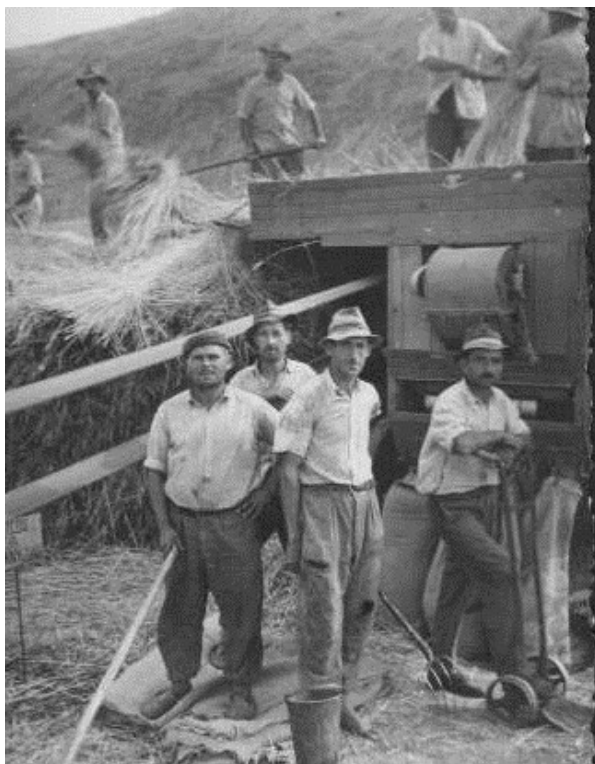
A szövetkezet alapító tagjai, Joó Sándor, Karácsony Lajos, Pintye Gábor, ifj. Gaál Zsigmond, Karácsony Imre, Mocsári Imre, Virágh László, Nagy Gábor, Gara Sándor, Szatai István, Fazekas Sándor, Takács Gábor, Benke Gábor, Szilágyi János, Barabás Antal, Takács Imre, özv. Domokos Zsigmondné. A tagok 2- 5 kat. hold földdel rendelkeztek, de voltak közöttük földnélküliek is. Az új belépők először nehezen értették meg, hogy e közös termelőszövetkezeti csoportba ingatlanjaikat - a háztáji kivételével - és igavonó állataikat is be kell vinni. Bár az igavonó állatok ellenértékének megfizetését megígérték, nehezen adták oda őket a közösbe. Karácsony Lajos elnök irányításával megkezdődött a földek számba vétele, majd a tagosítás. Pár nap alatt a taglétszám 54 főre, a tagosítandó terület 297 holdra gyarapodott. 1949.szeptember 22-én került sor a betagosított földek birtokba vételére. Fellobogózott szekereken, mozgalmi dalokat énekelve járták be a Derecskére vezető út bal oldalán kimért - pár éve még Tisza István, S. Kiss László, Bene Antal tulajdonában állt - tanyás földeket.²⁴⁸

A Petőfi tszcs. jószágállománya 6 lóból, 2 ökörből, 20 tehénből állott. Búzából 11, árpából 9, cukorrépából 90 mázsát termeltek holdanként. 1950-ben egy munkaegységük értéke 17 Ft, összvagyonuk meghaladta a 263 ezer forintot. 1951-ben már 480 k. hold földdel rendelkeztek, állatállományuk 17 tehén, 20 sertés, 100 juh és 8 ló. Építettek egy 5 k. holdas dohányszint, egy száz férőhelyes sertés hizlaldát és egy 200 férőhelyes süldőszállást. 5 -5 holdnyi területen konyhakerti növényeket (paprika, paradicsom, káposzta) termesztettek. Minden tagjuknak biztosítottak egy hold háztáji földet is. A szövetkezetre jellemző gyakori elnökváltások ellenére (Karácsony Lajost Szatai István, Antós István, Szatai István, Mocsári Sándor, Joó Sándor váltotta) és a sok belső viszály ellenére a szövetkezet a járási összevetésben, az éves mérleg megerősítő bizottsági vélemény szerint kiemelkedően fejlődött.

Erről szemléletesen tudósít a tsz. vezetőségi beszámolója az 1952- es zárszámadáskor.

²⁴⁷ Földes Község Tanácsa Emlékfüzete 1969

²⁴⁸ Gaál Zsigmond vitaindító előadása 1985.Földes. HNF megyei kihelyezett Honismereti Bizottság ülése

A cséplőgépnél Bíró Gábor társaival

Talán az őszinte és hibafeltáró közgyűlési beszámoló hatására is, 1953-ban - a kedvező időjárásnak is köszönhetően - a termésátlagok növényenként 1,5 – 2 mázsával haladták meg a járási átlagokat. Jelentősen bővült a szövetkezeti épület állománya: csibenevelő, süldőszállás, juhhodályok, állatgondozó lakás, autógarázs, keverőház és hídmérleg épült. A termelés mellett a tsz-ben mozgalmas kulturális élet folyt. Színdarabokat, néptáncokat tanultak.²⁴⁹

Nem kis gondot okozott a szövetkezet életében, hogy a különböző gazdaságirányítási, párt és tanácsai szervek folyamatosan beleszóltak a gazdálkodás menetébe. A vetéstervet, a gazdálkodás évi munkatervét nem a vezetőség, még kevésbé a tagság dolgozta ki, hanem a megyei és járási mezőgazdasági osztály szabta meg, sőt erőltette rá a szövetkezetre. Nemcsak a vetési arányt írták elő, hanem azt is, hogy melyik munkafázist mikor és hogyan kell elvégezni. Az állami beavatkozás kiterjedt a jövedelem elosztásra is. A tagságnak csak azt lehetett részesedésként kiosztani, ami az állami

²⁴⁹ Elhangzott a Hajdú- Bihar megyei Honismereti Bizottság kihelyezett ülésén. Földes. 1985

kötelezettségek teljesítése és a szövetkezeti termelési alapok feltöltése után megmaradt.

A Petőfi tsz fejlődése:²⁵⁰

Évek	1949	1951	1952	1953
Tagok száma /fő /	31	49	130	207
Földterület /kat. hold /	240	480	800	1106
Búza /q / kat. hold /	11	13,7	14	14
Árpa	9	15	-	10,3
Kukorica	-	15	16	14
Cukorrépa	90	107	-	100
Dohány	-	8	10	-
Szarvasmarha/számos áll/	22	17	40	50
Sertés, juh /db /	-	120	30	40

Évek	1954	1955	1956	1957
Tagok száma/ fő/	217	291	211	190
Földterület /kat. hold/	1106	1554	1450	1317
Búza / q/ kat. hold /	14	11	11	12
Árpa / q/ kat. hold/	12	14	10	16
Kukorica /q/ kat. hold/	15	20	15	22
Cukorrépa /q/ kat. hold /	85	154	100	170
Dohány /q /kat. hold /	8	10	12	8
Szarvasmarha/számosállat/	100	85	143	75
Sertés, juh / db /	600	792	650	463

1949 telén a Petőfi tsz megalakulását követően, az akkor 9,5 holdon magángazdálkodó Jámbor István közel száz középparaszt gazdatársával társas gazdálkodással működő szövetkezet alakításán gondolkodott. Terveit már korábban megosztotta Dobi Istvánnal, a Kisgazdapárt volt elnökével, aki már 1945-től rendíthetetlen híve volt a termelőszövetkezetek létrehozásának. Dobi István azonban soha, sehol sem hallgatta el, hogy a kollektivizálás nehéz és

²⁵⁰ Mérlegek, előzmények. Püspökladányi Járási Tanács Mg.-i Osztály iratai. Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár XXIII/ 359

bonyolult feladat. 1948 októberében Jámbor István is ott volt azon a nagyválasztmányi ülésen, ahol a Kisgazdapárt elfogadta és megerősítette az általuk elkészített termelőszövetkezeti társulások útmutatóját. Az útmutatóban megfogalmazták: „csak önkéntes és szabad társuláson alapuló, a helyi adottságokat figyelembe vevő, az állam által támogatott szövetkezetek útján tudjuk elképzelni a mezőgazdaság gépesítését, korszerűsítését. Véleményünk szerint csakis a szövetkezeti tag földtulajdonának nagysága és a föld megmunkálásában töltött munkanapjai szabhatják meg a tagság részesedését...”.

Gazdatársaival tervükről tájékoztatták a helyi nemzeti bizottságot és pártszervezetet. A helyi és járási előjárók félreértették a próbálkozást, szektázással, kulákszerveződéssel vádolták meg Jámbor Istvánt és társait. A kérelmet eltanácsolták, lehetetlenné tették, hogy társas gazdálkodási csoportot alakítsanak, arra hivatkozva, hogy a szövetkezeti gazdálkodást nem a középparasztoknak találták ki. Jámbor István keserű szájjal fogadta akkor e döntést.

A járási vezetők hamar rádöbbsen, hogy milyen politikai hibát követtek el a szövetkezőkkel szemben. Hiába jött ki személyesen Földesre Fegyveres Antal, a járási tanács elnöke, hogy megmagyarázza az elkövetett hibájukat, Jámbor István társaival együtt hallani sem akart a szövetkezésről.

Rövidesen döntött azonban a megalakulásáról a Dózsa tszcs. Nyíró József elnök irányításával 1950. május 12-én 36 taggal 332 kat. hold föld összeadásával kezdték el a közös gazdálkodást. Táblás termelőszövetkezeti csoportjuk közösen szántott és vetett, egyéni művelés és betakarítás után a közös költségekhez, a közös állatállomány eltartásához a vetéstervben való részesedésük arányában járultak hozzá.²⁵¹

1950-őszén a kunsági Túrkevény megindult szövetkezetszervező mozgalom hírére Jámbor István - okulva korábbi sikertelen kísérletéből - a járás akkori vezetőit kihagyva közvetlenül a megye vezetőitől kérte a társas gazdálkodású szövetkezetük megalakításának engedélyezését, a megyei vezetők szervezési segítségét. A megyei tanács mezőgazdasággal foglalkozó vezetői: Ambrus István és Barta János – Jámbor István 1969-ben írt visszaemlékezése szerint - jó érzéssel felfigyeltek a Földesről érkezett középparaszti kezdeményezésre, amely Hajdú - Bihar megye párt és gazdasági vezetőinek mezőgazdaság átszervezési elképzeléseihez is illeszkedett, és jelentős eredményekkel kecsegtetett. Ambrus István és Barta János Jámbor István hívására heteket töltött Földesen a helyből és más településekről mozgósított harminc népművelővel. Járták a falut, agitáltak, ígértek, bátorították, de fenyegették is a szövetkezetekről hallani nem akaró parasztokat.

Talán több hónapig is agitálhattak volna, egy középparaszti szövetkezet létrehozásáért, ha Dobi István Jámbor Istvánnak írt baráti levele nem gyorsítja fel az eseményeket.

²⁵¹ Földes község Tanácsának emlékfüzete. Földes. 1969. 14. lap

A „bőrkabátosok” szövetkezete

1951. januárjában Dobi István, a Minisztertanács elnöke Budapestről levelet írt régi kisgazdapárti párttársának, jó barátjának, Jámbor Istvánnak²⁵² állást kínálva neki felelős poszton az államapparátusban, amennyiben hajlandó Földesről felköltözni Budapestre. A levélből Jámbor István értesült a parasztságra váró új adóterhekről, a beadási rendszer további szigorításáról is. Dobi István bizalmasan közölte barátjával, hogy az adóterhek kikerülhetővé válnak, ha esetleg szövetkezetet szervez gazdatársaival, legkésőbb március 31.-ig. Jámbor István az állást kínáló, baráti, de őt nagyon nyugtalanító és felkavaró híreket hozó levél hatására másnap, január 16-án este a Rákóczi utcai lakására hívta legközelebbi barátait és rokonait: Csuha Imrét, Rácz Ferencet, Boldogh Gyulát, Körtvélyesi Kálmánt és Körtvélyesi Lajost.

A régi barátok és közeli rokonok - akik egyébként középparasztként Földes elismert gazdálkodói voltak akkor is - azon az éjszakába nyúló, indulatoktól és ellenvetésektől sem mentes beszélgetésen elhatározták egy új szövetkezet alakítását, amelyet a megbeszélést kezdeményező Jámbor István utcájáról, Rákóczinak neveznek el. Elnöknek Jámbor Istvánt látták alkalmasnak, így őt jelölték.

1951. január. 17-én elhatározásukat be is jelentették a Községházán Joó József tanácselnök helyettesnek, majd ezen a napon 27 család 37 tagja alakuló közgyűlésen mondott igent a szövetkezet megalakítására.

Jámbor István halála előtt írt visszaemlékezése szerint, az alapító tagok: Boldogh Gyula, Boldogh Gyuláné, Bíró István, Csuha Imre, Gáll Irén, özv. Jámbor Istvánné, Jámbor István, Jámbor Istvánné, Katona Lőrinc, id. Karacs Imre, ifj. Karacs Imre, Karácsony József, Karácsony Józsefné, id. Karmazsin Imre, id. Kovács Lajos, Kóti Imre, id. Körtvélyesi Lajos, Körtvélyesi Lajos, id. Körtvélyesi Kálmán, ifj. Körtvélyesi Kálmán, Nagy Lajosné, Nagy Zsigmond, Nagy Zsigmondné, Pataki Lajos, Pataki Lajosné, Rácz Ferenc, Rácz Imre, Sági Imre, Szabó Zsigmondné, Szöllősi Imre, Szörnyi Lajos, Tóth János, Tóth István, Tóth Lajos, Tóth László, Varga Elek, Veress Zsigmond, Szabó Zsigmondné.²⁵³

²⁵² Jámbor István, az egykori napszámos, részes arató, a FKGP korábbi országgyűlési képviselője ekkor 9.5 kat. hold saját földdel rendelkezett. A hasonló nagyságú földterülettel rendelkezőket nevezték bőrkabátosoknak Földesen.

²⁵³ Jámbor István visszaemlékezése 1969. Gépelt kézirat. A szerző gyűjteményében. Az alapító tagok közé bekerült Tóth László, aki a tsz párttitkára lett. Ő korábban Jámbor István családjánál volt cseléd. A visszaemlékezők szerint Tóthnak nem volt könnyű a helyzete Jámbor mellett. Ha valamire határozatot hoztak, Jámbor vagy elfogadta, vagy nem. A megye sem tudott vele zöld ágra vergődni, mert Jámbor mindig Pesten kezdte ügyei intézését, ezért Debrecenben haragudtak rá.

A „dohányos” brigád 1954

Sok bizonytalankodónak Jámbor István és középparaszt társainak szövetkezet szervezése bátorítást adott, ezt követően megmozdult az egész falu. Földes község Tanácsának 1951. január 27-ei ülésén - tíz nappal a Rákóczi tszcs megalakulása után- Jámbor István tanácstagként már így vélekedett: „mi középparasztok, akik eddig egyénileg gazdálkodtunk, beláttuk azt, hogy azok a dolgozók, akik a tszcs-ben dolgoznak és mégis sokkal jobban élnek, mint mi. Kérem a tanácstagokat és a kívülállókat, hogy minél többen lépjenek be a termelőszövetkezetbe, hogy a nagyüzemi gazdálkodást minél jobban ki tudjuk szélesíteni... Akkor nyílik ki a boldog jövő útja, ha a tagok nem csupán földjüket és két dolgos kezüket, de eszüket és szívüket, akarataikat és tapasztalataikat is behozzák a szövetkezetbe.”

Taglétszám és földterület-gyarapodást ér el pár nap alatt az eddig nehéz körülmények között gazdálkodó Petőfi és Dózsa tszcs, és a Rákóczi megalakulását követő hónapban még három új szövetkezettel gyarapodik a falu.

1951. február. 26-ra – az MDP II. Kongresszusára - Földes szövetkezeti községgé vált. Megalakult a Kossuth, a II. Kongresszus és a Tanács tszcs is. A II. Kongresszus 1951. február 24- én alakult, elnökei rotációs rendszerben Pócsi József, Molnár Imre, Katona Gábor lett. A Tanács 1951. február 25-én alakult, elnökévé Szöllősi Imrét választották.

A Kossuth tszcs megalakulására 1976-ban Kun Mihály a szövetkezet első elnöke így emlékezett:

„Miután a községben a szövetkezeti mozgalom már megerősödött, tenni kellett valamit. Mint a tanács vb tagja 1951. február 22-én – a kisparasztnak megkeresésére - bementem az akkori pártbizottsághoz (abban az időben Nagy Gábor volt a községi pártbizottság titkára, Hidvégi Irma a tanácselnök, s a községben volt a megyei pártbizottság részéről Ambrus István is) és engedélyt kértem, hogy termelőszövetkezetet alapíthassak. Az engedélyt megkaptam. Az alakuló gyűlés még aznap este a tanácsháza nagytermében megtörtént. Megalakult a Kossuth Tsz 62 taggal.

Az egykori nyilvántartások szerint az alapító tagok: Kun Mihály, Oláh Károly, Kádár Imre, Csordás Béla, Karacs József, Szöllösi Zsigmond, Tóth Albert, Nikolics József, Horváth Mihály, id. Bíró Sándor, Tóth János, Tóth Jánosné, Jámor Lajos, Szűcs Gábor, Duró Imre, Jámor Zsigmond, Ványi Sándor, id. Sági József, Ács Nagy Zsigmond, ifj. Patai Gábor, id. Joó Lajos, Bojtor Lajos, Domokos Albert, id. Erdős Béla, özv. Erdei Jánosné, Karacs Géza, Katona Márton, Karácsony Gyula, Mocsári Sándor voltak. Több mint egy esztendeig, mint egyes típusú tszcs dolgoztunk, majd azt követően hármas típusú szövetkezetté alakultunk át. A tagság három brigádra oszlott. Brigádvezetők voltak: Tóth Albert, Kun Gábor, Karacs József. Ebben az időben sok nehézséggel kellett megküzdeni. Egyáltalán nem voltak gépek, állat sem volt elég. A vetőmagot is a tagság adta össze sajátjából, a behozott földterület arányában. Volt olyan tag, hogy pénzért kellett neki megvenni a búzavetőmagot, mert olyan kevés termett, s azt adta be. Nehéz év volt. A zord időjárás miatt csak 5 mázsa búzatermést takarítottunk be, s a kukoricatáblák sora is lefagyott. 1953 tavaszán ennek lett a következménye a 20 dekagrammos napi kenyéradag. Csak ennyi jutott. De a munka mégis szorgalmasan ment. A kedvező időjárás következtében már sokkal jobb volt az 1953. gazdasági év. Akkor már 13 mázsa búzát adott egy hold föld...

S J E V E Z É T A N Y V I

Készült a püspökladányi járási tanács VB. mezőgazdasági osztályán 1953. nov. hó 26-án a 288/1953.sz. ülésén a Pölcske Kossuth tisz. 1953. évi szárazmésadási megőrsítőbizottság ülésén a Pölcske Kossuth tisz. 1953. évi szárazmésadásának megőrsítése alkalmából.

Jelen vannak a megőrsítőbizottság tagjai: Laskai József VB. elnökhelyettes Kóti Bábel JB. Mg. oszt. vez. Ványi Imre Mg. oszt. vez. Ráskó Zoltán tisz. sz. vez. Mile Sándor űrt. gazdasági agr. Daróczi Sándor MNB. elnök, Varga Zoltán főállattenyésztő.

A Pölcske Kossuth tisz. részéről Kun Mihály tisz. elnök, Karsos Géza tisz. könyvelő.

A megőrsítőbizottság a számszaki felülvizsgálat után megállapította, hogy tisz. 1953. évi szárazmésadása 5066 Ft-al aktív.

A mérleg aktív oldala IV. beruházási tartalékszámának rovására szereplő 988 Ft-ot, a X. pénzürgalmi eszközök 2. MNB. elszámolási száma rovására teszi át a megőrsítő bizottság.

A fenti faktivaként mutatkozó összeg, valamint az MNB.- elszámolási számlára vitt 988 Ft.- összeg nem elegendő ahhoz, hogy a tisz. az évvégéig teljesített munkaségekre megfelelő összeget osztani nem tud. Az évvégéig teljesített munkaségekre kifizetett összeg 3.- Ft.

Természetben kifizetett termények értéke: 22.90 Ft.

A megőrsítő bizottság a tisz. szárazmésadást további eljárás végett a Megyei Tanács. VB. Mezőgazdasági Osztályához terjeszti fel.

A termelőszövetkezet III-as típusú való átalakulása 1952. gazdasági év őszén történt meg 1-es mártáról. Addig az ideig a tagok egyénileg művelték meg az általuk bevitt földterületet. 1. év leforgása alatt komoly fejlődésnek ment keresztül a tisz. A ~~szövetkezet~~ szárazmésadást elősegítette a tisz. az, hogy aktív legyen, habár ilyen oszkély összeggel is, hogy jó volt a munkaszervezés. Azonban ez a kisösszeg abból adódott, hogy a termelőszövetkezet területét a télfolyamán, valamint a tavasz folyamán elment tagok, akik iparba, és állami gazdaságba húzódtak, el, a meglévő tagságnak tudta maradéktalanul megmunkálni, így kapátatlan maradt a tisz.-nek mintegy 25-30 kh kukoricája, aminek termését kicstett. A termelőszövetkezet igen komoly gazdasági problémákkal indult már azért is, mivel a község területén egyáltalán csak a hetes beadási kategóriába a tisz.-ek közül. Így jóval magasabb volt a beadási költsége, mint a többi tisz.-nek.

Né hozzájárult az is, hogy nem volt megfelelő jövedelem, hogy a tisz.-nek a területe a községhez mintegy 8-10 km-re távolagra esik el. Igánleva, ill. gépkocsija egész aratás végéig nem volt a tisz.-nek. Leva csak kevés létszámban, így a 60-65 átlag éves korú tagok nem kellé munkakévvél mentek ki 10-12. km távolagra dolgozni. Vagy ha ki is mentek, akkor korán hazafelé indulnak, hogy időjében hazajérjenek.

A tisz.-nek becsületeseen dolgozó tagjai munkájának eredménye lett az, hogy a tisz. nem bomlott fel Nagy elvt. beszédét után, hanem igyekezett munkáját megjavítani. Az utóbbi időben a tisz. megszilárdult, és biztosított az elkövetkező gazdasági évben a jobb eredmények elérésére.

A fenti indokokat figyelembe véve szemelött tartva a tisz. fennmaradását terjeszti be a megőrsítőbizottság a megyei megőrsítőbizottsághoz a tisz. szárazmésadást és kéri, hogy ennek alapján bírálják el.

K.m.f.t.

L. Karsos Géza
Nagy Imre
Kóti Bábel

Varga Zoltán
Mile Sándor
Daróczi Sándor

Kun Mihály
Ványi Imre
Ráskó Zoltán

Igazi kordokumentum a Kossuth tsz megerősítési jegyzőkönyve

1953-ban az addig belépett 282 tagból 45 tag – földjét letagadva - elhagyta a termelőszövetkezetet, hogy szabadulhasson a beadási kötelezettség alól. A termelőszövetkezetnek nagyon sok nehézséggel kellett megküzdeni. Még a kézi munkaerő is kevésnek bizonyult, szinte „virágzó mezőgazdaság volt a határ„. Arató gép nem volt, kombájn sem. 350 kat. hold búzát, 50 kat. hold árpát, 15 kat. hold rozst a tagság kis kaszával aratta le. Még az elnök is aratott. A nehézségek ellenére 1954-ben felépült a Balku tanyán egy 300 férőhelyes sertés hizlalda, a Boros tanyán egy 50 férőhelyes szarvasmarha istálló. 1956-ban már a szövetkezet magáénak mondhatott 500 sertést, 60 szarvasmarhát, 600 juhot és 20 igás lovat...²⁵⁴

Termelési adatok összehasonlítása

Gazdasági év	1951		1956		1957	
Szövetkezet neve:	Petőfi	Kossuth	Petőfi	Kossuth	Petőfi	Kossuth
Földterület (kh)	480	1540	1450	3226	1317	538
Tagok száma	31	270	291	545	190	307
Átlagtermékek						
Búza (q)	11	10,7	11	11	12,3	11,5
Kukorica (q)	15	-	15	-	22	19,4
Cukorrépa (q)	90	70	100	-	170	138
Állatállomány db.						
Szarvasmarha	17	-	143	100	50	70
Ló	8	-	-	-	25	10
Juh	100	-	633	450	263	225
Sertés	20	-	318	380	200	180
Közös vagyon (Ft.)	530.534	-	1.200.000	3.564.000	2.591.000	3.203.000

Kun Mihály visszaemlékezésében önéletrajzát is olvashatjuk: „Alulírott, születtem Földes községben 1903. szeptember 9- én, szüleimnek 11 gyermeke közül én voltam a harmadik. Szüleim vagyona két hold szántóföld és egy kis családi ház. Apámnak volt két darab lova, amellyel még külön bérletes és feles földet művelt, és mellette fuvarozással is foglalkozott. Hat elemi iskolát végeztem, amelyet 1915-ben fejeztem be. Ekkor már tartott az első világháború, apámat behívták katonai szolgálatra és 1918 végén került haza, a forradalom idején. Ilyen körülmények között én már 12 éves koromtól eljártam a környező uradalmakba napszámra, két idősebb testvéremmel tartottuk fenn a még akkor kilenctagú családot. 1923-ban besoroztak katonának, de behívót sohasem kaptam, így katonai szolgálatot nem teljesítettem. 1920-tól 1944-ig egy helybeli nagygazdánál dolgoztam, mint részes arató, napszámos. 1930-ban megnősültem, házasságunkból négy gyermekünk született, akik jelenleg is élnek. A

²⁵⁴ Lenin Tsz emlékfüzete, a szövetkezet alakulásának 25. évfordulójára

felszabadulás után, mint egyéni kisparaszt 10 hold bérletes földet munkáltam két tehénnel. A 25 éves Horthyrezsim alatt semmiféle szervezetben nem voltam, politikával nem foglalkoztam. A felszabadulás után egy pár évig tagja voltam a Független Kisgazdapártnak. 1950-ben a tanácsválasztás idején tanácsstag lettem és végrehajtó bizottsági tag, amely pozícióm jelenleg is megvan. 1951. február 22-én Földesen megalakítottam a Földesi Kossuth Termelőszövetkezetet, amelynek a szervezését én irányítottam, attól az időtől kezdve a mai napig a termelőszövetkezet elnöke vagyok. Büntetve nem voltam, ellenben dicséretben többször részesültem. 1951-ben beléptem a Magyar Kommunista Pártba, amelynek azóta tagja vagyok.”²⁵⁵

A Kossuth tsz termelési eredményei:

Év	1953	1954	1955	1957
Tagok száma	194	140	150	97
Földterület/kat. hold/	1118	920	937	538
Búza /q/ kat. hold /	10	14	10	10
Árpa „	16	14	11	11
Kukorica „	-	12	15	19
Cukorrépa „	120	130	120	138
Lucerna „	35	-	40	60
Szarvasmarha/ számosállat /	60	68	100	70
Sertés, juh /db/	456	363	836	405

A II. Kongresszus tszcs 1951 február 24- én alakult. Elnöke rövid ideig Pócsi József, Molnár Imre majd Katona Gábor volt. A 26 család 27 tagjával működő szövetkezet 149 k. hold szántón, 8 k. hold legelőn, 1 k. hold gyümölcsös és 1 k. hold erdő területeken gazdálkodott. A járási viszonyokhoz képest nagyon gyenge eredményességű tszcs könyvelőinek: Bene Sándornénak, Török Karolinának nem kis fejtörést jelentett a tavaszi és őszi zárszámadások előkészítése, melyet a püspökladányi járás megerősítési bizottsága értékelt a tagsági beszámoló előtt. A megerősítési egykori jegyzőkönyvek szerint a tszcs egy munkaegységre az első időszakban 2, 59 Ft, ami a járási viszonyokban nagyon gyenge. A részesedést jelentősen csökkentette a tsz nagynak mondható kötelezettségei, a felvett 37 ezer Ft beruházási hitel. 1954-ben 29 család 29 taggal 210 kat. hold földön gazdálkodott. A 182 kat. hold szántón őszi búzát 9 mázsa, rozst 7,4 mázsa, őszi árpát 10 mázsa, kukoricát 12, 2 mázsa, cukorrépát 120 mázsa, dohányt 7,5 mázsa, rost kendert 28 mázsa termelési eredménnyel takarítottak be. A tsz 24, 58 Ft-ot fizetett egy munkaegységre. Egy munkaegység összetétele: 1,75 kg búza, 0,07 kg rozs, 0,73 kg árpa, 1,75 kg kukorica, 1 kg szálas takarmány, 0,30 kg cukor, 0,05 l olaj, 1 kg takarmányrépa, 7,3 kg alomszalma, 2 kg kukoricaszár és 4,32 Ft készpénz. Beadási kötelezettségének -

²⁵⁵ Kun Mihály önéletrajza. Püspökladány Járási Tanács Mg. O. iratai Hajdú-Bihar megyei N. Levéltár XXX. 322.

a 9 db hízott sertés kivételével - minden cikkből eleget tett, és a tsz a munkáját egész éven keresztül jól végezte el.

A Tanács tszcs 1951. február elsején alakult I. típusú szövetkezetként. Elnöke Szöllősi Imre, könyvelője Karácsony Antal volt. 43 család 43 taggal alapította és 262 k. hold szántón, 18 k. hold réten és 22 k. hold legelőn gazdálkodtak. 1955-ös mérlegbeszámoló adatai szerint őszi búzát 120 kat. holdon termeltek 9 mázsás átlagterméssel. Árpát 15 kat. holdon, kukoricát 55 kat. holdon, burgonyát 1 kat. holdon, cukorrépát 20 kat. holdon, borsót 1 kat. holdon termeltek.

1952 februárjának végére a Rákóczi taglétszáma eléri a 440 főt, a bevitt földterület 3162 kat. hold nagyságra növekedik. Nem volt könnyű helyzetben a Jámbor István irányításával működő vezetőség. Üzemi épületekkel nem rendelkeztek, a szövetkezetbe bevitt föld 11 falu határában és 1200 darabban terült el. Nagyüzemi tapasztalatok nélkül - a téli hónapokra is tekintettel - az első félévüket I.-es típusú szövetkezetként gazdálkodták végig.

Februári közgyűléseiken minden szövetkezet napirendre tűzte a tagosítás kérdését. Nem volt könnyű kérdés ez a hagyományaikhoz ragaszkodó gazdaembereknek. Az évszázados mezsgyék összeszántása, a jó földek beillesztése a nagy táblákba, a tagosítás eldöntése a hat szövetkezet közül csak kettőnek sikerült. A teljesen agrárproletárokból álló Dózsa és sok jó gondolkodású embert összefogó Rákóczi tagsága értette csak meg, hogy igazi nagyüzemi gazdaság nem működhet szétszabdalt határban. Minden ellenkezés ellenére pár hónapon belül a tagosításra a megyei tanács döntésével a falu teljes területén sor került.

A szövetkezetek vezetőségei komoly viták után egyeztek meg a határhasználatról és jelölték ki a közös területeket. A tavaszra készülődve a község lakóinak, az újdonsült szövetkezeti tagoknak is komoly fejtörést okozott a Földesre előírt fásítási terv végrehajtása. Hidvégi Irma tanácselnök irányításával a tavaszi esőzések ellenére 34 ezer tölgy, hatezer darab címer, kétezer gledicsia, tízezer fürtös juhar csemete elültetését kellett megoldani.

Nagy gondot jelentett az új szövetkezeteknek, hogy nagyüzemi gyakorlattal egyik helyen sem rendelkeztek. Földesen nem volt nagybirtok korábban, mint az ország más területein, ahol megismerhették volna a nagyüzemi gazdálkodást,

A Rákóczi tagsága alig félév múltán felismerte az I. típusú tszcs hátrányait. Az 1952-es esztendő már az átlag elosztást jelentő II.-es típusú formában kezdik, de a szorgalmas tagság ezt a keretet is szűknek találja. Egyre többször felvetődött, hogy a tszcs-t elfelejtve át kell térni a III. típusra, a tényleges szövetkezeti útra. A továbbfejlődést elsősorban a munkabíró tagok kezdeményezték. Ellene leginkább az idősebbek szóltak. Féltek a jövőjüket, hiszen akkor még földjáradékra, szociális juttatásra, nyugdíjra nem számíthattak. Végül is zajos közgyűlésen 1952. augusztus 20-án a tagok hetven százaléka kimondta a III. típusúvá válást. Ettől kezdve gyors fejlődés jellemezte a Rákóczit.

A termelőszövetkezetek és gépállomások élenjáró dolgozóinak budapesti II. Országos Tanácskozásán részt vett Jámbor István is, aki hozzászólásában a következőket mondta: „Miránk a magyar földből - most már igazán a mi földünkben - nagydarab van bízva, de sok van ránk bízva a dolgozó családokból is. Nekünk vezetni kell ezeket, vezetnünk az új élet útján, és igyekeznünk kell a nehézségeket leküzdve úgy vezetni, hogy ne legyen ott törés. Ha valamikor volt a magyar dolgozó parasztnak szüksége arra, hogy kézen fogva vezessék az új életbe, akkor most szüksége van. Hogy tudunk vezetni? Ha hűek leszünk osztályunkhoz, ha képezzük magunkat szakmailag, politikailag, csak úgy tudunk vezetni! Akkor nyílik ki a boldog jövő útja, ha a tagok nem csupán földjüket és két dolgos kezüket, de eszüket és szívüket, akaratukat és tapasztalataikat is behozzák a szövetkezetbe.”²⁵⁶ E tanácskozáson részt vett Rákosi Mátyás is, aki figyelmeztette a jelenlévőket arra, hogy a szövetkezeti mozgalom, döntő ütközete még hátra van. A tanácskozás után a Parlamentben tartotta alakuló ülését a Termelőszövetkezeti Tanács. Dobi István javaslatára a Tanács tagja lett Jámbor István is. Jámbor István aktív tevékenységére felfigyeltek az ország vezetői, több párt és állami vezető Földesre látogatott a következő hónapokban. Személyesen győződtek meg a Rákóczi tagságának jövőt építő munkájáról, szorgalmáról, melynek szép példája volt a társadalmi munkában égetett 1 millió szénporos téglá, a 20 hold gyümölcsös 1480 gyümölcsfával, a 16 hold szőlő telepítése 63 ezer tőkével, a 2 darab 100 férőhelyes tehénistálló építése.

Repülőterünk magyar katonái is meglátogatták a Rákóczi tsz tagjait

Nemcsak az állami vezetők jártak Földesen, hanem a Magyar Filmhíradó is forgatott a községben. 1952 októberében a 36. heti híradóban Földest bemutatták az egész országnak. A szinkronszóveg a következő volt: „A termelőszövetkezetek múlt évben tartott II. kongresszusán felszólalt Jámbor István, a Földesi Rákóczi termelőszövetkezet elnöke. Felszólalásában már akkor

²⁵⁶ Földesi történetek a Rákóczi Mg. Tsz életéből. Az FM propaganda füzetek. Szerkesztette: Földeáki Béla 1953.

hangoztatta, hogy tagságuk a jövő útját a III. típusú szövetkezésben látja. A II. típusú szövetkezet fejlődése közben kezdte felvenni a III. típus jellegzetességeit. Bevezették a közös állattartást. Sertés fialtatót és hizlaldát kellene építeni - mondja Karácsony József szövetkezeti tag. Gulyáinkat szabad ég alatt tartjuk, mert nincs istállónk. 1500 szárnyasunk számára már nem felel meg a régi, lakhatatlan cselédház. Az épület nem tartható tisztán. Túlzsúfolt volt. A növényápolást brigádonként végezték. A II. típusú elszámolása nem tükrözte a szocialista bérezést. Bíró Imre 6 holddal jött a csoportba. Egész évben szorgalmasan végezte munkáját, mégis kevesebbet kap az elszámolásnál, mint Kenéz Albert, aki 15 hold után részesedik. A szomszédos hármastípusú Petőfi tagjai egymás után építkeznek. Szép József most hozza tető alá új házat. Látta ezt a II. típusú Rákóczi csoport tagsága, hogy ő is építkezhesen, szénporos téglagyárat létesített. Naponta 40 személy, főleg asszonyok vesznek részt a munkában. Megkezdték az új, 100 férőhelyes tehénistálló építését. Átalakultak III. típusúvá. Beadják a szövetkezetbe állataikat, fogataikat. Gál István 2500 forint előleget kap két tehenéért. Fogatos szántás helyett traktor végzi a mélyszántást. A mélyszántás több termelést jelent. Az eke annak a boldog jövőnek a barázdáját szántja, amelyen elindultak a Földesi Rákóczi termelőszövetkezet tagjai, mert a II. típusú szövetkezésről áttértek a sokkal jövedelmezőbb hármastípusú szövetkezési gazdálkodásra...²⁵⁷

A hétköznapiakon, a nehéz, aszályos esztendőben öt brigád végezte a szövetkezet munkáit. A kertészet, a gyümölcsös, a gyapot területekre önálló brigád került. Önállóan gazdálkodott az állattenyésztés is. Az építkezésekre építőbrigádot szerveztek. 1953-ban a zárszámadást megerősítő bizottság véleménye szerint a Rákóczi a járás legjobb szövetkezetévé vált. Fejlett agrotechnikai eljárásokat vezetett be, a keresztsoros vetés, a négyzetes vetés és fejtrágyázás jelentősen javította a terméseredményeket. Tevékenysége igen komoly mértékben bír húzóerővel a község és a térség többi termelőszövetkezetére. A munkaegység értéke 40 Ft-ra nőtt, részesedésként 6 kg búza, 1 kg árpa, 6 kg kukorica és 5 kg széna is kiosztásra került.

Az eredmények országos elismerést hoztak Jámbor Istvánnak. 1954. január 30-án hét tsz elnök társával - köztük volt Losonczi Pál barcsi elnök, a későbbi államfő – átvette Budapesten a Szocialista Munka Hőse címet és a vele járó Magyar Népköztársaság Érdemrendjét. Az állami ünnepségen a hét tsz elnök nevében Losonczi Pál köszönte meg az elismerést: „most a kitüntetés átvétele alkalmából fogadjuk meg valamennyien, hogy fáradságot nem ismervé, tökéletesítjük termés fokozó módszereinket és átadjuk tapasztalatainkat az egész mezőgazdaságnak.”²⁵⁸

1954 tavaszán központi utasításra Jámbor Istvánnak a kitüntetéseiével feldíszítve kellett motorkerékpárral bejárnia a földesi határt, a szövetkezet földjein beszélgetni a tagokkal.

²⁵⁷ Magyar Filmhíradó 1952 /36.

²⁵⁸ Losonczi Pál barcsi tsz elnök visszaemlékezése

Jámbor István motorjával járta a határt

Gazdálkodás változó politikai környezetben

A magyar mezőgazdasági szövetkezetek életében nem várt fordulatot hozott a Nagy Imre kormány agrárpolitikája. Az új kormány ugyanis 1953 második felében közel ötven határozatban foglalkozott a mezőgazdasággal. Számos kedvező döntéssel javítottak a vidéken élők helyzetén. Csökkentették a mezőgazdasági termelők adó és beadási kötelezettségét. Eltörölték a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítéseket, sőt elengedték a felhalmozódott beadási és adóhátralékok egy részét is. Megszüntették a kuláklistákat. 1953 decemberében új begyűjtési rendelet jelent meg, amely három évre megszüntette a begyűjtési előírásokat. Engedélyezték a földhaszonbérletet, sőt az 1951 után felajánlott vagy elhagyott földek visszaadásáról is rendelkeztek. Mérsékelték a gépállomási díjakat. A szövetkezeti tagok korábbi három éves kilépési korlátozását törölték, lehetővé téve a tagok azonnali kilépését. Ezek az agrárpolitikai intézkedések nemcsak a parasztság helyzetét javították, hanem az élelmiszer kínálat bővülésével a lakosság minden rétegénél kedvező változásokat hoztak²⁵⁹

Az „új szakasz” politikája reményeket ébresztett a parasztságban, a gazdák termelési kedve fokozódott a magángazdaságban.

²⁵⁹ 1953 évi 10. sz. tvr.

Hajdú-Bihar megye termelőszövetkezeti mozgalmának fejlődése 1950-56 között

Év	Mezőgazdasági tsz-ek száma	Összterület kat. hold	Ebből szántó kat. hold	Tagok száma	Családok száma
1950	148	70996	-	-	-
1951	161	96428	-	-	-
1952	235	179425	150006	20900	16783
1953	220	148417	116745	15439	12832
1954	220	141389	109750	14406	12253
1955	251	177291	137389	20062	16988
1956	103	67603	51642	6377	5227

Földesen is tömegesen adták át azokat a díszokleveleket, melyeket a Földművelésügyi Minisztérium és a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége alapított. A 200 munkaegység mozgalomban résztvevő nők és a kötelező 80 munkaegységet túlteljesítő kisgyermekes anyák szorgalmukkal és munkaszeretettel érdemelték ki az elismerést. Az „új szakasz” kormány határozatai hatására Hajdú-Bihar megyében is megtorpant a szövetkezetek szervezése, sőt 15 termelőszövetkezet és 24 termelőszövetkezeti csoport feloszlott. Földesen a Rákóczi-ból 1953 őszén és 1954 tavaszán szintén kilépési hullám kezdődött, 27 tag lépett ki. Bár 7 új tag is jelentkezik felvételre, a bennmaradt és kilépett tagok között feszültség alakult ki. A kilépők a munkaegységek, a jövedelmek csökkenésével indokolták elhatározásukat. A szövetkezetek tönkre menetelét váró propaganda ismét erőre kapott a faluban.²⁶⁰

Az indulatokat fokozta, hogy a kilépő tagok földjeit a falu legrosszabb talajú részén mérik ki, sokaknak csak az úgynevezett hegykaszálóban jutott terület. Találón mondta a szövetkezet egyik akkor kilépett tagja, a sokáig egyénileg gazdálkodó Pécsi János: az embernek a jóban elmegy az esze, a bajban viszont okosodik... Egyre több haragosa támadt Jámbor Istvánnak, akit több helyre feljelentettek, a Magyar Rádióknak is, kérdezve, hogy lehet a kulákszármazású a Rákóczi elnöke? A rádióban is felolvasott válaszban a megye politikai vezetői megvédték Jámbor Istvánt²⁶¹

1954. októberében a felkavart érzelmek ellenére Jámbor István optimistán fogalmazott az ismét Földesre látogató Magyar Filmhíradónak. A híradó szinkronszövegét így olvasták be a tsz életét bemutató képek alá: „A jó homoki borból gyöngyözve telik Jámbor István a Földesi Rákóczi Tsz elnökének pohara kukoricafosztáskor. Az aranyló csövek a gazdag termés bizonyítékai. A jókedvű

²⁶⁰ Pécsi János Széchenyi utcai lakos visszaemlékezése 1998

56 Püspökladány Járási Tanács Mezőgazdasági Osztályának iratai. HB. Nemzeti Levéltár XXIII. 359.- mérlegek, előzmények

arcok pedig jólérről beszélnek. Hallgassuk meg, mit mesél a szövetkezet népszerű Pista bácsija. - Négy évvel ezelőtt Pércsi Géza, Pataki Lajosné, Kádár Antal és jómagam sokat töprengtünk, amíg szövetkeztünk. Az első évben még kevés volt a közös termés, kevés jutott egy-egy tagnak, de nem csüggedtünk. Két évvel ezelőtt szénporos tégláégető kemencét létesítettünk, hogy megépíthessük a kétszáz férőhelyes istállót. Ez évben már háromezer kétszáz holdat művelünk. Állatállományunk meggyeszte híres. A sokból jut majd a városi dolgozóknak is. Háztáji gazdasága minden tagunknak szépen bővül. Bíró István néhány hónapja költözött új házába. És ahogy gyarapodtunk, úgy jöttek az új tagok is. Az őszi rizscsepléskor már négyszázharminc ketten voltunk a nagycsaládban. Így élünk és dolgozunk a Földesi Rákóczi Tsz-ben. A még szebb jövőre üritem poharam.”²⁶²

A Filmhíradó arról említést sem tett, hogy a falu lakossága jelentősen csökkent 1950-1953 között. A teljesíthetetlen gazdasági terhek, a megbélyegzés, megsejgyenítés változatos technikái, valamint a személyi szabadságtól és vagyontól megfosztás néhány év alatt megtette a hatását. A parasztság jobb módú tagjainak ereje megroppant, s a kilátástalan helyzetben 1950-1951-ben tömegesen ajánlották fel földjeiket az államnak. A gyorsan változó, bizonytalan körülmények hatására sokan elhagyták a falut, Budapesten és Debrecenben, valamint a nagy szocialista városokban ipari üzemek, közlekedési vállalatok munkásaivá váltak. Így- többek között Gaál Géza, Domokos Gézáné, Bene Antal, Kállay Imréné, Karacs Viktor, Sáy Anna, Tisza István, Katona Lajos, Ballai Aladárné, Kiss Menyhért, Nagy Imre családjakkal más településre költözött, Vámos Imre és Leitner Mihály családja is disszidált az országból.²⁶³

1956 a falu életében

1955 őszén a járási pártszervek kezdeményezésére a Dózsa tsz 76 taggal és 500 hold termőfölddel egyesült a Rákóczival, a II. Kongresszus 27 taggal és 159 kat. hold földterülettel pedig a Petőfi Tsz-el.

Az újonnan indított tsz-szervezési hullám hatására Földesen nem történt változás, de az általános nyugtalanság felerősödött. Egyre nehezebbé vált az élet, mindenki valamiféle változásra várt. 1956 tavaszától Hajdú-Bihar megyében is erősödött a politikai ingadozás, a bizonytalanság kihatott a termelőszövetkezetekre is. A megye termelőszövetkezeteiből 644 tag kilépett. A magyar vidék változásokra várt. Rákosi Mátyás 1956 júliusi lemondásával úgy tűnt, hogy ez a folyamat kezdetét veszi.

Ekkor már alig volt olyan rétege a helyi társadalomnak, amelyet ne sújtott volna a megelőző évek paraszt és faluellenes politikája.

Az országos politikában júliustól októberig gyorsuló események csak

²⁶² Magyar Filmhíradó 1954/42

²⁶³ Népszabadság 1975. augusztus 19. Tsz alapítók Földesen. Cserkúti Ferenc írása

Pünkösti Árpád: Kiválasztottak / Árkádia Kiadó 1988. 137. oldal. Vámos Imre (Chile) és Leitner Mihály (Kanada) személyes szóbeli közlése 2000.

részben váltak közismertté a faluban, a helyi lakosság a nyári és őszi mezőgazdasági betakarítási munkákra összpontosított. Néhányan azonban a legnagyobb titokban az esti órákban lakásukon megbízható szomszédjaik társaságában a Szabad Európa rádió híreit hallgatták. Bár az egész falut behálózó vezetékes (úgynevezett szatyor) rádió a Kossuth adó műsorait sokan hallgatták, a Földesről Budapestre járók (Sápról munkásvonatokkal) által hazahozott, hírekből értesültek hitelesebben a politikai eseményekről.

A forradalom eseményei a legnagyobb munkák idején érintették a helyi szövetkezetek tagságát. Október 23-án egész nap feszülten, várakozással telten hallgatták a budapesti híreket. Négy napig Földesen nem történt említésre érdemes esemény. Október 27-én Debrecenből teherautón mintegy negyven orvostanhallgató, egyetemista diák érkezett Földesre, akik másnapra nagygyűlést hívtak össze a Piac térre. Többek, így Aranyi Gyula, Csuha János és Kiss Zsigmond visszaemlékezése szerint a sok év alatt összegyűjt indulat és harag, a számtalan személyes sérelem nem okozott emberéleteket követelő tragédiát a településen.

Október 28-án, vasárnap reggel felbolydult méhkaszhoz hasonlított Földes főtere az egykori nagykaszinó előtt. Több százan gyülekeztek a 48-as emlékmű környékén. Sokan, így a fiatalabb Csuha János is az őszi leveles kukoricakóró-hordást befejezve igyekezett a nagygyűlésre. Emlékei szerint a templom előtt találkozott Jámbor Istvánnal, aki idős Antos Imrével hangos szóváltások közepette igyekezett a főtérré. A Rákóczi tsz irodájának gyógyszertár felőli faláról, az eresz alól Pásztor Gyula társaival akkor ütötte le egy létrán állva egy hosszú léccel az ötágú csillagot. Az egykori nagykaszinó, tsz-iroda lépcsőin az előző este budapesti munkahelyeikről hazaérkezettek elemezték a pesti helyzetet, a forradalom legfrissebb híreivel. Az akkori piacon, a későbbi Szabadság téren Jámbor István a kabátjának hajtókája fonákján lévő kigazdapárti jelvényét mutogatta a körülötte állóknak, majd a Rákosi-címertől megfosztott nemzeti zászlót a vörös zászló helyére akarta felhúzni. De idős Antos Imre néhány társával ebben megakadályozta. Be ne mocskold a kezeddel - kiabálta a tömeg, és Antos Imre Sólyom Józseffel húzhatta fel a nemzeti lobogót az országzászló-tartó rúdra.

A ma már történelmi eseményekre több szemtanú sokszor egymásnak ellentmondóan emlékezik. Annyi bizonyos: a téren a tömeg dühe nőtt, kiabáltak, szidalmakkal illették az erőszakos kollektivizálás jelképének számító Jámbor Istvánt, aki tanácstagként a begyűjtési állandó bizottságot is irányította, és a többi községi vezetőt is. Az október 23-át köszöntő nagygyűlés átalakult tüntetéssé. A folyamatosan növekvő tömeg ötös-hatos sorokban, a kivágott sarló-kalapácsos címer nélküli nemzeti zászlót tartva, 48-as nótákat énekelve végig vonult a Rákóczi, a Kossuth és a Dózsa utcákon.

A felvonulók az utcákon a helyi pártvezetőkre, tanácsi vezetőkre, a szövetkezeti vezetőkre, rendőrökre és ÁVO- sokra, - különösen Benke Gáborra, Barabás Istvánra, Hídvégi Irmára, a falu korábbi padlásseprő begyűjtési biztosaira - lakóházaiknál szidalmakat zúdítottak, és azonnal elszámoltatni

akarták őket.

Talán lincselés, tragikus események is bekövetkeznek, ha Sólyom József és Balogh Mihály néhány társával (Kiss Zsigmond, Gáll Lajos, Tóth Lajos, Pásztor Gyula) nem a békés tüntetésük szándékára emlékezteti a kommunisták elleni bosszúvágyban égő felvonulókat, és a törvényesség betartására hívja fel az indulatos tömeg figyelmét. A felvonulók létszámban tovább gyarapodva, csaknem ezren, visszatértek a főtérre. Itt Horváth István, az iskola fiatal tanára elszavalta a Nemzeti dalt, majd a diákok egy traktor pótkocsijáról felolvasták az általuk készített 16 pontos forradalmi kiáltványt. Kezdeményezték továbbá a forradalmi bizottmány és a nemzetőrség létrehozását, hangsúlyozva, hogy abban kommunisták nem vehetnek részt. A tömeg a bizottmány elnökének Balogh Mihály volt parasztpárti vezetőt, titkárának Gáll Lajost választotta meg, a nemzetőrség parancsnoka Bíró Lajos lett.

A nagygyűléseket követően lendületbe jött a falusi társadalom, megindult a demokratikus önszerveződés. A Községházán megalakult a Forradalmi Bizottság / Bizottmány /, amely naponta ülésezett, irányítva Földes mindennapi életét. Munkástanácsok alakultak a Kossuth Tsz-ben, a Petőfi Tsz-ben, a Rákóczi Tsz-ben és a Földműves Szövetkezetben. A Forradalmi Bizottság élelmiszereket gyűjtött a forradalom budapesti résztvevőinek Földesen is megindult a szövetkezetek szétdarabolása. A Forradalmi Bizottmány ellenőrzése mellett a Tanács tsz, a Petőfi tsz, a Kossuth tsz pár nap alatt feloszlott.

A Rákóczi tagsága is türelmetlenül várta a felosztatás bejelentését. Jámbor István azonban ismét taktikát váltott. Az október 29- én megtartott tsz kis közgyűlés tintacerezával írt jegyzőkönyve megőrizte az utókornak a tsz vezető Janus-arcát. „Jámbor István ismerteti a jelenlegi rendkívüli helyzetet. Az elmúlt tíz év munkájáról szólva elmondja: végre eljutottunk oda, hogy mindenki szabadon mondhatja meg a véleményét. Eljutottunk az 1956. évi zárszámadáshoz. Javasolja, hogy a Tsz-en belül állítsuk fel a forradalmi bizottságot. Feladata lenne a tsz gazdaság megőrzése, a jelenlegi zárszámadás végrehajtása. Brigádonként 2 -2 főt javasoljanak a tsz forradalmi vezetésébe a tsz tagjai. A tsz közös vagyon védelmére javasolja, hogy a tanyaközpontokba éjjel – nappal őrköt kell beállítani, 2- 2 főt minden helyre. A november 1- utáni munkaegységekre is ugyanazt az értéket meg kell kapni mindenkinek, aki nov. 1- után dolgozik, bármiben is kapja meg, de annak az értékének meg kell lenni, ami a mostani zárszámadási érték lesz. Mivel a tsz jövőbeni létezését nem ismerjük, szükséges a fenti értéket megállapítani november 1 utánra is. A tsz-ben csak kizárólag az maradjon bent, aki önként vállalja a közös gazdálkodást. Mikor a fiatalok háztáji területeit kiadta a tsz (3 éve), felsőbb utasításra vissza kellett vonni. Jelenleg más a helyzet. Elmondja, milyen hatalmas terheket jelentett a beadási rendszer a tsz tagságának, általános jövedelmének minden tagnak mintegy 50 %- át tette ki a beadási teher. Kéri, végezze mindenki továbbra is becsületesen munkáját, ez természetesen nem kötelezi el arra, hogy továbbra is a tsz-ben maradjon. Oláh Mihály javasolja, hogy a budapesti lakosságnak küldjön a tsz élelmiszert. Minden brigád tartson gyűlést és válassza

meg a tsz forradalmi bizottságát. A tsz tanyaközpontjában is válasszák meg az őrseget. Az elszámolás brigádonként legyen meg. Fenti javaslattal a jelenlévők egyetértének, ellentétes felszólalás nem volt...”²⁶⁴

Ugyanezen a napon a Forradalmi Bizottság ülésén elhatározták, hogy a termelőszövetkezeti csoportokat a rendelkezésre álló eszközökkel segítik, és felhívták a lakosságot a szövetkezeti vagyon megőrzésére, együtttartására, a kormány rendelkezésének beérkezéséig. November elsején 3 teherautónyi élelmet küldtek Budapestre, de már csak Kőbányáig jutottak az utcai harcok miatt. Visszafele már látták a vonuló orosz tankokat, melyek közül harmadikán már Földesen is megjelent néhány. A tankok a falu közepén a tanácsházára irányított lövegeikkel jelezték a falu népének: Földesen véget ért a forradalom. A szövetkezetek felbomlása tovább folytatódott. November 16-án a volt Dózsa MTSZ hivatalosan is kivált a Rákóczi tsz-ből, és elkészítették az ezzel kapcsolatos elszámolást. A Rákóczi tsz átvállalta a Dózsa-tsz több mint egymillió hiteltartozását is. Az akkori jegyzőkönyv szerint a felszámoló bizottság tagjai: Jámbor István tsz elnök, Domokos Imre ellenőrző bizottság elnöke, Tóth Lajos szociális bizottság elnöke, Kádár Antal forradalmi bizottsági tag, Nagy István forradalmi bizottsági tag, Tóth István voltak.²⁶⁵

A forradalmat ugyan leverték, ám az a néhány nap sok eredményt hozott, nem lehetett mindent onnan folytatni, ahol október 23-án abbamaradt. A gazdaság kilátástalan helyzete bebizonyította, hogy a szovjet modell elvtelen lemásolása a magyar viszonyokra nem alkalmas. Változások történtek, melyek pozitívan érintették a mezőgazdaságot.

A Magyar Forradalmi Munkás Paraszt Kormány 1956. november 27-én felhívással fordult a magyar parasztsághoz, elismerve, hogy az előző pártvezetés megsértette a lenini szövetkezeti elveket, az önkéntesség és fokozatosság a termelőszövetkezeti mozgalom első szakaszában nem érvényesült. Az új kormány megszüntette a kötelező beszolgáltatási rendszert, a kötelező vetésterületet, a tűzbiztosítást, átmenetileg szüneteltette a tagosításokat, ígéretet tett a mezőgazdasági árak korrekciójára. Elismerték a tagok tulajdonjogát a szövetkezetekbe vitt földjeik fölött, melyre aranykoronánként 16 Ft földjáradék fizetését írták elő a szövetkezeteknek.

²⁶⁴ Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XXX.323. Kézzel írt jegyzőkönyv. XXXII. Földes.1- 3. d

A főtéren az események szemtanúja volt az akkor Földesen élő, még gyermek Veliky János is, aki ma Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem tanára, a történelemtudomány kandidátusa. Ő volt a Földes Község története című monográfia első kötetének szerkesztője. Az eseményekről egykori szemtanúk, az esemény résztvevői, a még élő meghurcoltak és azok családtagjai emlékeznek Karacs Antalné: Földesiek, az ötvenes és hatvanas évek diktatúráiban című kiadványban. A szerző magánkiadása. 2010. 226 oldal.

²⁶⁵ Hajdú- Bihar megyei Nemzeti Levéltár XXIII. 643 / a 3. k.

Az egyéni dolgozó parasztnok terméseredményei:²⁶⁶
/1 kat. hold átlagtermése mázsában /

Év	1952	1953	1954	1955	1957
Búza	7	6	8	10	8
Árpa	6	7	7	13	8
Zab	7	8	5	7	12
Kukorica	12	11	13	11	16
Cukorrépa	120	120	102	120	150
Napraforgó	5	5	6	5	7
Kender	12	20	20	16	18
Dohány	3	6	5	7	-

Az alacsony terméseredmények oka, hogy a kis területeken a fejlettebb agrotechnikát nem tudták alkalmazni. A műtrágya alkalmazása is elmaradt. A kis létszámú egyéni állatállomány a szerveztrágya utánpótlását sem tudta biztosítani. Öntözési lehetőség a határban nem volt. Ebben változást a község határában 1957-ben megépített Keleti főcsatorna hozott, megteremtve a belterjes gazdálkodás lehetőségét is.²⁶⁷

Az 1956. novemberi felhívás hatására december 27-én 32 tag megalakítja az új Rákóczi termelőszövetkezetet²⁶⁸ 1957. január 2-án újjáalakult a Kossuth tsz. A Petőfi tsz széthurcolt vagyonából január 9.-én pedig 17 taggal megalakult a Január 9 tsz, amelynek tagsága pár hét múlva a szövetkezet régi nevén, Petőfi tsz néven gazdálkodott, Joó Sándor elnök irányításával.²⁶⁹

1956 októberének eseményei a helyi közéletben sokáig napirenden maradtak. A községi tanács számos ülésén foglalkozott a forradalom értékelésével, a helyi résztvevők megítélésével. Különösen a tanácstagok szerepével, akik közül Sólyom Józsefet és Karacs Józsefet ki is zárta a tagok sorából. Benke Gábor önkritikát gyakorolva, lemondott VB tagságáról. 1957. február 9-én a tanácsülés résztvevői azonosultak a járási tanács kiküldöttjének, Varga Károlynak azzal a megítélésével, hogy ez a forradalom nem nemzeti és szocialista forradalom volt, hanem elejétől kezdve ellenforradalom. A 2/1957.

²⁶⁶ Földes község emlékfüzete. 1969.

²⁶⁷ A Földesi helyzet és annak néhány tanulsága. Darvas József: Az író vizsgálja. Budapest. 1968. Szépirodalmi Kiadó 433- 449. oldal

²⁶⁸ A Karácsony Imre által vezetett és Imre Lajos és Gál Irén által hitelesített kockás papírra írt jegyzőkönyvben olvasható: Jámbor István ismerteti, hogy mivel a Rákóczi Tsz-t fel kellett oszlatnunk, javasolja egy új tsz megalakítását. A tagság dolgozzon ki saját magának egy új alapszabályt, melyet január végéig a közgyűlés elé kell terjeszteni. A javaslatot a jelenlévők helyesnek találták és egy hangúan kimondták a megalakulást, egyben aláírták a belépési nyilatkozatokat. Felkérték Jámbor Istvánt, hogy az új tsz működési engedélyének ügyében járjon el.

²⁶⁹ Hajdú- Bihari Napló XVI. évf. 42 sz. Pallás Imre főszerkesztő riportja

számú határozat elfogadásával mintegy hűségesküt tettek az új kormánynak: „a Tanácsülés mélyen elítéli az eseményeket, nem vállal közösséget azokkal a tanácsstagokkal, akik az októberi eseményekben súlyosan kompromittálták magukat. A tanácsülés a legmesszebbre menő támogatásáról és hűségéről biztosítja a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt és a jelenlegi helyzetből a kivezető utat csak a Kádár-kormány vezetésével látja biztosítottnak. A tanácsülés továbbra is a szocializmus építésében látja községünk és egész országunk dolgozóinak boldogulását. Ezért elsődleges feladatának tekinti községünkben a feloszlott termelőszövetkezetek újjászervezését, újak szervezését és azok megerősítését, hogy azok az önkéntesség elvének szigorú betartása mellett valóban a fejlettebb termelési formát alkalmazva, tagjainak pedig magasabb életszínvonalat biztosítson.”

A község tanácsstagjai havonta foglalkoztak a vasárnap délelőttönként megtartott tanácskozásaikon a szövetkezetek helyzetével. 1957. július 28-án Joó József elnökhelyettes jelentette be, hogy Földesen korábban három szövetkezet kapott végleges működési engedélyt. 3. sorszám alatt a Kossuth, amely 542 kat. hold földet és 70 tagot igazolt, 4. sorszám alatt a Petőfi, amely 1317 kat. hold földet és 192 tagot igazolt valamint 17. sorszám alatt a Rákóczi, amely 2354 kat. hold földet és 265 tagot igazolt.²⁷⁰ A tanácstestület úgy látta e tájékoztató alapján, hogy „a termelőszövetkezetek a zavaros forradalmi kábultságból felébredtek, és ma, kevesebb taggal - de önkéntes alapon- kezd a rendes kerékvágásba döccenni az élet „

1957. február elején a mezőgazdasági ágazati miniszter 10/1957.-sz rendeletével lehetőséget adott a tagok kilépéséhez, azok tanyája, földje, állatai visszaigénylésére.

A Petőfi Termelőszövetkezetből 124 fő 576 kat. hold, a Kossuth Termelőszövetkezetből 86 fő 445 kat. hold, a Rákóczi Termelőszövetkezetből 281 fő 1380 kat. hold, a Tanács Termelőszövetkezetből 27 fő 132 kat. hold földterület visszaigénylését jelezte. A legtöbb kilépő a Rákóczi Termelőszövetkezetből jelentkezett, ezért a március 19-én este megtartott közgyűlésen Jámbor István a földkiadások helyzetéről elmondta, hogy a tömeges kilépések ellenére 190 tagja van a szövetkezetnek 1818 kat. hold földdel. A szövetkezet közgyűlésileg fel sem oszlott. Javaslatára a közgyűlés elfogadta, hogy a tsz.-ból kilépő tagoknak meg kell téríteniük a zöld leltárt, illetve azt, hogy a régi alapszabály szerint kell dolgozniuk az új szövetkezeti törvény megjelenéséig. A közgyűlést követő napokban sok ütközést hozó helyzet alakult ki, mivel a kilépők nem akarták teljesen kivinni földjeiket. Azt akarták, hogy amíg nem tisztázódik a helyzet, minden vetésből kapjanak a behozott földjük arányában.²⁷¹

A megyei Tanács szigorú utasítása azonban ezt nem tette lehetővé. Mindenkinél azonnal ki kellett mérni a visszaigényelt területeket és február. 28.-ig

²⁷⁰ Földes Tanács iratai. Hajdú- Bihar megyei Nemzeti Levéltár XXIII.644.

²⁷¹ Jámbor István visszaemlékezése 1969. Gépelt kézirat, a szerző gyűjteményében

telekkönyvezését is előírták e földeknek. Senki, még a tsz elnökök sem akadályozhatták a föld kiméréseket.

Az 1957 évi 10. sz. törvény végrehajtása júniusra mégis szinte teljesen megállt. A községi tanács végrehajtó bizottsága ezért Joó Lajos tanácselnök, Tömöri József mezőgazdasági felügyelő és Biosoczky Lajos földrendező közreműködésével elrendelte, hogy a kilépett tagok földkiadását sürgősen, június 30-ig be kell fejezni. E bizottság számos szabálytalanságra is fényt derített, így arra is, hogy a Petőfi tsz 100 k. hold földet olyan tagoknak is kiadott, akik teljesen föld nélkül léptek a tsz- be. A Rákóczi tsz viszont 400 k. holdat nem adott ki olyan tagok részére, akik a törvény szerint jogosak lennének földkiadásra, azon a címen, hogy nem dolgoztak a községben, földjükkel nem törődtek.

Bár a Rákócziban a tagok egy része nem lépett ki, mégis közel 2000 kat. holddal csökkent a szövetkezet földterülete. A közösen épített épületek, vásárolt gépek a községben maradtak, de a terménykészlet és állatállomány alaposan megfogyatkozott. A kilépők közül néhányan folyamatosan támadták a szövetkezetek vezetőit, bejelentéseket tettek a rádióhoz, a megyei mezőgazdasági osztályhoz.

Talán ezek a bejelentések is közrejátszottak abban, hogy a községi tanács átfogó értékelést készített a szövetkezetek helyzetéről, melyet 1957. július 28-án tárgyaltak Joó József elnökhelyettes előterjesztésében. Ebben érdekes adatok találhatók a három szövetkezet vonatkozásában.

Petőfi Tsz: az ellenforradalom előtt 1620 kat. hold földje volt 325 taggal. Jelenleg a taglétszám 192, földterület 1317 kat. hold. A tagság szociális összetétele: agrárproletár 110 fő, 7 kat. holdon aluli tag 48 fő, középparaszt tag 11 fő, nem mezőgazdasági főfoglalkozású tag 23 fő.

A szövetkezet ellenforradalom miatti vesztesége kettőszázezer Ft nagyságú, mert az elszámoló bizottságok komoly napidíjat vettek fel a tsz kasszájából. A szövetkezet a kilépőkkel elszámolt négyszázhetvenezer Ft összegben.

A szövetkezet hitelállománya 1 698 130 Ft, tiszta vagyona 1 millió Ft. Állatállománya 25 db szarvasmarha, 24 ló, 25 db sertés, 2 db tehergépkocsi, 1 db traktor, kovács és bognár műhely segíti a termelést. A növénytermelésben 10 munkacapat dolgozik.

Kossuth tsz: az ellenforradalom előtt 1027 kat. hold földje volt 155 taggal. Jelenleg a taglétszám 70, földterület 540 kat. hold. A tagság szociális összetétele: agrárproletár 56 fő, 7 kat. holdon aluli tag 12 fő, középparaszt tag 2 fő. A szövetkezet ellenforradalom miatti vesztesége háromszázezer Ft. A szövetkezet hitelállománya 801870 Ft, tiszta vagyona 1231600 Ft. Állatállománya 24 db szarvasmarha, 16 db anyakoca, 32 db juh. 1 db tehergépkocsi, 1 db traktor segíti a termelést. A növénytermelésben 5 munkacapat dolgozik.

Rákóczi tsz: az ellenforradalom előtt 4200 kat. hold földje volt 550 taggal. Jelenleg a taglétszám 265, földterület 2354 kat. hold. A tagság szociális összetétele: 7 holdon aluli tag 100, középparaszt tag 165 fő. A szövetkezet

ellenforradalom miatti vesztesége 2, 5 millió Ft. A szövetkezet hitelállománya 5,5 millió Ft. Állatállománya 66 db szarvasmarha, 50 db anyakoca, 24 db ló, 82 db süldő. 3 db tehergépkocsi, 5 db traktor, 1 db személygépkocsi segíti a termelést. A növénytermelésben 14 munkacsapat dolgozik.

Az 1958. novemberi országgyűlési és tanácsügyi választások után a decemberi központi bizottsági ülés határozatot hozott a termelőszövetkezeti mozgalom gyorsabb fejlesztéséről, a tömeges szocialista átszervezés megkezdéséről. Ebben a határozatban az átalakítás fő útjaként a termelőszövetkezetet jelölte meg, hathatósabb segítség ígéretével. Bevezették a földjáradék-fizetést a földtulajdonosoknak, a termelőszövetkezeti tagok nyugdíjazásáról intézkedtek. A szocialista átszervezés meggyorsításának 1958. decemberi elhatározását heteken belül a cselekvés, a végrehajtás követte.²⁷²

Ismét felbolydult Földesen is az élet, hasonlóan a földosztást és az azt követő évekhez. A váratlannak tűnő földjáradék és nyugdíj, a támogatások kedvező változásainak híre most bizakodással töltötte el a három szövetkezetben maradt tagságot. A változásokat érzékelve több korábban kilépett, eddig egyénileg gazdálkodó is kérte felvételét a termelőszövetkezetekbe. Volt köztük több olyan kérges kezű, munkamániás öregedő parasztember, aki 65- 70 évesen akart a tsz tagja lenni- a későbbi nyugdíj reményében.

Tsz tagok társadalmi munkában a mozi építkezésén 1957-ben

Ezt a kedvező „hangulatváltozást” érzékelve, Hajdú-Bihar megye politikai vezetése Földest jelölte ki a megyében elsőként a falu szocialista átszervezésére. Hivatalosan az önkéntességet hirdették meg, tsz agitátorok látogatták meg a kilépett középparasztokat, igyekezve meggyőzni őket, hogy a kollektivizálást nem tudják elkerülni. A kilépett parasztnak kisgyűléseken, tanyázó estéken magyarázták a közös út jövőbeli előnyeit.²⁷³

„Lépj a tsz-be, a jövődet építet!” jelszóval 1959 februárjában új

²⁷² Népszabadság 1975. augusztus 15. Tsz - alapítók Földesen. Cserkúti Ferenc riportja

²⁷³ Népszabadság.1984. július 19. Jámor István öröksége. Gali Sándor riportja.

lendületet kapott a tszfejlesztési munka. A dolgozó parasztságot látogatva 140 agitátor - köztük 32 pedagógus- járta a községet. A párt, a tanács és a termelőszövetkezetek aktivistái csoportos és személyes elbeszélgetések módszerével végezték a szervezőmunkát. Szövetkezeti Bizottság alakult 55 fővel, vezetőik hangos-bemondón keresztül zenés műsorban és naponta stencilezett írásos szövetkezeti híradóban adtak tájékoztatást a szervezőmunka állásáról. A bizottság titkára, Gaál Zsigmond még egyfelvonásos színdarabot is írt három jelenettel „Melyikbe lépünk” címmel a középparasztság meggyőzésére. A Szövetkezeti Bizottság tükrözte Földes akkori társadalmi összetételét. Tanácsi vezetők, pártmunkások, tsz és szövetkezeti vezetők mellett elismert középparasztok és a Hazafias Népfront több aktivistája, így a református lelképásztor is helyt kapott a szervező munkában. A bizottság összeírta az egyéni gazdaságokat, a volt tsz tagok névsorát, azoknak a neveit, akik kétlakiak, mert itt van földjük, de nem Földesen dolgoznak. 3355 holdnyi föld volt még kívül a szövetkezeti szférán akkor. A bizottság az agitáció középpontjába állította a nyugdíjtörvény és a 3004.- es rendelet által adott kedvezményeket, a földjáradék biztosítását.²⁷⁴

Az agitáció legjobb eredményéről a Rákóczi tsz vezetői számolhattak be: három nap alatt 46 régi és új tag 360 holddal lépett vissza és be a szövetkezetükbe. 1959. február 18-án Földesen egy nap alatt 73 dolgozó paraszt 422 hold földdel lépett a nagyüzemi gazdálkodás útjára, Földes termelőszövetkezeti község lett. Ezt a Községházán jelentették be, kérve, hogy ne küldjenek most már agitátorokat hozzájuk. A Szövetkezeti Bizottság hangos híradója 1959. február 18.-án, a déli harangszó után közölte a hírt, hogy a lakosság 80,7 százaléka a nagyüzemi gazdálkodást választotta.

A falu akkori vezetői a számukra örömteli hírről táviratban értesítették az Országgyűlést.

Pócsi Teréz, Patai Irma, Sági Béla és Kertész Antal belép a Rákócziba

²⁷⁴ Hajdú- Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XXIII. 354. Hajdú- Bihari Napló. XVI. évfolyam 41. szám

1959. február 22-én a javarészen a falu kisparasztságát, illetve a földnélkülieket tömörítő szövetkezet, a Kossuth Tsz a felsőbb szervek javaslatára, a tagság közös beleegyezésével egyesült a Petőfi Tsz-szel, az új közös szövetkezet Lenin Tsz néven működött tovább a településen. A szövetkezet (akkori szóhasználat) igazgatóságának elnökévé Kun Mihályt választották.

Az egyesülést követően a szövetkezet gazdálkodása kiegyensúlyozottabbá vált, termelési eredményei javultak.

A tulajdonviszonyok alakulása a falu szocialista átszervezésének idején ²⁷⁵
/1959.február/

Megnevezés	Összes Földterület kat. hold	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Erdő	Kivett	Legelő
Földes község	11334	7532	162	352	94	223	1215	1728
Lenin Tsz	2401	2198	32	19	-	4	40	99
Rákóczi Tsz	2775	2459	25	216	16	3	61	-
Egyéni gazdák	3334	3056	114	117	69	-	321	222

Az egyéni gazdaságok számának változása Magyarországon 1949 és 1962 között (katasztrális hold)

Év	0-1	1-5	5-10	10-20	20-25	25-	Egyéni gazdaságok összesen
1949	219 200	664 700	458 000	240 300	30 600	47 200	1660 000
1950	211 600	638 800	452 400	234 000	33 700	34 000	1604 500
1951	207 000	60110 0	436 500	224 500	23 400	25 000	1517 500
1952	193 900	567 400	399 600	207 700	17 700	14 000	1400 300
1953	230 600	553 500	317 400	143 800	14 200	10 500	1270 000
1954	234 600	663 500	373 200	169 100	15 500	9100	1465 000
1955	247 600	702 000	380 700	159 800	12 800	7100	1510 000
1956	268 400	655 500	352 300	150 900	11 400	6500	1445 000

²⁷⁵ Földes Község Tanácsának emlékfüzete. 1969.

1957	276 600	738 800	417 200	173 700	11 400	4900	1622 000
1958	267 739	756 185	423 923	172 361	10 800	3840	1634 848
1959	290 000	780 000	350 000	119 000	5500	2100	1 446 600
1960	300 000	367 859	95 081	69 469	11 681	1302	845 392
1961		135 000	15 000	8500	1500*		160 000
1962		123 580	13 670	6800	950		145 000

*1961-ben és 1962-ben a 25 kataszteri holdnál nagyobb gazdaságok együtt.

Forrás: *Magyar statisztikai évkönyv, 1957.* Budapest, 1958, KSH, *Mezőgazdasági adattár I–II.* Budapest, 1972,

A Rákóczi tagsága termelési eredményeiért ötször kapta meg a Kormány Vándorzászlaját, kétszer országos első, háromszor második helyezett az ország szervezetek között. Termékeivel: cukorrépa, tojás, kertészeti növények - az Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás - egyik legsikeresebb kiállítója.²⁷⁶

A két szervezet gazdasági mutatói

Szövetkezetek		Lenin	Rákóczi	Lenin	Rákóczi
Mutató megnevezése	Mennyiség	1960		1965	
Családok száma	Család	382	754	420	893
tagok száma	Fő	424	1058	498	1101
összes földterület	kat. hold	2398	3160	3046	6942
termésátlagok 1 kat. hold					
Búza	q	15	12,9	17,9	17,1
Árpa	q	12,7	16	26,3	19,3
kukorica / májusi m./	q	20	22,8	18,4	21,5
Cukorrépa	q	230	245	232	241
Árbevételek					
Növénytermelés	m/Ft.	3092	7009	5287	13268
Kertészet	m/Ft.	350	880	1669	1932

²⁷⁶ Domokos Margit mg. Felügyelő feljegyzése. Falumúzeum. Kézirattár

Állattenyésztés	m/Ft	1861	4868	4193	14170
állatlétszám /számos á/	sz. á	2743	1079	4016	1119
összes közös vagyon	m/Ft	20744	36348	28098	109298
1 munkaegység értéke	Ft.	39	41	48	52
1 tagra jutó jövedelem	Ft.	9613	8300	18204	13210

Az eredményes gazdálkodás megteremtette a feltételét a művelődés, kulturális tevékenység kiszélesítésének, a szakképzés bővítésének. Fellendült a szövetkezet segítségével a községi sportélet. Több mint száz állandó bérletet váltottak a debreceni Csokonai Színházba, Baráti munkakapcsolat alakult ki az NDK területén lévő Barnstadt település szövetkezetével, amely szövetkezettel szakmai és üdülési cserekapcsolatot is létesítettek.²⁷⁷

Gazdag menyasszonyok

A múlt hét szombatján egyetlen napon nyolc ifjú pár esküdött Földes termelőszövetkezeti közsgében. Valamennyien termelőszövetkezeti tagok, ott keresik kenyérüket. A faluban a készülődők az újabb esküvőkre, lagzikra most már tavaszig megálás nélkül tart. Nem múlik el egyetlen szombat, hogy ne vinnének új asszonyokat a házhoz. Aki látta a mostani menyasszonyokat, az esküvői párokat, de emlékszik még a régi falusi lakodalmakra is, akaratlanul is összehasonlítást tesz a kettő közt. Nem a fiatalok szerelmére, vagy egymáshoz való ragaszkodására gondolunk, hanem arra, hogyan indultak neki akkor az életnek és hogy kezdik most.

Már a nagy napra való készülődés, öltözködés, ruházat és föld különbsége. A különbség legalább ilyen nagy, ha aszerint hasonlítjuk, hogyan engedték el az életbe a szegény emberek gyermekeit s mit visz ma magával hozományként egy dolgoz, szorgalmas lány. Az idősebbek úgy emlegetik: Egy ke-

nyér, hozzá egy kiló szalonna, ez volt a fiú jussa, s ha volt szorgalma, kitartása, akkor ezzel kezdhette az új életet. Ma pedig? Bene Alberttel kötött házasságot Nagy Gizella. Mint fiatal lánynak, 323 munkaegység volt az esküvőig a keresete. A lakodalomhoz a szövetkezet egy birkát, meg 200 forintot is adott. Néhány nappal ezelőtt a két testvér: Nagy Etelka és Irma lépett a szövetkezeti irodába. Mind a ketten közelesen férjhez mennek. Eddigi munkájukról elszámolást kértek, s a járandóság kifizetését. Vettek már fel előleget, s ezenfelül a mostani kifizetésnél több mint 5000 forintot kapott mindegyik lány, ami takaros kis összeg a hozományhoz, az esküvőhöz.

Szépek, csinosak, jó dolgozók, azt hallottuk, a földesi lányok. Mindezekhez ha még hozzávesszük, hogy jól is keresnek, semmi csodálkozni való nincs azon, hogy egymást érik a lakodalmak a faluban, ösztől egészen tavaszig.

(Sz. L.)

Hajdú-Bihari Napló 1964.december 21.

²⁷⁷ Jámbor István visszaemlékezése. 1969.július 30. Gépelt kézirat. A szerző gyűjteményében.

1964-től a szövetkezetek hiteltartozásainak nagy részét elengedték, és nagyobb mezőgazdasági beruházásokat engedélyeztek. A termelőszövetkezet technikai- anyagi bázisának erősödésével párhuzamosan - egyre erőteljesebben a vállalati gazdálkodás jellemzői alakultak ki. A szövetkezetek vállalati jellegének erősödése, a fel nem osztható alapok növekedése, az alapvető termelőeszköz - a föld- szocialista szövetkezeti tulajdona, a szövetkezetekre is kiterjedő állami felügyelet és szabályozás azonos termelési viszonyt hozott létre az állami és a szövetkezeti szektorban. 1966-ban általános árreformot vezettek be, amely az első lépés volt a mezőgazdasági árak és árutermelés ösztönzőinek létrehozásához, a szektorsemlegesség megteremtéséhez. 1968-ban megszüntették a szövetkezetek közvetlen központi irányítását, a mezőgazdasági üzemek vezetői élni tudtak a racionálisabb árrendszer és gazdasági döntéshozás helyi előnyeivel.²⁷⁸

E központi döntések nyomán a Rákóczi Termelőszövetkezet rövid időn belül a szövetkezés bemutató gazdaságává vált. A munkamániás, kérges kezű szövetkezeti tagok emlékei szerint akkoriban „szépségesen” gazdálkodtak.

Az 1968-as aszályos esztendő ellenére termelési rekordokat értek el. Búzából 21, 6 mázsát, kukoricából 49, 9 mázsát, cukorrépából 363, 6 mázsát takarítottak be katasztrális holdanként. Ebben az évben érték el először a tejelő szarvasmarhák 3000 literes évi tejhozamát. A térség szövetkezeteihez képest dinamikus beruházások történtek, minden állami támogatási rendszert kihasználva 14, 5 millió forintnyi épület és gépberuházást valósítottak meg. Így érte el 1969-re a szövetkezet tiszta vagyona a százmilliós nagyságot. Megépült a baromfitelep, az 5800 négyzetméter nagyságú üvegház, melyhez a tsz 1964-ben termálkutató fúratott. A fúrás során 1344 méter mélyről 67 fokos hévíz tört fel, a baromfitelep mögött. A kertészeti hasznosítás mellett 1965-ben kádas és hárommedencés szabadtéri strandfürdőt építettek.²⁷⁹

A falu központjában megkezdtek az új tsz irodaház építését. Az egykori nagy kaszinó udvarán a régi magtár épület átalakításával térszta- és műanyag üzemet létesítettek, közel kétszáz asszony foglalkoztatását biztosítva. Megkezdtek az új szarvasmarha telep építését. Jámbor István a községi tanács ülésén 1969 márciusában büszkén számolt be arról, hogy a szövetkezet tiszta vagyona a tsz tagok szorgalmas és jó munkája és a Munkás Paraszt Kormány támogatásával meghaladta a hetvenhat millió forintot, a munkaegység értéke 66 Ft-ra emelkedett.²⁸⁰

A Lenin Tsz a felszín alatti öntözőrendszere fejlesztése mellett a Tisza tanyán új istállókat épített, megteremtve a növekedőmarha nevelés lehetőségét is. A szövetkezet szorgalmas tagsága a kiemelkedő termelési eredményeivel, szervezettségével felhívta magára többször is az ország figyelmét. 1968-ban országos hatodik helyezést értek el termelési eredményeikkel. Az Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállításon többször díjakat kaptak

²⁷⁸ U. o.

²⁷⁹ U. o.

²⁸⁰ U. o.

termelvényeiért.²⁸¹

A nagyüzemi gazdálkodás egy újabb szakaszaként lehetősége nyílt a szövetkezetnek az ediginél önállóbb gazdálkodásra. Megvalósult az önálló elszámolási rendszer alkalmazása, még inkább fokozhatóvá vált a belterjesség. Megindult a szakosodás, a koncentráltabb termelés. A szövetkezeti munkaerő egyenletesebb foglalkoztatás céljából bővült a kertészet, egyensúly alakult ki a növénytermesztési és állattenyésztési ágazat között.

Közel két évtizedes elnöki munka után a 66 esztendő Kun Mihály 1969. novemberében nyugdíjazását kérve lemondott elnöki tisztségéről. A november 28-ai közgyűlés 304 résztvevője egyhangú szavazással utódjául Mocsári Lajost választotta. A közgyűlés az eddigi hét tagú helyett 11 tagú vezetőséget választott az ágazatok jobb képviselése érdekében.

A termelőszövetkezet új elnökét jól ismerték Földesen, hiszen ott nőtt fel, ott töltötte fiatal éveit. Mocsári Lajos mögött mintegy 20 éves nagyüzemi tapasztalat állt. Két évtizeden keresztül volt a berettyóújfalui állami gazdaság igazgatója. Irányító munkája és szakmai tapasztalata nagymértékben hozzájárult a tsz későbbi jó termelési eredményeihez. Irányításával a IV. ötéves terv célkitűzéseiben a belterjes gazdálkodás fejlesztését, a hatékonyabb talajművelést, az öntözés fokozását, a kemikáliák fokozottabb alkalmazását, az állattenyésztési tenyésztői munka javítását foglalmazták meg.²⁸²

A Lenin tsz 1974. szeptember. 16-án egyesült a sápi Kossuth tsz-el. Az irányító pártszervezetek javaslatára megtörtént egyesülés célja nemcsak a sápi Kossuth tsz veszteségeinek eltüntetése volt a cél, hanem a kedvezőtlen termelési adottságok miatt átlagostól elmaradt fejlődés megszüntetése is. A gyenge színvonalú gazdálkodás miatt csak folyamatos állami dotációval, pénzügyi segítséggel lett volna mód a veszteségek megszüntetésére. Az MSZMP X. Kongresszusa a nagyobb ütemű fejlődés érdekében javasolta hasonló esetekre az egyesülést erősebb szövetkezettel. Bár először a Rákóczi folytatott tárgyalásokat az egyesülésről a Sápi Kossuth tsz–szel, a szövetkezetek vezetői nem jutottak egyességre.²⁸³ Az egyesült Lenin tsz 3779 hektáron kezdte el a közös gazdálkodást. Szervezési, vezetői változásokra került sor, feltárták a belső tartalékokat, a belterjes gazdálkodást és a tenyésztői munkát helyezték előtérbe.²⁸⁴

²⁸¹ Lenin Mg. Tsz 25 éve. Emlékfüzet

²⁸² Hajdú- Bihari Napló. 1969. december 3.

²⁸³ Lenin Mg. Tsz 25 éve. Emlékfüzet

²⁸⁴ U. o.

Az évek során az ország vezetői közül többen meglátogatták a Rákóczi.

Jámbor István fogadta Losonczi Pált a Községháza előtt

Többször járt Földesen Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, Fock Jenő miniszterelnök, Kállai Gyula, az Országgyűlés elnöke, Fehér Lajos, Nyers Rezső és Komócsin Zoltán a Politikai Bizottság tagja. Losonczi Pál is járt Földesen tsz-elökként, majd államfőként is.

Jámbor István elökként, közéleti szereplőként a szövetkezeti mozgalom országossá fejlesztésében maradandót alkotott, sokrétű közéleti feladatot is vállalt. A Szocialista Munka Hőse címmel 1954. január 30.-án elismert és a Magyar Köztársaság Érdemrendjével is kitüntetett szövetkezeti vezető aktív közéleti szereplője volt szülőfalujának és a szövetkezet politikának.

Jámbor István (Földes 1903. október 21- Földes 1969. november. 26) református, kisparaszti családból származott. Szülei Jámbor István és Kádár Erzsébet 4 kat. holdon gazdálkodtak. Apja 1919-ben tagja volt a Földesi munkástanácsnak, ezért két évig rendőri felügyelet alatt állt. Fia 1933-ban megnősült, felesége a bárándi származású Katona Eszter háztartásbeli, majd tsz tag. Gyermekük, Eszter / 1937 / és István /1939 / a tsz-ben dolgoztak. Mellettük korán elhunyt húga két gyermekét is felnevelte. Hat elemi és négy polgári végzett. Iskolái befejezése után mezőgazdasági munkásként dolgozott. Kemény munkával, részes bérlet majd kisbérlet vállalásával gazdaságát kilenc és fél holdra gyarapította. Bár korábban nem foglalkozott politikával 1936-ban belépett a Független Kisgazdapárt földesi szervezetébe. Ezüstkalászos gazdaként 1940. ben Németországban hetekig tanulmányozta a társasgazdálkodási modellt. 1941-ben behívták katonának, a nyilas puccs után megszökött. 1944. decemberi hazaérkezése után újjáalakította az FKGP helyi szervezetét, amelynek 1949-ig

titkára volt. 1945 januárjában Földes külterületi rendőrségének parancsnoka lett. A helyi Nemzeti Bizottság megbízásából - amelyben alelnöki tiszteletet töltött be - 1945. szeptember 1-én megalapította a Földesi Termelők Népi Szövetkezetét. 1947. augusztus 31-én a térségi választókerületben pótképviselő lett, majd 1948. november 16-tól Kálmán Ferenc helyett behívták az Országgyűlésbe. 1948. decemberétől a Magyar Országos Szövetkezeti Központ igazgatósági tagja, 1949. február 19-én kooptálták a FKGP Politikai Bizottságába.

Földesen megalakítja a Rákóczi Tszcs-t, melynek haláláig elnöke. Tagja lesz az Országos Termelőszövetkezeti Tanácsnak, majd később a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának. Helyben több cikluson át a községi tanács végrehajtó bizottsági tagja, de helyet kapott a járási, valamint a megyei tanácsokban is. A helyi sportéletben is vezető szerepet játszott.

Személyét megismerte az ország, hiszen országszerte a parasztság érdekeinek szószólójaként vált közzismertté a középparasztból lett szövetkezeti elnök, a szövetkezetszervezés kiemelkedő személyisége. Sokat utazott delegációk tagjaként a Szovjetunióba, Bulgáriába, Csehszlovákiába, Európa más országaiba. 1969 őszén egy franciaországi tapasztalatcsere látogatáson súlyosan megbetegedett, az általa addig is tudott, de elhanyagolt betegségén a legjobb hazai orvosok sem tudtak segíteni. A halálos kór legyőzte az élete teljében és sikerei csúcán lévő Jámbor Istvánt. A „parasztvezérként” is emlegetett szövetkezeti elnököt 1969. November 30-án temették szülőfalujában. Sok száz gyászoló szövetkezeti tag jelenlétében a nádudvari Vörös Csillag Tsz és a Termelőszövetkezetek Országos Tanács elnöke, Szabó István köszönt el elnöktársától.

A falu keserédes évei

Az elnök váratlan halálával vezető nélkül maradt Rákóczi Tsz tagsága és vezetősége több hétig tanácstalan volt, hogyan tovább, ki lehet Jámbor István utóda. A szövetkezeti tagokkal folytatott beszélgetések során az első napokban nem kis zavart okozott, hogy több brigádvezető is jelöltnek érezte magát, nagy lelkesedéssel korteskedve a tagok között. Aztán visszaléptek. Később a kertészetben és az irodában dolgozó tsz tagok a „kontyosnak” becézett elnökhelyettest, Nagy Lajosné Rózsikát javasolták elnöknek, akit régi szövetkezeti tagként ismert mindenki Földesen.

A Jámbor István vezette szövetkezetben szívós munkával elnökhelyettesi rangot elért Nagy Lajosné életútja érdekesen alakult. Hat elemivel 1953-ban munkacapat vezető, 1956-tól brigádvezetői megbízatást teljesített. Közben elvégezte az általános iskola hetedik, nyolcadik osztályát. Aztán Csongrádon tanult, kertészeti technikus lett. 1961-ben beiratkozott a debreceni Agrártudományi Főiskolára, ahol 1967-ben agrármérnöki diplomát szerzett. 1967-ben lett Jámbor István legközelebbi munkatársa. Nagy Lajosné a szokásos káderkiválasztás során alkalmasnak találta a megye és a járás politikai vezetése is. Hozzájárulásukkal a Rákóczi tagság nagy többségének szavazatával

az 1969 decemberében megtartott közgyűlésen a Rákóczi elnökévé választották. A kapott örökség az első évben nagy próbatételt jelentett a szövetkezet új elnökének és vezetésének. 1970-ben baromfivész pusztítja el csaknem az egész tojótyúk állományt, majd a nyár elején a katasztrofális esőzések és a belvíz okoz több mint 17 milliós kárt.

Rövid idő alatt sikerült azonban a katasztrófák okozta kieséseket ellensúlyozni. Az jó minőségű termőföld, a szakszerű állattenyésztés, a megfeszített erővel dolgozó szorgalmas tagság garanciát jelentett a további fejlődéshez. Munkaszervezési intézkedésekkel, üzemegységek szervezésével, majd ágazati rendszer kialakításával próbálkoztak. Munkaalkalmakat teremtettek. 1972-ben a tojótelep rekonstrukciójával, új technológia bevezetésével elérték, hogy 40 ezer tojótyúk helyett 205 ezer fért el a telepen. Évente 50 millió tojást értékesítve, az ország legnagyobb exporttojást előállító üzemévé váltak. A törött tojás feldolgozására tésztagyártó üzemet létesítettek, ahol évente közel ötven vagon cérnametéltet, csigatészta, lebbencs tésztát állított elő a 150 szövetkezeti tag asszony és lány. A kertészeti termékek feldolgozására hagyományos házi savanyúságot előállító savanyító üzemet létesítettek. A Rákóczi Tsz a kiegyensúlyozott gazdálkodás éveit élte, négy alkalommal Kiváló Szövetkezet címmel ismerték el a tagság gazdálkodásának eredményeit.

Aratókép 1970-ből

*A Rákóczi Tsz főbb gazdasági mutatói 1971- 1975 között:*²⁸⁵

Megnevezés /millió forintban /	1971	1972	1973	1974	1975
Tsz közös vagyon	117	139	162	184	214
Ebből beruházott vagyon	69	78	92	104	130

²⁸⁵ Rákóczi Mg. Tsz Híradója. 1976.

Ebből forgó vagyon	48	61	70	80	82
Tiszta vagyon	97	106	119	143	182
Bruttó jövedelem	32,6	41,3	51	35	53
Tagok részesedése	22,5	24	24,4	25,4	26,6
Egy tagra jutó jövedelem / forint /	24540	25600	26608	27400	28876
10 órára jutó kereset / forint /	103	107	110	114	121

A szövetkezet 1976. január 15- én a községi Árpád moziban ünnepelte 25 éves jubileumát. Szabó István, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa elnökének jelenlétében Nagy Lajosné, a szövetkezet eredményeiről szólva hangsúlyozta: az eredmények a kedvező természeti és környezeti, valamint közgazdasági háttér, a tagok szorgalmának, gazdag termelési tapasztalatainak az eredménye. Megalapozott fejlesztési program, szaktudás, élő szövetkezeti demokrácia kellett a korszerű és jövedelmezően gazdálkodó Rákóczi sikereihez.

„Senki sem tudja visszaadni a maga teljességében a paraszti lélek gyötrődését, az enyémből a mienkké levés elfogadását, a közös gazdálkodás igenlésének logikai és érzelmi folyamatát. Ahogy mondani szokták: harcban született és erősödött meg, s vált a szövetkezet – a párt és a munkásosztály segítségével- a szocialista építés nagyszerű alkotásává. A jubileum alkalmából az úttörőknek kijáró elismeréssel és tisztelettel adózunk azoknak, akik vállalva a sok - sok áldozatot és megpróbáltatást, leküzdve minden nehézséget és akadályt, új utat nyitottak parasztságunk számára. A mi tenni akaró, lelkiismeretes szakvezetőink, akik mindent a tagért, s ezen belül a szövetkezetért tesznek, átvették a szocialista országok, baráti szövetkezeteink nálunk is megvalósítható jó módszereit, és a magyar szövetkezetek tapasztalatait a különböző rendszereken keresztül. Én bízok a mi szorgalmas, öntudatos, megértő tagságunkban, akikben önkéntelenül is felvetődik olyan kérdés: hittük-e 25 évvel ezelőtt, hogy ilyen nagy és szép utat tesz meg termelőszövetkezetünk. Most visszatekintve az elmúlt 25 évre, büszkeséggel állapíthatjuk meg és mondhatjuk el egymás között, hogy jó utat jártunk” - összegezte Nagy Lajosné a megtett utat.

A 25. jubileumi közgyűlésen

A jubileum alkalmából a szervezet vezetősege arany-pecsétgyűrűvel ismerte el és Szovjetunióba szóló, Moszkvát, Kijevet, Odesszát érintő társas repülő úttal ajándékozta meg a még élő alapító tagokat.²⁸⁶

Talán e jubileumi közgyűlés eseményei is közrejátszottak abban, hogy néhány hónappal a 25 éves évforduló után ismét felvetődött a Rákóczi Tsz és a Lenin Tsz egyesülésének lehetősége. E gondolat elfogadtatása, az egyesülés előkészítése nem volt egyszerű feladat. Pedig az irányító pártszervek az egyesülést politikailag és gazdaságilag egyaránt időszerűnek és szükségesnek tartották. Megítélésük szerint a község fejlődése indokoltta tette, hogy a mezőgazdaságban dolgozók élet-és munkakörülményei azonosak legyenek, a fejlődés meggyorsuljon. A termelési eszközök koncentrálódása, azok kihasználásai elősegítik a hatékonyság növekedését, az eredményesebb gazdálkodást.²⁸⁷

Talán a két szervezet alakulása óta érezhető ellentétek miatt - a több előkészítő gyűlés és tájékoztató füzet megjelentetése ellenére is - két év telt el az egyesülési közgyűlésig.

²⁸⁶ Az utazás élményeit lejegyezte Csuha Imre alapító tag a Változó kor c. kézírásos füzetében. 27-28 p.

²⁸⁷ Javaslat a Földesi Rákóczi és Lenin Mezőgazdasági Termelőszövetkezet egyesülésére. Tájékoztató kiadvány. Karcagi Nyomda. 1977.

Az egyesületi közgyűlés elnöksége 1978. február

Az Előkészítő Bizottság tájékoztatót készített a termelőszövetkezetek vagyoni helyzetéről, a kötelezettségek alakulásáról. A két szövetkezet munkaerő és gazdálkodási helyzetét vizsgálva megállapította: A Rákóczi taglétszáma 1080 fő, melyből dolgozó tag 727. Nyugdíjas 353 fő, a szakmunkások létszáma 408. fő. A dolgozói átlagéletkor 38 év. A Lenin taglétszáma 688 fő, melyből a dolgozó tagok száma 417. Nyugdíjas 271 fő, a szakmunkások száma 219 fő. Az átlagéletkor itt is 38 év.

A termelőszövetkezetek területi adatai:

Művelési ág	RÁKÓCZI		LENIN	
	hektár	arany korona	hektár	arany korona
Szántó	2936	78346	2488	53927
Rét	40	406	139	1238
Szőlő	9	248	2	66
Kert	-	-	12	502
Gyümölcs	8	358	13	576
Legelő	796	6906	1030	5207
Nádas	30	131	11	40
Erdő	17	121	43	385
Összesen	3951	86516	3867	61941

A termelőszövetkezetek állatlétszámai:

Megnevezés	RÁKÓCZI		LENIN	
	Darab	számos állat	Darab	számos állat
Szarvasmarha	787	630	641	1271
Sertés	1176	-	122	-
Juh	2551	181		
Baromfi	292000	-	43000	-

A Rákóczi közös vagyona 303 millió, melyet 38 millió beruházási hitel terhel. A Lenin közös vagyona 118 millió Ft, melyet 12 millió Ft beruházási hitel terhel. A mérleg szerinti nyereség mindkét szövetkezetnél azonos, 26 millió Ft. A tagok személyes jövedelme a Rákócziban 26 ezer Ft, a Leninben 13 ezer forint.²⁸⁸

Az Előkészítő Bizottság összesítése szerint a két szövetkezetben 74 darab traktor, 27 darab tehergépkocsi, 12 darab kombájn, 6 darab önjáró gép, 2 db Herriau cukorrépa kombájn és 31 darab öntözőberendezés segíti a termelést. A Bizottság javasolta az egyesülést követően egységes munkadíjazás bevezetését, a Rákócziban már bevezetett tagsági pótlék kiterjesztését úgy, hogy öt évenként emelve a munkabér két- két százalékát fizessék ki tagsági pótlék címen. Javasolták továbbá, hogy az egyesülő szövetkezetben az idős, nyugdíjas tagok részére évente legalább egy alkalommal szociális juttatást biztosítsanak természetben vagy készpénz formájában. A háztáji gazdálkodást a közös gazdasággal együttműködve a tagok, a termelőszövetkezet és a népgazdaság érdekeinek megfelelően javasolták, segítve a háztájiban megtermelt áruk szerződés szerinti, vagy szabad piaci értékesítését.²⁸⁹

Az egyesülési közgyűlésen gazdasági és szervezeti intézkedések sorát fogadják el, majd az új közös gazdaság elnökének Nagy Lajosnét választják meg. A Lenin tsz volt elnöke, Mocsári Lajos szaktanácsadói megbízatást kapott. A gazdálkodást ágazati rendszerben szervezték meg, a tagok egyéni vállalásai alapján biztosították a cukorrépa, a hibridkukorica, a kertészeti termelés, a lucerna és gyepszéna területvállalásokat is.

Az egyesülésig vezető kétéves időszakban is, de azt követően még inkább a Rákóczi dinamikus fejlődése lelassult, megtorpant. Az ötödik ötéves terv első éveinek 30 milliót megközelítő nyereségei után súlyos gondok mutatkoztak. 1979-ben a nyereség alig volt több 10 millió forintnál. Egyértelművé vált, hogy az egyesüléssel gyöngültek a Rákóczi pozíciói, gyengült a föld minősége, az állatállomány tenyésztői értéke. Mindezekhez társult a szabályozás elvonó jellege. S a halmozódó gondokkal, amelyeket belső feszültségekhez vezető rossz háztáji politika tetézett, a vezetőség már nem tudott

²⁸⁸ U. o.

²⁸⁹ A részközgyűlési beszámoló 1977 október 28-án a fentiekben túl megállapította: „a község fejlődése indokoltá teszi, hogy a mezőgazdaságban dolgozók élet- és munkakörülményei azonosak legyenek, a fejlődés meggyorsuljon”

megbirkózni. A gazdálkodás nehézségeihez tagi- vezetői nézeteltérések is társultak. A tagok ingerülten jelezték: az önmaguknak diktált nagy fejlődési ütem visszaüött, túlterveztek, többet osztottak, mint termeltek, a szövetkezeti nyereség jelentősen csökkent. Az is tény, hogy a világgazdasági körülmények változása a magyar népgazdaságot, a mezőgazdaságot is kedvezőtlen helyzetbe hozta. A szövetkezeti vezetőség nem tudott alkalmazkodni a megváltozott, a gyors döntéseket kívánó feltételekhez, az innovációs készség hiánya jellemezte a gazdálkodást. A gondokat tetézte néhány elhamarkodott vezetői intézkedés. Az egyik ilyen súlyos problémává a háztáji zöldségtermesztési program kiterjesztése vált, amely magas pénzügyi bevételeket jelentett az egyes szövetkezeti tagoknak, főleg néhány felsőbb vezetőnek, a közös gazdaság rovására.²⁹⁰

A kialakult vezetőellenes hangulat kedvezőtlenül befolyásolta a közös munkát és a szövetkezet éves gazdálkodását. A szövetkezet egy süllyedő hajóhoz hasonlított. A közös gazdaság példa nélküli mélypontra süllyedt. Ezért objektív, tényszerű vizsgálatot és elemzést várt a tagság a kialakult helyzetben. A községi Pártbizottság javaslatára a megyei és járási Népi Ellenőrzési Bizottság revizorai hetekig vizsgálták a szövetkezet gazdálkodását, háztáji programjait. E vizsgálat súlyos vezetési hibákat és gazdasági visszaéléseket tárt fel, amely az egész szövetkezeti tagságban megdöbbenést okozott, de komoly tanulságokkal is szolgált. A községi Pártbizottság kezdeményezésre a szövetkezet tagsága 1979 decemberében -indulatoktól sem mentes - közgyűlésen ezért megvonta a bizalmat a szövetkezet politikai és gazdasági vezetőitől²⁹¹

Fiatalokat választottak a Rákóczi élére

1980. február 14-én egy teljesen új összetételű, jórészt fiatalokból álló párt- és gazdasági vezetőség kezdte meg a munkát a Rákóczi szövetkezet élén. Elnöknek a korábban gyakornoki éveit Földesen töltő dr. Deák Gézárt választották meg. A vállalatgazdálkodásban doktorátust is szerzett szakmérnök kezdeményezésére a szövetkezet szakvezetői gárdája kicserélődött, agrárdiplomásokkal megfiatalodott.²⁹²

A szövetkezet fiatal elnöke 1949-ben született Esztárban, paraszti családban. Általános iskolai tanulmányait Tépén végezte, mert időközben odaköltözött a Deák család. Debrecenben a Tóth Árpád Gimnáziumban érettségizett, majd egy évig katonáskodott. Egyetemi tanulmányokat Debrecenben az Agrártudományi Egyetemen folytatott 1968 és 1973 között. Nem sokkal később szakmérnöki képesítést szerzett vállalatgazdálkodásból. 1976-ban doktorált. Gyakorlati pályafutását Földesen kezdte, azt követően több éven át Kabán dolgozott. Már Földesen megismerte a szövetkezetek sokirányú tevékenységét, a TOT elnökétől, a nádudvari parasztvezérként ismert Szabó Istvántól a szövetkezeti mozgalom aktuális

²⁹⁰ A Járási Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálati jegyzőkönyve 1979. szeptember.

²⁹¹ Rákóczi Tsz Közgyűlési Jegyzőkönyvei 1979. december.

²⁹² Hajdú- Bihari Napló. 1980. február 15.

gondjait, az idősebb szövetkezeti vezetők gondolkodás menetét. 1980 február 14-én választották a Rákóczi elnökévé. A szövetkezet szekerét gazdasági mélypontról kellett kimozdítani, a talpra állást gyors döntésekkel kellett elkezdeni. Alig egy hónap alatt új gazdasági tervezett dolgoztak ki, amelyeket gyakran éjszakába nyúló munkahelyi közösségi üléseken tárgyaltak meg és kemény vitákban hagytak jóvá. Ezekben a vitákban és összeütközésekben bontakoztak ki a szövetkezet alapvetően új célkitűzései. Egyetlen járható útnak a dinamikus fejlődést, a gazdálkodás alapjainak megszilárdítását látták. Ennek háttérét a mezőgazdaságban kibontakozott zöld forradalomban látták, amelynek hatására a magyar mezőgazdaság új mezőgazdasági gépi technológiák bevezetésével,

Tatai Ilona a Politikai Bizottság tagja a megyei pártvezetőkkel a Rákóczi vezetőinél

nagyarányú befektetésekkel megújult, természetlagai lényegesen megnövekedtek.²⁹³ A két hónapig tartó viták során a vezetés és a tagság ismét egymásra talált.

²⁹³ Magyarország című lap 1988/ 14. Földesi mozaik. Péter Imre írása.

A Rákóczi tsz főbb gazdaági mutatói 1953 – 1968 között²⁹⁴

Gazdasági év	1953	1956	1957	1960	1968
Tagok száma	401	545	283	1058	1040
Összes földterület (kat. hold)	3093	3226	2582	6414	6983
Ebből szántó	2800	3075	1590	5290	5935
Termésátlagok (q)					
Búza	8,1	11	11,5	12,9	21,6
Árpa	11	11,5	12	16	18,8
Kukorica	17	18,2	18	22,8	23,5
Cukorrépa	126	185	220	295	324
Lucerna	12	24	26	31	35
Állatállomány					
Szarvasmarha	250		94	593	
Sertés	324		451	1130	
Juh	794		323	2658	
Baromfi	1807		1044	-	-
Munkaegység érték	40,20	30,19	40	41	66
Egy tagra jutó jövedelem	8700			8300	2337
Közös vagyon	570.000	3936847	3.145.920	26.812.949	107.825.000

A Rákóczi tsz főbb mutatói 1975 – 1985 között²⁹⁵

Gazdasági év	1975	1979	1980	1981	1983	1985
Tagok száma	1095	1063	1125	1165	1197	1241
Összes földterület kat.h	7015	12719	12710	12688	12812	13433
Ebből szántó	5574	8872	8900	8872	9004	9445
Termésátlagok (q)						
Búza	40	40	58	51	60,1	77
Árpa	30,4			43	42	45
Kukorica	71,4	77	63	72	90,4	75
Cukorrépa	540	406	455	523	445	390
Lucerna	93	72	73	55	65	71
Állatállomány						
Szarvasmarha	254	579	624	724	786	810
Sertés						
Juh	4589	7977	9305	8807	8364	8055
Nettó árbevétel/	303310	333110	435403	526739	726895	1135903

²⁹⁴ Kulturális Híradó Földes. 1970. 2. évfolyam 2. szám.

Népszabadság.1984. július 19. Jámor István öröksége. Gali Sándor írása.

²⁹⁵ A Rákóczi Mg. Tsz mérlegbeszámolói és Nagy Miklós főkönyvelő adatszolgáltatása

M Ft /						
Egy tagra jutó jövedelem /Ft /	34424	42074	50635	511783	54639	68468
Tárgyév beruházás M Ft	22480	19270	52345	52931	66969	62212
Közös vagyon M Ft	214000	382479	380342	403981	428591	485562

Az árbevételt 100 millió forinttal, a nyereséget több mint 30 millió forinttal sikerült növelni, az egy főre jutó kereset 13,9 százalékkal nőtt. A gazdasági vezetés intézkedéseiben az intenzív elemek váltak meghatározóvá, melyek lehetővé tették a korszerű mezőgazdasági nagyvállalattá válást.²⁹⁶

Ezt a fejlődést olyan külső körülmények között produkálta a szövetkezet, amikor közel 20 millió Ft éves központi jövedelem elvonást kellett elszenvedniük. A termelőszövetkezet tiszta vagyona 382497 M Ft-ról 485562 M Ft-ra növekedett, bizonyítva a stabil termelőalapok létrejöttét. Ehhez a Rákóczi tagsága közel háromszázmilliós beruházást valósított meg a tervidőszak alatt. A beruházások forrása jelentősebb részben állami támogatásokból, pályázatokból tevődött össze. Elsősorban a termékszerkezet átalakítási programra fordítottak jelentős forrást. A vetőmagtermesztés új gépsorai, a legkorszerűbb osztrák és izraeli öntözőberendezések beszerzése, a szarvasmarha telep rekonstrukciója, a tojástermelés és feldolgozás gépsorainak cseréje valósult meg e forrásokból. A korszerűsödő és fejlődő gazdaságban nem volt veszteséges tevékenység.²⁹⁷

A termékszerkezet átalakítási program keretében kibővítették a vetőmagtermesztést és értékesítést. Hibridkukorica, sárgarépa, cukorrépa, paprika, lucerna és fűmag előállítását végezték el kiváló minőségben. A konzervüzemben dolgozták fel a több tízezer tonnányi zöldborsót, paprikát, uborkát, aminek nagy részét Földesen termelték meg. 2400 szarvasmarhát neveltek, amelyek közül a 950 tehén évente átlag 5700 liter tejet adott. Korszerű istállók épültek, fejőüzem létesült, az állatok abrakadagját számítógépes rendszerrel adagolták. A tojáshozam háromszáznegyvenezer tojótyúk után évente 92. millió db volt.²⁹⁸

A 19 önelszámoló egységben végzett termelésben jól funkcionáló belső érdekeltségi rendszert építettek be. Így lehetővé vált az eredményérdekeltség általánossá tétele, a differenciált bérezés. A szövetkezeti tagok műveltsége és képzettsége jelentősen megváltozott. 32 fő egyetemet és főiskolát végzett diplomás és 84 fő technikus, középiskolát végzett szakmunkás segítette a termelést. Gyakorlattá vált a szakmával rendelkezők helyi átképzése. Ennek

²⁹⁶ Rákóczi Híradó. Szerkesztő: Bakó Endre 1986. január

²⁹⁷ U. o.

²⁹⁸ U. o.

keretében 73 fő szerzett a gazdaság igényeinek megfelelő új szakképesítést. Aktív közművelődési tevékenység alakult ki a 12 szocialista brigád közreműködésével. A megyei szintű Mezőgazdaság Szocialista Kultúrája vetélkedő sorozat keretében a Rákóczi szocialista brigád több alkalommal végzett az első három helyen. Folytatódtak a cserelátogatások az NDK-beli Barnstadti szövetkezetbe, és sokan pihentek a debreceni Tsz üdülőben is.²⁹⁹

Dr. Deák Géza, a szövetkezet elnöke tudásával, szívós munkával és rátermettségével igazi szocialista karriert építve a gazdasági élet mellett közéleti szereplést is vállalt. Előbb a megyei Pártbizottság tagjává választják, az MSZMP megyei kongresszusi küldöttje, majd a 14. számú országgyűlési választókerület képviselője. Parlamenti képviselővé 1985. június 8-án választották.³⁰⁰

A Rákóczi szövetkezet 1982-től az „Erősebb segítse a gyengét” mozgalom keretében segítette a Furtán gazdálkodó Petőfi termelőszövetkezetet, amely gyenge adottságú, hitelekkel terhelt és általában veszteséges volt. A Petőfi tisz földterülete 3000 hektár volt, melyből 1800 hektár a szántó. A földek átlagos értéke hektáronként nem érte el a 12 aranykoronát. Deák Géza négy vezetőtársával vállalta a pénzügyi rendezést és a gazdálkodás eredményességének megszilárdítását. A Petőfi tagságával szót érve Furtán erősödött a növénytermesztés szakmai színvonala, összhangba került a gépkapacitás és a gépigénybevétel, jobb lett a hízó marha –ágazat alapanyaggal való ellátása, javult a juhászatban lévő tartalékok kihasználása. E kapcsolatok hatására 1985. december. 11-én a Petőfi és Rákóczi szövetkezetek tagsága úgy döntött, hogy 1986. január 1- el a furtai szövetkezet beolvad a földesi szövetkezetbe. Az e döntéssel egyesült Rákóczi az új gazdasági évet közel tizenegyezer hektáros gazdaságként kezdte el. A három falu határában gazdálkodó szövetkezet 1300 fős átlagos állományi létszámmal 7200 hektáron átlagosan 23 aranykoronás szántón gazdálkodott. A szövetkezeti tagok kereset színvonala 67 ezer Ft-ra emelkedett, melyet kiegészített a korpótlék és a háztáji gazdálkodás bevétele.

Háztáji gazdaság a Rákóczi utcai Karácsony portán

²⁹⁹ Rákóczi Híradó Szerkesztő: Bakó Endre

³⁰⁰ 1985 évi országgyűlési választások eredményeinek hirdetőmánya

A szervezet a saját érdekeltségi alapjának kiegészítése, a baromfiágazat fejlesztésére 1987. augusztus 1-én belföldi magánszemélyek által vásárolható, nyolc éves lejáratú, évi 11 %-ot kamatozó Földesi Tojás Kötvényt bocsájtott ki. A kibocsájtott kötvény sikere lehetőséget teremtett a tojótelep fejlesztésére, a tojótelepi trágya hűgysav- acidum unikum- tartalmának kísérleti hasznosítására.

A Szabadidő Központ avatása

1986 januárjában a szervezet megünnepelte alapításának 35. évfordulóját. A még élő alapító tagok megszólaltatásával, az alapítás és a szervezet szervezés évtizedeiről,³⁰¹ a szervezet életéről háromnyelvű videofilmet készített a jubiláló szervezet vezetősége. A film szerkesztői Tóth Károly, Tóth Sándor és Péter Imre, operatőre Zoltai Károly. E filmben is megfogalmazódott: a szorgalmas szervezeti tagság értette és akarta a fejlődést, kölcsönös bizalmat alakított ki.

A Rákóczi Tsz még élő alapító tagjai a 35. évfordulón

³⁰¹ Az akkor még élő alapító tagok visszaemlékezéseit 1987 nyarán hangfelvételen rögzítette Péter Imre

1987. május 16-án felavatták a Rákóczi tsz három és fél milliós támogatásával, Földes lakóinak két és fél milliós társadalmi munkájával létrehozott szabadidő központot.³⁰²

A sport- és fürdőkomplexum a falu lakosságának életforma változását, a sportolási lehetőségek széles skáláját biztosította. A szabadidő központ tömegsport rendezvényei: a Fut a falu, Gurul a falu, a tenisz és kispályás labdarugó kupák országos érdeklődést keltettek és nagyon sokan látogattak a kiváló jódos- brómos hévizet felhasználó hárommedencés strandot is.³⁰³

A Szabadidő Központ és a Konzervüzem látképe-sárkány repülőről.

Kolhozból - valódi szövetkezet alakult

1989. október 23-án, Magyar Köztársaság kikiáltásával kezdődött rendszerváltozás alapvető változásokat hozott a magyar falvak életében, a szövetkezetek gazdálkodásában. Eddig a magyar falvakban, így Földesen is a termelőszövetkezet volt a legfőbb munkáltató. A téesz a helyi lakosság szociális biztonságát is garantálta, a munkaképes korú lakosság 77,6 százalékának - akár túlfoglalkoztatás árán is - munkát biztosított. A helyi szövetkezeti nyugdíjasoknak több olyan szolgáltatást nyújtott (korpótlék, háztáji támogatás) amely kiegészítette az alacsony mezőgazdasági nyugdíjakat. A tsz tartotta karban a határ földútjait, tisztította a belvízelvezető csatornákat, támogatta a helyi művelődési életet, a település tanácsát, részt vett a helyi fejlesztésekben.

A Földesen élő emberek életkörülményeit nagymértékben befolyásolta a település népességmegtartó képessége, melyet a politikai, állami testületek a gazdasági egységek közösen figyelemmel kísértek.

³⁰² A lakosságnak életforma változásra van szüksége. Csubák Zoltán írása. Hajdú - Bihari Napló 1988. május. 7

³⁰³ Lengyel Mihály: Sporttörténet. Karcagi Nyomda.

A rendszerváltozás első kormánya Antall József irányításával a hazai szövetkezeti mozgalom teljes átalakítását határozta el, előírva az ország szövetkezeteinek, hogy az átmeneti és a szövetkezeti törvény útmutatásait követve teremtsék meg egy újtípusú, a magántulajdonra épülő gazdaság alapjait. Ez azt jelentette, hogy várhatóan rövid határidővel a szövetkezeteknek - így a Rákócziak is – el kellett végeznie a vagyon nevesítését, megosztását, levezetni az egyéni és csoportos kiválásokat, végrehajtani az átalakulást.³⁰⁴

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek átalakulását jelentősen késleltette a szövetkezeti és átmeneti törvény kihirdetésének csúszása. Pedig a törvényt 1991. július elsejére ígérte a kormány, azzal, hogy az 1992. március 31-ig marad érvényben. A törvény hiányában nem lehetett tudni, hogy mi lesz a szövetkezeti földek sorsa, hogyan lehet majd földhaszonbérlettel a szövetkezetet működtetni. A Rákóczi vezetősége ennek ellenére megkezdte a szövetkezet átalakításának előkészítését. Előzetes terveik szerint a földön kívüli tehermentes tiszta vagyont száz százalékgig fel kívánták osztani a tagok között üzletrész formájában. A konzerv-, a takarmánykeverő-, a tojástermelő-, a tehenészeti- és broilercsirke ágazatot önálló társaságokká kívánták átalakítani. Ezekbe a társaságokba - amelyek első lépcsőben korlátolt felelősségű társaságok – külföldi tőkét kívántak bevonni. Az addigi szövetkezetet a továbbiakban holdingként tervezték működtetni, amely átadná vagyonát kezelésre a korlátolt felelősségű társaságoknak. Az átalakulás előhírnökeként a Rákóczi tsz és az osztrák IBG hatvanmilliós tőkével vegyes tulajdonú társaságot alapított, egy 6400 tonna feldolgozó kapacitású hűtőház megépítésére.³⁰⁵ E társaság a szövetkezet konzervüzemével és a szeszfőzdével egy zöldség-, gyümölcsfeldolgozó és hűtő-tároló komplexum megépítését tervezte. A kft. hetven százalékgal osztrák, harminc százalékgal magyar tulajdonba kerülne. A tervek szerint több mint négyszáz embernek adott volna munkát. Hasonlóképpen akarták megoldani a baromfiágazat privatizációját is.

Az országban, így Földesen is, a mezőgazdaság a politika áldozati asztalára került. Az új törvények ellehetetlenítették az úgynevezett kolhoz típusú szövetkezetek addig megszokott termelői tevékenységét. Földesen a szövetkezet „szétszedése” legalább olyan emberi ütközésekhez vezetett, mint annak idején a szövetkezet megalakítása.³⁰⁶ A tagok többsége nem értette a vagyonosztzkodás és földszétaprózódási szisztémát. A tagok között ellen- érdekelttség alakult ki. Mást akart a maradó tag és mást a kiváló, de eltérő érdek motiválta a nyugdíjas és az aktív szövetkezeti tagokat. Kielezetté vált a nyugdíjasok és a fiatalok

³⁰⁴ Dr. Pesta László - Dr. Jójárt László: Föld, szövetkezet, átalakulás. Antológia Kiadó

³⁰⁵ A hűtőház alapanyag ellátására szilva, meggy, cseresznye gyümölcsfák kerültek telepítésre 25 hektáron a szövetkezeti tagok földterületein. Bár a hűtőház helye is kijelölésre került a Kabai útfélen, azt az osztrák befektető a Dunántúlon, Vasváron építette fel.

³⁰⁶ A Magyar Rádió Vasárnapi Újság című műsora 1989-ben több levelet kapott Földesről, melyeket követően Győri Béla a Vasárnapi Újság felelős szerkesztője Földesen készített műsorban vizsgálta a levelek okait.

viszonya, amelyet a biztos nyugdíj és a munkanélküliség réme motivált. Az átalakulással egy időben komoly gazdasági válság tünetei is jelentkeztek a Rákóczi életében. Sokan úgy vélték, leáldozóban van a megye egyik kiemelt mintagazdaságának csillaga. A kérdés csupán az, hogy az ország szinte valamennyi gazdálkodójára jellemző válságtünetek tanúi vagyunk, vagy igaz a szöbeszéd, hogy a Rákóczit valóban Deák Géza, a hol burkolt, hol nyílt támadások keresztüzébe került téveszelnök indította el a romlás útján? - tette fel a kérdést a *Viharfelhők a Rákócziban, hosszú menetelés* címmel megjelent írás a Hajdú- Bihari Naplóban.

A kemény vezetői stílusáról ismert Dr. Deák Géza így nyilatkozott: „Szerintem egy, a mienkhez hasonló szövetkezetet kétféle módon lehet vezetni. A szigorú, következetes irányítást ma diktatúrának tartják, egyre kevésbé fogadják el a dolgozók. A másik módszer a tulajdonosi érdekeltségen alapul. Ám, mivel nálunk a vezetők nem rendelkeznek tulajdonosi többség- hányaddal, a direkt irányítás pedig már nem létezik, sajnos törvényszerű, hogy lazul a fegyelem. A szabadság sok helyütt szabadosságba, az pedig néhol anarchiába csap át. Minden erőmmel azon vagyok, hogy ezt a kolhoz-típusú gazdaságot valódi szövetkezetté alakítsam. Az önelszámoló egységeket fokozatosan önálló gazdasági társaságokká formáljuk, lehetőséget adunk a tagoknak, hogy az üzemszerveket családi vállalkozásként üzemeltessenek. Úgy hiszem, a munkafegyelem javításának egyetlen igazi letéteményese - legalábbis a mai magyar körülmények között - a tulajdonosi tudat. E célt elérni hosszú menetelés lesz...”³⁰⁷

Gyűlést gyűlés követett Földesen. Különösen élénkké vált a szövetkezet tagsága az 1992. január 20-án életbe lépő 1992 évi I. számú szövetkezeti törvény és az 1992 évi II. számú átmeneti szabályokról szóló törvény megismerését követően. A törvény kimondta: jogi személyiség- így mezőgazdasági termelőszövetkezet-tulajdonában nem lehet termőföld. Az 1991. évi XXV. törvény és a már említett 1992. évi II. törvény szellemében a szövetkezeti tulajdonú földterületekből különféle földalapokat kellett képezni. E törvények meghatározták azokat a feltételeket, amelyek együttes megléte, illetőleg teljesítése szükséges a szövetkezetek alapításához. Meghatározták azokat a feladatokat, amelyeket végrehajtva a hatálybalépés időpontjában működő szövetkezetek konkrét vagyoni és szervezeti döntéseket hozhatnak annak érdekében, hogy tagságuk és vagyonuk elsősorban az új típusú szövetkezetekbe vagy más, a számukra legmegfelelőbb gazdasági vállalkozási formákba, esetlegesen magángazdaságokba lépjen, illetőleg kerüljön át. A törvénynek megfelelően rendezni kellett a tagok és a szövetkezet közötti vagyoni viszonyokat. Ennek végrehajtása a vagyonnevesítés intézményén keresztül, a szövetkezetek vagyonának a törvényben megjelölt személyek közötti megosztásában történt meg Földesen is.³⁰⁸

³⁰⁷ Hosszú menetelés. Horváth Árpád írása. Hajdú- Bihari Napló. 1990. május.16.

³⁰⁸ A szövetkezet 1991. december 31-i mérleg szerinti vagyona: 867512000 Ft
Megképzendő részjegy:17820000 Ft.

A Rákóczi Termelőszövetkezet fejlődése ³⁰⁹
/ tagi létszám, földterület, jövedelem, vagyon /

Év	1953	1957	1960	1968	1975	1979	1985	1990	1992
Tagok száma	450	207	1058	1040	1095	1063	1241	1817	1666
Összes földterület	3200 hold	2058 hold	6414 hold	6983 hold	7015 hold	12719	13433	18505	18502
Egy tagra jutó jövedelem	8700	8100	8300	23370	34424	43121	61359	122631	153614
Munkaegység értéke	40,20	40	41	66	-	-	-	-	-
Közös vagyon	570 eFt	3145 eFt	2681 eFt	3024 eFt	3334 eFt	3824 eFt	4855 eFt	1521814 eFt	1456599 eFt

Termésátlagok, állatállomány változásai

/1975-ig holdankénti, azt követően hektáronkénti termés. 1 hektár 1, 7 kat. hold /

	1953	1957	1960	1968	1975	1979	1981	1983	1985
Búza	8,1	11,5	12,9	21,6	40	40	51	60	77
Árpa	11	12	16	18,8	30,4	-	43	42	45
Kukorica	17	18	22,8	23,5	71,4	77	72	90	75
Cukorrépa	126	220	296	324	540	406	455	523	390
Lucerna	12	26	31	35	93	72	73	65	71
Szarvasmarha	250	94	593	630	855	579	724	786	810
Sertés	324	451	1130	1807	-	-	-	-	-
Juh	794	323	2658	3000	4589	7977	9305	8364	8055
Baromfi	-	1044	-	1660	179445	420924	475028	427122	448879

Munkahelyi közösségek ülésein, de a napi termelőmunkában is sokan feltették e törvények kapcsán a kérdést: milyen a Rákóczi mezőgazdasági termelőszövetkezet átalakulásának az esélye? A szövetkezet vezetősége, és elsősorban az elnök igyekezett választ adni a kérdésekre, gyűléseken vitaanyaggal mutatta be a mezőgazdasági termelőszövetkezetek átalakulásának esélyeit. Deák Géza 1992 februárjában a tagság nagy részével munkahelyi tanácskozásokon osztotta meg a változásokkal, az átalakulással kapcsolatos elképzeléseit, melyet: *Lesz-e hárommillió koldusbot? - avagy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek átalakulásának esélyei* címmel fogalmazott meg.

„Az már világos, hogy a jelenlegi szövetkezeti struktúra a jövőben nem tartható fenn. A szövetkezetek pénzügyileg és gazdaságilag egyaránt a mélypontra

A szövetkezet felosztható vagyona: 837517000 Ft.

Ebből: behozott vagyontárgyak, vagyoni hozzájárulás alapján 7722000 Ft, tagsági viszonyban eltöltött évek alapján 82752000 Ft, ledolgozott évek alapján 414898000 Ft munka szerinti vagyongyarapítás /kereset/ alapján 331146000 Ft került nevesítésre.

³⁰⁹ Rákóczi Híradó. A Rákóczi Tsz időszaki lapja. Szerkesztő: Bakó Endre. A táblázat adatait Nagy Miklós főkönyvelő állította össze.

jutottak, illetve jutnak pár hónapon belül. A fennmaradás érdekében, illetve a teljes anarchia elkerülésére megkezdődött a vagyon felélése. A vagyoncsökkenés a mezőgazdaságban becslésem szerint mintegy 10- 15 százalékos inflációt egyenlített ki 1991 évben a fogyasztási cikkek, élelmiszerek igen nyomott árai miatt. 1992-ben az lenne a kormány kompetenciája, hogy az átmenetben - ami a szövetkezetek átalakulását jelenti - a vidék ne roppanjon bele, mert erre minden esély megvan jelenleg. Megszülettek a régen várt törvények. Nem a törvények értelmezési jó és gyenge pontjaival foglalkozok, hanem azzal, hogy a törvények végrehajtása milyen lehetséges alternatívákat kínál a szövetkezetek átalakulására. Természetesen az átalakulást többféleképpen lehet megközelíteni. Folytatni akarja-e a szövetkezeti önkormányzat a kárpótlást a vagyonnevesítéssel? Igaz ez bizonyos mértékig kényszerpályán van. A nyugdíjasok és járadékosok tisztas ellátása mellett a jelenlegi szövetkezeti tagjait, a fiatal munkaképes korosztályt akarja e helyzetbe hozni? Meg akarjuk e teremteni legalább starthelyzetben az esély valamilyen egyenlőségét? A vagyonnevesítést a közgyűlés 1992. április 29-ig köteles elvégezni. Véleményem az, hogy azt kell követni a vagyonnevesítés során, amelyik alternatíva a jelenlegi szövetkezeti tagokat részesíti előnyben. A vagyonjegyek nevesítését követően a most már üzletrész tulajdonosok kialakítják a maguk működési és szervezeti kereteit. Döntenek abban, hogy egyben marad a vagyon és annak működtetését a vagyonnevelő központra bízák...

Lehetséges átalakulási forma a részvénytársaság. Lehetséges átalakulás szétválás és kiválások útján. Átalakulás történhet egyéni és csoportos kiválás útján, megegyezés nélkül licittel. És lehetséges az átalakulás csak a törvény szerinti minimális változtatásokkal. A legveszélyesebb ez, hiszen ezek a szervezetek - még a ma jók is - 1-2 év alatt ellehetetlenülnek. A dolgozók jelentős részének szimpatikus ez, hiszen az elmúlt évtizedek biztonságát sugallja. S lesznek, sajnos, olyan populista vezetők, akik ezzel áztatják a dolgozókat a hatalommegszerzés mámorától átítatva. Azt hiszem, nem nehéz eljutni az én következtetésemhez, amelyben két átalakulási formát tartok célszerűnek és a legkisebb rossznak, egyben perspektivikusnak is. Az egyik a szövetkezeti holding, a másik a közös vagyonmegosztás alapján- kiválás útján- létrejövő utószövetkezetek, amelyek valódi tulajdonon alapulnak..."³¹⁰

Légi felvétel
Földesről

³¹⁰ Kézirat, melyet Dr. Deák Géza készített a tagság tájékoztatására. A szerző gyűjteményében.

"Rákóczi" Mg.Tsz.

Földes

Tisztelt Asszonyom, Uram !

Értesitem, hogy a Földesi "Rákóczi" Mg.Tsz. az 1992. április 15.-16.-17-én megtartott részközgyűléseken 6/1992. /IV.17./ sz. részközgyűlési és összesített közgyűlési határozatával a szövetkezeti vagyon felosztására vonatkozó előterjesztést a szövetkezetekről szóló 1992. évi I-es törvény, a Szövetkezeti Törvényhez kapcsolódó átmeneti szabályokról szóló 1992. évi II. törvény rendelkezései, a közgyűlési írásos anyag, a közgyűlési előterjesztés, valamint az Ellenőrző Bizottság támogató véleménye alapján E l f o g a d t a .

A szövetkezet 1991. XII. 31-i mérleg szerinti vagyona 867.512.000.- Ft.
Csökkentve az 1992. II. tv. 3. §-ban meghatározottak szerint:

855.337.000.- Ft.

Megképzendő részjegy

17.820.000.- Ft.

A szövetkezet felosztható vagyona

837.517.000.- Ft.

Ebből:

-Behozott vagyontárgyak, vagyoni hozzájárulás alapján: 7.722.000.- Ft.

-Tagsági viszonyban eltöltött évek alapján : 82.752.000.- Ft.

-Ledolgozott évek alapján : 414.898.000.- Ft.

-Munka szerinti vagyongyarapítás /kereset/ : 331.146.000.- Ft.

kerül nevesítésre.

/Mivel a szövetkezet 1989-ben már nevesítette az 1988. december 31-i mérleg szerinti szövetkezeti vagyon 50 %-át és az 1989.- 1990. évi vagyonnövekményt tagjai között, az 1992. évi II. törvény értelmében a tagok részére megképzendő szövetkezeti üzletrészben meghatározott részvagyron nyilvántartás szerinti névértéke nem lehet kevesebb a már korábban kiadott vagyonjegyek együttes névértékénél./

A vagyonnevesítés részletes szabályait és tényleges adatait tartalmazó kimutatás a szövetkezet központi irodájában megtekinthető.

A fenti döntés alapján meghatározott személy szerinti üzletrészek értékét a szövetkezet 1992. június 15-ig valamennyi igénylővel névre szólóan közli.

Földes, 1992. április 17.

FÖLDESI "RÁKÓCZI"
Művelődési és Sportközpont
Dr. Deák Géza sk.
tsz.elnök

A szövetkezet vezetőinek erőfeszítései ellenére a korábbi példás szövetkezeti egység Földesen is megbomlott. Az agrárértelmiség ellenséggé vált a szövetkezet tagjai szemében.³¹¹

FÖLDEN "RÁKÓCZI" HASZÁLT TERMSZÉKTERÜLETEK

FELSZÁMOLÁS

Földmívelési Földterület:

Származó:	3030,2498 ha	67739,92 AK
Gyep, erdő, nádas:	289,6593 ha	8113,19 AK
	3323,9481 ha	59852,00 AK
Kivett:	141,3532 ha	
Összesen:	3571,0413 ha	20,36 AK/ha

Ártéri Földterület:

Származó:	1446,42 ha	37461,38 AK
Gyep, erdő, nádas:	454,0519 ha	3612,57 AK
	1900,5118 ha	4104,95 AK
Kivett:	94,7464 ha	11,57 AK/ha
Összesen:	2900,2222 ha	

Központi Földterület:

Származó:	3038,4711 ha	66334,07 AK
Gyep, erdő, nádas:	699,4121 ha	4237,61 AK
	3737,8832 ha	70771,67 AK
Kivett:	104,0444 ha	13,93 AK/ha
Összesen:	3976,2408 ha	

Földi Sík, Tápételező, Közvetlen:

Származó:	90,7529 ha	1172,32 AK
Gyep, erdő, nádas:	1375,1737 ha	5826,62 AK
	1465,9266 ha	6000,67 AK
Kivett:	122,9500 ha	
Összesen:	1357,7266 ha	

Bár csak tíz százalék volt a szövetkezetből kiválni akarók aránya, mégis nagy indulatokat gerjesztett, hogy a legnagyobb értékű vagyonyjegyet szerző tagok hagyták el elsőnek a szövetkezetet, magukhoz szervezve azokat a nyugdíjasokat, akik szintén nagyobb értékű vagyonyjegyük mellett jelentős kárpótlási jeggyel is rendelkeztek.

A szövetkezet vezetése az év végéig halasztott kötelezően előírt átalakulást a tagok előtt már többször ismertetett szövetkezeti holding létrehozásával szerette volna végrehajtani. De ez az átalakulási elképzelés nem

³¹¹ A Rákóczi Tsz Vagyonkiadó Bizottságának tájékoztató anyaga a szövetkezeti tagság részére

kapott bizalmat a tagságtól az 1992. július. 15.- én megtartott, viharossá vált közgyűlésen.

A közgyűlés napjának reggelén megtartott kibővített vezetőségi ülésen még nem volt érezhető a szövetkezeti tagság bizalmatlansága az elnök által javasolt átalakulási forma, a szövetkezet vezetőinek további munkájával kapcsolatban. Sőt a jelenlévő vezetőségi tagok és szakvezetők hozzászólásaiból gyors döntésekkel dolgozó, az átalakulást gyorsító közgyűlésre számítottak a szövetkezet választott vezetői.

A szövetkezet három településen élő 1731 tagjából 1026 tag vett részt a közös jövőről, az átalakulásról döntő közgyűlésén. A közgyűlés kezdetekor 332 szövetkezeti tag aláírásával egy másfajta átalakulási elképzelés előterjesztését és a szövetkezet vezetői ellen bizalmatlansági indítványt nyújtottak át a közgyűlés levezető elnökének, dr. Juhász Józsefnek. A Gaál Csongor által átadott bizalmatlansági indítványt és az általa elképzelt új típusú szövetkezet programját a tagság többségi szavazatával napirendre is tűzték.

Dr. Deák Géza tsz elnök közgyűlési beszámolójában a tagok hangulatváltozását a kor politikai és közgazdasági helyzetével magyarázta. *„Demagógia felállni azzal, változásra nincs szükség. A változást nem személy szerint én indítottam el. Nem mi döntöttünk ebben, a Parlament döntött úgy, hogy a szövetkezetnek át kell alakulnia, valódi tulajdonosokká kell tenni a tagságot. Tudom azt, nagyon nehéz ezt most megérteni, az elmúlt 40 év mindenike mély nyomot hagyott abból a szempontból, a szövetkezetek, benne a szövetkezetünk is a Kádár- rendszertől a parasztság ajándékot kapott. Háztájiban meg tudtuk termelni, biztosította a forrását az állami támogatással, de az állami támogatás megszűnt. Ma az élelmiszer gazdaság, benne a termelőszövetkezetek is felmorzsolódnak. Lehetetlenné teszik a szövetkezeteket, politikailag lejáratják, kolhoz típusú, nem valódi tulajdonra épültek, megbélyegezve az agrárszakembereket, a falun dolgozó embereket. A beszolgáltatások idején az elmúlt 40 évben a falun élő parasztság, a dolgozók háttérbe lettek szorítva. Megvan a kitörési lehetőség, amennyiben Önök úgy döntenek. Amit most előterjesztek a tagság 80–85 százalékát foglalkoztatni tudjuk, az aktív tagságot egzisztenciához juttatjuk. A piacot kiépítettük, túl vagyunk azon a ponton, hogy a szövetkezet ebben a formában működjön. Önállóan az egységek piaccal, pénzügyi finanszírozással talpra tudnak állni. Túl vagyunk azon, hogy nyugdíjasokat felkaroljuk. Minden földnek tulajdonosa lesz, mindenkinek magának kell eldönteni, mit csinál vele. Önök itt maradnak. Az elnököt leváltják, vagy lemond, úgy döntsenek, hogy holnap, holnapután legyen kitől számon kérni, ahogy most döntenek. A szövetkezeteket pénzügyileg megsemmisítették. Ne úgy döntsenek, szeptember-októberben előálljon az a lehetőség, újabb számonkérés következzen. Jelenlegi struktúrájában nem működhet tovább a szövetkezet, december 31-ig át kell alakulnia. Vizsgálják meg az előterjesztést, az útszéli hangok alapján ne döntsenek. Az adott személy hitelességét vizsgálják meg. Én a demokratikus jogszabályokat betartva*

*alávetem magam a többség akaratának...*³¹²

A tagság az elnök - vezetőség által elfogadott beszámolójából itt értesült arról is, hogy szövetkezetet a vagyona 41,2 % - át kitevő hitelállomány terheli. E hitelállomány 468443 000 Ft rövid lejáratú, 79246 000 Ft hosszú lejáratú és 22900 000 Ft beruházási hitelből és a szövetkezet által kiadott tojáskötvény 59 032000 Ft összegű kötelezettségéből tevődött össze. Hiába ismertette Nagy Miklós, a szövetkezet főkönyvelője tételesen a fejlesztések és beruházások megvalósításához felvett és felhasznált banki és állami hitelek visszafizetésének forrásait, a beruházásokból eredő szövetkezeti és tagi előnyöket.

A sokszor eldurvult hangvételű, szünetek sokaságával tarkított, a késő estébe nyúló közgyűlésen a tagság saját, mobilizálható tőkével nem rendelkező része, és a megszokott biztonságot féltő szövetkezeti tagok 70,2 százalékos szavazati aránnyal, titkos szavazással a közgyűlés napjával felmentette elnöki funkciójából dr. Deák Gézát, a szövetkezet elnökét. Érdekesen alakult az új vezetőségválasztás több fordulója is, hiszen az új hat fős vezetőségbe nem választották be az elnök aspiráns Gaál Csongort. Bekerült viszont Nagy Miklós, a szövetkezet főkönyvelője, akit a szövetkezeti tagság ideiglenesen a szövetkezet elnökévé választott. Az új vezetőség irányításával a Rákóczi mezőgazdasági szövetkezet új típusú szövetkezetként végrehajtotta a kötelező átalakulást. A kiválások után az együtt maradt tagság továbbélésének biztosítása, a 498 millió Ft-os adósságállomány kezelése ember feletti feladatokat jelentett tagnak, vezetőknek egyaránt.³¹³

A szövetkezetben nagy volt a belső feszültség, amit meg kellett szüntetni. A tagság nagyobb fele bízott az új vezetésben, és tudták azt is, hogy következetesen szigorú intézkedésekkel sikerül e nehéz időszakot leküzdeni, kilendíteni a Rákóczit a mély kátyúból.

A kiválások 1992 év végére megtörténtek, de az előzetes megegyezések ellenére azok elszámolására később került sor. A meliorációs, mezei leltár költségeket és egyéb tartozásokat sorozatos bírósági tárgyalások eredményeként tudta csak a szövetkezet behajtani.

Míg a megye több mint harminc szövetkezete került csődbe és felszámolásra- a környező településeken olyan nagyhírű szövetkezetek is, mint a balmazújvárosi Lenin vagy a püspökladányi Zöldmező és November 7 tsz-, addig a Rákóczi túlélte a szövetkezetellenes politikával terhelt időszakot. Földesen klasszikus kétfrontos harcra kényszerült sokszor a szövetkezet vezetése. Sok külső vagyonjeggyel rendelkező, de még a tagok egy része is várta a csődhelyzet bekövetkezését, folyamatosan akadályozva a termelés folyamatosságát, a belső békét. Több hangadó tag beleavatkozott a termelés és a gazdálkodás menetébe, megkérdőjelezve szakvezetőik intézkedéseit. A megbízott elnök, Nagy Miklós munkájának jó részét a folyamatos egyeztetés és a hiteles tájékoztatás kötötte le az új szövetkezetben hangját hallatató különböző

³¹² Részlet az 1992 - júliusi Közgyűlési jegyzőkönyvből.

³¹³ Nagy Miklós tsz elnök közlése

irányzatokkal, a folyamatosan új igazgatóságot választani akarókkal. Nem volt egyszerű meggyőzni a tagságot azokkal szemben, akik a szövetkezet tönkremeneteléről, a közel ötven százalékos hitelállományról hangoskodva beszéltek, új vezetést kívánva. Több munkahelyi tanácskozás tartottak annak érdekében, hogy béke legyen a szövetkezetben.³¹⁴

Nagy Miklós, akit végül elnöknek választottak 1992. december 29-én, az újabb vezetőségválasztó közgyűlésen így elemezte a szövetkezet helyzetét:

„A szövetkezet, mikor a vagyonszövetkezeteket megképezte, messzemenően figyelemmel volt a saját érdekeire, de figyelemmel kellett lenni 260 kiváló tagra és a hozzájuk kapcsolódó kívülállókra, akik üzletrészükkkel közel 200 millió Ft-os vagyont tudnak kivinni. Elmondtam a korábbi munkahelyi gyűléseken, a vezetőségi gyűlésen és közgyűlésen, hogy bármennyire nehezen raktuk a kiválók vagyonszövetkezetébe a konzervüzemet, meg kellett tenni, mert másképpen nem tudtuk volna a már említett 200 milliót összeállítani. A kérdés csak az lehetett a tojótélepet, a takarmánykeverőt, a tehenészetet, vagy a konzervüzemet adjuk, azt, amely több év átlagában nyereséget nem hozott, ami miatt a tsz eladósodása döntően keletkezett. Ami igaz, hogy - sok embernek - de csak 6 hónapos foglalkoztatást biztosít, amit átlagosan 29 százalékos kamattal üzemeltettünk, úgy, hogy árbevételei csak a következő évben folynak be, árukiszállítások elhúzódnak, hisz 1990-1991 évi gyártású konzerv még jelenleg is van a raktárban. Mikor így döntöttünk, hogy nem a nyereséges tojótélepeket, keverőt, vagy a tehenészetet adjuk oda, a termelőszövetkezet érdekében tettük. Ideje lenne most már a következő időszak feladataira fordítani az energiát minden területen. A nyáron mesterségesen megszervezett kiválás, melybe az aktív tagok döntő része be lett szervezve, szembe lett állítva - megghiúsult, a kiválási nyilatkozatokat már régen visszavonták az emberek, akik nem váltak ki, a szövetkezet dolgozói, és a korábbi dolgokat el kell felejtetni, hogy mielőbb béke legyen a termelőszövetkezet és a község érdekében...”³¹⁵

A magyar gazdaságban kinyílt agrárrolló következtében a mezőgazdaság költségei jelentősen megemelkedtek, míg a jövedelemtermelő képesség a minimálisra csökkent. Az Antall-kormány a mezőgazdasági és élelmiszeripari árakat inflációcsökkentő céllal alacsonyan tartotta. Az 1993. évi II. törvény alapján a tagok egy csoportja részére 1200 hektár föld került kiadásra. Ennek következtében a korszerű, meliorációs csatornával és úthálózattal ellátott nagyüzemi táblák felaprózódtak. A kárpótlási folyamat is tovább csökkentette a szövetkezet termőföld területét.

Az egykori szövetkezeti tagok közül sokan a földhöz jutás évében anyagi gondjaik enyhítésére az olcsón vásárolt földeket vagy eladták, vagy bérbe adták a létrejött társas vállalkozásoknak, vagy egyéni gazdálkodóknak. A forráshiánnyal küszködő gazdák kénytelenek lettek területeik egy részét műveletlenül hagyni, ugaroltattak. A földtulajdon és a földhasználat szétvált. A

³¹⁴ Nagy Miklós tsz elnök közlése

³¹⁵ U. o.

gazdasági, társadalmi élet más területén meggazdagodók rétege termőföldvevőként jelentkezett. Sokan kénytelenek lettek a mezőgazdaságot elhagyni és a környező településeken működő ipari üzemek dolgozóivá válni.

A taglétszámában jelentősen csökkent. A szövetkezet igazgatóságának a termelés feltételeit kemény szervező munkával biztosítva 222,5 millió Ft-os beruházást sikerül megvalósítania, központi beruházási támogatásokból. A szövetkezet létszáma 300 főben stabilizálódott, mely létszám biztosította a szövetkezet termelő és kiszolgáló tevékenységét.³¹⁶

Átalakult a szövetkezet tulajdonosi köre. A nyilvántartások szerint az üzletrész állomány 66 %-a az aktív tagok és a szövetkezet tulajdona, 18 %-a a szövetkezeti nyugdíjasoké, míg 16 %-a külső üzletrésztulajdonosok birtokában található. Az 1990- es évek elejétől bevezetett kedvező östermelői, magánvállalkozói adózás következtében folytatódott a földek kiméretése. 1999-ig további 2950 hektárral csökkent a szövetkezet által bérelt földterület, amely a jelentős állatállománnyal rendelkező szövetkezet takarmányellátását biztosította.³¹⁷

E gondok ellenére a szövetkezet gazdálkodása ismét nyereségesse vált. és 1997-ben vagyonszerzőseinek osztalékot fizetett. A szövetkezet fiatal életkorú igazgatósága biztosította a töretlen fejlődést, és a hét elődszövetkezet tagságát befogadó Rákóczi ismét a megye legjobb gazdaságai közé dolgozta magát.³¹⁸

1999-ben az agrárágazatban jelentős változások történtek Magyarországon, ami a mezőgazdaság jövedelemtermelő képességét jelentősen rontotta. E gazdasági, életbeli változások a termelési költségek rohamos növekedése, a belvíz, a nyári aszály következtében ismét veszteségesse vált a Rákóczi.

A 2000-ben előkészített szövetkezeti törvény bizonytalanná tette a szövetkezet egészének további működését. A 230 főt számláló szövetkezet tagsága ezért 2000. október. 20.-án gazdálkodási formát váltott, és létrehozta - a szövetkezeti formát is megtartva - a Rákóczi Mezőgazdasági Korlátolt Felelősségű Társaságot.³¹⁹

³¹⁶ U. o.

³¹⁷ Szöllősi István főkönyvelő közlése

³¹⁸ Nagy Miklós tsz elnök közlése.

³¹⁹ Hajdú- Bihar megyei Bíróság Cégjegyzéke.

EMLÉKEK FÖLDES AGRÁRTÖRTÉNETÉBŐL.

FÜGGELÉK

Földes 1945 utáni agrártörténetét értékelve megállapítható: a település szövetkezetei, meghatározóan az elődszövetkezetek tagságát is magába foglaló Rákóczi gazdálkodása, termelési eredményei alapvetően meghatározták az 1989. évi rendszerváltozásig a település arculatát, hiszen a dolgozók több mint fele, a lakosság kétharmada kapcsolatban állt a szövetkezetekkel. Ez a kapcsolat jóval több volt egyszerű munkaviszonynál. A családok nagy többségének sorsa, napi munkája, örömei és gondjai összefüggtek a termelőszövetkezetek életével. Ezt bizonyítja az alábbi emlékező csokor, amely szubjektív hangoltsága ellenére is dokumentum-értéket hordoz. Az írásokat itt-ott rövidítettük, ahol feltétlenül szükséges volt, javítottuk. (A szerk.)

Emlékeket őriznek.

Földessy Albert, az üldözött

Az emlékező 1912 januárjában született Földesen. Halála előtt pár évvel, saját keze írásával, öreges betűkkel papírra vetette élete rövid történetét, benne a kulákvilággal kapcsolatos emlékeit.

„1948. november elsején tértem haza az orosz fogságból. Mikor beléptem a kapun, sokan vártak, hogy milyen hírt hozok a barátokról. Felmentem a tanácsházára jelentkezni. Szöllősi Imre - ő volt a párttitkár - azzal fogadott: haza mertem már dugni a pofámat. Másnap rendőrt küldött értem, lepofoztatott. Elkezdtem gazdálkodni. De ez már inkább csak kínlás volt, nem volt elegendő jószág. A földesi tanyán 4 ökör volt, Sz. Sándor volt a béres. A derecskei tanyán K. Miklós volt a béres, ott is 4 ökör volt, ehhez a földterülethez kevés volt a jószág, így nem tudtam teljesíteni a tervet. De hogy mégis eleget tegyek, fogadtam egy Zetorost, és éjjel kiszántattam. 1949. X. hó 20-dikán vagy tíz rendőr várt, letartóztattak, és kikísértek a Derecskei tanyára, onnan bekísértek Derecskére, ott összetörtek. Másnap bekísértek Debrecenbe, börtönbe zártak, előzetes letartóztatásba helyeztek. Majd jött a kihallgatás, hogy miért nem teljesítettem a tervet. Szabotálok, mint piszkos kulák. Jött egyik büntetés a másik után. Tízezer, ötezer, hatezer Ft. Hogy miért, azt már maguk sem tudták. Így nem volt öröm a gazdálkodásban.

Folyamatosan zaklattak. Szinte hetente megjelent nálunk Csapó Géza rendőr. Ismét itt a névsor, Bertalan bácsi, tessék megreggelizni. Úgy is történt. Megreggeliztem. Akkor mit írjak fel? Megvan kötve a kutya? Az nem bűn. Nekem az lesz. Megbüntettek hét ezer forintra. Ismét jött: mit írjak fel? Szabadon a kutya. Ötezer forint. Március 7-ikén jött, mit írjak fel? Szemetes a járda. Beszórtam fűreszporral, mert jeges volt. Ismét megbüntettek nyolcezer forintra. Egyik kulák barátomat meg azért büntették meg ugyanennyire, mert ő nem fűreszporozta le a járdáját. Ismét jött a rendőr. Kérdezi, mit írjon fel. Azt, amit akar Géza. Hát az? Isten b. meg ezt a бүдös kurvát (a tanácselnök Hídvégi Irmára gondolhatott), mi baja van ennek Berti bácsival? Hát akkor felírom, hogy Berti bácsinál minden rendben van. Úgy is történt, és akkor kijöttek Püspökladányból. Megnézték, miért kellett Földessy bácsit mindig büntetni. Hát azért, bíró úr, mert én egy piszkos kulák vagyok. Hát én azt javaslom, tessék elmenni Földesről, mert Berti bácsinak nincs más kiút, mondta a bíró. A földemet, 84 holdat felajánlottam az államnak, melyből 40 holdat felesék munkáltak. Az ÁVO-sok házkutatást tartottak és 24 órát hagytak, hogy elhagyjam a falut. Berettyóújfaluba helyeztek ki lóápolónak, onnan kivíttek a Hortobágyra. Sok volna leírni azt a sok-sok szenvedést, amiben részem volt.

Megállapítottam, hogy az élet mostoha és kegyetlen, öröm nekem kevés jutott. 1944-től 1951-ig voltam fogságban, majd börtönbe zárva. 1956-ban majdnem halálra vertek. De ezekre sem kívánok átkot, csak annyit, hogy szégyelljék magukat, a jó Isten fizessen meg nekik méltóképpen...”³²⁰

³²⁰ Földessy Bertalan kézzel írt önéletrajza. Leánya, Kemecsei Gézáné Földessy Margit

Bojtor János emlékeiből

A visszaemlékező 1926. március 25-én Földesen, régi középparaszt családban született. Emlékeit a rendszerváltozást követő években rögzítette, gyermekkorától nyugdíjba meneteléig.

„Az ősi parasztházunk Kállay László lakóházával szemben áll. Az udvar hátsó részében, ahol most veteményeskert van, a téli takarmányokat tároltuk. Szalma, törek, kóró és szénakazlak voltak ott. Kellett is nagy terület a sok takarmánynak. A mára már csak lomtárnak használt és elöregedett istállók tele voltak jószágokkal. 2 vagy 3 fejőstehen mindig volt, nagymamám és édesanyám fejték őket. A lóistállóban is volt 2 db igásló és azoknak csikójai. Növendék tinók is voltak 2 db állandóan. A tehenek csordára jártak, a süldők, kocák csürhére. Sokat tudtam segíteni már iskolás, illetve ismétlő iskolás koromban is. Mindig volt egy állandó alkalmazottunk a sok jószághoz és a mezei munkákhoz. Nagyszerű emberek voltak, a munkák végzésének fortélyaira ők tanítottak. Főleg téli estéken nótázgatva fejtettük a kukoricát másnapra, vagy darálni a hízóknak, teheneknek. Télen is mindig volt munka. Amikor az idő jó volt, szekérrel, szánkóval trágyát vittünk ki a tanyára, vagy valamelyik távoli földhöz, ott kupacba raktuk, jöttünkbe pedig kórót vagy töreket hoztunk. Néha 16-20 fokban hidegben is. A legnagyobb élmény számomra, amikor kiscsikó vagy kisborjú született. Ilyenkor éjjel is fölkeltem már iskolás koromban. Tiszta szalmával bealmoztunk és ha kiscsikó született, akkor mellé térdepeltem, s hogy ne vergődjön, lefogtam. Az anyjuk nyalogatta, én meg segítettem szárazra törölgetni, amikor már lábra tudott állni tartottam, hogy ne essen el. Hamarosan erősödött. Kora tavasszal már kimentünk a kertbe hernyózni, metszegetni. A kerti földeket még az én fiatal koromban is kézzel kapáltuk fel, majd úgy veteményeztük el. A pajtában összegyűltek reggelizni az emberek szalonasütésre, akik már napfeljöttre óta kapáltak. Eljött a tavaszi szántások ideje, tehenes-, lovas-, ökrösfogatokkal lett felszántva az egész határ. Miután kikeltek a kapásnövények, kezdődött az ápolásuk. Megpezsdült az élet a határban, aki csak bírt kapálni, az hajnaltól késő estig kint volt a határon. A sorközüket előbb lóval, ekekapával meghúztuk, így csak a sorokat kellett a gyomtól kitisztogatni. Következett a kaszálás ideje. Édesanyám már iskolás koromban megtanította, hogyan kell a kaszát kiélezni, majd kaszálás közben a kővel megfenni. 7 holdnyi kaszálónk volt a Csapó-földön, ott tanultam meg igazán a kaszát kezelni és kaszálni, 15 éves koromban már lépést tartottam a jó kaszás emberekkel is. Hajnalban keltem én is minden nap. Visszatérve a korábbi időkre, amint befejeztük az iskolát a Levente Egyesületbe kellett járni minden fiúgyereknek. Minden héten délután a levente otthonban gyülekeztünk és évfolyamonként egy-egy szakaszt alkotva kivonultunk a leventetérre, a mostani focipályára. Volt egy céllövészetre kialakított része a pályának, ott már az

tulajdonában. Debrecen.

idősebbek gyakoroltak célba löni. Az alaki gyakorlatokat katonaságtól leszerelt oktatók tanították. Voltak kötelező sportok, futás, ugrás, súlydobás, célba dobás. Versenyeken is részt vettünk, e járási versenyeket Püspökladányban rendezték. Én is versenyeztem több számban is. Volt egy kerékpáros szakasz, illetve csoport, én is közöttük voltam, bemutatókat tartottunk és nyertünk versenyt is Püspökladányban. Vasárnap délelőttünként a leventeotthonban gyülekeztünk, főleg a legkisebbek, és átvonultunk a templomba, utána lehetett az udvaron focizni, sakkozni, pingpongozni. KIE tagok is voltunk, a kántor úr nagy öröme a felnőttek énekkarába is beiratkoztunk.

A második világháború közeledtével egyre szigorúvá vált az oktatási forma is, főleg az idősebb korosztályok szinte katonai kiképzést kaptak. A hiányzók szüleit, munkaadóit szigorúan megbüntették. 1944 őszén a 18.-ik életévüket betöltötteket munkaszolgálatra elvitték, de el kellett menni azoknak az idősebb korban lévő férfiaknak is, akiket valami egészségügyi problémájuk miatt nem hívtak be katonának. Az idősebbeket és a leventéket Tiszacsegére vittek, kényszermunkára. A községházánál kellett jelentkezni több napos hideg étellel, ott a szigorú ellenőrzés, névsorolvasást követően lovas szekereken indultunk el. A hiányzókat csendőrök kísérték fel, ill. keresték meg. Nádudvaron-, majd a Hortobágyon át érkeztünk meg Tiszacsegére. A mi korosztályunkat szállásoltak el ideiglenesen, majd onnan a Cserepes nevű tanyában, dohánypajtában helyeztek el. Ez csak egy ideiglenes gyűjtőtábor volt, munkát ott nem kellett végeznünk. Nagybátyámék csoportját egy másik alkalmi szálláson helyezték el, így velük nem is találkoztunk. Unatkoztunk és a nagy udvaron fociztunk. Közben láttuk, hogy a tanya melletti földeken öregek, fiatalok törték a dohányt. Párosan csatlakoztunk hozzájuk és segítettünk a leszedett leveleket csomózni és kihordani a föld végére. Esténként a főzésnél is segítettünk, így jobban telt az idő. Egy napon a focizás közben úgy a földbe rúgtam, hogy leszakadt a csizmám talpa. Talán ennek köszönhetem, hogy nem vittek el fogságba. Ugyanis ennek ürügyén egy napra elkéredzkedtem az őrmestertől Nagy Jánossal együtt, aki, akárcsak én, a hazalátogatásból kerékpárral jött vissza. Az őrmesterünk nagyon szerette a rumot, megígértette velünk, hogy egy-egy liter rumot viszünk neki.

Hajnalban indultunk haza. Az országút tele volt a nyugati országrész felé menekülők sokaságával. Szekerek tele emberekkel, magyar és német teherautók egymást is vontatva vonultak az orosz csapatok elől. Ahogy hazaértünk, úgy határoztunk, hogy másnap hajnalban indulunk vissza, de délután négy óra tájban egy hatalmas tankcsapat vonult a falun keresztül a debreceni köves úton. Katonák géppisztolyokból lövöldöztek a levegőbe. Órákon át folyamatosan mentek, nem is sejtettük mennyi tank lehetett. Másnap hallottuk a rádióból, hogy a Hortobágyon kisebb tankcsapat van bekerítve. Számunkra hihetetlen volt, hogy egy ilyen hatalmas létszámú tankcsapatot be lehessen keríteni. Másnap reggel, akik valahogyan éppen idejében haza tudtunk jönni, a piactéren gyülekeztünk. Mindannyian féltünk, baj lesz, ha nem megyünk vissza. Öregek, asszonyok biztattak minket, hogy ne is gondoljunk arra, hogy visszamenjünk. Ketten -

mivel a helybeli csendőrörs egy nappal előbb elpakolt - kimentünk a kistemetőhöz. Ott voltak a határctsendőrök a lövészárkokban, az ottani parancsnoktól kérdeztük, mit cselekedjünk. Ő ránk parancsolt, hogy el ne induljunk, hiszen teljesen körbe vagyunk már kerítve, ők is örülnének, ha otthon lehetnének. Talán ennek az embernek köszönhattuk egy páran az életünket. Őket, mint hátvédeket bízták meg az oroszok feltartóztatásával, ők bizony ott is haltak meg a következő támadáskor. Nagybátyámat, Szabó Miklóst elébb a Tiszán átvitték, majd valahol elfogták őket az orosz csapatok, vagonokba tuszkolták, és embertelen körülmények között szállították ki őket gyűjtőlágerekbe, ahol járvány és a nélkülözések közepette nagyon sokan lelték halálukat, közöttük nagybátyám is. Dajka Imre barátom is, akivel Tiszacsegén együtt voltunk, egy ágyon aludtunk, ő is ott nyugszik valahol egy jeltelen tömegsírbán. Egyre közeledtek a megszálló csapatok, majd a falut is löni kezdték és hamarosan megszállták. Az utcákon géppisztolyos orosz katonák vonultak végig, átkutatták az udvarokat, lakásokat. Csőcselék hatását keltették. Különösen a románok, akik még bivalyokkal vontatott szekereken is jöttek. Hozzánk is betértek, órát és más egyebeket is elvittek. A pincében volt vagy 500 liter bor, leparancsoltak bennünket, bort kértek, elébb lopóval szívták édesapámmal, velem, de amikor már sokat ittak, kiverték a dugókat és a földre kifolyt a sok bor. Nem is bántuk, így legalább nem zaklattak bennünket a bor miatt. Az asszonyok Orbán János bácsiékhoz mentek át, vitték a pólyás Irénkét is. Szerencsére oda nem mentek be az oroszok. Hamarosan egy csapat orosz katonát az óvodában helyeztek el, hozzánk pedig egy tiszt költözött be egy nővel, aki szintén katona volt. A nő nagyon szerette a kis Irénkét, velünk is barátságos volt. Egy ideig nem mentünk sehova, csak itthon a jószágokat gondoztuk.

Később alkalmi röpteret alakítottak ki a legelőn, oda rendelték ki bennünket lapátokkal. Sóderrel töltögettük a lyukukat, hogy simábbá tegyék a leszálló pályát. Azután Hajdúszoboszlóra is kellett mennünk, ott egy iskolában szállásoltak el bennünket. Élelmet magunk vittünk, szalonnát, kolbászt. Egy hétig kellett ott lenni egy-egy csoportnak, síneket szedtünk fel és raktuk fel vagonokba vasutasok irányításával őket. Sok volt a kéz- és lábsérülés. 31 napot töltöttem Hajdúszoboszlón, amikor nem kellett kimenni síneket felrakni, unalmunkban birkóztunk egy üres teremben. Egy alkalommal, három ökrösszekérrel vittünk zabot Debrecenbe. A határban sok kukorica maradt töretlen, azt majd télen és kora tavasszal szedtük le. A földek szántatlanok maradtak, így a két megmaradt ökörral minden munkát tavasszal kellett elvégezni. Már vasárnap délután kimentem a tanyára, hogy hétfőn, napfelkeltekor szánthassak. Sikerült is kiszántani és bevetni minden földet. Hiába való volt minden igyekezet, munka, mert minden terményt be kellett szolgáltatni, az érte járó pénzt pedig a kötelező adóba adni. Fiatalságom éveit így mentek el, sok munkával, egy fillér haszon nélkül. Az őszi munkák talán még az aratási-, behordási-, cséplési munkáknál is kimerítőbbek voltak. Szinte éjjel-nappal kellett dolgoznunk. Nappal négyen öten szedtük a kukoricát, éjjelenként

vágtuk a kórót, azokat kékébe kötöttük és kúpokba állítottuk, amikor újra kezdtük a csövek letörését, kifosztását. Kemény évek voltak. Évek elteltével a fogságba esett katonák, munkaszolgálatos emberek, leventék, a túlélők jövegettek hazafele. Közben megtörtént a földosztás is. A földtulajdonnal nem rendelkező volt hadifoglyok, munkaszolgálatosok kaptak földet, amit saját tulajdonként műveltek. Már többségük szépen kezdett boldogulni, amikor megkezdődött az államosítás, az ötvenes évek elején kezdetét vette a szövetkezés. A szovjet nyomás hatására a családi jellegű szövetkezésekből is szovjet mintára hármastípusú termelőszövetkezetek lettek. Minden eszközt, ami felgyorsította a szövetkezeti mozgalom kialakulását, bevetettek a cél érdekében, lehetetlenné tették az egyéni, majd a családi gazdálkodási formát, így szinte országosan megtörtént a mezőgazdaság teljes átalakítása.

Ebben az időszakban kezdte el a családi szervezkedést Jámbor István, úgy látta, hogy ez lehet a kivezető út az egyre súlyosabb gazdasági helyzetből. Kezdetben több alkalommal is a leendő apósomnál, Csuhá Imrénél jöttek össze megbeszélésekre. Igaz, én nem vettem részt még ezeken a megbeszéléseken, de kinyilvánítottam, hogy én is tagja kívánok lenni a szüleimmel együtt a családi szövetkezésnek. Igaz, Pista bácsi nem volt barátja édesapámnak, de azért nem zárkózott el az ő szövetkezeti tagságától sem. Az első hivatalosnak mondható megbeszélés a község háza egyik termében volt, amelyen én is részt vettem, ekkor alakult meg a Rákóczi Termelőszövetkezet. Családi alapon kezdődött, 1-es típusú szövetkezésként. Egy nemzeti színű papír (ami még ma is megvan) volt a kézírásomat igazoló dokumentum. Zömében középparasztokból és kisparasztokból tevődött össze a termelőszövetkezet akkori tagsága. Ettől az időponttól kezdődően valamennyire megszűnt a szüleim zaklatása, de azért a padlás, kamra kiürítését nem úszták meg. 1951 telén egy traktorosképző tanfolyamot végeztünk. Mint egyes típusú szövetkezők egyéni művelésben ki-ki a saját földjén gazdálkodhatott. Ez az állapot nem tartott sokáig, következett az általános szövetkezeti mozgalom megteremtése, 1952-ben már kettéstípusú lett a szövetkezet. Elkezdődött a földterületek táblásítása, elvették a tanyát, vele a földet is, amit még egyénileg műveltünk, máshol mérték ki. Az összes földterület meghaladta a 350 aranykorona értéket, s mivel a nagymamánk nevében volt a föld és a tanya hasznélvezeti joga, őt minősítették kulákká. Kishaszonbérleti szerződéssel vittük be a földet és műveltük egyénileg. Szüleimet csak azért vették be a tsz-be, hogy a nagymama nevében volt a hasznélvezeti jog. 1952 őszén már traktorra kellett ülnöm, mivel a gépállomás csak úgy biztosította a tsz számára a traktort, ha vezetőt is ad hozzá a szövetkezet. Vállalnom kellett több okból is, bár még nem végeztünk a termények teljes betakarításával, de a végzett munkáért a gépállomáson havonként fizettek. Az egyes-, majd a kettéstípusú szövetkezetben, amíg el nem kellett hagyni a tanyát, nyáron leginkább kint voltunk. A feleségem is szeretett kint lenni, együtt kapált a család, arattunk, kukoricát szedtünk.

Más életforma következett. Traktorral szerettem dolgozni, de azt már csak a közösen lehetett. A szántás befejezése után, miután már az ekékkel nem

lehetett szántani a fagy miatt, vontatóval jártunk át Tetétlenre. Fagyban, hóban kint a szabad ég alatt javítottuk az ekéket, majd valamivel jobb dolgunk lett, amikor öreg gépészekhez osztottak be. Ponyvázott színekben javítottuk a cséplőgépeket. 1953 telén elküldtek Hajdúdorogra öt hónapos kombájnos képzésre. Hosszú volt az öt hónap, de kiváló eredménnyel sikerült végeznem. Amikor vége lett a tanfolyamnak, már elvégezték a gépekkel a tavaszi munkálatokat, így az aratás kezdetéig átjártunk kerékpárral a cséplőket, kombájnokat előkészíteni. Szüleim, feleségemmel együtt, a nehéz, kimerítő növényápolási munkákban dolgoztak kint a határban, az elgyomosodott földeken. Egy-egy darab területet kímértek számukra cukorrépából, kukoricából, vasárnapokon, szombat délutánonként én is segítettem, amikor csak tudtam. Munkaegység volt a fizetség a végzett munkájukért. Voltak, akik csak elnagyolták a munkákat és sok lett a munkaegységük, ők jól kihasználták a lehetőséget. Elérkezett közben a mezőgazdaság teljes beszerzése, a szövetkezetek egyesülésének ideje is. A szövetkezeteken belül is voltak felelőtlen, link alakok, sőt még a gépállomás dolgozói között is, akik állandóan azon mesterkedtek, hogyan, miként ártsanak, akiknek előzőleg jobb élete volt, mint az övéké. Ahol csak tudták, betartottak azoknak, akik becsületesen dolgoztak. Ilyen volt pl. a gépállomáson Fekete Géza, aki Kemecsei Miklóst és engem is ki akart rúgatni a gépállomásról is, mert nála sokkal többet kerestünk, persze többet és jobban is dolgoztunk. Mint kombájnos, első évben nem nagy eredményt értem el, mivel a legrosszabb kombájnt kaptam. Állandóan meghibásodott, következő évben egy újabb kiadású kombájnnal megyei másodikként végeztem. Jól is kerestem, Kemecsei Miklós bácsival voltam versenyben, ő lett a megyei első én a második. Aratás után egy új K-25-ös gumikerekes zetort kaptam, és azzal dolgoztam. Növényápolási-, vetési-, szállítási munkákat végeztünk.

1956 őszén is vetettük az őszi búzát, talajmunkát végeztünk, amikor kitört a forradalom. Aznap is 4 órakor mentünk ki, a kert mögötti részen vetettünk. Binci sógorom volt velem. Akkor még a gépállomása volt a zetor és vetőgép. Reggeliztünk, amikor egy motoros kiabált, hogy menjünk haza, mert kitört a forradalom. Édesapám kerékpárral jött ki, mert tényleg forradalom van. Hajnalban Debrecenből jöttek diákok, emberek, a Tanácsháza irodáit feltörték, az iratokat kidobálták. Az utcákon, teherautókon kiabálták, hogy senki ne dolgozzon, hanem gyülekezzen a főtéren, ahol gyűlést tartanak. Ismertetik a forradalmi jelmondatokat, követeléseket. A brigádszállásra bementünk a géppel. Hazajövet már nagy tömeg gyűlt össze a főtéren. Felolvasták a 12 pontot, közte, hogy az orosz csapatok azonnal takarodjanak haza. Abban a helyzetben fel sem tudtuk fogni, mi is történik tulajdonképpen. A tömeget rávették, hogy vonuljanak az idegenből jött, népszerűségnek nem nagyon örvendő Hidvégi tanácselnökhöz, és ő is tűnjön el a faluból. Hazajöttem, kimosakodtam, majd páran a traktoros brigádvezetőhöz mentünk. Várákoztunk. A forradalmat a hatalmas túlerő vérbe fojtotta. Következtek a megtorlások. Mi is bementünk a gépállomásra, ami akkor már Kabán volt. Ott is bizottság alakult közben, de

semmiféle atrocitás, rombolás nem történt. Az igazgatót sem támadták a dolgozók, ő mindig jól viszonyult a dolgozókhoz.

A termelőszövetkezetben is komoly változás állt be. Sokan kiléptek, újra próbálkoztak az egyéni gazdálkodási formához visszatérni. Nem oszlott fel véglegesen a Rákóczi tsz sem, csak visszaminősült részben kettéstípusú szövetkezetté. Édesapám kilépett, ő is megpróbálta az egyéni gazdálkodási formát. Két tehénnel (azokat is be kellett tanítani) vágott neki az egyéni életnek. A fennmaradt szövetkezetben is új lehetőségeket hozott a változás. Saját traktorokat vásárolhattak a szövetkezetek. Engem is, Kemecsei Miklós bácsit is felkért a szövetkezet vezetősége, hogy a kettéstípusú szövetkezeti tagként dolgozzunk a vásárolt két G-S típusú traktoron. Mindketten fel is mondtuk a Kabai gépállomáson munkaviszonyunkat és már 1957 tavaszán itthon szántottunk, vetettünk a G-S traktorokkal. Mellette az általam bevitt kisbérletes földet a gépi munka mellett munkáltuk egy évig. 1957 őszén az emberek zöme sorban lépett vissza az újra visszaminősült hármastípusú szövetkezetbe. Általam édesapámnak is azt ajánlotta a tsz elnöke, hogy lépjen vissza, mivel az egymással folytatott beszélgetésükben vitába kerültek. Édesapám, az őt és a családot ért igazságtalanság miatt nem lépett vissza. Édesanyám kérésére próbáltam őt meggyőzni, de úgy válaszolt, hogy ne agitáljam még én is. Attól kezdve én nem is kértem édesapámat. Erre, az önkényességhez szokott Jámbor István, a nagymamám nevén lévő földeket állami tartalék címén eltulajdonította, azt is amit én vittem be a kishaszonbérletbe és 1957-ben én is munkáltam. Mindezt akkor tudtuk meg, amikor a tagság járadékot kapott a bevitt földekért, és mi nem kaptunk. Ez lett a vége az édesapám makacsságának. A minden tagnak évente járó 1 kat. hold háztáji földet sem kapták meg szüleim, arra hivatkozva, hogy sok a zártkerti földünk. A lebontott tanyánkért sem kaptunk semmit sem, beépítették a tanyaközponti istállóba. Ezeket az igazságtalanságokat nagyon megsínylette az egész család. Mindig ott voltam pedig az élvonalban, ahol szükség volt a lelkiismeretes munkámra. Időközben feleségem elvégzett egy könyvelői tanfolyamot, de különböző kifogások miatt nem alkalmazta az elnök. Előbb a Takarékszövetkezet földesi fiókjában, majd az iskolában dolgozott, mint könyvelő, ill. gondnok.

Az évek múltán megszülettek gyerekeink is. Édesapámat is operálni kellett gyomorfekélyvel, nagymamánk beteg lett, majd meghalt. Időközben a termelőszövetkezetben is nagy változások mentek végbe. Gyarapodott évről évre a közös tulajdon. Tojótelep, válogató üzem, új gépműhely, szárító üzem, magtárak, a kertészet számára üvegház, mivel a meleg vizet, amit találtak próbálták hasznosítani. Ilyen célból épült ki a gyógyfürdő is, ami még most is üzemel. Az idegen vendégek fogadására szállás, tenisz és lovagló pálya is lett létesítve. Az idők múlásával az én munkaköröm is változott a tsz fejlődésével együtt. Mint már előbb is leírtam, kezdtem a G-S körmös traktorral, K-25-ös traktorral, sorban ismerkedtem meg a különböző kombájnokkal, bekerültem a javító műhelybe, ott minden típusú traktor javítását végeztem majd gépcsoportvezető, műhelyvezető lettem. Kombájnok, rendszergépek irányítója,

aztán energetikus, majd tűzvédelmi megbízottként jöttem nyugdíjba 60. évem betöltésekor. A nagy változások korát éltük meg. Amikor ezeket a visszaemlékezősorokat írom, már igen megritkultak soraink. Meghalt Jámbor István, ő szervezte meg a Rákóczi Termelőszövetkezetet. Elkezdődött a tsz-ek egyesítése, az egyesülések következtében jöttek az elnökváltások, és velük együtt az irányítók, a legfőbb vezetők is váltották egymást. Megváltozott a régi közösségi szellem, elindult a tsz-en belül is viszálykodás, gyűlölködés, a jogtalan intézkedések is nagyban hozzájárultak az egység bomlasztásához.

Aztán megszűnt az egypárt rendszer, nagy átalakulás következett be a tsz-ekben is. Bizottságokat hozott létre a vezetőség, melyek a különböző ágazatok dolgozóinak érdekeit próbálták képviselni. Én a nyugdíjasok érdekeinek képviselője voltam megbízva. Az elképzelések igen különbözőek voltak, már a tsz vezetőségén belül is. A tagság elképzelése is megoszlott. Ellentétek alakultak ki az egyes vezetők és a tagság között. A tsz várható átalakulása, a kiválás lehetőségének feltételei, a közös vagyon megosztásának különböző módjai, a közös vagyon felértékelése voltak a legkényesebb témák. Így megoszlottak az érdekek. A bizottságokban megvitatott kérdéseket a vezetőségi üléseken újra vitatták, határozatban rögzítették, jegyzőkönyvben a határozatot hitelesítették, és azt a közgyűlés elé terjesztették. Igen éles személyes vitám volt egy ilyen megbeszélésen a tsz jogászával arról, hogy a vagyonjegy értékének milyen nagyságrendjében, százalékában szerepeljen a személyenkénti fizetés, valamint az aktív munkában eltöltött évek aránya. A jogász úr szerint az eltöltött, ledolgozott évek nem számítanak, mert szerinte ő, vagy a hozzá hasonló magas szintű vezető egy év alatt több hasznot hozott a közösbe, mint egy 40 éven át dolgozó egyszerű tag. Közben a vezetőségén belül is egyre élesedett a viszálykodás, így a közgyűléseken az értelmes, egységes megbeszélések helyett az értelmetlen viták, egymásra mutogatások lettek úrrá, semmilyen értelmes dolgot nem lehetett megbeszélni. Szervezkedés történt az elnök és a főmérnök leváltásának ügyében, amit a közgyűlés el is fogadott, követelték, hogy azonnali hatállyal mondjanak le. Azok, akik ezzel nem értettek egyet, nem szóltak bele, hiszen teljesen hiábavalónak tartották. Én el sem mentem erre a közgyűlésre, pedig akartak bevonni a szervezkedésbe. Elkezdődött a kilépések sorozata, a szövetkezeti vagyon felosztása.

Mikor számomra is véget ért az aktív élet, kértek rá, maradjak még pár évig. Talán maradtam volna, de egyrészt elég volt már az idegeskedésből. Mint középszintű vezető, állandóan ütközőpontban éltem. Különösen nehéz volt ez az életforma, amikor még Jámbor István volt az elnök és Karácsony Imre a főkönyvelő. Ők igazi kiskirályok voltak, mindenben az ő akaratuk érvényesült még községi viszonylatban is. Mint választott vezetőségi tag és műhelyvezető sem tudtam javaslataimat, pl. a műhely dolgozóinak érdekében érvényesíteni. A legtöbb vitát az elnökkel és a főkönyvelővel a műhelyben, illetve a gépesítéssel kapcsolatos dolgozók érdekében folytattam. A községünkben, valamint a környező településeken hasonló munkakörben dolgozók körében jóval kedvezőbbek voltak a fizetések. Erről volt alkalmam meggyőződni különböző

járási, megyei értekezleteken, de ezekre hiába hivatkoztam. Visszaéltek hatalmukkal és azzal a ténnyel, hogy sok fiatal jelentkező volt ezekre a szakterületekre. Olyan húzást is megcsináltak, hogy az előzőleg jóváhagyott normákat, ill. az egyes normák teljesítéséért járó fizetséget visszamenőleg, mintegy 20-30 %-kal csökkentették. A beosztott dolgozók, akik mindezt nem érzékelték, a középvezetőket támadták. Ezekbe a szinte meddő vitákba fáradtam bele, annyira, hogy kétszer fel is mondtam. Először nem fogadta el a vezetőség, főleg az elnök. Időközben történtek meg a tsz-ek egyesülései, akkor átalakultak a középvezetői pozíciók is. Továbbra is maradtam középvezető, mint a gépjárművek irányítója. Ezt a munkakört azért is szerettem, mert közvetlen főnököm Somosi Sándor mérnök, rendkívül rendes ember volt. Vele aztán igazán meg lehetett beszélni bármilyen problémát. A nyugdíjazásom előtti két évet szintén felsőbb utasításra, mint tűzvédelmi felelős láttam el. A Püspökladányi tűzoltóparancsnok volt az ellenőrző szerv a járás területén. Negyedévenként a kötelező oktatásokat, ellenőrzéseket folyamatosan kellett tartani, és dokumentálni az ellenőrző szerv számára. Ebből a munkakörből mentem nyugdíjba. Ettől az időponttól sikerült a számomra már egyre inkább feleslegessé váló nyugdíjasok érdekképviselésétől is megválnom.

Gazdálkodtunk mi szépségesen

Az Arany János utcán élő, visszaemlékező Csuha Imre a Rákóczi tsz. egyik alapítója volt. Kézzel írt naplójában, amit 77. születésnapjától vezetett, visszaemlékezett életére. Az 1900. október 25-én született Csuha Imre középparaszti családban nevelkedett. Korán árvaságra jutott, így testvéreivel együtt már gyermekkorában mezőgazdasági munkára kényszerült. A jófejú fiatalember részvevője volt az ezüstkalászos gazdatanfolyamoknak, tagja a községi olvasókörnek. Jó zenei hallással áldotta meg a Teremtő, hegedűn és citerán is kiválóan játszott. Házassága Jámbor Gizellával megerősítette gazdasági háttérét, és rokoni kapcsolatot teremtett ifjúkori barátjával, Jámbor Istvánnal. A 93 évet megélt szövetkezeti alapító tag élete alkonyán csokorba szedte szövetkezeti emlékeit. Ennek közöljük rövidített változatát.³²¹

„Jámbor István egy este elhívott bennünket a lakására azzal, hogy egyet-mást szeretne velünk megbeszélni. Öten voltunk ott. Mindjárt azzal kezdte, hogy kapott egy levelet Dobi Istvántól, aki kérdezte, nem volna-e kedve felmenni Pestre, tudna neki egy jó helyet biztosítani. De az ajánlatot nem fogadta el. Azt mondta nekünk, nem hagyja itt Földest, itten akar élni és itt akar meghalni. Látszott rajta, hogy egy kicsit megvan hatódva. Akkor elkezdte mondani, hogy milyen elgondolásai volnának. Szeretne alakítani egy olyan társas gazdálkodási formát, mint amilyenek Hollandiában vannak. Kérdezi tőlünk, mit szólunk hozzá, mert most már át kell váltani nagyüzemi gazdálkodásra. Úgy gondolta, hogy magunk formájú emberekből alakítsunk egy társaságot és folytatjuk tovább

³²¹ Csuha Imre: Változó kor. Kézírásos füzet. A szerző gyűjteményében.

a gazdálkodást nagyüzemileg.

Az elmondottak után mink is meg voltunk lepődve, nem igen tudtunk se jót, se rosszat mondani. Csak néztünk egymásra. Az öt ember ezek voltak: Rác Ferenc, Csuha Imre, Boldogh Gyula, Körtvélyesi Kálmán és Lajos.

De ez a gondolat nem vált valóra, ugyanis termelőszövetkezetet kellett létrehozni. Jámbor István már akkor járatos volt ezekben a dolgokban. Már akkor volt az országban több tsz is. A püspökladányi járást teljesen szövetkezetesíteni kell, ez volt a jelszó. Megindult tehát a beszélgetés.

Hát akkor alakítsunk mi is egyet. Felvetődött a kérdés, hogy milyen névre kereszteljük ezt a csoportot. Mert még akkor úgy neveztük, hogy termelőszövetkezeti csoport. Körtvélyesi Kálmán szólalt fel. Azt mondja: Mivel a Rákóczi utcán született meg ez a tsz. legyen a neve Rákóczi. Azóta is ezt a nevet viseli. Hát ki lesz az elnök? Természetesen Jámbor István. Egyből el is vállalta, ottan mindjárt ki nevezett bennünket brigádvezetőknek. Azt mondja, holnap felmegyünk a tanácsházára, ott hivatalosan be kell jelenteni a megalakulást.

Fel is mentünk Joó Lajos volt az elnöki szobában, nagyon örült, hogy megalakult egy tsz. Kívánta az erőt, egészséget, szerencsét a továbbiakhoz. Rövidesen megalakult a többi tsz. a Dózsa, aztán a Kongresszus, majd a Kossuth tsz.

Nem tudta a lakosság melyik tsz-be iratkozzon be. Még akkor nem is tudta melyik lesz a jobb. De voltak olyanok, akik azt mondták, ha egyszer eszik egy nap, akkor sem iratkozik tsz-be. Nem is lehetett rajta csodálkozni. Mert egész ismeretlen volt ez a nagy változás. Megkaptuk hát a belépési nyilatkozatot, aláírtuk, ezennel tagjai lettünk a Rákóczi tsz-nek. De ezzel nem volt minden elintézve. Kiküldtek bennünket a faluba népnevelő útra. Beszélgessünk el a rokonokkal, szomszédokkal. Gondolni való volt, hogy milyen örömmel fogadtak bennünket. Kezünkben volt a belépési nyilatkozat. Csak alá kellett írni, de ez nem ment olyan könnyen, szó szót követett. Volt, aki azt mondta, majd meglátom, mire fejlődik az a menet, ha jónak látom, beiratkozom. Volt olyan is, aki már valamennyire tájékozott volt. Ottan nem volt nehéz a dolgunk. De ez volt a kisebbik oldal.

Mi tagadás, nagyon gyenge agitátorok voltunk. Hát mit is tudtunk volna mondani? Teljesen ismeretlen volt még akkor mi előttünk a szövetkezeti mozgalom. Csak annyit tudtunk mondani, hogy ennek a folyamatnak menni kell, útjába senki sem állhat. Otthon a háznál is tartottunk összejöveteleket, meghívtuk az utca-belieket, rokonokat, el is jöttek nagyobb részt, akiket hívtunk. Mert mindenki kíváncsi volt a fejleményekre.

Mikor megtudták, hogy a belépési nyilatkozat azt is tartalmazza, be kell adni az összes földet, jószágot, kitört a botrány, kivált az asszonyok körében. Elkezdtek sírni. Hogy ezért a kis papírért (értem a belépési nyilatkozatot) odaadtunk mindenünket, nem lesz semmink, miből élünk? Váltig biztattam őket, nem kell félni, földjáradékot kapunk a bevitt földünk után. A jószág árát is megfizeti a tsz. részletesen. De aztán közbe szóltak, honnan fizetné, hiszen egy

vasa sincs a tsz-nek. Annyira, amennyire megnyugtattam őket. Mondom, hogy nem kell megijedni, az a nagy darab föld terem, csak meg kell munkálni. Nem fogunk éhen halni. Ismerjük, a földesi embereket, nem kell őket féltetni, megállták a helyeket és meg is állják ezután is. Csak a kezdet mindenütt nehéz, ez régi dolog.

Itten megint jött közbe valami, Jámbor István felment a tanácsházára bejelenteni, hogy egyelőre nem tudunk felvenni több tagot, mert nem tudunk nekik munkát adni. Ez az agrárproletárokat érintette, akik nem földdel léptek be. De azt a választ kapta, hogy nincs megállás, mindenkit be kell venni, lesz föld amennyi csak kell, van állami tartalék elég.

Még ekkor csak 17 főből állt a tsz., akiket bejegyzett Jámbor, mint alapító tagokat. Az irodában megvan a névsor. De iratkoztak sorban az emberek. A Rákóczi tsz. alakulási időpontja 1951. január 17. Mint 1-es típusú tsz. indult meg a gazdaság. Persze nem volt semmi vagyona. Össze kellett írni kinek milyen jószágá van. Nem szívesen diktálták be az emberek, de ennek is menni kellett, jön a tavasz, vetni, szántani kell. A saját jószágával dolgozott mindenki és saját szerszámaival, akinek nem volt jószágá, az kifizette a munkadíjat. Már aki kifizette, de ezt hagyjuk, ez a múlté. Most már megint baj van, vetni kéne, de nincs vetőmag. Akinek van árpája, adjon valamennyit, majd újkor megkapja, ezt mondta az elnök. Aztán tengeri is kéne. Vett a tsz. 20 db. süldőt, ennek is takarmány kéne. Vett 20 darab vemhes üszőt, ennek is kéne a takarmány, meg az aljnak való. Vittük a tyúkot, kakast, megindult a jószágartatás. Persze a faluban itt-ott elhelyezve. Vinni kellett tehát tengerit, szalmát, hogy meginduljon a munka. Mikor eljött az aratás ment a munka, az elnök meg volt elégedve. Ekkor már brigádok voltak külön- külön vezetőkkel.

Nékem is volt vagy 24 fő a kezem alatt. Elég erélyes emberek voltak, de nem volt közöttünk soha semmi nézeteltérés, dolgoztunk szépen, egymás megértésével. El is nevezett az elnök bennünket csendes brigádnak. Minden este fel kellett menni eligazításra az irodába. Mindig megkérde, na, hogy van a csendes brigád.

Mi velünk nem sok baj volt, tudtuk a kötelességünket. Elcsépezték az árpát. Most jön az érdekese: vártuk, hogy szól az elnök, mikor méreti ki a kölcsön árpát. De nem nagyon igyekezett. Majd kérdem: hallod Pista, azt a kis árpa vetőmagfélét mikor méretnéd ki? - kérdezik a tagok. Hát rám förmed, ha úgy rá vagytok szorulva, majd kiméretem! Na, erre Csuha János öcsém azt mondta, hogy majd beszél ő Pistával. Őnala tegezték egymást. Fel is jött velem egy este az irodába. Találkozik az elnökkel. Mondja neki: állj meg csak Pista, azt a kis árpát kiméreted? Ki lesz mérve holnap reggel a kis udvarban - mondja az elnök. Vigyél zsákot, Tóth István bácsi kiméri. Úgy is lett, az árpa ki lett mérve, de a tengerit és a többit bizony megették a jószágok. Na, még a szalma kölcsön is érdekes volt. Mert elvittek az udvarunkból 3 nagy szekér szalmát aljnak. Tóth János és Kertész Lajos olyan feltétellel vitte, hogy újkor majd ők megadják és haza is hozzák. Eljött az új. Kérdem az elnöktől, mikor hozzák már haza a szalmát, már itt az ideje. Megint rámförmed: nem érnek ők rá hazavinni.

Beszéljek Karácsony Józseffel, az intézi a szalma ügyet. Beszélek Józsi bácsival, azt mondja, hogy az Inacsról hozzuk, a kombájnszalmából, onnét lehet rakodni. Ez bizony nem nagyon smakkolt. Mondom a Jani öcsémnek, mit mondott az elnök. Olyan nincs, mondja, hozzuk közelebből. Van jó géppel csévelt szalma a Bojtorok dűlőjénél. Onnét hoztuk a magunk igájával haza a panaszos szalmát.

Azért mondom, hogy panaszos, mert megint baj volt az elnökkel. Mondja, hogy mertük a szalmát onnét hozni, az nincs megengedve. Mondom neki, akár van, akár nincs, már otthon van, köszönjétek meg, hogy haza is hoztuk. Erre elfordult, és nem is köszönt.

Az egyes típusú tsz a beszolgáltatást egyénenként teljesítette. Nekem volt véle legtöbb bajom. Mert a Futuránál nekem kellett elszámolni a brigádtagokkal együtt, kinek mennyi a kötelessége. Nagyon nehezen ment az elszámolás, mert nagyon gyenge termés volt 51 és 52-ben. Dolgoztunk, de kevés volt az eredménye. Ekkor más hangoztatták, hogy jobb volna egyet lépni, ez nemsokára be is következett.

Most már munkaegységre dolgoztunk. Komádiból jöttek traktorosok ősszel, ők szántották be a földet, amit magunk nem tudtunk elvégezni. 53-ban már a kabai gépállomás gépei végezték a munkát. Megkaptuk a munkaegység könyvet, beírtuk a napi teljesítményt. Megvolt minden munkának a normája, ahhoz számoltuk ki a munkaegységet. Megválasztottuk az ellenőrzőbizottsági tagokat, ők ellenőrizték a beírást, hogy nincsen e munkaegység hígítás. Erre az elnök is nagyon figyelt, mindenre kiterjedt a figyelme. Megállta a helyét, nem vitás. Mindig azon iparkodott, hogy a munkaegység értéke emelkedjen, ami bizony az első években nagyon gyenge volt. Ezért kellett vigyázni a hígításra. Így aztán menetközben lassan-lassan emelkedni kezdett a tsz vagyona.

A fentiekben talán nagyon is kiemelten az elnökünket, de az elnök maga csak egy ember, a tagok nélkül egymaga nem tudna semmire sem menni. De ez a tsz.-tagság olyan összetételű volt, hogy mindenkor támaszkodhatott rá a vezetőség. A földesi emberek általában rendes, dolgoz, szorgalmas emberek voltak. Annak jele az is, hogy a földesi határon nemigen volt más falubelinek földje. Viszont a földesiek nem férték meg a maguk határain belül, a szomszéd községek földjén is dolgoztak saját birtokukon vagy haszonbérben. Így többek a berettyóújfalui határból, a szovátiból, a tetétleniből jó kis darabokat a használtak. Munkaerőhiány nem volt, ment a munka. Mondta is az elnök, hogy csak az ilyen tagsággal lehet előre jutni. Örömmel jelentette zárszámadáskor, hogy már jóval túlhaladtuk a gyenge munkaegység-értéket, már van is egy kis tartalékunk. Ha netalán egy rossz esztendő bekövetkezne, legyen mihez nyúlni. Zárszámadáskor meg megünnepeltük egy-egy évet. Bizony sokszor nem volt elég a tsz helyisége, a jó vacsorához az iskolát is igénybe kellett venni. Egy alkalommal még Dobi István is közöttünk volt. Nagyon jól érezte magát.

Újabb változás volt, hogy a Dózsa tsz-t hozzánk csatolták. A Dózsa tsz-nek nagyon gyenge volt a tagsági összetétele, azért kellett beolvadnia a Rákóczi. Újra nőtt a Rákóczi birtoka. 5780 kat. holdon gazdálkodtunk, volt is véle baj.

Néha azért volt a brigád közt egy-egy kis nézeteltérés, például egy alkalommal a cukorrépatérület kimérésénél. Mikor kimértük, a tagok elmentek haza, útközben Bíró Árpád, az egyik brigádtag elkezdte emlegetni az anyám mindenit. Hogy neki rossz területet mért az Imre bácsi, ő azt nem kapálja meg. Mikor aztán találkoztunk, mondom neki, de bizony azt meg kell kapálni. Majd ősszel kell megnézni, akkor kell majd káromkodni, ha nem sikerült a termés. Mikor kiszállítottuk a sápi állomásra a répát, hát az Árpád répája lett a legtöbb. Egy másik alkalommal meg az elnökkel volt egy kis nézeteltérésem. Ugyanis minden tsz-tagnak a kertészetben ki kellett ásni 4 db 80x80-as mély gödröt, majd facsemetéket ültetni bele. Én is kiástam a rám eső részt, sőt még négyet, azaz 8 lyukat, mert nagyapa is tag volt, az övét is én ástam ki. Szóval a mi brigádunk egytől egyik kiásta a ráeső részt tisztességesen. Ez a dolog két nap alatt rendben lett. Mint mindig, este volt az eligazítás. Mondja egyszer az elnök nagy felháborodva, mégis borzasztó milyen emberek vannak. A kertészetben ronda munkát csináltak, hogy vannak kiásva azok a gödrök, némelyik ledugta kétszer - háromszor az ásóját, oszt kész. Még olyan brigád is van, amelyik egyáltalán semmit sem csinált még.

Hát én találva éreztem magam, mondom neki a mi brigádunk tagsága szabályosan kiásta a rá eső részt. Azt mondja rá az elnök vagy van az kiásva, vagy nincs. Hát ez nekem nagyon zokon esett, nem tudtam elfelejteni sohasem. Azután jött a szőlőoltvány-ültetés, ezek mind ingyen munkák voltak, ezekért nem járt munkaegység. Hordtuk a szénport Sáp állomásról. A téglát a Ferencziből saját igánkkal. Megindult a szénporos téglaegetés. A nagy tehenistálló építése. Fejlődött gyarapodott a tsz napról napra. Nyáron ment a silózás, bükkönyt, rozst, mislinget silózgattunk. Volt a jószágnak mit enni. A munkaegység értéke is szépen gyarapodott. Az örökös építkezésből állott ki a tsz. Építették egymás után az istállókat, a hizlaldát, a fiaztatót, juhodályokat.

Megint jött egy újabb fordulat. Összebb vonják a brigádokat 500 holdasokra. Ekkor én lemondtam a brigádvezetésről. Megelégteltem esténként feljárni az irodába, vitatkozni és sokszor döntés nélkül hazamenni. Hallgatni a fejmosást, az elnöknek sokszor nem volt jó ez se, az se. Akkor már 14 növényápoló, aztán kertészeti-, tehenészeti-, juhászati brigádvezető volt.

Miért mondasz le a vezetésről, nem volt teveled soha semmi baj, csak könnyebb volna a helyzeted, nem kéne annyit dolgozni. Most már függetlenített brigádvezetők lesznek. – mondja az elnök. Nincsen nagy oka a lemondásomnak csak annyi, hogy nem érzem magam elég erősnek arra, hogy egy ilyen nagy brigádot vezessek. Magamban arra gondoltam, nincs nekem szükségem arra, hogy minden este 11-12 óráig hallgassam az „igét”, hanem dolgozok nappal, este pedig lepihenek. Utánam Joó József lett a brigádvezető.

Eltelt egy fél év, kint kapáltam a területen, jön Kiss Ferenc, mondja, hogy Imre bácsit az este megválasztottuk anyagraktárosnak, mit szól hozzá Imre bácsi. Nem tudtam hirtelen mit válaszoljak, olyan hirtelen jött a dolog. Mondom Ferinek, hogy egy kicsit gondolkodóba ejt, a helyzetem megengedi, csak az a baj, hogy én nem ismerem ezt az oldalát a munkának. Majd belejön Imre

Vezetői ülésen. Jámbor István jobbján Nagy Lajosné, balján Csuha Imre

bátyám, lassanként megismerkedik mindennel. Este felmentem az irodába. Mondja az elnök, hát akkor jössz ide a Ványi udvarba. Lesz ottan neked egy kis helyiséged, amelyben az alkatrészek lesznek. A Ványi udvarban volt a gépműhely, kovácsok, kerékgyártók, Imre Lajos volt a műhelyvezető. Addig ő vásárolta az alkatrészeket. Azután nekem kellett bevásárolni, amit idehaza vagy a gépállomáson, Kabán meg lehetett venni. Komolyabb alkatrészeket rendelésre kaptunk. Mikor odakerültem nem sok minden volt a raktárban. De azután rohamosan szaporodott minden, az anyag is, a munka is. Kezdetben sok baj volt az anyagkiadással, nem voltak ismereteim. De belejöttem.

Azelőtt nem vezettek kartont semmiről, de nekem már gyűltek a kartonok. Mindenről külön kartont vezettem, kiadásit és bevételezésit. Akkor jött az üzemanyagkiadás, olajcsere, megszorodott a tsz gépparkja, megvásároltak a gépállomástól, Kabáról 7 db RS traktort és többféle gépet, úgyhogy most már nem kellett más gépállomáshoz fordulni szántó gépekért. Jött az SZ - 100-s is. Fejlődött a tsz. rohamosan. Nagyon sok volt a dolgom, kértem segítséget. De az elnök nem adott. Teltek az évek, jöttek az aratógépek, a kombájnok. Sok baj volt az üzemanyaggal, kevés volt a gázolajos hordóknak, úgy kellett összeszedetni a területről őket. Majd hozattak 2 nagy tartályt, lesüllyesztették a földbe, órával felszerelve. Már ekkor kint voltunk a Korvald – telepen, ottan már rendesebb helyen volt az anyagraktár, az üzemanyag is rendezettebb helyen volt. Nemcsak gázolajra volt szükség, hanem többféle olajra, benzinre, petróleumra, kenőanyagokra stb. Már ebben az időben 700 db karton szerepelt nálam, az irodám is ott volt a Korvald- telepen. Most már itten is kicsinek bizonyult a raktárhelyiség. Áttelepítettek a nagy dohányszárítóba, ezt

alakították által raktárnak, itten már nem volt az a nagy zsúfoltság. Ugyanígy költözött által a műhely a másik nagy szárítóba nagy átalakítással. Máig napig is itten van. Én már itten nem dolgoztam. 1965-ben nyugdíjaztattam magam. Megvolt a 65 év, ugyanúgy a szolgálati időm, a munkaegység stb. A baj csak az volt, hogy még akkor 332 forint volt a rendes tsz-nyugdíj. Később emelkedett évente feljebb-feljebb egy- egy kevéssel.

Mondta az elnök, nem várnál még azzal a nyugdíjjal 68-70 éves korodig? Ki tudja megérem-e azt az időt – válaszoltam. Mert ekkora beteges lettem, a zsebemben volt a beutaló a kórházba, be is mentem, megoperáltak. Helyettem Kiss István lett a raktáros. Még annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy mikor én voltam a raktáros, egyedül intéztem a sok- sok dolgot. Most már csakugyan változtak az idők. Van 2 raktáros, külön üzemanyagos, külön olajcsérés, külön beszerző, talán még külön adminisztrátor is a raktárnál.

Egyszer volt az elnökkel egy kis bajom. Azt mondja egyszer, hallod testvér (így nevezett) adjál egy kis gázolajat az asszonyoknak, mert megfagynak. Ez téli időben történt. Kocsijából hozott két bermann-kannát, töltsen meg. Szó nélkül megtöltöttem. Köszönt és elment. Rá egy fél év múlva hívatnak az irodába. Bementünk egy külön szobába egy idegen emberrel, ketten voltunk csak. Udvariasan kínált ülőhellyel. Bemutatkozott, Püspökladányból jött, ilyen és ilyen ellenőr. Nekem nem kellett bemutatkozni, nevemen szólított. Azért jöttem, mert bejelentették Imre bácsit a bíróságon, hogy az elnöknek a gázolajat adogatja. Tudja, hogy csak mezőgazdasági célokra lehet felhasználni a gázolajat. Mennyit adott Imre bácsi az elnöknek. Ne tessék félni, nem lesz itt baj. Csak feljelentették az elnököt is, Imre bácsit is, ezt az ellenőrzést le kell folytatni. Csak tessék őszintén elmondani mindent, ahogy történt, nem kerül ez az ügy a bíróság elé. Előbb meg voltam szeppenve. De mikor az elnököt is emlegette az ellenőr, akkor már egy kicsit bíztam, hogy nem magam leszek a dutyiban (így csak magamba gondoltam.)

Most már térjünk rá egy másik változásokra. Hangoztatták, hogy a két tsz egyesülni fog 1975-ben. De ez az egyesülés nem lett meg. Majd 1977-ben ünnepélyes keretek közt megtörtént a szavazás. Persze titkos volt. Mikor kihirdették az eredményt 99 %-ban igennel szavazott mind a két tsz. tagság. 1978. február 18-án megválasztották az egyesült tsz vezetőségét. Kérdés, miért volt jó ez az egyesülés. Mind a két tsz rendesen gazdálkodott a maga területén. De nem szabad a fejlődés útjába állni, ez a folyamat visszanyúlik egészen a felszabadulásig. Attól az időtől fejlődik országunk és népünk életszínvonala, ezt nem lehet eltitkolni. Tehát az egyesülés is ezt a célt szolgálta volna.”³²²

³²² Csuha Imre kézírásos visszaemlékezése. A szerző gyűjteményében

Részlet Karácsony Lajos 1952-es közgyűlési beszámolójából

“ Ez a zárszámadásunk jóval eltérőbb az elmúlt évitől, hogy miért, azzal mindannyian tisztában vagyunk. De nagyban tévednénk, ha csupán az időjárásra fognánk csekélyebb eredményeinket, és nem keresnénk magunkban is a hibát. Ezek: a lazaságok a termelésben, a munkaszervezésben, a fejlett agrotechnika alkalmazásában. Hibáinkból le kell szűrjünk a tanulságokat. Hogy ezeket a visszasságokat mik idézték elő, kezdhethetnénk a növények korai munkájának késlekedésével, a vetési munkánál a búza nem kapta meg a talaj előkészítését, sem a fogast, sem a magtakarót. Tavasszal hiányzott a hengerezés, a növények gyökérzetének a szilárdabb talaj biztosítása, ennek hiányában a talaj lazán maradt, s a felfagyás folytán a tavaszi és nyári melegségtől eléggé levegősen maradt, a növényeknek a gyökérzete nem tudott megfelelő mennyiségű tápanyagot felvenni. Továbbá hiányosság volt az is, hogy a területünkhöz képest kevés helyen végeztünk trágyázást, habár eléggé jó területeink vannak. A tengeri vetési munkáknál hiányosság volt, hogy sok tagunk nem vette figyelembe a négyzetes vetés minőségi fontosságát. Azt hiszem, hogy az elvtársak ezekről a kézzel fogható példákról többet tudnának mondani tapasztalatuk révén. Az ápolási munkáknál is találkozunk hasonló lazaságokkal és komoly hibákkal. Hiba volna persze, ha úgy gondolnánk, hogy nem értünk el eredményeket, amit mindjárt igazolni fognak az ismertetésre váró adatok. De a hibák kijavítása harci feladatunk. A hibák felsorolását kezdhethetjük azzal, hogy egy termelési évben háromszor volt vezetőségi változás, aminek egyik oka az egyhelyben topogás...

A vezetőség részéről hiba volt, hogy nem tartotta meg rendszeresen az igazgatósági üléseket, ezért nem kapott sem a vezetőség sem a dolgozó tag tiszta képet az elvégzett munkákról, a soron következő feladatokról, a hibák jelentkezéséről, az egyes tagoknak a munkához való viszonyáról, a brigádon belüli feladatról és az állammal szembeni fennálló kötelezettségeiről. Elég hiba volt az is, hogy egyes fontos munkákra szinte dicshimnuszt kell elzenélni jó pár tagunknak, hogy legyenek szívesek már kimenni és a munkát valóban elvégezni. De mi már ezeket a kákán görcsöt találó, követelésekkel bőven fellépő tagokat kezdjük megismerni. Mi nem azt mondjuk, hogy nincsenek nehézségek. Vannak! De ezek a személyek úgy kívánják előttünk feltüntetni a problémájukat, hogy a Petőfi Tsz van hivatva arra, hogy az ő kényelmes helyzetüket biztosítsa és az ő igényeiket mindenkor a legelsőként kielégítse. Hogy aztán azt a cukorrépát mikor és ki fogja felásni, vagy azt a gyapottot határidőre betakarítani: erre már azt mondják, hogy ne háborgassanak minket, nem érünk mi rá, hiszen a múlt héten is kint voltunk egy nap és elégedjete meg véle, majd kimegyünk a jövő héten. A következő pedig az, ne törődj véle, lesz, ahogy lesz, a két munkaegység mára úgyis meglesz..

Kedves elvtársak! A legnagyobb hibánk az volt, hogy sok esetben eltértünk a Minisztertanács határozatától. Nem alkalmaztuk megfelelően és szabályosan a lógókkal, rendbontókkal szemben a megfelelő alapszabályokat.

Van olyan tagunk, aki elfelejtett a munkában részt venni. Ezek a tagok legalább negyvenen vannak, és ez azt jelenti, hogy a 170 tagból csak 130-ra építhetünk. Nem mozgósítottuk a kampánymunkák idején családtagjainkat. Ezen is feltétlen változtatnunk kell, mert komoly károkat szenvedünk, ha még egy napi késéssel is tudunk véle végezni. Tehát ügyelnünk kell a takarékosagra a munkacsapat vezetőinek a beállítása és a munkaegységeknek a helyszíni beírása esetén. Változtatni kell minden tagnak azon, hogy az oktatást és a tanulást ne másodnap feladatként kezelje, hanem tartsa súlyponti feladatnak. A közgyűlésen és a párttaggyűlésen hiánytalanul jelenjünk meg, mert ezek segítségünkre vannak. Az üzemi pártszervezetünk, mint téeszünk motorja, ez évben igen jó munkát végzett, de ezen a téren is van még javítani való s főképpen a párttagoknak feladatuk az, hogy hibáinkat mielőbb javítsuk ki, s a jövő gazdasági évben így jobb eredményt tudjunk elérni. Eredményünk az, hogy ez évben 452 ezer Ft a fel nem osztható szövetkezeti alap növekedése, ami tagonként közel 3 ezer Ft gyarapodást jelent.”³²³

Jámbor István naplójából

“Alkotó munkánk teljében ért bennünket az 1953-as év, és az úgynevezett Nagy Imre politika, amely kisebb zavart hozott életünkben. Ekkor láttuk először összefüggésében, hogy amennyiben a Párton belül az egység csorbát szenved, ez mennyire kihat a legkisebb gazdasági egységekre is. Nálunk ennek a politikának a hatására 34 tag kérte a kilépését, igaz, hogy ugyanebben az évben 44 új tagot vettünk fel. Azonban a tsz-ben maradt tagokra is hatott az új politika. Nem győzték dicsérni a kilépetteket, hogy nekik milyen jó, szemben a bent lévőkkel. Ha ez nem is volt mindig igaz, ha ezt nem is hitte el mindenki, ma már mégis az a megállapításom, hogy a későbbi eseményeknek már bizonyos csirája itt kezdődött. Az eddigi lelkesedés is mintha lohadt volna, jobban kezdték számolni a munkaegységet, újra fellendült a suttogó propaganda.

1955-ben a kicsi Dózsa tsz-ben a rendetlenség fokozódott és a vezetést mindinkább a köztük lévő lumpen-elemek vették át, akik a tsz fejlődésével nem törődtek. A szövetkezetben a társadalmi tulajdon szerepe elenyészett. A járási pártbizottság úgy látta, hogy ott nincs biztosíték a tsz további fejlődésére, a területek is teljesen be volt ékelve a Rákóczi tsz területébe. Így javaslatot tettek mind a két tsz vezetősége felé az egyesülésre. A Rákóczi tsz tagsága elfogadta az egyesülési javaslatot, sok vita és nehézség után a Dózsa tsz tagsága is különféle feltételekkel hozzájárult az egyesüléshez. Így 76 taggal és 500 hold földdel gyarapodott a tsz. Az egyesülés nem volt szerencsés, mert a Dózsa tsz tagsága állandóan izgatott a Rákóczi tsz-ben kialakult rend ellen, ami az ellenforradalom idején mutatkozott meg legjobban. Kimondták az egyesülés érvénytelenítését és az egyesüléskor felvett hamis leltárak alapján terményeket, állatokat az ellenforradalmi események alapján kikövetelték a Rákóczi tsz

³²³ Hajdú-Bihar megyei Nemzeti Levéltár. XXIII/ 359 3. d

vezetőségétől. Ezeken megosztottak, majd több részük még a községből is eltávozott. Kisebbik részük ma is itt dolgozik a Rákóczi tsz-ben, illetve annak nyugdíjasa.

Az ellenforradalmi események a legnagyobb munka idején érték a tsz tagságát, akiket mindenféle csavargók hazakergettek a határból. Mindazonáltal a tagság végezte a munkáját. Bántotta őket a Dózsa tsz egyes tagjainak a Rákóczi tsz-szel szemben megnyilvánuló harácsoló munkája, de ellene abban az időben jogorvoslatot találni nem lehetett. (...) A Dózsa tsz képviselőjében Bézi József volt elnök, Egri Gyula ellenőrző bizottsági tag, Rák István igazgatósági tag, Pércsi Imre forradalmi bizottsági tag, Egri Lajos tag írták alá a több napig tartó elszámolást. A volt Dózsa tsz teljes tagsága egyetemleges felelősséget vállalt az átadott jószágok, felszerelések, takarmányok, hitelek kiegyenlítéséért és annak helyes felhasználásáért.

A Rákóczi tsz tagságát idegesítette, hogy egyesek az ellenforradalom hatására hordják el a tsz közös vagyonát. A debreceni orvosegyetem hallgatói is kijártak és naponta izgatták a tsz tagokat a szövetkezet ellen, amit eleinte lehurrogtak a tsz tagok, majd a kósza hírek után nem tudták, hogy mi a helyzet az országban. Az ellenforradalom szele eljutott a faluig, a szövetkezet tagságát, de az egész falu lakosságát váratlanul érte. Csak mikor a városokból megjelentek mindenféle elemek és a Pestről hazajövő munkások beszéltek mindenféle ellenőrizhetetlen híreket, akkor kezdtek idegeskedni. Azonban ez idő alatt is végezték a rendszeres munkát, mert mint mondták: bármi lesz, kenyér kell és vetni kell...

Sok-sok munka, szorgalom, gondoskodás kellett ahhoz, hogy a Rákóczi későbbi eredményei kialakuljanak. Hogy a tsz-be lépő, aggódó egyszerű parasztemberekből vidám, jól dolgozó, jelenben és jövőben egyformán bízó, szövetkezeti gazda lett. Jóleső érzés lehet annak a maroknyi embernek, akik annak idején bízva a Párt hívó szavában – bátran, ha némi szorongással - léptek annak idején a szövetkezeti útra, ha most látják, hogy mivé fejlődött ez a szövetkezet, aminek ők rakták le az alapjait.”³²⁴

³²⁴ Jámbor István visszaemlékezése 1969. július 30. Egykori tsz tagtársai, sőt egykori barátai - akik szemtanúként éltek meg az eseményeket Jámbor István visszaemlékezéseivel - többször ellentétesen idézik és értékelik Földes 1956. őszi történéseit. Ennek ellenére a Földesen élő emberek számára Jámbor István neve ma is fogalom. Sokak szerint nem véletlenül tapad nevéhez az a szólás-mondás, hogy a gyorsvonat is akkor állt meg Sápon, amikor Jámbor István képviselő volt.

Darvas József³²⁵ író riportúton falunkban

Ez a roppant ellentmondások közepette zajló paraszti élet minden órában megtanít valamire. Leginkább arra, hogy az a jó parasztpolitika, amely tudomásul veszi és okosan alkalmazza a gazdasági élet objektív törvényeit. Valamint arra, hogy nem sokat ér a felülről diktált termelési kedv, ha az árrendszer ezt nem támasztja alá. Én úgy látom, azt tapasztalom, hogy a forradalmi munkás-paraszt kormány parasztságunkat érintő rendelkezései eddig nagy egészében helyesek voltak. Csak el ne rontsuk valahogyan ezt a biztatóan kibontakozó helyzetet!

Ezeket gondolkodom, miközben Hajdúszoboszlótól délre, Földesre igyekszünk. Oldalt, az úttól nem messzire magasodik a Keleti Főcsatorna hosszú, barnás földhányás-csíkja. A csatorna átszeli a földesi határt. Emlékszem, amikor 1955 decemberében jártam, a Rákóczi Termelőszövetkezet parasztjai mennyi szép tervet formálgattak rizsről, konyhakertészetről, öntözéses gazdálkodásról. Vajon mi lett a tervekből?

Földes jellegzetes tiszántúli falu. A felszabadulás előtt sok volt itt a nagybirtok, de még több a nincstelen szegény ember, így a földosztás után is maradtak földnélküliek. Ezek száma évről évre növekedett, mert új nemzedékek nőttek fel, a föld viszont nem szaporodott. Hozzá tartozik a falu képéhez még az eléggé széles, jól gazdálkodó középparasztság. Éppen a nagyszámú szegényparasztság jelenléte következtében Földesen aránylag hamar otthonra lelt a szövetkezeti gondolat. Bár, érdekes módon, a szövetkezés előharcosa egy felvilágosult középparaszt: Jámbor István volt. Érdekes ember ez a Jámbor István: sokat tanult, sokat olvasott, roppant jóízűen, valami egészséges és mégis finom humorral tud mesélni: nagyon hamar meg lehet szeretni őt. Ám a faluban, különösen, mióta „rögeszméje” lett a szövetkezés, nemcsak híve, ellensége is bőven akadt. A középparasztok egy része úgy kezelte, mint árulót: de a szegényparasztok között is akadtak, akik sokáig gyanakodva néztek rá: mit akarhat ez a jómódú gazda a szövetkezettel? Ráfogták, hogy kulák, s a járási és a megyei szervek hiába állapították meg, hogy ez nem igaz: újra és újra felröppent a vád. De ez őt nem kedvetlenítette el. A Rákóczi Termelőszövetkezet, amelynek ma is az elnöke, évről évre gyarapodott, erősödött. S aztán új termelőszövetkezetek is alakultak a faluban.

1955 telén, amikor itt jártam, már szövetkezeti község volt Földes. Akkor úgy láttam, hogy nagyjában-egészében rendben mennek a dolgok. 1953 előtt ugyan itt is jócskán történtek erőszakoskodások a szövetkezeti fejlesztésben, mint az országban mindenütt, de 1955-re mintha eligazodtak volna a dolgok. A mozi ügye foglalkoztatta akkoriban legjobban a falut: Földes mindenképpen mozit akart, mert nem volt az egész nagy faluban szinte semmiféle szórakozási és művelődési lehetőség.

³²⁵ Darvas József (Orosháza.1912.02.10 - Bp. 1973.12.03) író, publicista, politikus, a népi írók mozgalmának tagja

A mozi azóta - látjuk, ahogy beérünk a falu közepére - felépült. Szép, modern épület, felszerelése is egészen korszerű, úgy mondják, hogy az egész megyében az egyik legmodernebb mozi. Azért érdemes róla ennyit beszélni, mert nagy erőfeszítést tett érte a falu lakossága: 120 ezer forint értékű társadalmi munkát végeztek, 60 ezer forintot a községfejlesztési alapból adtak, s ide áldozták a csaknem 40 ezer forintos „adóprémiumot” is. Sokat segítettek a termelőszövetkezeti tagok. Ám az ellenforradalmi események rettenetesen fölkavarták a falu életét. Súlyosabb atrocitások ugyan nem történtek, de október 23. után feloszlott mind a négy termelőszövetkezet, a szövetkezetek vagyonát jórészt széthurcolták, heteken-hónapokon át anarchikus állapotok uralkodtak a faluban. Most már csend és nyugalom van, itt is serényen folyik a munka, de a felszín alatt még ott zúg, sístereg egy sereg megoldatlan kérdés.

Ezekről beszélgetünk a falu vezetőivel, az újjáalakult termelőszövetkezetek elnökeivel, egyszerű parasztokkal. S e beszélgetésből, mint egymás mellé kerülő mozaikokból, kialakul a kép, amely azt mutatja, hogy talán soha ilyen izgalmas, ilyen ellentmondásokkal teli, s minden baj, nehézség ellenére is ily sok jó ígérettel vajúdó még nem volt az elmúlt 12 év alatt a falu élete, mint mostanában. Legelőször is, egészen természetesen, azt kutatjuk, keresgéljük közösen, hogy hogyan történhetett, ami itt a faluban végbement! Főleg a szövetkezetekkel. Hiszen jó szövetkezetek voltak ezek. Ha a középparasztok mind nem is, de a tagság zömét kitevő földnélküli és kis földű szegényparasztok megtalálták a számításukat: soha olyan jól nem éltek, mint szövetkezeti korukban. Sok új ház, valóságos új falurész épült leginkább a szövetkezetiek részére és a szövetkezetek segítségével.

- Tizenkét fogatosunk volt- mondja Kun Mihály, a Kossuth elnöke. - Mind épített magának házat. Vagy vásárolt. A sertésgondozók is 70 ezer forintért. – Nem kicsiny indulat van a hangjában: nem, csak az indulat színén érződik, amit gondol: és mégse védték meg a szövetkezetet. Nem tagadják, volt baj a szövetkezetekben is. S ez is hozzájárult ahhoz, ami történt. A néhány év előtti kényszer, főleg az erővel „betoborzott” középparasztoknál, nehezen gyógyuló sebeket hagyott. S megint csak a középparasztokat sújtotta a földjáradék fizetésének a hiánya is. Megoldatlan volt, lényegében, az öregek problémája. És a munkaegység rendszerben is voltak hibák, főleg a növénytermelésben dolgozók hátrányára. Három szövetkezet már újjáalakult. Most aztán valóban a tagok akaratából, minden erőltetés nélkül, mert azokban az időkben nem is volt olyan felső állami vagy pártszerv - vagy ha volt is, nem tudott még elérni a faluba -, amely bele tudott volna avatkozni a dolgok alakulásába. A józanodó emberek, főleg a szegényparasztok, hamar rájöttek, hogy számukra az egyetlen megoldás: a szövetkezet.”

Pünkösti Árpád³²⁶ írása Jámbor Istvánról

„Nem véletlen, hogy a rossz vezetők bukása mellett kivételesen a jó titka is érdekli az embereket. Jámbor István (Földes, 1903- 1969) olyan elnöke volt az általa alapított Rákóczinak, akit „rangolt az élet”. Titkát fürkészendő napokig jártam hűlt nyomát. A lövészegylet legjobbjá és vezetője volt, fényképezett már a harmincas években,- és a képeket maga hívta elő -, sőt ez a parasztfickó rádiót épített a jegyzőnek, az orvosnak! Kitűnő gazda volt, semmi sem esett ki a kezéből. Sorsosai között cseperedett, de előttük volt, fölübük nőtt, amit mutat, hogy 1938-ban az ő javaslatára szervezték meg a társas gazdaságot, s eszükbe sem jutott, hogy más lehetne az elnök. Jámbor nagyon emberismerő volt, jegyzi a falu, hogy akit ő kinézett vezetőnek, azokból csak egy bukott - „elivott” „Mindig papír nélkül beszélt- „apostoli beszédeket tartott”-, még arra is haragudott, aki táskával járt a térszben. Megemlégették csökönyösségét is, hogy a véleményén nem változtatott. Fáj ez néhány öregnek akkor is, ha mind elismeri, hogy „a Pista „messzibb látott az egész falunál. Elmondták azt is, hogy mint a kullancs ragadtak rá a nők, s nyíltan csinálta, kiválogatta a legszebbeket.” Láttuk, hogy bement, de fakanállal senki sem emelte meg neki, hogy megnézzze, benne van-e, akkor meg semmit sem tud az ember. Volt férj, aki szájon vágta sörösüveggel. Jámbor visszaadta, a többség elnézte, némelyik talán előnyt várt ettől.” Fia szerint náluk még az is be volt ütemezve, hogy februárban szülessenek.” A nyári csikó nem jó, februártól a tavaszi munkáig felerősödött mindenki.” Kisgazdapárti képviselőként kövekkel fogadták, és a vállukon vitték el nem egy helyen. Munkabírása legendás volt: nyáron, aki napkeltekor nem jelent meg a határban, annak jó napot köszönt. Tartottak tőle, mert nemcsak fölöttük állt, közöttük is, aki vele szembekerült, megszegyenült, megmutatta, mit hogyan kell csinálni, nem volt mellébeszélés.

Nem folytatom, ha volt titka Jámbor Istvánnak, ezek úgyis csak a szilánkjai, nem tudhatjuk, milyen sorrendben kellene összeragasztani őket. És ha tudnánk? Előttünk állna a sikeres földesi elnök. De ki merne rá mérget venni, hogy Peresznyén is ugyanilyen sikeres lett volna? És ha ott meg sem választják?”

³²⁶ Pünkösti Árpád (Debrecen. 1936.04.21. – Budapest, 2014. július 9.) író, újságíró, szociográfus. Édesanyjával Budapest,) író, újságíró, szociográfus. Édesanyjával Vadász Irén születéskorának egy részét Földesen töltötte.

Jámbor István négy hónappal halála előtt, 1969. július 30-án Földesen írta meg visszaemlékezését, Darvas József: *Az író vizsgálja* című kötetét (benne a *Földesi helyzet és annak néhány tanulsága* című írás) 1968-ban a Szépirodalmi Kiadó, Pünkösti Árpád *Kiválasztottak* című kötetét az Árkádia kiadó jelentette meg 1988-ban

DR. HERPAY GÁBOR

HAJDÚ VÁRMEGYE FŐLEVÉLTÁRNOKÁNAK TANULMÁNYA NYOMÁN

A FÖLDESI REFORTMÁTUS EGYHÁZ

Földes lakosainak középkori vallásos életéről, vagy egyházi berendezkedéséről egyáltalán semmi emlékünks nincs. A reformációt megelőző korban volt-e templom, vagy csak egy kis kápolna, avagy Földes is azok közé a faluk közé tartozott, amelyek a Szent István-i törvény szerint más 9 faluval együtt tartott fenn egy egyházat - ezekre a kérdésekre adatok hiányában felelni nem tudunk. Azt, hogy a község a többi szomszédos Szabolcs Vármegyei községgel együtt az egri püspökséghez tartozott, bizonyítani felesleges, aminthogy az is bizonyos, hogy a reformáció megerősödése után, az 1567-ben már megszerveződött debreceni egyházmegye kebelébe tartozott egészen 1821-ig. (...)

Az első biztos adatot a földesi ref. egyház létezéséről 1597-ből ismerjük, amikor a debreceni tanács ítélik Mihály nevű papjának házassági válási ügyében, a férjet mondván ki bűnösnek a válóperben. Még az 1621. évben is csekély lélekszámú egyház lehetett a földesi, mert csak lelkész van s nincs rektora, tanítója, holott - mint köztudomású - a reformáció a lelkésszel együtt, ahol csak erre mód lehetett, a tanítót is beállította, amint ezt a szomszédos községek példája bizonyítja.

Köztudomású tény, hogy a mohácsi vészben sok római katolikus főpap elesett, továbbá, hogy a mohácsi vész után három részre szakadt országban a két király párthívek szerzése és megtartása céljából az egyházi vagyonokat világi főuraknak adományozgatta. Ezek a körülmények nagyban elősegítették a reformáció gyors terjedését. Viszont a katolikus egyházak megszűntével az egyes községekben és városokban az egyházi vagyonokra maga a község vagy város tette rá a kezét, amint ezt a legelső ízben hozott 1567. évi s utána csaknem minden egyházi törvényünk bizonyítja.

Ennek azután az lett a következménye, hogy a lelkészi javadalmak kérdése csaknem 1576-ig teljesen rendezetlen volt, amit még jobban elodáztak az örökös török háborúk és a két magyar államfő között szinte állandósult polgárháború, úgy hogy a lelkészek javadalmát szolgáló, országos törvényekben megállapított tizedet, illetve annak a múltéhoz képest a töredékét csak 1576-tól fogva kezdi fizetni a lelkészeknek, a legtöbb helyen azonban készpénzfizetéssel és természetbeni járandóságokkal fogadják meg, alkusszák meg a prédikátorokat.

A XVI. század második felében részben a magasabb lelkészi képzést adó iskolák hiányában, részben a már többször emlegetett országos bajok miatt olyan kevés volt a lelkészek száma, hogy három-négy egyház tudott egy lelkészhez jutni. A bajon segítő az 1577. évi egyházi törvények 19. §-a kimondotta, hogy egy év letelte előtt senki sem hagyhatja ott állását.

Az egészet aztán betetőzte az egyházkerületnek 1607-ben Szatmárnémetiben hozott s egyházi törvényekbe iktatott azon rendelkezése, hogy a lelkészek egy évi szolgálatuk leteltének utolsó hónapjában nyilvánosan tartoztak hallgatóik figyelmét felhívni arra, hogy esztendejük lejár, s ha ettől az időponttól számított két hét alatt újabb meghívást nem kaptak, vagyis nem marasztották meg őket, akkor az esperes gondoskodott elhelyezésükről.

Ezzel az intézkedéssel aztán a legfőbb egyházi hatóság részéről is szentesítve lett a papmarasztás intézménye. Ugyanez a helyzet a rektorok vagy tanítók alkalmazásánál, akiket külön esperesi engedély mellett lehetett csak legfeljebb még egy esztendőre megmarasztani.

Sajnos, egyházi, gyülekezeti életről ez alatt az idő alatt alig-alig lehet szó, mert az kétségtelen, hogy falusi gyülekezeteinkben, s így Földesen is, csak fogalom volt az egyházi törvényekben és egyházmegyei határozatokban a földesi eklésia, ahogy akkor nevezték, - amennyiben annak sem szervezete, sem külső formai megnyilvánulása, vagy éppen működési köre nem volt egészen 1752-ig.

Nemcsak Földesen, hanem a Tiszán túl fekvő református egyházakban mindenütt, -a bíró, jegyző és egyházfi, mint községi alkalmazottak, egyházi ügyekre vonatkozó jogait és kötelességeit egy egyházi gondnokra, kurátorra ruházták, aki azonban mindig csak valamelyik esküdt lehetett, s ez a kurátor formailag saját külön egyházi számadás vezetésével, de a valóságban továbbra is a bíró vagy hadnagy és a községi előljáróság útján intézte az egyház anyagi ügyeit. A lelkészek és tanítók járandóságainak beszedésére pedig beállítottak a 4 tizednek megfelelőleg négy pénzbeszedőt vagy perceptort s az egyházfi nevet meghagyták a harangozónak.

A kurátor és a perceptorok számadásait azután 1774-től kezdve három, 1788-tól pedig évenként felülvizsgálták a lelkészből, a községi bíróból, a 12 községi esküdtből, a községi jegyzőből és 4 külső közösségből választott, tehát összesen 19 tagból álló úgynevezett egyházi előljárók. Ezt a 19 tagú bizottságot 1788-tól kezdve konzisztóriumnak kezdik nevezni az egyházi számadások, melyeket most már évenként vizsgálnak meg. A bizottságnak azt a négy tagját pedig, akiket a mai képviselőtestületnek megfelelő külső közösségből választottak, 1825-től kezdve presbiterialis személyeknek nevezik. A konzisztórium jegyzője mindig a község hites jegyzője volt s a gyűléseket lelkészlakon tartották. A szabadságharc leveretése után a vérengző Haynau az 1850. II. 10. kihirdetett ostromállapottal együtt azt is elrendelte, hogy az egyházak kormányzótestületeinek gyűléseket tartani nem szabad. Hogy tehát az egyház kormányzata fenn ne akadjon, a kormányzattal járó jogok és kötelességek a lelkészre ruháztattak.

A rendeletet Földesen is kihírdették s érvényben volt 1854. végéig, amikor az egyházi tanácskozások megszakadt folyamata újra megindult. Az új lelkészre, Bakoss Gáborra, ki 1852. IV. 24. foglalta el hivatalát, hárult az a nehéz kötelesség, hogy a földesi egyház belügyeit, melyeket eddig minden ágában a községi előljáróság intézett, - most már konzisztórium nélkül, saját felelősségére maga intézze.

Ilyen előzmények után alakult meg az első presbitérium a külső községi tanács választottjaiból; elnöke lett a lelkész s jegyzője a községi jegyző, ki 1860-ig hivatalánál fogva volt tagja a presbitériumnak és tartatott meg az első presbitéri gyűlés 1853. I. 9. Nagy István császári és királyi biztos jelenlétében. A nagy érdeklődéssel tartott gyűlésen megjelent 30 presbiter, és nagyfontosságú ügyekben hozott határozatot:

Újabb szervezet alakul 1860. XII. 9. azon szabályzat szerint, melyet az egyházmegye adott ki 1860. X. 2. Választatott 65 egyházi képviselő s ezek maguk közül választottak kezelő gondnokot és 13 presbitert 6 évre. Később azután a presbitérium választotta a gondnokot 3 évre s ugyanekkor fő-gondnoki állást is szerveztek, mely állás - mint felesleges - 1883-ban megszűnt. Ennek a szervezetnek hivatalból tagja csak a lelkész, mint elnök. Bíró, jegyző ilyenek már el nem ismertettek. Hogy az átmenet meglegyen, a bírót tiszteletbeli presbiternek teszik s szavazati joggal ruházzák fel, de a jegyző ettől fogva végleg kimaradt.

Ismét újabb szervezet alakul 1869. II. 10. s választott népképviseleti alapon 16 presbiter a gyülekezet minden adófizetője szavazatának viszonylagos többségével. Ez a szervezet fennállott 1883-ig.

Az 1883. évi zsinati törvény alapján megint változik a szervezet s az összes adófizető egyháztagok szavazattöbbségével választanak 26 presbitert és a tanítók maguk közül egy presbitert s ezenfelül egyházközségi gyűlés is szerveztetett. A presbitérium tagjai 12 évre választottak, úgy azonban, hogy a tagok 1/4-de háromévenként sorshúzás útján kilép, azontúl pedig azok lépnek ki, akik a 12 évet egyfolytában betöltötték. A presbitérium jegyzőkönyveinek vezetésére 2 jegyzőt választottak.

A zsinati törvény alapján azután, mely az egyes egyházmegyék köteleességévé tette a kebelükben levő egyházaknak jövedelmezőség szempontjából való osztályozását, Földes a II. osztályú egyházak közé soroztatott, a lelkésznek 800-1200 forintig terjedő jövedelme alapján.

Az 1904. évi egyházi törvények az egyházközség szervezetét illetőleg semmi különösebb változtatást nem állapítottak meg, azonban a korábbi egyházi törvényeknek a lelkészek minősítésére és az egyházak jövedelem szempontjából történt osztályozását megszüntette s ezzel a legteljesebb választási szabadságot biztosította, míg az 1935. január 1-én életbe léptetett legújabb egyházi törvények a lelkészválasztás szabadságát a jelölési rendszer behozatalával korlátozzák. Az új törvények bizonyos korszerű módosítással visszaállították az idők folyamán jórészt feledésbe ment, de az egyház áldásos működése érdekében újból erőteljesebb mértékben gyakorlandó egyházfegyelmet, mely az evangélium szellemében nem a megtorlás, hanem a szeretet fegyvereivel gyakorlandó.

Templom, torony.

Mikor épült Földesen az első templom, adatok hiányában meg nem állapítható. Annyi azonban bizonyos, hogy mivel 1597-ben már rendes lelkész tartó hely, templomának lennie kellett s ha elpusztult is a török dúlás idején, 1621-ben, amikor szerbe-számba szedték a lelkészek fizetését, Földes - mint anyaegyház – szintén, mint templommal bíró gyülekezés szerepel, melyhez leányegyházként csatlakozott a templom nélkül álló Tetétien. Az 1764. évi esperesi vizitáció idején kőtemplom és kőtorony van, melynek nagyságát pontosan megállapíthatjuk az 1769. évben kezdődött bővítési munkálatokra vonatkozó iratokból. Ezek szerint a templom 10 öl hosszú és 3 öl széles épület volt, s a templom nyugati végéhez 21 öl magas kőtorony támaszkodott.

Mivel pedig ebben a református egyházakra oly szomorú korszakban mindenféle egyházi középület javítási vagy éppen bővítési munkájához a Helytartótanács engedélyét kellett kikérni, Török János hadnagy be is adta a megfelelő folyamodványt, amelyre a vármegyei bizottság a helyszínén megállapította, hogy a templom roskatag állapotban van, a torony a harangozás alatt inog, azonkívül a kb. 2000 református lélekkel bíró község lakosságából, illetve az 1073 templomjáróból csak 383 ember fért be a próbánál, s a zsúfolásig megtelt templomból kimaradt 690 lélek. A helyszíni vizsgálat alapján javasolta tehát a vármegye, hogy a templom hossza 1 1/2 öllel, szélessége 3 öllel nagyobbíttassak, a torony pedig 1 öllel emeltessék.

A Helytartótanács engedélye kiadatott 1769. VIII. 2.-n. (...) Alig telt el 50 esztendő, már 1818. körül annyira megszorodott a hívek száma, 2000-ről közel 3000-re, hogy a templom a hívek befogadására ismét szűkké vált, azonfelül az 1770-ben épült kőtemplom úgy megavult, fedélszerkezete és oszlopokon nyugvó boltozata annyira megromlott, hogy már összeomlással fenyegetett. Hosszas tárgyalások után az egyházmegye közvetítésével békesség teremtdött, s az egyháztagok közül 434-en írták alá azt az okiratot, amelyben magukat az Ekklesia boldogságára és előmenetelét tárgyzó munkára kötelezték el s az egyezséget a tanács és hites közönség is elfogadta.

A régi templom bővítése tehát másodszor is megtörtént s az építkezés tartott 1822. ápr. 15-től 1828-ig Pércsy József építtető gondnok vezetése mellett. A 21 öl magas kőtorony pedig Nagy Márton építtető gondnok vezetése alatt épült 1830-1834-ig. A templom utolsó, nagyobb arányú javítása 1884-ben történt.

Harangok. Az 1764. évi esperesi vizitáció idejében már megvolt két harang, 1868-ban három új harangot csináltatott az egyház. E három közül a két nagyobb harangot, a háborúban (1917. VII. hó) elvitték, s helyettük 1923-ban öntetett ismét újat az egyház.

Toronyóra. A toronyórát 1778. a község készítette 1870-ben azután a teljesen elavult óra helyébe újat csináltattak. Újabbkori intézmény a toronyórség (tűzoltó) intézmény, amelyet 1885-ben létesítettek.

Orgona. Orgonaépítési célra az első adományt Sápy Gáspár és neje, Szabó Eszter tették 1884. majd 1886. Csordás Lajos 100 forinttal. A lassan szaporodó

alapot Kiss Ferenc lelkész növelte fel pár év alatt annyira, hogy 1894-ben végre közadakozásból el tudták készíttetni az orgonát. az Úrasztali felszerelések gazdagnak mondhatók.

Lelkészlak (parochia). Amilyen régi az egyház és a templom, olyan régi a lelkészlak is. A gondnoki számadások szerint új lelkészlak épült 1798. évben téglából, náddal fedve, mely állott 2 különálló boltozatos szobából, deszkapadlós cselédházból, szabad tűzhellyel bíró konyhából, hozzá kamara és pince. Ugyanekkor épült az egyházi magtár is a lelkészlak udvarán az utca felől, amit 1875. körül bontottak le, továbbá kisebb melléképületek, melyeket 1852-ben bontottak le. A lelkészlakot a többi egyházi épületekkel együtt teljesen modernné alakíttatta az egyház Karácson Imre lelkész (1900-1928.) idejében.

Iskolai épületek. A legelső és legrégebb fiúiskola 1660. körül épülhetett, míg a leányiskola 1740. táján. A leányiskolát 1807. bontották le és építettek helyette másikat. Ez állott 1871-ig. Volt benne a tanító számára egy oldalszoba, emellett egy nagyobb szoba, konyha, kamara és még egy kamara az udvaron. 1872. második új leányiskolát építettek, ugyanekkor a két fiúiskolát is karba hozták. Az iskolának 1876-ban 6 majd az 1900-1928. években 10 tanerőssé fejlesztése magával hozta újabb iskolák és tanítói lakások építését, melyeknek szervezése és a régi épületek modernizálása Karácson Imre lelkész nevéhez fűződik.

Egy iskola és tanítói lakás a Kállay-alapítvány telkén volt, az új tanyai iskola telkét pedig a Budaházy örökösök adományozták.

Vagyoni viszonyok. Számadások.

A külön egyházi szervezettel nem bíró gyülekezet mindennemű anyagi ügyeit egészen a XVIII. század közepéig a községi bíró és az egyházi intézték, akiknek a jegyzővel együtt hivatali esküjükbe voltak foglalva az ilyen irányú kötelezettségelv. Ezek gondoskodtak tehát a lelkészi, rectori, tanítói fizetések és terményjárandóságok fedezetéről és behajtásáról, általában mindennemű egyházi és iskola szükségletéről.

A debreceni egyházmegye jegyzőkönyveiben, ahova Földes is tartozott 1821-ig, sok panasz olvasható a lelkészek fizetésének kiszolgáltatása körül tapasztalt mulasztásokról. (...)

Az 1848-tól kezdődő új korszakban az anyagi kérdések már az egyház saját kormányzótestülete és felettes egyházi hatóságainak rendeletei szerint igazodnak s itt csak azt tartom szükségesnek megemlíteni, hogy az egyházi adó 1848-1876-ig a következő kulcs szerint volt megállapítva az adófizetők vagyoni helyzetének megfelelően.

Lelkészi fizetés. A földesi ref. lelkész fizetéséről az első feljegyzést 1621. V. 25. találjuk. Ugyancsak ebből a feljegyzésből látjuk, hogy ebben az időben Tetétlen, mint nagyon kicsiny község, mint leányegyház (filialis) a földesi ref. anyaegyházhoz tartozott.

A lelkészi fizetés ebben a korszakban, sőt csaknem a legújabb időkig természetbeni szolgáltatásokban állott, aminek kezdete és alapjai még Szent

István királyunk idejébe nyúlnak vissza, aki ugyanis az egyházi szolgálatokat végző papságnak fizetésül az összes termények tizedét (decima, dėsma) jelölte ki.

Közerkölciség, egyházfegyelem.

A földesi ref. hívek valläserkölcsei viszonyairól egészen Rápóthy Mihály lelkész koráig (1678-1684.) jóformán semmit sem tudunk, legfeljebb az 1617. évi egyházmegyei statutum tartalmából és annak a büntetés módjára, az úgynevezett ekklesiakövetésre vonatkozó rendelkezéséből tudunk arra következtetni. Hogy az 1848-ig divatozott ekklesia követés intézménye, mint egyházi intézményes büntetés, Földesen is gyakorlatban volt, azt a községi jegyzőkönyvbe bevezetett esetek bizonyítják, mert abban az időben a polgári, illetve hatósági büntetés egyes esetei szükségképen vonták maguk után az egyházfegyelmi büntetést is.

Napjainkban, a büntetőjog fejlődésének mai állásában, bármilyen súlyos és elrettentő bünt követett is el valaki, azért csak a világi hatóság és bíróság szab reá ki büntetést, egyebekben az egyház még csak tudomást sem vesz az illetőnek kisebb vagy nagyobb mértékű valläserkölcsei hibájáról, bűnéről, fogatkozásáról. Régen ez nem így volt, hanem aki bünt követett el az állami, polgári jogrend ellen, annak a jóvátételt nem csak az állami és közigazgatási törvényes fórumok előtt kapott büntetéssel, hanem az egyház által képviselt valläserkölcsei világrenddel szemben, az egyházhoz tartozó hívek bocsánatának elnyerésével is, nyilvános bűnbánattal is meg kellett tennie. (...) Az egyházi fegyelem kettős irányú volt, t. i. előzetes (intés) és utólagos (jóvátétel). Az előbbi vonatkozott az átalános emberi gyarlóságából esett hibákra, vétkekre és főleg az egyházzal és a családi élettel kapcsolatban elkövetett mulasztásokra: az utóbbi pedig szándékosan elkövetett kihágásokra és bűncselekményekre, amelyek nyilvános botrányokozással jártak.

Az eljárás pedig ez volt: amint a lelkész megtudta, hogy valaki valamely botrányos vétket követett el, magához idéztette és atyai módon figyelmeztette hibája jóvátételére és megjobbulásra, s ha azt látta, hogy ez hiábavaló, bejelentette az esperesnek s az egyházmegye határozatával az egyházból, helyesebben a hívek közösségéből kirekesztették (excommunicáltak) és csak az egyházkövetés után vették újra vissza.

Ha pedig a vétkes bűnét megbánva, az egyházat, illetve a hívek egyetemét megkövetni akarta és komolyabb esetekben igazolta, hogy a világi hatóság ügyét már elintézte, - a lelkész megszabta azt a napot, amelyen az úgynevezett egyházkövetésnek meg kellett történni. Az esetek súlyosságához mérten, egy vagy két vasárnap, mind a két istentisztelet alatt a bűnösnek a szószék előtt erre a célra készített szégyenkövön, fehér vagy fekete lepellel letakarva, a gyülekezetnek hátat fordítva kellett állnia s az istentisztelet befejezése után a lelkész kérdéseire válaszolnia. Ennek megtörténte után a lelkész rövid beszédet intézett az egyházkövetőhöz és intelmet a gyülekezethez a komoly

megbocsátásra, végül pedig letérdepeltette a bocsánatot nyert bűnöst és Isten kegyelméből bűnétől feloldozta.

Mint fentebb más vonatkozásokban, úgy itt is meg kell állapítani, hogy az egyházfegyelemnek e most ismertetett eszközével a falusi gyülekezetek lelkészei sohasem a maguk kezdeményezésére éltek, mert híveik kényére-kedvére bízott helyzetük ezt meg nem engedhette, hanem mint minden egyházi ügyet, még ezt is a községi tanács intézte olyformán, hogy ő szabta meg, vajon kell-e az általa megbüntetett vétkeseknek egyházat is követniük?

A legújabb egyházi törvények bizonyos korszerű módosításokkal 1935. I. 1. visszaállították ezt a feledésbe ment ősi intézményt, az egyházas érzületbe, a hithűségbe és a viselt egyházi tisztséggel járó köteleességekbe és erkölcsökbe ütköző mulasztások, cselekedetek, magaviselet és vétkek eseteiben oly formán, hogy az azokért kapott büntetések hatályát meglehet rövidíteni vagy el lehet enyészteni a presbitérium, illetve a gyülekezet színe előtt történő önkéntes bocsánatkéréssel.

Anyakönyvek. Levéltár, Temetők, Tanügy

Földesen a rendszeres anyakönyvvezetés Jánki Péter lelkész nevéhez fűződik, aki 1741. kezdte a feljegyzéseket a születésekről és 1746. a házasságokról és halálozási esetekről.

Az 1826-ban, helytartótanácsi rendeletre, az anyakönyvek pontos vezetését rendelték el, kötelezték az összes egyházakat, hogy minden évben a vezetett anyakönyvekről egy-egy másolati példányt a vármegye levéltára részére megküldjenek. Ezek 1828. évtől kezdve 1895. X. 1. vagyis az állami anyakönyvvezetés életbelépésének napjáig megvannak. Rendszeres egyházi feljegyzések, presbyteri jegyzőkönyvek az 1852. évvel kezdődnek.

A temetők kezdetben országszerte a templom körül voltak s így volt ez Földesen is, ahol Szala-csi Mihály református lelkészt még a templom mellett levő temetőbe temették el 1774-ben. Hogy a templom körül levő telek - a mai templomkert - temetőnek is elég nagy terület lehetett, azt az 1769. történt templombővítésre vonatkozó iratok is bizonyítják, A harmadik temetőt a Gunár-kert délkeleti oldalán, 1832. nyitották, szintén a közlegelőből, ezt azonban 1851. felhagyták s mivel még bekerítve sem volt, csakhamar visszaolvadt a közlegelőbe. Helyette azután egy másik lippai temetőt fogtak fel 1851. a bárándi út mellett. Benne első halott 1851. V. 22. S z a b ó Gergely fia, Mihály. Ezt a temetőt a nagykertivel együtt felárkolták s akácfákkal körül ültették. Felváltva használják az 1776. nyitott temetővel, melyet az anyakönyvek régi temetőnek neveznek. A legújabb temetőt pedig, az 1776. nyitott temető szomszédságában a tagosításkor erre a célra fennhagyott területen, 1926-ban nyitották meg.

A református egyház saját maga által fenntartott minden fokú iskolájában az egész tanügy kérdése minden vonatkozásban kizárólag az egyház jogkörébe tartozott s a felügyeletet az esperesek gyakorolták az évi rendes egyházlátogatások alkalmával. A XVIII. század vége felé először 1777-ben a Ratio Educationis c. tervszel, majd II. József király rendeletére a Helytartótanács a tanügy országos rendezését is kezébe vette s 1785. rendeletet adott ki az elemi iskolai tanítók képzése, az iskolák felett való felügyelet gyakorlása, a tankönyvek megállapítása, végül a tananyag, tanmenet részletes és kimerítő rendezése ügyében. Ennek az első, komoly és ma is helyeselhető intézkedésnek azonban, valamint annak, hogy a rektorok az elemi iskolákban a latin nyelv helyett a németet tanítsák, nem lett semmi eredménye, hiszen a magyar történelemből jól ismertük, hogy a magát meg nem koronáztatott II. József király nagyon is korszerű reformokat célzó rendeleteit végre nem hajtani, sőt egyenesen megghiúsítani, abban a korszakban legnagyobb hazafiúi erénynek tartották. Végre is a ref. egyházkerület engedni volt kénytelen s az 1791. évi XXVI. t. c. alapján az állami rendeleteknek megfelelően rendezte 1795-ben az elemi iskolák szervezeti és tanügyi viszonyait 19 pontban foglalt terjedelmes határozatában, amely szigorúan előírta a rendtartást, a lelkészek, tanítók, tanulók jogait és kötelességeit.

Földesen az egyház kicsiny volta miatt egészen a XVII. századig nem volt szükség rektorra s az első rektor nevével az 1665. évben találkozunk, aki M i c s - k e i Gáspár volt, s ettől az időtől fogva, rendszeres intézmény lett az iskoláztatás. (...)

Nem változott a helyzet egészen 1868-ig, amikor a népiskolai közoktatás tárgyában hozott XXXVIII. t. c. végérvényesen rendezte a tanügyi viszonyokat s amelynek életbe léptetése után, 1878-ban megszűnt a több százados múltra visszatekintő rectori intézmény s általában a református elemi népiskolák addigi egész rendszere. Az állami törvény által megszabott módon és keretek között berendezkedett földesi ref. iskolák csakhamar hatalmas lendületet vettek s már 1876-ban, az addig hol 3, hol 4 tanító helyett, akik között dicséretére legyen mondván a földesi közönségnek, sok tanító hosszú évekig működhetett, 6, majd 1902-ben 8 és 1906-tól kezdve 10 tanerős belső és 1929-től egy tanyai iskolával munkálja az általános műveltség és a nemzeti öntudat fejlesztésének magasztos céljait.

A református elemi iskolán kívül működik még községi gazdasági ismétlőiskola, melyet a község saját költségvetése terhére szervezett 1897-ben.

Tanítók (rektor) fizetése.(...) A rectori fizetés időnként változott, de mindig volt pénzbeli és természetbeni része a tanítványok számától, illetve az egyházi szolgálatoktól (éneklés temetésen stb.) függően is

3. Egyházi tisztviselők és alkalmazottak Református lelkészek.

Az első református lelkész. 1. N. Mihály 1591-ben. Egyetlen adat róla Debrecen város 1591. évi jegyzőkönyvében található.

Korszakunkban működött lelkészek:

35. N a g y Sándor. Született Kecskeméten 1808.-ban, 1850. XII. 18. 42 éves korában meghalt.

36. Borsónyi B o r s János helyettes lelkész 1851. januártól 1852. IV. 24-ig, N a g y Sándor lelkész halála után. Az ő idejében nyitották meg az új lippai temetőt.

37. B a k o s s Gábor. Született Czegény-Dányádon 1820.-ban, tanult Debrecenben. Földesi lelkész lett 1852. április havában s az is maradt haláláig. Egyháza és a közügyek érdekei iránt csodálatos mély fogékonyságát mutatja a földesi ú. n. templompénztár alapítása és szervezése, amelyet tanácsbíró korábban a neki felajánlott, de el nem fogadott tiszteletdíjakból alapított avégre, hogy az majd a lelkészek és kántorok fizetésének alapjául szolgáljon s az e célra szolgáló adó alól a hívek mentesíttessenek. Ő alapította az első olvasóegyesületet 1871., ő indította meg 1883-ban a mozgalmat saját alapítványával a kisdedóv felállítására. Meghalt 65 éves korában, 1885. VIII. 11. Földesen. Rendkívül érdekes leírását adja a szabadságharc után következett közállapotoknak.

38. J a k u c s Sándor helyettes lelkész volt 1885. IX.1-1886. IV. 24-ig az új lelkész, E r ő s s Lajos beállításáig.

39. E r ő s s Lajos. Született. Darvason 1857. III. 2. Tanult Debrecenben és külföldi egyetemeken, Bázelen és Berlinben. Segédlelkész volt Földesen B a k o s s Gábor mellett 1883. IX-1884. IV. 20-ig. Földesről Kémerre (Szilágy vm.) hívták meg lelkésznek 1884. IV. 24. s ott működött 1886. IV-ig. Ekkor Földesre hívták lelkésznek s 1886. IV. 24-1893. IV. 24-ig földesi lelkész. Ez idő alatt a község és az egyház történelmével is nagy buzgalommal foglalkozott egyéb tudományos munkája mellett, azonban az egyház levéltárában levő töredékes dolgozata kizárólag a helyben található adatok időrendi összeállítása és a privilegiális ládában levő nevezetesebb oklevelek tartalmi kivonatainak okozati összefüggés nélküli ismertetése. Földesről Püspökladányba megy, s 1893. IV. 24-1899. IV. 24-ig ott működik. Mint tudományosan is képzett kiváló teológust innen hívják meg a debreceni teológiai. akadémiára tanárnak s 1899. IX. 1-1908. VI. 30-ig tartó tanári szolgálat után a tiszántúli egyházkerület püspökévé választották 1908. júliusában.

Amiképen egyházkormányzati téren szerzett érdemeit a püspöki székkal honorálta a tiszántúli református lelkészek és egyházak egyeteme, azonképpen egyházi irodalmi téren kifejtett munkásságát teológiai doktori ranggal jutalmazta a genfi egyetem Kálvin János születésének négyszázados ünnepélyén, ahol ő maga is jelen volt. Mint püspök halt meg Debrecenben 1911. 11. 25.-én.

40. Dr. K i s s Ferenc. Született Kenderesen 1862. XII. 7. Tanult Mezőtúron, Késmárkon, Kecskeméten, majd Debrecenben 1869-1884-ig.

Lelkészi oklevelének megszerzése után, az 1886-1887. tanévben a bécsi protestáns teológia hallgatója. Külföldi tanulmányainak befejezése után Mezőtúron, Karcagon, Debrecenben és Kisújszálláson volt segédlelkész, illetve ez utóbbi helyen helyettes tanár s innen hívta meg lelkésznek 1893-ban a földesi ref. egyház, ahol 1899-ig működött. Mindjárt földesi lelkésségének első esztendejében megvalósította a gyülekezet évtizedes vágyakozását az orgona felállításával, amelyet 1894. évben közadakozásból készítettetek 4750 forintért.

1899-1913-ig püspökladányi lelkész s ez idő alatt, mint egyházmegyei tanácsbíró, majd esperes és 1912-től kezdve püspökhelyettes, egyházkerületi főjegyző, igen sok irányban értékesíthette valójában kiváló szervező képességét.

1912. novemberében a debreceni ref. teológiai. akadémiára választották meg tanárnak s 1913. szeptember 1-től kezdve 1933. évben történt nyugalomba vonulásáig a debreceni egyetemen volt avatott és hivatott nevelője a jövő magyar papi nemzedékeknek. Tudományos munkálkodását a pécsi egyetem díszdoktori diplomával tüntette ki. Az 1920-ban összeült nemzetgyűlésen a nádudvari kerület képviselője volt. Sok irányú áldásos működésének, szervező és alkotó erejének, páratlan energiájának legékesebb koronái a hajdúböszörményi fiú- és a nyíregyházi leánykálvineumok, a papi árvák nevelésére és oktatására hivatott intézmények, később pedig az általa alapított Református Szeretetszövetség égisze alatt egymásután nyíló árvaházak.

41. K a r á c s o n Imre. Született 1861. XII. 14. Földesen. Atyja Karácson Mihály földesi ref. tanító, anyja Sárközi Krisztina. Tanult Debrecenben. Tanulmányai elvégzése után Réven (Bihar m.) volt lelkész, majd 1900-1928-ig Földesen. Lelkészi működésének eredményei: a meglevő 6 tanerős iskolát 10 tanerőre fejlesztette, templomot, tornyot és az összes egyházi épületeket rendbe hozatta, a tanítói lakásokat modern lakásokká átalakította. Közadakozásból két készlet ezüst keresztelő edényt, két ezüst úrasztali poharat és egy ezüst boros kancsót szerzett és az ő idejében történt, a háborúban elvitt harangoknak újjal való pótlása. Meghalt 1933-ban Berettyóújfaluban.

42. Kiss Sándor. Született 1895. IX. 3. Földesen. Atyja, Dr. Kiss Ferenc volt földesi lelkész, anyja Szécsi Zsuzsanna. Elemi iskoláit Püspökladányon, középfokú iskoláit pedig Kisújszálláson és Debrecenben végezte. A világháború kitörésekor, 1914-ben, mint a debreceni tudományegyetemen a teológia hallgatója, 40 társával együtt lemondott törvényben biztosított hadmentességi jogáról, s mint a debreceni 3. honvéd gyalogezred teológus katonája, első kiképzése után Budapesten végezte a tiszti iskolát. A tiszti iskolából, mint hadapródörnmester került vissza a 3. honvéd gyalogezredhez s járt az orosz harctéren Volhíniában és az olasz harctéren a Piave mellett. Itt 1918. X. 28. olasz fogságba került, ahonnan 1919. márciusában jutott haza. A háború folyamán, mint zászlós, hadnagy és főhadnagy, megkapta a kis ezüst érmet, a Károly csapatkeresztet és a háborús emlékérmét.

A háború után, 1919. VI-1922. VI-ig Földesen segédlelkész, 1922. VI-1927. XII. 31. Újlétán, majd 1928. I. 1-től Földesen ref. lelkész. Egyházi tevékenységén túl igen értékes működést fejt ki a község társadalmi, kulturális és közgazdasági életében; is. Működésének idejére esik a templom alapos renoválása és a tanyai iskola felállítása.

Segédlelkészek.

Karacs János 1797.

Daróczi János 1830.

Garbolczi Antal 1831-1832.

Tatai István 1833.

Fehér Sándor 1834-1835.

Nagy Sándor 1836-1839.

Deák János 1864. VI-XII.

Dombi Vince 1875. VIII-IX.

Láposy János 1875. XI-1876. XII.

Márk Ferenc 1877. X. 15-1878. V.

Ambrus Péter 1878. XI- 1879. IX. 20.

Varga Lajos 1879. IX. 22- 1883. VIII.

Eröss Lajos 1883. IX- 1884. IV. 24.

Kincses István 1884. IV-VIII.

Kozma Zsigmond 1884. IX-1885. III.

Bélteki Géza 1885. III-VIII.

Szűcs László 1888. VI-IX.

Holkó József 1888. IX-1889. V. 31.

Szilágyi Lajos 1894. I-1895. IX. 30.

Kiss Sándor 1919.

Vitéz Uri Ferenc 1922.

Diószegi Mihály 1923.

Szathmári Gábor 1926.

Fejszés András 1927.

Szilágyi Imre 1931.

Csutoros Sándor 1932.

Szalag Gyula 1934.

Fábián Imre 1935.

Egyháziak 1849-től

Csathó Gergely 1849, Karácson Bálint 1852, Bíró Lajos 1853, Hodossy Károly 1856, Szabó Mihály 1860, Nagy Ferenc 1861, Nagy Gábor 1865, Kiss Bálint 1868, Szabó József 1871, Körtvélyessy József 1873, Kiss József 1877, Bíró Imre 1878, Kiss József 1879, Bíró Imre 1883, Pércsy Lajos 1886, Barcsa Zsigmond 1907, Karacs József 1934.

Tanítók, tanítói állás (rektorok): *I. tanítói állás*: Mónus Sándor 1843, Méhes Lajos 1847, Bogdán Zsigmond 1850, Kovács Márton 1853, Kiss Lajos 1854, Varga Menyhért 1857, Borbély Sándor 1859, Huszti Mihály 1860, Sápó Lajos 1863, Nyeste István 1867, Vadai Ferenc 1870, Varga Bálint 1873, Percze János 1876, Vincze József 1878, 1905, Boldisár Lajos 1905. - *II. tanítói állás (tanító ember, leánytanító)*: Kánya József 1843-1881, Farkas Sándor 1881, Szilágyi Lajos 1882, Simon Erzsébet 1908. - *III. tanító állás (nagy preceptor)*: Giczei Lajos 1853, Karácson Mihály 1853, Ary Gyula 1893, Szabó Ferenc 1904, Ibolya János 1913, Fodor Béla 1925, Máthé János 1925, özv. Varga Károlyné 1932. - *IV. tanítói állás (kis preceptor)*: Sidó Sándor 1840, Maklár Lajos 1863, Kovács Lajos 1873, Balogh Károly 1888, Balogh Mihály 1891, Szabó Elek 1892, Papp Imre 1894, Orbán Gyula 1934. - *V. tanítói állás*: Ökrös Lajos 1873, Nagy Antal 1874, Erdős Antal 1905, Saja Vilmos 1908. - *VI. tanítói állás*: Füzesy István 1889, Csongrádi János 1891, Nagy Pál 1899, Nagy István 1900. - *VII. tanítói állás*: Pogány Margit 1901, Pólya Irma 1903, Molnár Zsuzsanna 1903, Újvári Mária 1906. - *VIII. tanítói állás*: Pávay Erzsébet 1901. - *IX. tanítói állás*: Buzogány Dénes 1907, Molnár József 1928. - *X. tanítói állás*: Kassay Lujza 1907, Virágh László 1928. - *XI. tanyai tanítói állás*: Fodor János 1932.

Harangozó (egyházfi.) Külön harangozót (egyházfit) 1767-ben alkalmaz először a községi tanács, S z a b ó Ferencet. A harangozó kötelessége volt: rendelt időben való harangozás, lelkész számára való örletés, egyházi célokra szolgáló

fa felvágása, ünnepeken a legátus részére a főzést kivetni s az ételt felhordani, végül a két iskolára vigyázni. Járandósága az idők folyamán megfelelően változott.

Az eredeti kutatásokon alapuló dolgozatot helyenként rövidítettük. Mivel monográfiánk 1849-től tárgyalja Földes történetét, elsősorban a megelőző korszakra vonatkozó adatokat mellőztük, megtartva azonban az első előforduló adatot. A rendkívül sok hivatkozás lapalji jegyzeteitől az olvashatóság kedvéért eltekintettünk. A kutatók ezeket megtalálják a dolgozat eredeti helyén. Köszönetet mondunk Herpay Gábor jogutódjainak (unokáinak), hogy a monográfia ezen rövidített fejezetének közléséhez hozzájárultak.

Itt hívjuk fel a figyelmet Lengyel Mihálynak az utóbbi évtizedekben megjelent Földes községgel foglalkozó könyveire, melyekben az olvasó bővebben megismerheti a község oktatásügyét és nevezetes személyiségeit. (A Szerk.)

A Földesi Református Egyházközség vázlatos története 1935-2017.

1936 óta jelentek meg ugyan olyan munkák, melyek Földes múltját és jelenét dolgozták fel, melyekben találunk az Egyházközség történetére vonatkozó adatokat, képeket, de mindenre kiterjedő, átfogó munka nem született ebben a tárgyban.

1928. január 1-jétől Kiss Sándor volt a Gyülekezet lelkipásztora. Nem idegen környezetbe érkezett, hiszen Földesen született 1895-ben. Édesapja, Dr. Kiss Ferenc 1893-1899 között szintén itt volt lelkipásztor. A II. világháborút megelőzően fontos szerepe volt az Egyházközségnek nemcsak a hitélet, hanem az oktatás és a szociális területen is. A presbiteri jegyzőkönyvek jól mutatják, hogy nem volt egyszerű feladat ezen területeknek a működtetése.

Dr. Kiss Ferencet tekintjük a magyarországi diakónia atyjának, munkássága nyomán született meg az Országos Református Szeretetszövetség. Fia sokat tett azért, hogy Földesen is megvalósuljon a diakóniai munka. Az első fiúárvaházat 1933. október 29-én avatták fel. Özv. Karacs Elekné Hegedűs Eszter ötszobás házat adományozott erre a célra. Az épületben 22 árva nyert elhelyezést.¹ A második árvaház alapítója özv. Müller Györgyné Ethey Eszter debreceni lakos volt, aki debreceni házáat, illetve annak árát ajánlotta fel. Az így nyert ingatlanban 10 leányárvát neveltek.² A harmadik árvaházhoz az épületet a Szövetség vásárolta, melyben 10 árva fiút tudtak elhelyezni. Ennek fenntartásáról a földesi gyülekezet természetbeni adományaival gondoskodott.³ Három „öregotthonnal” is gazdagodott a község. Az első épületet a település adományozta, mely egy régebbi nemesi kúria volt, három holdas telekkel. A parkból konyhakert és gyümölcsös lett. 20 idős nő nyert itt elhelyezést.⁴ A második épületet az előbb említett telek parkjában található gazdasági épületből alakították ki, melyben 16 férfi talált otthonra.⁵ A harmadik otthont özv. Pércsy Imréné adományozta, akinek fogyatékos gyermekét a tiszafüredi intézményben helyezték el. A tiszafüredi intézmény ma is működik a Református Egyház fenntartásában. A harmadik otthon 8 nő elhelyezésére volt alkalmas. 1936-ban ártézi kutat fúratott a Szövetség az intézetek ellátására, melyhez vízvezeték is építettek.⁶

Az idősek és árvák ügye mellett kiemelt figyelem övezte az ifjúságot. A gazdasági nehézségek ellenére nem mondtak le a fiatalok tanításáról, neveléséről. Az 1935. március 14-én tartott presbiteri gyűlés jegyzőkönyvéből

¹ Diakóniai Könyvtár I. kötet: Kiss Ferenc Életműve Budapest, 2012.; Szerkesztette: Fekete Károly 58 p.

² Diakóniai Könyvtár I. kötet im. 58 p.

³ Diakóniai Könyvtár I. kötet im. 58 p.

⁴ Diakóniai Könyvtár I. kötet im. 58 p.

⁵ Diakóniai Könyvtár I. kötet im. 58 p.

⁶ Diakóniai Könyvtár I. kötet im. 58 p.

kiderül, hogy a lelkész kezdeményezése nyomán már korábban megszületett Ifjúsági Egylet 66 fiú és 45 leány tagot számlált. A szomszédos településekre is hatott a földesi példa, ott is születtek ifjúsági egyletek.⁷ A következő évben már arról született döntés, hogy otthont kell teremteni az ifjúságnak.⁸ A Keresztyén Ifjúsági Egyesület épületének felépítése közadakozásból és 400 P minisztériumi támogatásból valósulhatott meg. Az építkezés költsége 1681,46 P-be került.⁹ Az ünnepélyes átadása 1937. október 31-én került sor. Erre az ünnepi alkalomra Dobos Károly konventi ifjúsági lelkészt hívták meg. Az épület ma már nem látható. Eredetileg a központi fiúiskola épületének végében épült fel. Az államosítást követően volt benne úttörőszoba, majd szolgálati lakásként is funkcionált, végül lebontásra került. Dobos Károly nevét azért érdemes megjegyezni, mert emlékének ápolására a Magyarországi Református Egyház díjat alapított, mely ma az egyik legnívósabb kitüntetés a reformátusság körében.

10 év nem számít nagy időnek egy lelkész szolgálati idején belül. 1938. januárjában mégis úgy érezte a gyülekezet, hogy a 10 éve Földesen szolgáló Kiss Sándor lelképásztor munkájáért hálát kell adnia. A jubileumi alkalom imádságait, az igehirdetést és a köszöntéseket jegyzőkönyvben örökítették meg. Székely Sándor presbiter beszédéből kiderül, hogy ebben az időszakban a település lakói rendszeresen látogatták az istentiszteleteket, mégpedig nagyszámban. Az úrvacsorai közösségtől sem maradtak távol. Kitért az ifjúsági munka és a szegénygondozás terén elért eredményekre. Külön megemlítette, hogy a tanyasi emberek gyermekei számára nemcsak a tanyasi iskola épült fel, hanem ott rendszeresen tartottak istentiszteleteket. Boldizsár Lajos igazgató kiemelte az iskolával való törődést, a lelki útmutatás fontosságát.¹⁰

Nem véletlen az oktatás ügyének hangsúlyozása, hiszen az iskolát abban az időszakban az Egyházközség tartotta fenn. Ez nagy tehernek bizonyult. Már akkor is szükség volt külső állami kiegészítésre, hogy a 10 fős tantestület elláthassa munkáját. Az egyházi tisztségviselők és alkalmazottak bérezését készpénzjavadalommal és természetben juttatott földhasználattal biztosították. Az Egyházközség bevételeinek egy részét a tulajdonában lévő földterületek bérbeadásával biztosította. A bérbeadás alkalmával mindig igyekeztek olyan személyeket előnyben részesíteni, akiknek kevés földjük volt, vagy egyáltalán nem rendelkeztek semmilyen földterülettel. Érdekességgéppen hadd álljon itt az Egyházközség és az Iskola 1942. évi költségvetése.¹¹

⁷ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1935.03.14.

⁸ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1935.02.08.

⁹ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1937.07.04.

¹⁰ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1938.01.09.

¹¹ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1941.10.19.

Az Egyházközség költségvetése

SZÜKSÉGLET

a, Díjlevélben megállapított tisztségviselői fizetések	
1. Lelkipásztor fizetése	3.612 P
2. Lelkipásztor konfirmandusok oktatásáért	200 P
3. Lelkipásztor 6 éven aluli halottak temetésért	100 P
4. Lelkipásztor 7%-os pótdíja	274 P
5. Lelkipásztor 8%-os pótdíja	313 P
6. Lelkipásztor hadi pótdíja	86,40 P
b, Egyéb alkalmazottak díjai	
1. Segédlelkész fizetése	324 P
2. Segédlelkész 7%-os pótdíja	24 P
3. Segédlelkész 8%-os pótdíja	26 P
4. Gondnok fizetése	200 P
5. Gondnok 7%-os pótdíja	14 P
6. Gondnok 8%-os pótdíja	16 P
7. Szegénygondnok fizetése	40 P
8. Szegénygondnok 7%-os pótdíja	4 P
9. Szegénygondnok 8%-os pótdíja	4 P
10. Harangozók fizetése	500 P
11. Harangozók 7%-os pótdíja	36 P
12. Harangozók 8%-os pótdíja	40 P
13. Temetőcsőszök fizetése	32 P
14. Temetőcsőszök 7%-os pótdíja	4 P
15. Temetőcsőszök 8%-os pótdíja	4 P
c, Egyházi épületek fenntartása	
1. Épületek javítása, tisztántartása	400 P
2. Tűzbiztosítás	70 P
d, Kegyelességi szükségletre	
1. Úrvacsorai kenyér és borra	50 P
2. Gyülekezeti szegények gyámolítása	150 P
3. Legátusoknak	120 P
4. Egyházak segélyezésére	40 P
5. Missziói alapra	10 P
e, Állami adók, illetékek	
1. Állami adók	700 P
2. Illeték egyenérték	150 P
f, Magyar Országos Közalapi járulék	
1. Közalapi járulék	417 P
g, Nyugdíjintézeti járulékra	
1. Nyugdíjintézeti járulékra	250 P
h, Egyházmegyei, egyházkerületi költségekre	
1. Egyházmegyei, egyházkerületi költségekre	800 P

i, Egyházfenntartási alap	
1. Egyházfenntartási alap	20 P
j, Irodai, fűtési költségekre	
1. Irodai szerekre	50 P
2. Hivatalos levelezésre	48 P
3. Parochiális könyvtár	40 P
4. Biblia új házásoknak	40 P
5. Egyházi iratterjesztés	50 P
6. Napi díjakra, útiköltségre	50 P
7. Fűtés, favágás	500 P
8. Hivatalos lapra	8 P
9. Orgona karbantartására	80 P
10. Kéményseprőknek	10 P
11. Harangok biztosítási díja	50 P
12. Kollégiumnak 2-ik évi részlet	70 P
13. Csepei testvéregyháznak	150 P
14. Tanyai látogatásokra	26 P
k, Előre nem látható kisebb kiadásokra	
1. Vegyesek	100,23 P
Összes szükséglet	10.322,63 P

FEDEZET

a. Ingatlanok jövedelme	
1. Egyházi és temetői földek bérlete	5.842,63 P
2. Temetői füvek bérlete	500 P
3. Templomi perselypénz	400 P
4. Orgona-díj	80 P
5. Harang díjak	300 P
b, Egyházi adókból	
1. Személyi adókból	3.000 P
c, Előre nem látható bevétel	
1, Vegyesekből	200 P
Összesen	10.322,63 P

Az Iskola költségvetése

SZÜKSÉGLET

a, Díjlevélben megállapított tisztségviselői fizetések	10.453,28 P
b, Egyéb alkalmazottak díjai	
1. Iskolaszolga fizetése	240 P
2. Iskolaszolga 7%-os pótdíja	17 P
3. Iskolaszolga 8%-os pótdíja	19 P
4. Kéményseprőnek	40 P
c, Iskolai épületek fenntartására	

1. Épületek javítása, tisztántartása	1200 P
2. Tűzkárbiztosítás	70 P
d, Állami adók, illetékek	
1. Állami adók	400 P
2. Illetékek egyenértéke	150 P
e, Adósságok kamataira	
1. 7470+2000 P 4%	378,80 P
2. Tanítói internátusnak	2000 P
3. Kölcsöntörlesztésre	-
4. Tanítói nyugdíj tartozás törlesztésére	1200 P
f, Nyugdíjintézeti járulékra	
1. Nyugdíjintézeti járulékra	1632 P
g, Irodai, fűtési költségek	
1. Irodai szerekre, nyomtatványokra	200 P
2. Hivatalos levelekre	50 P
3. Iskolai felszerelésre	200 P
4. Napi díjakra	80 P
5. Fűtésre	1400 P
6. kereskedelmi számlák, portalanítás	120 P
7. Iskolaszolga biztosítása	40 P
h, Előre nem láthatókra	
1. Vegyesekre	366,92 P
Összesen	20.257 P

FEDEZET

a, Ingatlanok jövedelme	
1. Iskolai földek haszonbérlete	500 P
2. Kállay alapítványból, vagy községtől	3.000 P
3. Községtől	1.200 P
b, Iskolai adókból	
1. 30%-os iskolai adóból	11.257 P
2. Személyi adóból	1.000 P
3. Hátralékból	3.000 P
c, Előre nem látható bevétel	
1. Vegyesekből	300 P
Összesen	20.257 P

Érdemes felidézni, hogy a Presbitérium 1941. október 19-én tartott gyűlésén a 63. szám alatt hogyan határozta meg a stóla-díjakat.

„a, lelkészi:

- keresztelés: hétköznap délelőtt 3 P, vasárnap és délután 7 P, magánháznál 12 P
- esketés: kedd déltől szerda délig ingyenes, más napokon 8 P, háznál 16 P

- temetés: templomban és háznál 10 P
- anyakönyvi kiadvány 3 P

b, kántori: énekszós halottól 4 P, imás halottól templomban és háznál 7 P

c, harangozói: kis halottól 2 P, nagy halottól 3 P, déli harangozásért 2 P

d, egyháznak: déli harangért 5 P, évfordulói harangozásért 20 P, orgona használatért 4 P

e, éneklő gyermekek: nagy halottól 2 P, kis halottól 1 P,

Más vallásúaknak minden stóla kétszerese, azonfelül nagy halott után harangdíj 10 P, kis halott után 5 P.”¹²

A II. világháború nyomorúsága, a pénzromlás, a hátszág által hordozott terhek a földesi embereket is próbára tették. A fronton harcoló katonákról sem feledkezett meg a lelkipásztor. Ő maga is harcolt az I. világháborúban, így tudta mit jelent a szülőföldtől távol lenni. Kiterjedt levelezést folytatott a harctéren szolgálatot teljesítőkkal, a katonák kérésére sokszor küldött olyan kiadványokat, melyek hitük erősítését szolgálták. A kis füzetet, melybe feljegyzett minden egyes küldeményt, még ma is őrzi a Lelkeszi Hivatal.

Földes nem kerülhette el, hogy területe hadszíntérre változzon. Ebben az időszakban Kiss Sándor töltötte be a lelkészi állást hivatalosan, de a fontosabb szolgálatokat Nagy István tanító, mint exmisszus látta el. Tisztázatlan az, hogy a lelkipásztor pusztán elmenekült vagy betegsége miatt hagyta el a települést. A település idősebb lakói menekülésről beszélnek, de a harci cselekmények elmúltát követően tartott presbiteri gyűlések jegyzőkönyvei betegszabadságon lévőként említik. Karacs József jegyzőkönyvben megörökített nyilatkozata alapján 1944. október 3-án Kiss Sándor lelkésszel lezárták a pénztári naplót és a maradvány a Hangya Szövetkezet pénztárában került elhelyezésre.¹³Egészségi állapotára való tekintettel kérte nyugdíjazását. Tény, hogy az Egyházközség életének a háborút követő időszakban történt újjászervezése, az ügyvitel megindítása Puskás Lajos tetéltleni lelkipásztorra várt, akit mint beszolgáló lelkészt említenek.¹⁴Először számba kellett venni, hogy milyen háborús károk keletkeztek. Mely épületet lehet egyáltalán használhatóvá tenni. A templom legalább 10-15 ágyúlövést kapott, a parókia beköltözhetetlenné vált, az iroda, a tanácsterem és az iskolák üvegei is mind kitörték. Először az épületek kitakarítása következett, majd az üvegezés. A parókiát nem merték rendbe hozatni, mert attól féltek, hogy újabb csapatok érkeznek, s azok ismét feldúlnák.

¹² Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1941.10.19.

¹³ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1945.06.20.

¹⁴ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1945.02.24.

A lelkészi lak

A megüresedett tanítói állások kapcsán viszont hamar intézkedtek. Az iskolában először 3 tantermet hoztak rendbe, hogy megindulhasson a tanítás. Időközben Márton Károlyt segédlelkészi szolgálatra rendelte ki az Egyházkerület püspöke Földesre, aki 1945 februárjában meg is érkezett. 1945 április 1-jétől mint helyettes lelkész teljesít szolgálatot, végül az 1945. október 10-én tartott gyűlésén a Presbitérium meghívja az immár megüresedett lelkészi állásra. Ekkorra sikerült az 1940-es vagyontörzskönyv alapján a leltárt is elkészíteni.¹⁵ Hamar kitűnt, hogy az épületekben esett káron felül számos bútor megsemmisült, az anyakönyvek, jegyzőkönyvek és számos okirat részben megsemmisültek. A parókiális könyvtár és a klenódiumok átvészelték a háborút, viszont a textiliákról ez már nem mondható el. Rendkívül nehéz és ínséges időszak volt ez. A fizetéseket kiadni nem tudták, mert nem volt bevétel. Ha már volt bevétel, annak meg értéke nem volt. Az Egyházzal szembeni ellenszenv is hamar megjelent.

A helyi Földigénylő Bizottság az Egyházközség 89 kat. hold ingatlanát teljesen igénybe vette,¹⁶ holott a törvényes rendelkezés szerint 100 holdon aluli ingatlant csak háborús bűnösöktől, nyilasoktól lehetett elvenni. A Presbitérium természetesen fellebbezett a döntés ellen, megküldve a fellebbezést a Földművelésügyi Miniszternek. Itt lényegében nem a tulajdonjog okozott problémát, hanem a már bérbe adott területeket más bérlőknek játszotta át a Földigénylő Bizottság.

Orbán Gyula iskolaigazgató felpanaszolta, hogy sok támadás érte a Nemzeti Bizottság részéről, mert nincs minden osztályban tanítás. Kályhák hiányában, a téli időszakban ez igen nehezen lett volna megoldható. A Presbitérium az ügy kapcsán 1945 decemberében úgy nyilatkozott, hogy a

¹⁵ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1945.10.10.

¹⁶ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1945.04.04.

környező települések iskoláiban sokkal sivárabb a helyzet, így a három osztályos tanítással meg kell elégedni.¹⁷ A következő év nagyhatét teljesen szünetté nyilvánították, hogy a Hangya Szövetkezettől ajándékban kapott mésszel az iskolákat ki tudják meszeltetni.¹⁸

Az épületeken esett háborús károk kijavítása rendkívül nehezen haladt. Kezdetben rendkívüli adót vetett ki a presbitérium, próbáltak több ízben is államsegélyt igényelni. 1947. július 27-én kelt költségvetés szerint Papp Géza, Papp Sándor és Gimesi János biharkeresztesi vállalkozók 23.900 Ft összegben vállalták a templom felújítását. Az állam 2.000 Ft segéllyel támogatta a munkát¹⁹, a többit az Egyházközségnek kellett előteremteni. A parókia, a hivatal, a tanácsterem rendbetétele is lassan haladt előre. Az iskola fenntartása egyre növekvő terhet jelentett. Bevezetésre került a 8 osztályos képzés. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy további 10 tanítói állást kellett volna létesíteni, de csak 3-ra volt fedezet úgy, hogy az állások fenntartásának csak a 10%-át kellett fizetni, a többit az állam átvállalta.²⁰ A fordulat évében, 1948-ban „megoldódott” ez a probléma, megtörtént az iskolák államosítása. Több évszázad után Földesen elveszítette iskoláját az Egyházközség. A Szeretetszövetség fenntartásában működő intézmények hasonló sorsra jutottak.

A hatalom képviselői ezután mindent megtettek az egyházi élet nehezítése érdekében. A látszatra azért néha ügyeltek. Az Egyházközség földjeitől való megválása nagyon érdekesen sikeredett. 1951-ben az állam felkínálta a lehetőséget, hogy megvásárolja az egyházi földterületeket, és annak ellenértékét 20 éven át részletekben kifizeti. A Presbitérium félve attól, hogy a későbbiekben ellentételezés nélkül is elvehetik a földet, a temetők és kerti földek kivételével felajánlott minden területét megvételre az államnak.²¹ Természetesen az állam állapította meg a vételárat, és ki is fizették egyenlő részletekben. Ebből fakadóan a lelkész, a kántor és a harangozó esetében megszűnt a termőföldhasználatban adott juttatás. Át kellett térni teljesen a készpénzben történő javadalmazásra. Az anyagi források jelentősen csökkentek, sőt az egyház anyagi teherhordozásában résztvevők száma is csökkent, ezért a kivetett formáról már 1950-ben áttértek az önkéntesre.²² Majd úgy határoztak, hogy aki nem fizet egyházfenntartói járulékot, az a stóla, a harang, és az orgonahasználat díját duplán fizesse meg.²³

Az egész 1948 utáni időszakra rányomta bélyegét a félelem, a csendes engedelmesség. Nem sok szó esett arról, hogy milyen jogai vannak az Egyházközségnek, vagy mit hogyan kellene megvédeni, érvényesíteni. A kényszerűségből történt engedelmséget mutatja, hogy hazánk

¹⁷ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1945.12.21.

¹⁸ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1946. 04.10.

¹⁹ Irattár 149/1947. sz.

²⁰ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1946.08.18.

²¹ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1951.10.02.

²² Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1950.03.10.

²³ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1954.11.14.

„felszabadulásának” 10 éves évfordulóján a Presbitérium ünnepi ülés keretében külön nyilatkozatban méltatta az eseményeket.²⁴ 1956 elején még a Gyülekezet megünnepelhette lelkészeföldesi szolgálatának 10 éves évfordulóját, megajándékozva egy új paláttal. Aforradalom eseményei után, már arról kellett beszélnie, hogy az ellenforradalmi események elcsendesedtek.²⁵ 1956. december 16-tól egészen 1957. szeptemberéig nem is tartottak gyűléseket, valószínű azért, mert megtiltották. Lassan a helyzet konszolidálódott. Az államnak eladott föld árának egy részlete 1957-ben megérkezett, melyet a parókia és a hivatal épületének javítására tudtak fordítani. (Kaptak 7.946 Ft-ot, a felújítás 15.000 Ft-ba került.) A templomba Budapestről használt csillárokat és falikarokat vásároltak.²⁶ Mindez azt mutatja, hogy nehézségek árán ugyan, de igyekezett minden téren talpon maradni a Gyülekezet. Az 1956-os eseményeket elítélő nyilatkozat megtételére 1959-ben kerítették sort. A Presbitériumnak nagyon hosszú határozatban kellett nyilatkoznia, hogy elítéli az ellenforradalmat, kijelenti továbbá, hogy a megújulási mozgalomban nem vett részt.²⁷ A felettes egyházi vezetők megnyilvánulásai is követték a kötelező formát. Az egyik egyházlátogatás alkalmával arról beszélt az egyházmegyei tisztségviselő, hogy milyen nagy megtiszteltetés volt számára, hogy tagja lehetett annak a 40 tagú lelkészi küldöttségnek, mely 1958-ban, Dr. Bartha Tibor püspök vezetésével meglátogatta Földesen a Rákóczi Termelő Szövetkezetet. Apró és jelentéktelennek tűnő adatok ezek, de sokat segítenek abban, hogy az adott korszak történéseit megértsük.

A későbbiekben is történtek olyan esetek, melyek lényege az volt, hogy éreztessék az Egyházzal: nem számít. 1963-ban a Községi Tanács a Kistemetőhöz tartozó, megművelhető terület kapcsán, melyet a harangozó használt, kisütötték, hogy az telekkönyvileg a községé, és odaadták használatra a Tsz-nek.²⁸ 1971-ben az Újtemető melletti részen megépült a ravatalozó. Ez önmagában előrelépés egy település életében, de a Községi Tanács ezzel egyidejűleg lezáratta a másik két temetőt, természetesen úgy, hogy a lezárás tényéről elfelejtette értesíteni az Egyházközséget.²⁹ A temetők terén is bezárult lassan a kör. Mivel a Gyülekezet nem tudott a temetőkre vonatkozó rendeleteknek eleget tenni, így nem maradt más választása, mint felajánlani térítésmentesen az állam részére.³⁰ Teljesen egyhangú döntés született e tárgyban. Az egyetlen működő temetőtől így váltak meg kényszerű felajánlással. A türelem, a csendes munkálkodás azonban nem maradt eredmény nélkül. A szerény anyagi körülmények ellenére mindig volt lehetőség az előrelépésre. 1973-ban a temető fáit részben kivágatták és eladták tűzifának, ennek bevétele a

²⁴ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1955.03.27.

²⁵ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1956.12.16.

²⁶ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1957.09.08.

²⁷ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1959.03.08.

²⁸ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1963.03.03.

²⁹ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1971.10.10.

³⁰ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1980.02.17.

templom javítását szolgálta.³¹ 1975-ben sor került a harangok villamosítására is. 1981-ben villámhárítóval látták el a templomot.³² A következő évben a lezárt temetőkből eladták azokat a sírköveket, ahol a nyugvási idő lejárt és a tulajdonosa nem jelentkezett, az így befolyt összegből a templom belső javítását fedezték.³³

1983. szeptember 1-jével Márton Károly lelkipásztor 38 évi földesi szolgálat után nyugalomba vonult. Ez alatt az idő alatt sok változás történt. Az Egyház mozgástere beszűkült. Vagyonától, anyagi bázisától, intézményétől megfosztották. 1945 előtt több mint 5000 főt számlált az Egyházközség, ez a 1970-es évek végére drasztikusan csökkent. Korábban tömegével konfirmáltak a fiatalok - egyes pedagógusok fenyegetése ellenére is-de eljött az az időszak, hogy egy konfirmandus sem akadt. A reggeli áhítatokra korábban legalább 40-50 fő járt. A 70-es években ez az alkalom is megszűnt, hiszen csak 2 gyülekezeti tag járt el reggelként az áhítatra. A lelkész, a gondnok, a presbitérium, a diakónusok, a gyülekezeti tagok tették a dolgukat. A közel négy évtized alatt az összes egyházi épület kétszer is megújulhatott külsőleg. A parókia néha háttérbe szorult az anyagi források hiányában. Ezért mondhatta a nyugdíjba készülő lelkész: "Annál is inkább fontos lenne ez, mert ebbe a lakásba ilyen állapotban új lelkész nem költözik be. Ezt csak én tudtam eltűrni, elviselni."³⁴ Az elkészülő lelkipásztor és a gyülekezet a későbbiekben mégis hálás szívvel gondolhatott egymásra, hiszen a diktatúra kezdeti időszakának kivételével a helyi vezetőkkel

is rendkívül jó volt a kapcsolat. A kölcsönös támogatás és megbecsülés jegyében munkálkodtak.

1983. december 4-én már be is iktatták az új lelkipásztort, Szél Sámuelet. Az új lelkész kezdeményezőkézségéről hamar tanúbizonyságot tett. Már a következő év elején javasolta, hogy foglalkozzanak a templom fűthetőségének kérdésével.³⁵ Külföldi protestáns gyülekezetek anyagi támogatásának igénylésével lett volna erre esély, természetesen a helyi közösség áldozatvállalásával. Később azonban ebből nem lett semmi. A lelkész feleségével együtt sokat tett a hitoktatás ügyéért. 1985.

³¹ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1973.10.30.

³² Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1981.02.22.

³³ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1982.02.28.

³⁴ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1983. 05 15.

³⁵ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1984.01.15.

július 28-án ünnepelte hálaadó istentisztelet keretében a lelkipásztor lelkészi szolgálatának 25 éves jubileumát. Ezen az alkalmon azonban hálát adtak a presbiterek több évtizedes munkájáért, sőt megemlékeztek Rápóti Pap Mihály 300 éves jubileumáról. A rendszerváltás előtt lehetőség nyílt ismét a templom javítására, környezetének rendezésére, kerítés építésére. Ennek megvalósulásában komoly segítséget nyújtott Dr. Deák Géza elnök közreműködésével a Rákóczi Termelőszövetkezet.

A rendszerváltozás új helyzetet teremtett minden közösség életében. Megszűnt az egyházak állami ellenőrzése, az egyházakra kényszerített egyezményeket semmissé nyilvánították. Elindult a kárpótlás folyamata is. Az egyházak azon ingatlanaikat igényelhették vissza természetben, illetve kérhettek helyette kártalanítást, melyek a kárpótlási törvény megjelenésekor állami vagy önkormányzati tulajdonban voltak. Földesen is egyeztető tárgyalások kezdődtek. Országos jelenség volt, hogy a romos épületektől mindenki szabadulni akart. A végső megállapodás az lett, hogy egyedül azt az ingatlant igényelték vissza, melyen a központi fiúiskola helyezkedett el (Karácsony S. tér 6/a). Az egyéb ingatlanokért cserébe járadékot igényelt a gyülekezet.

A korábbi évtizedekhez hasonlóan mindig volt tennivaló az épületek kapcsán. 1992-re megújult a templom belseje, a parókia és gyülekezeti terem (ma hivatal) kívülről. A toronyóra és a harangok vezérlése az önkormányzat támogatásával újulhatott meg.³⁶ 1995-ben a templom külső tatarozása is megtörtént. 1998-ban újjá öntette a gyülekezet a legkisebb harangot

³⁶ Presbiteri Gyűlés jegyzőkönyve 1992.09.20.

közadakozásból, mivel a Hilzer Ignác által 1868-ban öntött 283 kg-os kisharang megrepedt. Az új, 260 kg-os harangot Gombos Lajos öntötte Órbottyánban.

A következő esztendőben az önkormányzat az Egyházközség részére átadta a volt központi fiúiskola épületét. Hamarosan megkezdődött az épület részleges felújítása, melyben a korábbihoz képest egy jobb és korszerűbb gyülekezeti terem is berendezhetők. 2002-ben a Széchenyi pályázat keretében belülről is megújulhatott a parókia. 2004. szeptember 1-jével Szel Sámuel lelkipásztor nyugalomba vonult. 21 éves munkássága nyomán megújult a hitoktatás, a gyermekek részére táborokat szerveztek, sőt feleségével együtt hívták életre az egyházmegyei zsoltáreneklő versenyt. Ezt a versenyt ma is ápolja és szervezi az egyházmegye közössége.

Az átmeneti időszakban id. Balogh László bárándi lelkipásztor kapott helyettes lelkészi kinevezést. 2005. március 15-től Kovács András lett a Gyülekezet megválasztott lelkipásztora.

A toronygomb felnyitása

Tekintettel arra, hogy az 1935-től napjainkig terjedő időszak összegzése nekem jutott, a saját lelkésziségem idején történeteket csak nagyon röviden kívánom taglalni. 2006-ban megtörtént a parókia tetőhéjazatának cseréje, sor került a Templom tornyán lévő dísz cseréjére, mivel a császárfá eltört.

Ekkor találtuk meg a torony gömbjében azt az emlékiratot, melyet 1910-ben helyeztek el benne. Még ebben az évben a harangokat működtető rendszer teljes cseréje megtörtént. 2008-ban sikerült lezárni az egyházi kártalanítás folyamatát, így a központi fiúiskola épülete és a hozzá tartozó telek ismét egyházi tulajdon lett. A volt kéttantermes iskolaépületből egy teljesen új, a kor színvonalának megfelelő gyülekezeti terem született. 2010-ben a Templom padlózata újult meg. A régi felázott, elkorhadt padlózatot sikerült téglaburkolatra cserélni.

Úrvacsora

Templom belső megújítása

Az utókor számára fontosnak tartom megörökíteni, hogy komoly összefogással és támogatással valósul meg ez nem a kis beruházás. A nehéz fizikai munkát, a talajcserét, a kavics ajszát elkészítését a gyülekezeti tagok az Önkormányzat közfoglalkoztatottjainak segítségével valósították meg. Az építési anyagot Dr. Deák Géza és Özse László adományozták, a burkolási munkálatokat pedig Domokos Attila vállalkozó felajánlasként biztosította. A 2017. esztendő meghatározó volt a világ protestánsai és a magyar reformátusok életében. Mi magyar reformátusok kettős jubileumot ültünk. Egyrészt ünnepeltük a reformáció 500 éves évfordulóját, másrészt az 1567-es debreceni alkotmányozó zsinat 450 éves évfordulóját, ahol eleink elkötelezték magukat a reformáció svájci ága mellett. A jubileumi év kapcsán három fontos eseményt mindenképpen meg kell említeni. Az első a jótékonyági bál, melynek fővédnöke Dr. Fekete Károly püspök volt, aki családjával együtt megtisztelte a földesieket. A második, hogy október 31-én az ünnepi istentiszteleten elhangzott Luther Márton 95 tétele teljes egészében. A harmadik, hogy a Templomban elhelyezésre került egy egyszerű tábla, mely megörökíti a Földesen szolgált lelkipásztorok nevét.

E rövid történeti áttekintést Ézsaiás próféta szavaival had összegezzem, mely a jövőt is kijelöli a település és a gyülekezet számára!

Elfáradnak és ellankadnak az ifjak, még a legkiválóbbak is megbotlanak. De akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el.”Ézs. 40,30-31

A Földesi Református Egyházközség lelkipásztorai és gondnokai (1935-től)

lelkipásztorok

Kiss Sándor 1928-1945

Márton Károly 1945-1983

Szél Sámuel 1983-2004

Kovács András 2005-

gondnokok

Karacs József 1935-1945

Domokos Sándor 1945-1950

Jámbor Mihály 1950-1971

Kiss László 1972-1989

Hodosi Imre 1990-1994

Jenei József 1994-2005

Pércsi Lajosné 2006- 2009

Pércsi Miklós 2009-2017

Kiss Miklós 2018-

A történeti Szabolcs vármegye 1876-ig lenyúlt a Sárrétig, ide tartozott Földes, Sáp, Tetétlen, Szovát, Püspökladány, Nádudvar. Az első zsidókat rendszabályozó törvényeket a Szent László király által 1092. május 20-án, a szabolcsi földvárba összehívott zsinaton alkották.¹Középkori forrásainkban a zsidók jelenlétéről térségünkben lokalizálható adatot nem találunk, a kereskedést is a rácok és görögök üzik.²Bethlen Gábor 1623. Június 18. kelt oklevele biztosítja Erdélyben a zsidók vallásszabadságát, és bővíti vagyoni és kereskedelmi lehetőségeiket.³ Szabolcs vármegye ekkor a fejedelemséghez tartozott.⁴ A zsidók e tájon egyre növekvő jelenlétét a XVIII. század elejétől érzékeljük, elsősorban Galíciából érkeztek.⁵ A szabolcsi összeírások és a II József-kori népszámlálás tanúsága szerint a XVIII. század végén a felső szabolcsi falvak többségében már éltek zsidók.⁶ Alsó Szabolcsban csak Földest illetően találunk erre egy adatot. A megye nádudvari járásában élő taksásnemeseinek összeírásánkívül 1734-ben a bérlőket is feljegyezték. Itt látjuk, hogy a Földesen megtelepedett Jacobus Herskowicz bérlő a nagykállói városi serfőző házat évi 100 Ft-ért.⁷ Földes ekkoriban hosszú évtizedes, az egzisztenciáját veszélyeztető pereket folytatott Szabolcs vármegyével. Nem lehet véletlen, hogy 1741-ben már a megyeszékhelyen, Nagykállóban találjuk Herskowicz Jakabot a családjával együtt.⁸ Szabolcs vármegye conscripcioi közül 1728–1785 között harmincötben zsidóösszeírás is található.⁹ A megyében 1747-ben 60 család, 1786-ban 465 (2276fő), 1821-ben 1037 (5313 fő) és 1848-ban 2059 családban 10098 zsidó személy élt.¹⁰A XIX. század első feléből jobbra számszerű adatokat látunk, neveket inkább az Országos Levéltár tolarenciális

¹Borovszky Samu (Szerk.): Szabolcs vármegye. Budapest, é.n. (1900) 366. oldal

² Ács Zoltán: Görög kereskedők Szabolcsban =Honismeret 1986. 2. szám 34. o.

Zoltai Lajos: Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. Debrecen, 1935.

³ Barcza József: Bethlen Gábor, református fejedelem. Budapest, 1980. 208.o.

⁴ Várkonyi Ágnes (Szerk.): Magyarország története 1526-1686. I. kötet Budapest 1985. 841. o.

A hét vármegye Bethlen államában.

⁵ Takács Péter: Adalékok a Szabolcs megyei zsidóság forradalmi helyzetéhez 1848-ban. = Alföldi társadalom II. kötet Békéscsaba, 1991. 79.o.

⁶Vác Elemér: A zsidóság elszaporodása Szabolcs vármegyében. Nyíregyháza, 1940. KLNy. a Szabolcsi Szemléből.

⁷Szabolcs Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatának levéltára. (a továbbiakban Sz.Sz.-ből) IV. A. Fasc 35. Nr. 220. 1734.

⁸Mező András: Nagykálló személynevei a XVI. és a XVIII. században = Csepelyi Tamás (szerk.): A nagykállói járás múltja és jelene. Nagykálló, 1970. 116.

⁹Az összeírásokról Balogh István két kötet teljességre törekvő mutatótállított össze

¹⁰Grünvald Fülöp és Scheiber Sándor (szerk.): Magyar – zsidó oklevéltár VII. kötet. Budapest, 1963. 798.

iratai tartalmaznak.¹¹ A XVIII. század elején a nádudvari járáshoz tartozó Nagykállóban állandósult a megye székhelye. Ott települt le a megye rabbija, aki eleinte egyedül látta el hívei lelki gondozását. A kállai-zsinagóga, rabbi lakás és iskola fenntartásához a megye zsidósága anyagi tehetsége szerint járult hozzá. 1752-ben a megye székhelyén hat zsidó család lakott. 1755-ben halt meg a százéves megyei rabbi Brody Joel ben Zvi.¹² A zsidóság megyei közigazgatási szerveit a toleranciális adó beszedésének biztosítására hozták létre, ennek 1846. évi megszüntetése után e szervezet elhalt.

A toleranciális taxa fizetése érdekében, hogy a megyebeli zsidóság a Helytartó Tanács kegyelmes parancsolatát megérthesse, 1794-ben a vármegye „azt a maga erejében magyar nyelvre is által fordítván (latinból) a zsidó bírák, és általuk az egész zsidó községnek kiadtak”.¹³ A megtelepedett községnek megyebeli zsidóság türelembéli adószedője rendszeresen a debreceni Harmincad Hivatalnál (sóhivatal) számolt el. „a Hajdú Városokba ezen Ttes Nemes Szabolcs Vármegyével történt össze csatolásakor a két zsidó közönség részről” együtt szedték össze a taxát, amíg fennállott a II. József alkotta megyerendszer. A vármegyei hatóság megállapította, hogy a megyei zsidóság akaratából és megegyezésével választották meg. 1781-ben Isák Eizik Taub rabbit, fizetése közakarattól és közköltségtől történt, abból építették fel a rabbi-lakást, a templom csak a kállai zsidók költségén épült. 1799-ben Fisch Jakob a megyében lakó zsidóság főbírája ad számot a közösség pénzével való gazdálkodásról. „Az egész vármegyében lakó zsidóságnak lévén szüksége Rabinert tartani, kinek is közönségesen szoktunk fizetni esztendőnként 300 Rft (rénes forint) készpénzben fizetesse, a tanítónak esztendőnként 120.” Ezen kívül új iskola építése 500, a rabbilakás bővítése 200 rénes forint, de a kasszába is szükséges legalább 124 Rft. Ez összességében mintegy 1300 Rft terhet ró a Szabolcs megyei zsidóságra, más közösségek esztendőben 600 Rft is elegendő.¹⁴

A XVIII-XIX. század fordulója körül egymás után épültek a zsinagógák. Fényes Elek szerint 1839-ben 11 volt a megyében, a 11-iket, a földesit a község leírásánál nem említi, teti. Általában úgynevezett kistrabbik (kispapok) látták el az egyházi teendőket, a Nagykállóban székelő megyei főrabbi felügyeletével.¹⁵ A nemesség vizsgálatakar lezáró 1754-55. évi országos nemesi összeírásba Földesen 88 családot vettek fel. Ezekben az években 44 szabolcsi településen éltek zsidók, Földesen nem.¹⁶ A bérlők elsősorban görögök voltak.¹⁷ II. József

¹¹OL. C.55. Az itt levő iratokról külön mutató van.

¹²Harsányi László: A nagykállói zsidók történetéhez = Grünvald – Harsányi – Schück: Öt község. Budapest, 1972. 25.

¹³OL. C.55. 1/102 (7967) 1794.

¹⁴OL. C.55. 1/147 (10840) 1794., 1/19 1800., 7 1820.

¹⁵Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotjastatistikai és geographiai tekintetben. IV. kötet. Pest, 1839. 214.

¹⁶OL. A.75. Kancell.lt. Cathal. Nob. Nr. 30. Szabolcs

¹⁷SzSzBöL IV. A. I. Fasc. 68. Nr. 2127. és 2155. 1767

népszámlálása Szabolcs vármegye 144 települése közül 112-ben talált zsidókat. A 10 legnépesebb helységben ahová Földes is tartozott ötben nem éltek zsidók. /Nyíregyháza, Szentmihály, Polgár, Püspökladány, Földes/. Viszont Nádudvaron, Újfehértón, Balmazújvároban, Nagykállon és Balkányban népes közösség élt.

Az öt legnépesebb zsidósággal rendelkező település közül Kisvárdra még csak huszonkettedik lélekszám szerint a megyében. Földes férfi lakosságából 747 személy, azaz 80% nemes, a 630 lakosú Sápon az arány 150 fővel 60%, 30% körüli a nemesség Nádudvaron 601 fővel. Zsidók a fel nem sorolt települések nagyobb részén csak egy-két családdal éltek.¹⁸

Nádudvaron a XVIII. század végén állt egy zsinagóga, mely leégett, az 1802-ben helyére épített új zsidótemplomot Eizik megyei főrabbi avatta fel. Földesre innen költözött át néhány család a századfordulón.¹⁹ Itt 1786-ban Kondorosi György görög kereskedő a bolt-árendás, 1791-ben pedig nemes Bíró Mihály.²⁰ A XIX. század elején a helyi közigazgatásban változások jelentkeztek. Hadnagyválasztáskor parasztbírókat is választottak, aki részt vehetett a nemes tanács ülésein. A község négy tizedéből (mely hamarosan hat tized lett) a választott nemes képviselőtestület 38 tagja mellett, hat adófizető lakost is választottak.²¹ II. József „a zsidóság rendszabályozásáról” szóló rendelete a zsinagógákba akarta beszorítani a zsidó nyelvet, világi alkalmakkor a velük együtt élő keresztények nyelvének használatát kívánta elérni, ezért megengedte a zsidó gyermekek felvételét a nemzeti iskolákba. Nyilvános elemi iskola elvégzéséhez kötötték a zsidók ipari, kereskedelmi és bérleti foglalkozásának engedélyezését, lehetővé téve a továbbtanulásukat. Mindemellett német családnévek felvételére és a német nyelv elsajátítására kötelezték őket.²²

A Helytartó Tanácshoz 1798-ban felterjesztett tolarenciális iratokban a nádudvari járásban Földesről nem mutatnak ki zsidó lakost.²³ A nemtelenek összeírására, melyet évről-évre kötelezően kellett végrehajtani 1802-ben született törvény, 1805-1848-ig nyújtották be a Helytartó Tanácshoz. A zsidókat, mint hadviselésre nem kötelezetteket, kor szerint, a 17-40 közöttieket pedig családi állapot szerint éppen úgy részletezték, mint a hadköteles férfiakat.²⁴ 1802-ben a Karok és Rendek (az országgyűlés) még nem tartották kívánatosnak a zsidók katonáskodását, mert megkívánnák a polgári jogokból való részesedést,

¹⁸OL. Kancelláriai lt. ActaGen. 4772/786. Szabolcs (Danyi Dezső – Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás. Budapest, 1960. a zsidók számát nem közli községi bontásban, mint a levéltári összeírás.)

¹⁹SzSzBöL. IV. B. 109. Zsidóösszeírás 1848. Földesi zsidók összeírása. (Az 1848-ban Földesen lakók közül tizen születtek Nádudvaron.)

²⁰Herpay Gábor: Földes község története. Debrecen, 1936. 139-140.

²¹Herpay i.m. 118.

²²Marczali Henrik: Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig. Budapest, 1898. 401..

²³OL. C.55. 1/189. 1819.

²⁴Thirring Gusztáv: Népesedésünk kútforrásai a múlt század első felében. Budapest, 1903.

sőt talán a nemesek szabadságát is. Idővel főtisztségeket is kiérdemelnének, azok parancsolataitól függeni nem látszana illendő dolgoknak.²⁵ Az összesítések töredékesen maradtak meg, csak néhány található Szabolcs vármegyét illetően az országos, illetve a szabolcsi levéltárban. Az egyik adatbázisát adták át az 1810-es évektől számszerű adatokat is közlő katolikus egyházmegyei sematizmusoknak. Szabolcs vármegye az egri katolikus egyházmegyéhez tartozott, az itteni sematizmus 1816-tól évenként közölte a vallási megoszlást.²⁶ Nagyon fontosak ezek az adatok, néha azonban meghökkentő számokat találunk. A Heller-Vajda szerzőpáros magyarországi zsinagógákat bemutató munkája a XVIII. századra jellemző barokk templomnak mondja a földesit, míg a XIX. század első felét a neoklasszicizmus uralta.²⁷ Eddig nem találtam nyomát, mikor épülhetett fel Földesen a zsinagóga. A szórványadatokból rekonstruálni próbáljuk egyes zsidó családok Földesre kerülésének idejét, ami a források adatát akár több évvel is megelőzheti. Polák Lázár 1806-ban született Földesen, később Tiszalökön élt, 1820 előtt költözhetett el a szüleivel. Farkas Lázár 1808-ban született Földesen, akár az apja is lehet az 1820-ban a faluban élő Farkas Izsák.²⁸ Földes község nemes tanácsának jegyzőkönyve 1815-ből két pereskedésről számol be. A nádudvari Borek Mózes a községi kocsmá volt bérlője a borok ára miatt perel nemes Domokos Istvánnal. Az őt követő Mezei Ábrahám ekkor már szentimrei árendás kocsmárosnak a község hatszáz forinttal adósa a borok árán. 1815-ben vette bérbe Dávid Sámuel a községi mézárshéket 20 forintért, 3 mázsa húsert és 120 font faggyúért. Úgy tűnik bevált a számítása, mert 1820-ban is találkozunk a nevével. 1835-ben pedig már a kocsmát is árendálja 150 forintért, 1000 icce borért, 125 icce pálinkáért és az úrvacsora osztáshoz kellő borért.²⁹ A Rosenfeld-családnak két lánya született, 1816-ban Sára, 1820-ban Katalin, az ez évi összeírásban mégsem találjuk a szüleit az 1785-ös születésű Rosenfeld Ferencet és az 1800-ban született Mózes Zsuzsannát, a párnak később is születtek Földesen gyermekei 1825 után, a házasságkötésük után is a községben éltek, a házaló családfő néhány évig talán máshol kereste a megélhetést. Salamon Sára 1818-ban született Földesen³⁰, 1820-ban két családfőt találunk Salamon néven, Dávidot és Józsefet. Az 1820. évi összeírásban még ott látjuk Pál Mártont, Ábrahám Dávidot, Bárány Mártont. Utóbbi 1795-ben született Sápon; meddig lakott Földesen, nincs rá adatunk, 1848-ban Sápon élt. Mezei Jakab élt még Földesen 9 fős családban, fia lehetett Mezei Ferenc, aki 1825-ben nemes Katona Ferencel perlekedett. 1820-ban 8 családban 37 fővel 160 Ft tolarenciális taxát fizettek, pedig két család

²⁵Naponként való jegyzései az 1802. esztendőben... Pozsony szab. Kir. rendelt magyar országgyűlésének. Pozsony, 1802. 104.o.

²⁶Schematismus venerabilis cleri Agriensis ad Annum Jesu Christi MDCCCXVI.

²⁷Imre Heller and Zsigmond Vajda: The Synagogues of Hungary album, New York, 1968.

²⁸Sz. Sz-bőlBöl. IV. B. 109. Zsidó összeírás 1848. Tiszalök. Sáp.

²⁹Herpayi. m.236.

³⁰Lásd 19. jegyzet.

szegénysége miatt fizetéseképtelen volt. Szabolcs vármegye a Helytartó Tanács szigorú rendeleteivel szemben védelmébe vette a kebelbeli zsidóságot, mert a megszorodott terheket nem bírhatja. A zsidóság tehetsége nagyon alászállott és több família elszegényedett, mióta a fekvő jószágok bérletétől eltiltották. A mindennapi élelmére való keresményét a jövedelem közé nem számíthattuk. Az 1821. május 29-én kelt felterjesztést a vármegye mind a négy járási főszolgabírája aláírta. Az 1820/1. évi összeírást áttekintve feltűnő, hogy II. József rendelete ellenére egyetlen német nevet sem találunk a földesi zsidóság között.³¹A különböző forrásokat összevetve az eddig meghökkentőnek tűnő adatok új értelmezést nyernek. Lássuk először az egri római katolikus egyházmegye sematizmusának (névkönyvének) számsorait. Az évről-évre közölt adatok kétség kívül dicséretes erőfeszítésre utalnak, a felekezetek adatait a következő sorrendben találjuk: Római Katolikus, Görög Katolikus, Református, Evangélikus, Görögkeleti és Izraelita. A számokat azonban nem egységes koncepció alapján jegyezték fel. Míg a keresztény felekezeteknél a lélekszámot, a zsidóknál a családok számát találjuk. Földes esetében egészen 1831-ig ezután egységes az adatközlés. Az összképet tovább rontják a netalán megtörtént elírások és sajtóhibák. Ennek ellenére ez az egyetlen vezérfonal, amire évről-évre támaszkodni lehet, mivel a tolarenciális taxa név szerinti (családfő szerinti) kimutatásai a Sóhivatalnál elkallódtak.

Az 1817. évi egri sematizmusban találunk először a földesi zsidókról számszerű adatot, ez 5 főt mutat, ami valójában 5 családot jelent. Sikerült rátalálni 1817/8. katonai esztendőre a földesi zsidókra kirótt tolarenciális adójuk összegére: 22 rft és 12 krajcárt kellett fizetniük, ugyanekkor a sápiak 5 rft és 24 krajcárt fizettek.

³²A sematizmus 1826-ig minden évben 5 főt mutat, érdekes, míg a 3000 fő körüli lakosságú Földesnél ez nem változik, a 800 körüli lélekszámú Sápon 1817 és 1826 között az ottani zsidók száma valóságosan 3 főről (nem család) 7 személyre emelkedik. Az 1815-1830 közötti Szabolcs megyei népösszeírások elérhető ívein az adózó férfilakosság között néhány alkalommal a zsidó férfiakat koruk szerint (1-17 éves, 17-40 éves és 40 évesnél idősebb) rendszertelenül felvették. Például 1816-ban 3, 1, 1 személy, 1822-ben 7, -, 2, közben 1830-ig nincsenek benne, de 1830-ban 15, 4+1, és 1 számadatokat találunk.³³ A sematizmus hat (család) főről ad számot 1830-ban. Az adófizető lakosság 1828. évi országos összeírásban Nyúl Dávidot és Rosenfeld Ferencet látjuk.³⁴ A korabeli statisztikai kiadványok sem a megbízhatóság mintapéldányai Ludovicus Nagy 1828-ban megjelent munkája Földesen 367 (!) zsidót mutat ki. Thiele németre fordítva 1833-ban változatlan adatokkal adja ki.³⁵A források esetleges

³¹ OL.C 55. 1/363. 1821.

³²OL.C.55. 1/189. 1819.

³³Szabolcs Megye népességösszeírása 1815-1830. évekből.

Földesi zsidókra vonatkozó adatok kivonata.= Karacs Zsigmond: Lapok a földesi zsidók történetéhez. (kézirat)

³⁴OL. Kancelláriai lt. iratai ActaGen. 4772/786.

³⁵ 35.Ludovico Nagy: Nototiae politico- geographico statisticae inclutiregni

volta mellett is hozzájuthatunk a helyi zsidóság történetéhez nélkülözhetetlen adatokhoz. Az 1929-ben kiadott Zsidó lexikon régi iratokra hivatkozva írja, hogy a földesi orthodox hitközség az 1800-as évek elején alakult. Már 1820-ban volt a hitközségnek egy imaháza és rituális fürdője. A hitközség kezdetben Talmud Tórát és jesivát alapított.³⁶ Ide kapcsolhatjuk a földesi nemes tanács jegyzőkönyvéből, hogy 1825-ben Vidszik Ábrahám szabómester által bepanaszolt zsidó tanítót megbüntetik. Az önálló bíraskodási jogot gyakorló tanács a kebelbeli nemességgel sem kivételezett. Ifjú nemes Gáll György 1835. július 12-én behatolt a zsidótemplomba és ott botrányt rendezett. Kizavarta a híveket és a tanítót a tanulókkal együtt. A botrány miatt Weinberger József a zsidósággal seregestül ment panaszt tenni a nemes tanács színe elé, mely a botrányozót, mint zsidó eklézsia háborgatót és vasárnap zenebonát indítót elfogatta és vásra verette.³⁷ A sematizmus szerint 1835-ben 156 zsidó élt Földesen. A földesúri fennhatóság alatti településekre zsidóbírók jelölésére intézkedik az 1836. évi 9. törvénycikk. Földesen, mint önálló törvényhatósággal rendelkező kuriális nemes helységben erre nem került sor.

Nagy lélegzetű statisztikai és mondhatni honismereti munka Fényes Eleké: Magyarország leírása. Szabolcs vármegyét és ezen belül Földest illetően, az egy évvel előbbi sematizmus, azaz 1838-ik évi adatait veszi át, 161 zsidó lakost említ, Sápon pedig 10-et. Az 1832-ik évi szabolcsi nemesi összeírás alapján 76 birtokos nemes család nevét is felsorolja, néhány nyilvánvaló elírással, úgy, mint Bene(Bere), Gál(Gáb), Marton(Márton) és Porubsky (Puruczuj). Fényes Elek az előbbi hat kötetes művéből 1851-ben jelentette meg négy kötetben Magyarország geographiai szótárát ugyanazokkal az adatokkal, a birtokosok nevénél két újabb elírást érünk tetten: Mata (Masa) és Mocsáry (Mocsány) zárójelben a rontott alak.³⁸ (Azt már csak Földes története kutatásának érdekében jegyzem meg, hogy Nagy Iván Magyarország családai... című munkájához egyik forrásként Fényes Eleket jelölte meg, mégsem szerepelteti mindegyik földesi nemes családot.) 1840-ben az országgyűlés elé került a zsidók egyenjogúsításának az ügye. A nem nemesek számára korlátozott mértékben lehetővé vált a birtokszerzés.³⁹ Közhitelessé tették az izraeli anyakönyveket. Balásházy János írta meg, hogy 1844-ben V.S. (nemes Ványi Sándor) egy zsidóval közösen bérelt 1400 hold pusztai földet, a szántót felesben kiadták, így erejüket a minél több lábas jószág szerzésére fordíthatták. Burger, Black, és más gazdasági írók munkáit is figyelembe véve folytatták a legeltetési állattartást. Három év múlva már különvált a zsidótól, akit inkább ő

Hungariae.... Budae, 1828. I.köt. 333..

-J.C. Von Thiele: Das Königreich Ungarn. Kaschau, 1833. 32.

³⁶Ujvári Péter (Szerk.): Zsidólexikon. Budapest, 1929. 284.

³⁷Herpayi. m. 236.

³⁸Fényes i.m. 214.o.-Fényes Elek: Magyarország Geographiai szótára. Pesten. 1851.II köt.21.

³⁹1840. XXIX. tc. 5 §

segített.⁴⁰ Az 1844-es törvény mégsem oldotta fel a régibb törvényekben kimondott elvet mely szerint a zsidók el voltak tiltva nemesi jószágok bármiféle birtoklásától. Ennek ellenére 1846-ban Földesen Salamon Lőrincet, mint nemesi vagyont bírót házasságára vették fel a közmunka összeírásba. A földesi zsidóság szaporodása miatt, sematizmus szerint 172-en voltak 1845-ben, a tagok önkéntes adományából új templomot építettek, melyet később még meg kellett nagyobbítani, de ennek az időpontját nem ismerjük, ez feltehetően vagyoni megerősödésüket is jelzi. Szabolcs vármegye közmunkaösszeírásában, 1846-ban 20 földesi zsidót találunk. Legtöbbjük foglalkozását az 1848-as országos zsidóösszeírásból tudjuk megállapítani. Salamon Lőrinc mészáros hat nap gyalog napszámot köteles teljesíteni. A többiek házatlan zsellérként három nappal róhatták le kötelezettségüket. Az összeírást rögzítő biztos feltehetően bemondás alapján készítette a listát, mert többeknek a nevével sem volt tisztában, feloldást az 1848 évi conscriptióból igyekeztünk megtenni. További személyek: Kálmán Ferenc mészáros és kocsmáros, boltosok: Weinberger József, Glattstein Antal, Hajnal Bernát, Kálmán Sámuel, házalók: Polák Ferenc, Schwarcz Izsák, az öreg Ferenc fia (Rosenfeld Sámuel), Szalma(Katz) József, Farkas Izrael, Farkas Mihály, Salamon József, Nyúl Dávid. Szabók: Mózes szabó (Jákob Mózes), Orbánné szabója (nevét nem sikerült kideríteni), Veresék zsidója (a neve és foglalkozása ismeretlen), Mózes szabó veje (Jákob Ferenc rabbi), Gyertya Mártó zsidó (Klein Mózes. Gluck Mózes foglalkozása ismeretlen lehet két év múltán már nem lakott Földesen, vagy mint mások nem kerültek be az összeírásba. 1846-ban a sematizmus szerint 182 zsidó személy élt Földesen. Közmunkára alkalmatlanok, életkoruk, családi állapotuk, özvegyességük, gyenge vagyoni állapotuk miatt kimaradtak a listáról.⁴¹

Kedvezően érinti a zsidóságot, hogy az 1846. június 22.-én kelt királyi határozat alapján „az Israeliták türelmi díja jövőre teljességgel legkegyelmesebben megszüntetett”, és a hátralékokat is elengedték.⁴²

A tolarenciális taxát 1828-óta a vármegyei hatóságok ellenállása miatt nem fizették. 1842-ben a zsidók kérték a királyt, hogy a megalázó és súlyos adót törölje el. Ezt ahhoz a feltételhez kötötte az uralkodó, ha a 2 és fél millió forintba nőtt hátralékot befizetik. Végül József nádor közbenjárására 1 millió 200 ezer forintban állapodtak meg, 5 év alatti törlesztéssel. Ezt 1848-ban az első felelős magyarminisztérium felfüggesztette. Mielőtt bármi történt volna Szemere Bertalan belügyminiszter elrendelte az utolsó és talán minden eddiginél tejesebb, úgynevezett Országos zsidó összeírást 1848. május 13-án, amit július végéig végrehajtottak, hatalmas nyereségül a magyarországi zsidóság történetét kutatóknak. Szabolcs vármegyében július 17-én fejeződött be az összeírás. Földesen harmincnegyzet család 166 tagját ismerhetjük meg a csecsemőktől az aggyastyánokig. Megtudhatjuk születésük helyét, évét, foglalkozását, a nem hazai

⁴⁰Balásházy János: A tagosztályba való zavarok tisztába hozataláról... Pest, 1857. 112.

⁴¹SZ.SZ-BÖL IV. Á. 7/b 18. kötet 1846.

⁴²OL.C.55.1/5. 1847.

honosnál Földesre kerülésének idejét. Az új választójogi törvények követelményeként a vármegye megállapította a települések lélekszámát, a zsidókat nem vették számba, nem volt választójoguk. Földesen két görög katolikus mellett 4034 reformátust találtak. Természetesen a sematizmus most is más adatokkal szolgál, hiszen az év végére a szabadságharc hadi eseményei miatt a Tiszántúl, így Földes is sok menekült fogadott be. 8 római-, 4 görög katolikus 5137 református, 1 evangélikus és 179 zsidó lakosról ad számot.

Az 1848-as zsidó összeírás bemutatását itt mellőzöm mivel nem csak Földes története első kötete hozza, hanem már 1987-ben a Névtani Értesítőben ismertettem.⁴³

A pesti március 15-i forradalom hatására a Helytartó Tanács a törvényhatóságokat felszólította a rend biztosítására. Szabolcsban egy 29 tagú állandó választmány jött létre, köztük volt Finta Márton és a két nemes község hadnagya, Földesről Török Sámuel, Sápáról Katona Péter. A testületet nemzeti őrsereg felállítására is tejhatalommal rendelkezett.⁴⁴ „Végre, ha sidók kívánnának a nemzeti őrseregbe soroztatni a felvételőket a helybeli seregnél eszközöljék, ha pedig, ezen seregerántukrokszenyvel nem viseltetnének a fent kinevezett öt helyeken mozdítható sereghez besoroztathatják magukat külön osztályba.” Kokárdával különböztetve magukat.⁴⁵ A földesiek nevét nem is ismerjük, így nem tudjuk volt-e zsidó a helyi, vagy mozdítható őrseregben. Földesről 138-an, Sápáról 74-en szolgáltak.⁴⁶ A hadihelyzet minél több katonát kívánt. A megye kivetése szerint 127 lélekre két újoncot számolt, Földes 64, Sáp 14 újoncot köteles állítani.⁴⁷ Nagykállóban Finta Márton újoncozási biztos avatta őket. Október 14-én avatott Nyíró József Weinberger Sámuel helyett öltözött be, akiért már előzőleg Földesről bogdányi Farkas Imre küldött bizodalmas kérést Finta Mártonhoz: „egy barátságot kérek bátyámtól, tégyen jó oda munkálni, hogy a katonaság alól felmentődjön.”⁴⁸ Október 26-án avatták Nyúl Mózes, aki felcserélődött Nagy Lászlóval, László Antal pedig még az avatás előtt állt be Kálmán Mózes helyett, így mindhárom sorshúzott földesi zsidó újonc mentesült szolgálat alól.⁴⁹ Schwarcz Áronné fia érdekében mégis rájuk hivatkozik: „bátor vagyok hinni és reményleni... a katonai szolgálat alól mentesíttetni fog, annyival is inkább, mivel a földesi izraelita közönség 166 lélek után már három katonai egyént így illetőségénél többet állított”.⁵⁰ Decemberben Földesért sorsot húzott

⁴³Lásd 19 jegyzet-Karacs Zsigmond: Személynevek a földesi zsidók köréből= Névtani Értesítő 12. szám Budapest, 1987. 162. – Kováts Zoltán: A népességfejlődés.= Veliky János (szerk.): Földes története I. 1849-ig. Földes, 2002. 128.

⁴⁴SzSzBÖL IV. A. I/a..

Közigyűlési jkv. 674. szám 1848.

⁴⁵SzSzBÖL IV.B. 103. 1 doboz 1. tétel Finta Márton iratai 1848.

⁴⁶SzSzBÖL IV.B. 103. 3 doboz 17.tétel 1848.

⁴⁷SzSzBÖL IV.B. 103. 2 doboz 8. tétel 1848.

⁴⁸lásd 45. jegyzet

⁴⁹SzSzBÖL IV.B. 103. 1 doboz 6.tétel 1848.

⁵⁰SzSzBÖL IV.B. 106. 2 doboz 5.tétel 1848.

Salamon Dávid kovácslegény került sor alá, aki Karácsony Gáborral és Nyíró Józseffel a Württemberg huszárezredben szolgált.⁵¹

1849 januárjában, Szabolcs vármegyében már másodszor került sor fegyverbegyűjtésre. (az elsőről nincs adatunk.) A földesiek 191 tétellel nagyon kitettek magukért, a lakosság minden rétege kivette a részét: nemesek, adózók, zsidók. Amint a névszerinti kimutatásból látjuk:

- 6. Kálmán Ferenc egy percussios pisztol kakasa nyaka hasadt
- 119. Robicsek Éliás egy percussióos puska réz szegekkel kiverve
- 141. Weinberger József egy percussióos karabán
- 142. Weinberger József egy kovás pisztoly
- 143. Schlesinger Lőrinc egy vékony csövű karabán
- 186. Mihály zsidók egy csappantyús pisztoly (Farkas Mihály)
- 187. Farkas Izrael egy csappantyús pisztoly⁵²

A független magyar állam egyik utolsó aktusként a szegedi nemzetgyűlés 1849 július 28-án „törvény a zsidókról” címmel elfogadta, hogy „a magyar álladalom határain belül született, vagy törvényesen megtelepedett mózesvallású lakos, mindazon politikai és polgári jogokkal bír, melyekkel annak bármily hitű lakosai bírnak” A szabadságharc leverése azonban a kiegyezés utánra halasztotta az emancipáció létrejöttét. ⁵³A bosszúszomjas Haynau megengedte, hogy a „magyar forradalomban leginkább kompromittált zsidó községek” 2,3 millió forint sarcot fizessenek, ezt elosztották az ország valamennyi hitközségére, és együtt hajtottak be a türelmi adó elmaradt részével. Ferenc József legkegyelmesebben 1 millió forintra szállította le az összeget, majd visszaadva a zsidóknak állította fel az izraelita vallás és közoktatási alapot.⁵⁴ Az abszolutizmus rendeletek özönével az élet minden területét szabályozta, hogy személy szerint mindenkit ellenőrzése alatt tudjon tartani. Geringer báró császári teljhatalmú biztos rendelete az egész hazai zsidóság életét befolyásolta, ez vezetett a hitközségek alakulásához. Az 1851. júliusi császári pátens kötelezővé tette az anyakönyvek vezetését, ugyanekkor a másodpéldányoknak a megyei levéltárban való elhelyezését.⁵⁵ A zsidókat fokozottan megbízhatatlannak tartották és a legkisebb gyanús jelre bíróság elé hurcolták őket. Pénzsikkasztás gyanújával tartóztatták le 1850. november 29-én a földesi 29 éves Weinberger Salamont, de „próbák hiánya miatt felmentettet”⁵⁶. 1851. augusztus 25-én a 17 éves Karacs Márton helyi zsidó kupec biztatására bankót hamisított, a törvényszék előtt egyedül vállalta a cselekményt, egy évre ítélték.⁵⁷ 1851. augusztusában három földesi zsidó került fogságba: az 51 éves Hajnal Bernát, a 33 éves Weinberger Izrael és a 27 éves Nyúl Ferenc, de

⁵¹lásd 49. jegyzet

⁵²SzSzBÖL IV. B. 106. 4 doboz 5. tétel 1849.

⁵³Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története. Budapest, 1986. 202.

⁵⁴Újvári i.m. 397, 915.

⁵⁵Szilágyi-Windt László: Akállóicádik. A nagykállói zsidóság története Haifa é.n.,46. o.

⁵⁶HBÖL IV. B. 159/a 6. kötet 1850-

⁵⁷HBÖL IV.B.159/a 5. kötet Délszabolcs m. Pladányi Sz.ig.járás 1851.84.és 1852.20. sz.

felmentették.⁵⁸ Az önkényuralom a megyehatárokat is megváltoztatta 1850-1860 között. Földes először Dél-Szabolcsba, majd 1854-től Észak-Biharba került.⁵⁹ 1851-1852- évi adókezelés miatt a község mindenféle rendű lakosságát, aki adóalanyként számba jöhető volt, házról-házra összeírták, nemeseket, volt adófizetőket, zsidókat egyaránt. Ennek alapján némi eltolódással számozták meg 1853-ban a beltelkeket. rületeket. Az összeírt személyek nevét és a lakhelyük utólag megállapított számát közöljük. Hajnal Bernát 6, Epstein Mózes 15, Farkas Mihály 64, Lövi József 57, Goltberger Móricz 57, Stern Sámuel 168, Slézinger Lőrinc 219, Weinberger József 221, Kacz József 223, Polák Ferenc 226, Alimán János 237, Glapszon József 333, Rozenfeld Ferenc 422, Pizám Eduárd 423, Weinerberger Izrael 424, Preslóker Viktor 424. Réder Bernáth 424, Polák Julianna 424, Weisz Sigmond 425, Fridman Dávid 425, Kun Jákob 426, Róth Sámuel 427, Csillag Mihály 428, Gyémánt Lőrinc 432, Hermán József 451, Goldmán Sámuel 478, Kálmán Ferenc 487, Fürst Izrael 489, Glostein Antalné 490, Farkas Izrael 497, Fürst Ignác 501, Svarcz Izsák 583, Robicsek Károly 744, Jákob Márton 770, Nyúl Dávid 775, Nyúl Ferenc 805, Mezei Klára 805, Németi Gábor 472.⁶⁰

Az abszolutizmus kora két népszámlálásának (1850-1857) felekezeti adatait nem találtam. A sematizmus 1851-ben Földesen 160 zsidót mutat, 1853-ban számuk hirtelen 78-ra csökken, lassú emelkedéssel 1857-ben is még csak 111 főt találunk és csak 1861-ben éri el az 1849-évi 156-os létszámot. Az 1848-ban papként látható Berettyóújfaluból származó Jákob Ferenc 1845-ben már Földesen élt, 1851-ben pedig nem található a faluban. Viszont 1851-ben már ott lakott Csillag Mihály azon a telken, amit az 1857. évi kataszteri jegyzőkönyv „Földesi Izraeliták Sinagógája”-ként jelöl. Az elpusztult izraelita anyakönyvek és hitközségi iratok hiánya miatt a Zsidólexikon tévedését nem volt egyszerű kiszűrni. Nádudvaron 1859. november 9-én eskette össze Michael Csillag rabbi in Földes, Jonathan Benjamin Weisz Hajnal 28 éves földesi ifjút Hani Baron 18 éves nádudvari leánnyal. Az 1811-ben Nagykállóban született Csillag Mihály 1891. február 15-én hunyt el Földesen. Csokajról került Földesre, ahol Emmánuel fia 1850. szeptember 15-én született és apja után lett Földesen rabbi. A jesiva (iskola) a zsinagógában működött, akkor is e telken maradt, mikor már külön épületet emeltek számára.⁶¹ A telekkönyvek lapjain 1857-ben már megtaláljuk azoknak a zsidó háztulajdonosoknak a neveit, akik élni tudtak a három évig tartó szabad ingatlanvásárlás lehetőségével. A hét háztulajdonosból három az udvar mellett belső kerttel is rendelkezett.

Robicsek Éliás 15. számú ház és kert

Swartz Jákob 60. számú ház

Schwartz Izsák 193. számú ház

⁵⁸HBÖL IV.B. 159/a 5. kötet Derecskei társas tvszéken tárgyalt ügyek

⁵⁹Fábián Lajos: Szabolcs, Szatmár, Bereg vármegyék területének és közigazgatási beosztásának változásai. Nyíregyháza, 1997. 11.o. 11. melléklet

⁶⁰Földes 1851/52-ik évi adókezelés (magánkézben, másolat a szerzőnél)

⁶¹OL. Filmtár A 3455. és A 3456. doboz – HBÖL XXXII. 9/a-c. 10.

Schlesinger Lőrincz 219. számú ház

Weinberger József örökösei 221. számú ház és két kert

Weinberger Izrael 424. számú ház és kert

Nyúl Mózes 970. számú ház

Közös tulajdonú volt a zsinagóga a 428. számú telken. A külterületen pedig, a „Földesi Izraeliták temetője” 750 négyszögöl területtel a Sziget nevű határrészen, ahol ma is bekerítve és temető csőszházzal áll.⁶² A „Földesi Hegyközség” nyilvántartó könyvében a zártkertek tulajdonosai között mutatta a következő lakosokat Hajnal Salamon 5. számú házban lakik

Weinberger Mihály 426. számú házban lakik

Nyul Sámuel (előbb Ferencné) 805. számú házban lakik⁶³

Az abszolutizmust felváltó 1860. október 20-ai diploma után, időlegesen az 1848-as törvények léptek életbe. Földes visszatért Szabolcs vármegye kebelébe. 1861-ben a megyei bizottság minden vallásfelekezetű lelkészt felszólított, hogy egy éven belül 1848-tól az évenkénti anyakönyvmásolatokat beküldjék.⁶⁴ A képviselői választási kerületek, úgy ahogy 1848-ban megalkották 1861-ben és 1865-ben is változatlanul hagyták. A forradalmi kormány emancipációs törvénye hatályon kívül lévén, a zsidók továbbra is választójog nélkül maradtak. Azonban a zsidók ingatlanszerzését 1860-tól újból engedélyezték, 1863-tól pedig a birtokszerzési jogot is megkapták.⁶⁵ 1865-ben Földesen a sematizmus szerint 163-an éltek.

A kiegyezés után gróf Andrássy Gyula miniszterelnök 1867. november 25-én beterjesztette a zsidók egyenjogúsítására szóló törvényjavaslatot, melyet az országgyűlés vita nélkül elfogadott. Az 1867. XVII. törvénycikk szerint „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik”. A széthúzó zsidóság egységesítése és az iskolaügy rendezésére báró Eötvös József 1868. december 14-én nyitotta meg a zsidókongresszust. A konzervatívok azonban nem fogadták el az ott elfogadott szabályzatot, ez hivatalossá tette 1871. november 15-én az orthodox hitközségek különválását. Földes ezt az irányzatot követte. Az állam azonban egységesen izraelita felekezetként számolt a zsidósággal.⁶⁶

Az első adat a földesi zsidó tanító Schwarz Áronról 1821-ből található, ekkor született a lánya, mintegy húsz évig vezethette a jesivát.⁶⁷ Az őt követő Epstein Mózes az 1840-es években került Földesre.⁶⁸ A szabadságharc leverése után bevezették az osztrák iskolatörvényt. Az összes felekezet iskoláját katolikus

⁶²HBÖL VI. 127/y 7. kötet

⁶³Földesi Hegyközség (magánkézben)

⁶⁴SzSzBÖL IV. B. 1. 1861. Szabolcs vm. bizottmánya jkv. 17., 270. és 964. szám

⁶⁵Újvári i.m. 126.

⁶⁶Újvári i.m. 598..

⁶⁷Földes, halotti anyakönyv, 1900.IX.22. özv. Glück Mózesné Schwarcz Zsuzsánna 79 éves korában meghalt, született Földesen, apja néhai Schwarcz Áron tanító.

⁶⁸lásd 43. jegyzet

egyház felügyelte. Az iskolába járást, ha kellett csendőri felügyelettel is biztosították. Ahol nem tudtak önálló iskolát fenntartani, a zsidó gyerekek más felekezetű tanodába kényszerültek járni.⁶⁹ 1863-ban egy évvel apja halála előtt Epstein Salamon a tanító.⁷⁰ A hamarosan zugiskolákká nyilvánított chéderek bezárását 1866. július 1-ével rendelte el a Helytartó Tanács, ezt a rendeletet a kiegyezés utáni közoktatási kormányzat továbbra is hatályban tartotta. 1868-ban a nagykállói izraelita főelemi iskola fenntartási költségért folyamodott, de a vármegye az érdekelt hitközségek köteletségének tartja.⁷¹ Érdekes, hogy a reáliskolává avanszált református főelemi iskolát a megyebeli zsidóság jelentősen támogatta. Az 1868-as 38. t.c. egységes alapokra helyezve rendezte az elemi oktatást, feltételei közt szabja a tanítók oklevéllel igazolt képesítését. 1873-ban Földesen működött Fischer Mór tanító engedélyezett magániskolája, „szellemi előmenetelét tekintve rossz iskola. Hiányos felszerelés, külsőleg belsőleg rossz berendezés, üléspadok és más egyéb nélkülözhetetlen iskolai bútorok hiánya miatt.”- állapítja meg Kiss József Szabolcs vármegyei tanfelügyelő. Ugyanekkor Földesen Goldstein József és Glück Jákób nem engedélyezett mózes vallású magániskolái bírálaton aluli minősítést kaptak, szellemi előmenetelüket tekintve. Fischer Mór 1875-ben szerzett magánúton oklevelet az Országos Izraelita tanítóképző intézetben.⁷²

Az 1870-es megyerendezések Földest is érintették, kiszakadt az ezeréves szabolcsi kötöttségből és az 1876. évi 33. törvénycikk folytán az alakuló Hajdú vármegyébe kebeleztek be. Mint a megye egyetlen az új közoktatási követelményeknek megfelelő izraelita tanítóját a népnevelési bizottságba beválasztották az időközben Nádudvarra került Fischer Mórt.⁷³ 1876-ban a földesi Orthodox Autonóm Hitközség önerőből saját helyiségében állított fel iskolát, ezt már elemi iskolának szánták, egy tanítóval és nyolcvan növendékkel.⁷⁴ 1877-ben a földesi izraelita tankötelesek iskoláztatásáról jelent a tanfelügyelő a vármegyei közigazgatási bizottságnak. Ugyanekkor egymás után adták ki a határozatot többek között a földesi izraelita zugiskolák bezárásáról. A Talmud Tóra iskolákat azonban 1883-ban kivették e a fogalom alól. A VKM rendelet alapján újabb véglegesnek szánt roham indult a chéderek, a zugiskolák ellen. Az orthodox felekezeteknek elvi kifogásuk volt a tanítóképzőkben végzett tanítók ellen, bezárás lett a sorsa a földesi képesítetlen tanítóval működő iskolának is. Belső küzdelmek és lelkiismereti válságok után a földesiek is próbálták ismét megnyitni iskolájukat. A Földes községi előljárásának külön

⁶⁹SzSzBÖL IV.B. 253. 1867. 138. sz.

⁷⁰Földes, házassági akv. 1900. VI. 13. Epstein Betti, néhai Epstein Salamon tanító leánya házasságot kötött Winkler Lajossal

⁷¹SzSzBÖL IV. B. 253. 1867. 1236. sz.

⁷²Kiss József: Szabolcs megyei és Hajdúkerületi népiskolák 1873. évi tanügyi állapotáról... Debrecen, 1874.

⁷³HBÖL IV.B. 912/b. 66. kötet 1877. 221. sz.

⁷⁴Szoboszlai Sándor: Hajdú vármegye és Debrecen sz.kir. város népoktatásügye. Budapest, 1928. 78.

jelentést kellett tenni az izraelita iskola bezáratásáról⁷⁵.

A megnyíló és nyilvánossági jogot nyert földesi elemi iskolába Komádiból jött az oklevéllel rendelkező Fischer Ferenc. 1883-tól 1901-ig maradt Földesen, ahol rengeteg problémával kellett megküzdenie. Anyanyelvi szinten volt képes tanítani magyarul.⁷⁶ A VKM 1884-ben az izraelita rabbiktól megkövetelendő minősítvényről adott ki rendeletet. Némi hivatalos huzavona után Csillag Mihály rabbi lett az anyakönyv-vezető, 1891-ben a fiát Stern (Csillag) Emánuel sem fogadták el először anyakönyvvezetőnek, a legfontosabb kitétel a rabbiképzőtől való bizonyítvány hiánya volt.⁷⁷ Az izraelita iskolák anyagi gondja e korban örök téma maradt. 1884-ben és 1885-ben is az országos izraelita alaphoz való segély iránti kérelmet nyújtott be többek között a földesi hitközség a VKM-hez. Az 1868.évi 38 t.c. alapján megállapított tantárgyak közül megfelelő eredménnyel tanították: az írva olvasás és írásbeli számvetés, hazai földrajz, ének, szépírás, egészségtan tárgyakat, míg a többi 13-at változó sikerrel.⁷⁸ Az izraelita iskolákban a fizetések nem érték el az átlagot és ezekkel is állandó hátralékban voltak az iskolafenntartó testületek, mások mellett 1887-ben itt is intézkedni kellett a tanfelügyelőnek a fizetés kiadásáról. A hitközségek a tanítói díjlevelek kiadásától is húzódoztak. Fischer Ferenc földesi tanító 1893-ban kért segítséget ez irányban a megyei közigazgatási bizottságtól.⁷⁹ A következő évben kölcsönös vádaskodásra és panaszra adott okot a helyzet Grünstein Mór új iskolaszéki elnökkel, utána még a hátralékos fizetése miatt is segítséget kért a tanfelügyelőtől.⁸⁰ Az Izraelita Tanító Egylet felhívása az iskolák történetének megírására ilyen körülmények között meddő kísérletnek látszott, pedig millennium alkalmával a zsidóiskola külön figyelemben részesült.⁸¹ A tanfelügyelő 1889 végén vizsgálta a földesi iskolákat. A reformátusoknál is vegyes kép alakult ki. Az Izraelita vegyes elemi iskola I-IV. osztályból állt, egy teremben egy tanítóval, elégséges anyagi és rossz szellemi állapottal. Az ismétlő iskola egy vegyes osztályból állt.⁸² 1895. szeptember 1-én nyílt meg a községi óvoda, 11 tagú felügyelő bizottság tagjai közt látjuk Berger Dávidot és Róth Jakabot.⁸³ 1896-ban az államsegély iránti kérelmüket ismét elutasították, mire az iskolaszék bejelentette az iskola megszűnését, hosszabb huzavona után községi iskola felállítását rendelte el a megyei közigazgatási bizottság, mire

⁷⁵HBÖL IV. B. 912/b 66. kötet 1877. 203. és 68. kötet 1883. 800.sz. 894.sz., 1101.sz.

⁷⁶Az Országos Magyar Izraelita tanító Egyesület értesítője. 1882. évf. 120.

⁷⁷HBÖL IV.B. 912/b. 69. kötet 1886. 314., 651. és 1076. sz.valamint 71. kötet 1891. 416. 525. és 827. sz.

⁷⁸A VKM-nek a közoktatás állapotáról szóló tizenhetedik jelentés. I. kötet. Budapest, 1888. 178. és 194.

⁷⁹HBÖL IV. B. 912/b. 71. kötet 1893. 685. sz.

⁸⁰HÖL IV.B. 912/b 72.kötet 1895. 893. sz.

⁸¹Izraelita Tanügyi Értesítő 1893. évf. 219. o. és 1895. évf. 235. o., 237.

⁸²HBÖL IV.B. 912/b. 2. csomó VIII. 1/1890.

⁸³Szoboszlai i.m. 75.

visszatáncoltak, mert a fenntartási költség továbbra is a hitközséget terhelte volna. 1897-ben megismétlődött az eset. Közben Fischer Ferenc tanító ismét panaszt tett a hitközségi eljárás ellen, kérelmezte a lakbér megállapítását.⁸⁴ A szeptember 7-i földesi községi közgyűlés is tárgyalta az ügyet. Konstatálták, hogy az izr. felekezetrabbit, kántort és vallástanítót, ez utóbbit 300 ft-os fizetéssel tart fenn.⁸⁵ A földesi zsidóiskola még sem szűnt meg. Fischer tanító helyzetet elemző hosszú levele megjelent az Izraelita Tanügyi értesítőben. A kemény áldatlan küzdelem egyelőre a tanító sikerét hozta. A VKM külön foglalkozott az ügygel.⁸⁶

A hitoktatás (cheder) külön teremben történt, ezt a melamed (hitoktató) végezte. Rendszeresen be kellett számolni a tanulók előmeneteléről és a valláshoz való viszonyukról. Az új okleveles földesi tanító 1901-től Friedmann Náthán, nem volt tagja az Izraelita Tanítóegyesületnek. A nehézségek továbbra is fennálltak, az izraelita iskolaszék jelenti, hogy a tanítói könyvtárhoz szükséges köteteket sem tudja beszerezni és államsegély nélkül az iskolát sem tudja fenntartani.⁸⁷ 1907-ben egy Róna (Nándor) nevű tanítóról tudunk.⁸⁸ A tanítóképzőt végzett Róth Mór díjlevelét 1908 elején terjesztette be a hitközség a megyei közigazgatási bizottsághoz.⁸⁹ A VKM ekkor küldte ki a magyar tannyelvű iskolák törzskönyvének mintáját. Pillantsunk bele a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara tagnyilvántartásába; 1903-ban hatvan zsidó kereskedő és iparos nevét találjuk Földesről; 25 különböző ágazatban: 16 szatócs, 6 kofa, 5 tollszedő, 4 kocsmáros, 3 szabó, két-két cipész, bádogos, termény-, marha-, tojáskereskedő, egy-egy mészáros, pék, gőzmalmos, szódavíz gyártó, asztalos, lakatos, kéményseprő és egyéb foglalkozású. A háború miatt 1917-re 42 –re csökkent a számuk. A békeévekre ismét lassú emelkedés tanúi vagyunk, de a zsidótörvények hatására 1940-ben már csak 39 kamarai tagot találunk Földesről. A földesi izraelita hitközség 1909-ben Klein Emil tanító díjlevelével jelentkezik a megyei közigazgatási bizottságnál, és kér kárpótlékára államsegélyt. Az okleveles tanító hittanra, héber olvasásra és írásra, bibliai történetek fordítását magyarra, németre, olvasásra, írásra és nyelvtanra okította tanítványait,⁹⁰ 1910-ben találunk először adatot a Földes községi iskolai alapvagyoni évi jövedelmének megosztásáról. 1914-ben a reformátusoknál 675, zsidóknál 60 tanuló járt iskolába, ennek alapján kaptak 576, ill. 51 koronát.⁹¹ A tanfelügyelő által rossz és veszélyes állapotúnak minősített tanterem és árnyékszék helyett beterveztették a lelkészlak iskolai célokra való átalakításának

⁸⁴HBÖL IV.B. 912/b.72.. 1897. 332. és 525. sz.

⁸⁵HBÖL V. 625/b. 1. kötet 36.sz.

⁸⁶Izraelita Tanügyi Értesítő 1897. évf. 147-9. o. – Karacs Zsigmond: A földesi zsidók népiskolai és felekezeti oktatásának múltja. Neveléstörténet, 2004. 3. szám 127-151.

⁸⁷HBÖL IV.B. 912/b. 76.kötet, 1905. 198. sz., 740. sz. és 1907. 684.sz., 1206. sz.

⁸⁸lásd 74. jegyzet

⁸⁹Bánóczi József: Az Országos Izr. Tanítóképző intézet története 1857-1897. 69-79.

⁹⁰HBÖL IV. B. 912/b. 10. csomó III. 2122/1924.

⁹¹HBÖL IV. B. 912/b. 5. csomó III. 201.

tervezetét. A Zsidó lexikonban látjuk, hogy az elemi iskola 1913-ban modern és higiénikus új épületbe költözött.⁹² Az 1914-ben kitört világháborúban a hitközség 50 tagja vett részt. A háromszáz földesi hősi halott között 6-an estek el: Berkovics József, Epstein Salamon, Martonik Mihály, Nyúl József, Reichman Gyula és Róth Andor.⁹³ Klein Emil tanító 1914. VIII. 25-én vonult be, több kitüntetést kapott és gazdasági tiszthelyettesként szerelt le 1917 VIII. 1-én. Forradalmak alatti magatartását megvizsgálva az előírt 26 pont alapján, nemzeti és erkölcsi szempontból kifogástalannak találták. Az 1925-ben létesített Földesi iparos tanonciskola felügyelő bizottságának tagja és jegyzője. 1937. augusztus 11-én hunyt el Földesen.⁹⁴

A helyi sportéletben tevékeny és kiemelkedő szerepet játszottak a zsidó fiatalok, a labdarúgás elsősorban rájuk épült. Robicsek Gyula által megőrzött indulójuk így kezdődik: „FISE csapat a legelső a világon.” Az MTK-ban játszó Nyúl-testvérek a magyar válogatottságig vitték, Nyul Ferenc kiváló edző lett Franciaországban. A harmincas évek elején a birkózásban is nagyratörő terveik voltak. A századfordulón 346 főt tesz ki a földesi zsidóság, meglepő, hogy idő közben a sematizmusban 500-at meghaladó számot is találunk, ennek ellenére csökkenést tapasztalunk. A népszámlálás 1930-ban 269, 1941-ben 237 személyt talál. A zsidó törvények életkörülményeik fokozatos rosszabbodását jelentették, ezt mutatta ingatlanaik elidegenítése. Bár a hivatalos szerződésekben nem köthették ki, de a magáncélra született fogalmazványokból kiderült, így Antós István kötelezte magát, hogy a nehéz idők elmúltával az adásvételt visszafordítja. Az aratási szerződésekben látjuk, munkavállalóként őket, például Weinberger Sámuel, aki Nagy Károlynál dolgozott. A háború kitörése után 65 férfit hívtak be munkaszolgálatra, ezt 33-an élték túl. Odaveszett: Berger Dezső, Brunner József, Buxbaum László, Ellenbogen József, Ellenbogen (?), Feldheim Miklós, Feldheim Tibor, Feldmann Ferenc, Feldmann Ignác, Harstein Mihály, Harstein Samu, Hollander Ernő, Leéb Mihály, Leitner Péter, Mandel Ignác, Margitai József, Nyúl Ernő, Nyúl Ferenc, Nyúl Mihály, Reichmann Ernő, Reichmann Jenő, Robicsek Ferenc, Robicsek László, Robicsek Sándor, Róth Sándor, Rottenstein Ákos, Schwarcz Dezső, Steiner Béla, Szigeti Zoltán, Weinberger Andor, Weinberger Sándor, Weisz Miklós.

A német megszállás után egy hónap sem telt el, máris sor került a zsidók összeírására: 214 személyt vettek fel a listára. A földesi zsidóságot 1944. május 19-én vitték be a püspökladányi gettóba. Az idős és beteg Nyúl Márton érdekében a községi elöljáróság is közbelépett, de nem maradhatott. Június végére mindenkit Debrecenbe szállítottak és a téglagyárból 25-én indították a szerelvényeket Auschwitzba. Legtöbben nem érték túl a megérkezésük napját. 29-én néhány szerelvényt a Bécs melletti Strasshofba irányítottak, odakerült Löwinger Gergely rabbi, ő már hazafelé a vonaton légi támadás áldozata lett.

⁹²HBÖL IV. B. 912/b. 82. kötet 1911. 312., 488., 948. és 1271. sz. – Újvári i. m. 78. o.

⁹³Herpay i.m. 173-175. o.

⁹⁴lásd 90. jegyzet

140 személyről tudjuk, hogy Auschwitzban pusztult el.⁹⁵ Kohen (Kuti) József az utolsó földesi zsidó tanító 1937-ben került pályázat útján a községbe. 1942-től kezdve kisebb megszakításokkal munkaszolgálatot teljesített, ami 1944. december 24-én Szomor községnél ért véget számára. 1945. január 15-én már Földesen tanított, a református iskolában, 1947. októberétől Debrecenben élt.⁹⁶ A deportálást mintegy 150-en éltek túl, néhány kivétellel, ha többen csak rövid időre is, hazatértek Földesre, 1944-1958 között a községben éltek. Egyharmaduk tekinthető hosszabb távon helyben maradónak. A Zsidó Világkongresszus szerint ötven a lélekszáma a földesi ortodox hitközségnek, elnöke Lefkovits Ernő. Az élesedő osztályharc a földesi zsidókat távozásra készítette, előbb Debrecen, Budapest, aztán irány a nagyvilág: Izrael, USA, Kanada. „A földesi hitközségnek minden előfeltétele megvan ahhoz, hogy fiókhitközségnek tekintessék.” Templomában rendszeresen tartanak istentiszteletet, van állandó metszője, rituális fürdője, Talmud Tórája. Epstein Dávid, Goldberger Henrik, Schwartz Jenő, Leitner Mihály, Mautlinger Ferenc, Feldmann Antal, Nyulasi (Nyúl) Lajos, Kolchier Áron voltak 1952-ben a családfők. Schwartz Jenő 1955 elején írja, hogy a temetőket évente 150-200 keresik fel szerte az országból, ugyancsak tőle tudjuk, hogy 1957. február 7-én már csak 10-en éltek a községben és mindannyian kivándorolni akarnak. A Debrecenben lakó Robicsek Gyulának, aki 1945. után rendőrpáncsnok volt, a felesége szerint még mindig Földes a világ közepe. Sem ő, sem mások, kik elkerültek a faluból, mint Bálint (Berger) Andor, Nyulasi Lajos vagy a haláláig Földes és Debrecen között ingázó Mautlinger Ferenc sem tapasztalt a községben antiszemitizmust. A helyben maradt reformátusok közül sokan ápolták levelezéssel a messze került zsidókkal a baráti kapcsolatot, többek között Virág László, Kiss József vagy Csátó Andrásné, utóbbi egész nemzetközi levelezést folytatott. A szétszóródás következménye a magánosok- és a hitközség kezelésében levő ingatlanok eladása lett. A legfájdalmasabb aktus a zsinagóga lebontásával járt. 1958. július 21-én a MIOK rendelkezése szerint a bontási anyagból befolyt vételárat a megszűnt hitközség számlájára írják. Ma már csak a Gúnárháton levő temető emlékeztet Földes egykori zsidó lakosságára, valamint a községháza előtt felállított első és második világháborús emlékműveken található nevek sora.⁹⁷

⁹⁵Karacs Zsigmond: Keresztények és zsidók Földesen. Schweitzer József (szerk.) Évkönyv 1985-1991. Budapest, 1991. 169.

⁹⁶Kuti József önéletrajza, készült a szerző kérésére

⁹⁷lásd 95. jegyzet

FÖLDES NEVES SZEMÉLYISÉGEI

Karacs Zsigmond

Balásházy János Földesen

1977-ben volt Balásházy János „Tudóstársasági rendes tag” halálának százhusz éves évfordulója. Ebből az alkalomból vette fel a földesi kertbarát kör Balásházy nevét.¹ A szakirodalomban eladdig élete ez időszakának és kapcsolatainak kevés figyelmet szenteltek.²

Családja Közép-Szolnok megyei Balázsházáról származott, szépapja László 1754-ben már Zemplén vármegyében élt.³ Balásházy János 1797. március 6-án született és 8-án jegyezték be Sátoraljaújhelyen a keresztek anyakönyvébe.⁴ Szülei a reformkort előkészítő középnemesség sorába tartoztak, atyja, Mihály, megyei tisztviselő, 1807-ben halt meg és a közeli barátja volt a sárospataki Kövy Sándor professzornak.⁵ Anyja Gyulai Erzsébet pedig már Balásházy születése évének decemberében, hétévi házasság után mondott örökre búcsút családjának.⁶ Az árváknak Balásházy József nagybátyjuk lett a gyámja. Az iskoláit Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon, Lőcsén és Kassán végezte, végül 1816-ban a Georgikon, a keszthelyi mezőgazdasági akadémia hallgatója lett, ahol egész életére megszerette a mezőgazdasági tudományokat.⁷

1818-ban Tamás bátyja megnősült, feleségül vette a miskolci levéltáros és színigazgató Szrogh Sámuel leányát.⁸ Ekkor osztozik meg a két élő testvér az örökségük romjain. Pesten még jogi tanulmányokat folytat, majd ezt félbehagyva, 1821-ben a Pest megyei Egreskátá pusztán lakó árva Sebess Zsuzsannát veszi feleségül.⁹ Sátoraljaújhelyi és rudabányácskai birtokán gazdálkodva, szőlővel és apja nyomdokain haladva juhászattal foglalkozik.¹⁰ Hét gyermekük születik, egy fiú még Sátoraljaújhelyen meghal.¹¹

Tevékenyen részt vesz Zemplén megye közéletében; táblairó, majd alszolgabírói tiszteletet tölt be. A gazdálkodás elméleti és gyakorlati formája egyaránt érdekli, több kisebb-nagyobb tanulmány után 1827-ben megjelenik első könyve: *Gyűjtemény a juhtenyésztésről*, mely három kiadást ért meg. Sikere vitathatatlan, munkájában a korabeli német szakkifejezéseket is igyekezett megmagyarosítani. Az 1829-ben kiadott újabb munkájával: *Tanácsolatok a magyarországi mezei gazdák számára*, ismét felhívja magára a közfigyelmet. Gazdasági reformokra biztatja a kis-és középbirtokos nemességet, Széchenyi ugyanezt szeretné elérni a nagybirtokúaknál, később e közös törekvésük hozta őket közeli kapcsolatba.

1830-ban *Okos gazda vagy gazdasági tudomány kérdésekben és feleletekben...* című munkája látott napvilágot, melyet iskolai tankönyvnek szánt. Könyve sikerére jellemző, hogy többek között gróf Dessewffy József Szabolcs megyei nagybirtokos tucatszámra osztotta ki szentmihályi jobbágysai között, kiknek körében közkezdveltségnek örvendett.¹¹ A még ugyanez évben szervezetileg is kialakuló Magyar Tudományos Akadémia huszonhárom rendes tagjának egyikévé választották. „Rendes taggá olyan lehessen, kitől ismeretes tudománya, s különösen magyar nyelven már ki is adott érdemes munkája mellett ezutánra is korához és tüzéhez képest folyvást buzgó munkálódást

várhatni, mivel éppen azon tagok sora köteles az egész intézetnek oly díszes fenntartásával, mely a nyelvnek munkák által gazdagulását az országgal évről évre éreztetni” olvashatjuk a Magyar Tudós Társaság Évkönyveinek első kötetében.¹²

1831-ben Balásházy házában nyílik meg a sátoraljaújhelyi Kaszinó, melynek Kossuth Lajos volt a jegyzője. A megyénél hivatalnoktársak voltak, ugyancsak mindketten megyei megbízottként jártak el az 1831-es felső-magyarországi koleralázadás idején. Személyes élményei alapján írta meg történetét.¹³

Az adó és még valami című munkája kiváltja a megyei reakció üldözését, bár kapcsolatai még erősek; az 1833-ban született fiának Dókus László első alispán a keresztapja. Ekkor már évenként jelennek meg különféle munkái, kedvenc témájához a juhtenyésztéshez többször is visszatér. Könyvei nagy keresettségnek örvendenek, nem egy több kiadást is megért, olcsóságukkal maga is igyekezett minél szélesebb körben elterjeszteni.

Gazdaságára hivatalos elfoglaltságai miatt sokszor nem tudott kellő figyelmet fordítani, ezt tetőzte több egymást követő év rossz termése, politikai ellenfelei a csőd szélére kergetik. Szorult helyzetéből 1833-ban gróf Vay Ábrahám által felajánlott jószágkormányzói állás segítette ki. 14Később zempléni jószágán túladva 1836-ban Debrecenbe, a Hatvan utca 117-be költözik. Itt azonban súlyos csapások érik, júliusban kétéves kislánya, október 27-én pedig felesége hal meg. 15Az önálló gazdaság utáni vágy és családi bajai miatt még szeptemberben otthagyta a rendbehozott, felfelé ívelő Vay-birtok intézői állását, és kisebb gazdaságot vásárolt a debreceni határban.

1836-ban jelent meg a *Juhtenyésztés* című könyve. Nagy energiával kapcsolódik be újból az Akadémia munkájába. *A háztartás és mezei tudománya* c. kétkötetes szakkönyve akadémiai jutalomban részesült. Ez felkeltette irigyeit, kiknek a mesterkedése megghiúsította újabb, a tagosítással kapcsolatos művének a jutalmazását, mivel felfedték a beadott jelíges mű szerzőjét. Balásházy 1841-ben adta ki ezt a munkáját *Elárult pályairat* címmel, mely hamarosan második kiadásban is megjelent. Bekapcsolódott a város életébe, s 1844-ben megírja: *Debrecen, mint van, s jövőendője* című könyvét, melyben vázolja elképzeléseit. A tanácshoz reformjavaslatokat nyújt be, gazdasági tanácsait jónak tartják, de megvalósításukra nem kerül sor. A kor haladó törekvéseinek tevékeny résztvevője, az ösiség eltörlését szorgalmazza. 1847-ben *Politikai és státuszgazdasági nézetek* címen adott ki füzeteket. Az elsőben a köztelherviselést sürgeti, a második füzetben az állattenyésztést javasolja a nemzeti jövedelem emelésére, míg a harmadik füzetben a hitel és pénzforgalom kérdéséről ír és erősen kikel az uzsora ellen.

Ekkor már újra gazdasági nehézségekkel küszködik. 1847 elején fizetéseképtelensége miatt zárolták a vagyont. Csődtömegiratai között megtalálható a mintegy százötven kötetnyi könyvtárának címjegyzéke is.¹⁶ A bajokból ismét gróf Vay Ábrahám jószágkormányzói megbízatása segíti ki, a következő évben már megszüntetik a csődpert. Kétszeres jószágkormányzói

megbízásában szaktekintélye mellett feltétlen közrejátszott akadémiai tagsága is –, mivel gróf Vay Ábrahám a Magyar Tudományos Akadémia Igazgató Tanácsának tagja volt, s ő az, aki Széchenyi megajánlása után elsőnek csatlakozott 8000 forinttal az Akadémia megalakításához –, ezúton is kifejezve Balásházy iránti megbecsülését.¹⁷

A szabadságharc alatt teljesen lekötötték ismét elfoglalt intézői teendői, egyik leánya halálával súlyos családi tragédia éri.¹⁸ A debreceni csata idején kis könyvtára is elpusztult. A leverett szabadságharc utáni abszolutizmus az Akadémia létét is fenyegette, Balásházy a sajtóban állt ki védelmére. A szolgálattal járó rengeteg utazás kikezdte az egészségét, ezért 1853 tavaszán végleg elbúcsúzik jószágkormányzói állásától.

Gyermekei kirepültek, vagy kirepülni készülnek a családi fészekből. Emília leánya 1840. szeptember 3-án kötött házasságot Debrecenben az ispotályi lelkész előtt Farkas Gábor földesi közbirtokossal, s a következő évben Földesen megszületik az unokája, Farkas Albert.¹⁹ Másik két lánya is férjhezment. Krisztina 1852. június 3-án Vay Ábrahám, Zsófia pedig 1853. december 27-én a Vaján lakó Vay Miklós neje lesz. Ekkor még Debrecenben a Varga utca 2203. szám alatt lakik.²⁰ Mihály fia, aki Bécsben testőr, szintén házasodni készül.²¹

Balásházy hamarosan megváltik debreceni birtokától és Földesre költözik. Végleges Földesre kerülése előtt is már többször járt a faluban. Egykori gyámjának, Balásházy Józsefnek a fia, a nála félévvel idősebb Károly, 1828-ban már Földesen lakik és ott születnek meg a gyermekei is. Leánya Emília a Földesen lakó Bogdányi Farkas Gábor neje, 1840 óta szintén ottani lakos.²²

Földes kuriális nemes helység, a lakosság nyolcvan százaléka a nemességhez tartozik. A II. József-féle 1784-es összeírás szerint a férfiak jogi megoszlása: 747 nemes és 182 zsellér. Két-három kisebb középirtokoson kívül csupa kisbirtokos nemesség lakta, az ekkor legnagyobb birtokkal rendelkező Csapó-család is alig 200 holddal rendelkezett. A község 1876-ig Szabolcs vármegyéhez tartozott, annak is legdélibb, területileg különálló részén a Nagy-Sárrét északi szélére települt. Balásházy földesi éveinek idején, 1853-tól az abszolutizmus által létrehozott és mintegy nyolc évig álló Észak-Bihar vármegyéhez tartozott.²³

A tagosítással foglalkozó írásai tipikusan helyi ismereteket árulnak el, ez az országosan vajúdo probléma különösen elburjánzott Földesen. Sok gazdának egy-két holdas parcellákban a határ húsz-huszonöt helyén volt a földje. A földesi határ egy része csak juhtenyésztésre alkalmas; Balásházy ismerteti Ványi Sándor juhászatának történetét. Az ő hatását érezzük egy korabeli fennmaradt gazdasági naplóban, melyet Szabó Márton földesi gazda vezetett 1840-1885-ig, elsősorban a juhtenyésztést kísérve figyelemmel, évről évre leírva nemcsak a juhok számának alakulását, hanem a juhászok bérét és kötelességeit is.²⁴

Balásházy Földesre költözésének pontos idejét egyelőre nem ismerjük. Írásaiból következtethető, hogy 1854-ben már a községben lakott. Szemtanúként ír a *Két kitűnő tiszaháti almafajról* című cikkében a szőlőskertek melletti 100 holdnyi terület gyümölcsösnek való 1854. őszi kiosztásáról, s ugyanitt az 1855-ben Moldva felé vonuló hadtest tisztjeivel folytatott gazdasági beszélgetéseiről.²⁵

A pincegazdászatról, borkereskedésről 1856-ban megjelent könyve előszavában olvashatjuk: „1853-dik óta betegeskedésekkel küzdvén, melyek temérdek utazásaimból származtak, nyugalomra léptem, mert családi viszályok miatt is pörlekedési harcokat kellett az Alföldön folytatnom és Földesre tenni át lakásom..... 1853-dikban kezdettem ezt dolgozni, de néhány ívet elkészítvén, bajaim miatt a múlt 1855-dik év tavaszáig elmaradt folytatása, ekkor is a természet csábjai s kertészeti stb. foglalkozások miatt csak ősz felé kezdtem ismét dolgozni.”

Farkas Albert Balásházy földesi unokája és annak jelentős birtoka is az ő gyámi kezelésére szorult. Az 1857-es telekkönyv a 11. számú telket találja Farkas Albert kezében, mely egyike volt a községben a legnagyobbaknak.²⁶ A rajta levő öreg kúria ma is áll az Új utcában, a két világháború között Kiss Ferenc Országos Református Szeretetszövetségének földesi 1. számú aggmenháza működött benne. Balásházy a szomszédos 12. számú telket bérelte id. Karacs Józseftől, aki a 414. szám alatti kúriájában lakott. Balásházy egykori lakóháza az egykori Földesi Vegyesipari Szövetkezet területén a gyógyszertár és az utca vonalán L alakban húzódott.²⁷

Könyveiből megismerhetjük földesi szűkebb háztartását: „...nőm 20-30 ludat tart, alig növekszik 2-3 hónapig, már tollát tépi, s a zsidó minden lúd egyszeri tépéséért 30, legalább 25 Kr-t ad, s ez történik háromszor késő őszig. Magnak való ludainkon kívül 9-10 db-ot meghizlal, s legalább 20 itce zsírral, 30-40 font hússal jutalmaz, s a felesleg eladásából kerül 25-30 ft-ja. Csekély számú birkám gyapjával fizet, a báránygyapjút is ideértve, szép öszveget kapok érte, s nyírás közeledésekor egyik gyapjúvévő másiknak adja a kilincset. Ürüink párjáért tavál is 30-35 vfit-ot fizettek a csehek, a tej haszna is sokat ér a családos embereknek. Sertéseimből hízóval látom el magam, még árulok is szaporaságából, marhából, lóból is kerül jövedelmünk...” Kis gazdaságában egy cseléd segíti a 15 juh, négy-öt sertés és három-négy igás jószág ellátásában. „Engem házi, községi dolgaim és fuvarozásaim nagy mérvben elfoglalnak.” Feleségéről adatok híján nem tudunk, bár Balásházy máshol is említi: „szeretem a kertészetet nőmmel együtt”- írja, de a kertészetből, mivel mindenkinek van, nem tud forgalmazni, gyümölcsstermesztésből már inkább, de nagyobb összeghez, úgy, mint földműves társai, az állattenyésztésből jut.²⁸

Irodalmi tevékenységét folytatja, újabb és újabb tervei vannak. Elpusztult könyveinek hiányát nagyon érzi és így még télvíz idején is többször beszekerезik Debrecenbe egy-egy újonnan megjelenő szakkönyvért. Betegsége enyhültével egy új, termékeny időszak veszi kezdetét, mely halála miatt tragikusan rövid, de mozgalmas és széles látókörű tevékenységre vall. Figyelmét minden lényeges esemény megragadta, a helytörténet kutatói fontos adatokra bukkanhatnak írásaiban. A földesi szőlőskert mellett 1854-ben kiosztott területet a következő év tavaszán nemesített oltványokkal ültették be, egy részét helyben nemesítették, míg a többi debreceni oltványosoktól, Degenfeld gróf téglási és Dessewffy Emil gróf szentmihályi kertjéből hozták. Bakoss Gábor földesi református lelkész ekkor létesítette az Újkertben a ma már csak egy dülő

nevében fennmaradt faiskolát. Kísérlete annyira sikeres volt, hogy 1856-ban már tízezer alma- és körtemagot ültettek ki, melyek szépen megfogantak és beojtottak. Sőt Bereg megyéből újabb oltóágakat készült behozatni az 1856 augusztusában létesített rendes postán keresztül. Bakoss 1852-ben lett földesi lelkész, naplót vezet, miben feltehetően Balásházy is szerepelt, ez a napló sajnos 1944-ben eltűnt.²⁹

Balásházy *Természettudomány* címmel írt Müller és Vahot Nagy Naptára 1856-os évfolyamába, figyelemmel kísérve a természettudományok mezőgazdaságban lehető hasznosíthatóságát. 1855 decemberében Toldy Ferenchez küldött levelében³⁰ tudósít újabb könyve: *A pincegazdászatról, borkereskedésről Magyarhonban* elkészültéről, s ugyanitt olvashatjuk, hogy gróf Dessewffy Emilt, az Akadémia elnökét kérte meg közbenjárásra, hogy I. Ferenc József könyvének ajánlását elfogadja. Ezt a munkát még 1853-ban kezdte el, de közbejött betegsége, költözése és pereskedése miatt csak 1855 tavaszán tudta folytatni. Kertészkedése és a földesi, akkor még igen vízjárós határral való ismerkedése- ami csak a Berettyó szabályozása után változott meg -, öszre odázta el munkája befejezését, végleges formában jobb ötletekkel és kiigazításokkal végül januárban készült el. A lapokban közétett előfizetési felhívására Török János, a ceglédi gazdaképző tanintézet vezetője csúnyán támadta, melyet Balásházy nem hagyott válasz nélkül, okszerű magyarázattal fejtve ki álláspontját. 1856 nyarán a Pesti Naplóban irodalmi vitára szólítja fel a szakembereket a pincegazdászat és borkereskedelem tárgyában. „Sietnem kellett, mert már túlléptem az élet delét”- írja, borászati tapasztalatait pedig nem akarja a sírba vinni, minél hasznosabban szeretné eltölteni hátralevő napjait. Számtalan akadékoskodó ellensége miatt sokat szenved, felpanaszolja, hogy némelyek vitába sem akarnak vele szállni és rossz akaratú információkat továbbítanak róla, pedig vágyik a siker után. Könyve megjelenik és még az évben a Falusi Gazda, majd 1857 elején a Szőlészeti és Borászati Közlemények közül belőle részleteket.³¹

Két kitűnő tiszaháti almafajról ír a Gazdasági Lapok 1856. 43. számában. Itt a címmel ellentétben hét almafaj tulajdonságait ismerteti, s a korabeli tárolási és szállítási módokat is leírja. Örömmel teszi közzé, hogy a földesiek a földnek bámulatos szorgalommal művelésén kívül igen nagy hajlamot mutatnak a gyümölcsészet iránt is. Tervezi „Ha Isten éltetend” cikksorozatot indít: Párbeszéddek, alföldi gazdasági viszonyokról, mert az alföldi magyarok viszonyairól és hajlamairól a külföldiek és a tovább élő hazaiak is fonákul vannak értesülve.

Müller és Vahot Nagy Naptára 1857. évfolyamában a kisbirtokosok gazdasági állapotáról és anyagi állapotuk előmozdításának lehetőségeiről írt.³¹ Földes község mintegy tizenkétezer hold határából az egy birtokosra eső átlag alig múlja felül a tíz holdat, ennek is harmada hasznosíthatatlan. Az ősiség eltörlése igen nehéz helyzetbe hozta a lakosság egy részét, mivel az addig elidegeníthetetlen birtokocskák kicsúsztak a lábuk alól, akik ezzel az agárproletárság soraiba kerültek. Balásházy éles megfigyelő szeme világosan

látta ezt a folyamatot.

Utolsó könyve az 1857-ben megjelent: *A tagosztályban való tisztába hozatalról...*, szintén földesi aktualitás. „Helységünkben Földesen most kezdetett meg a tagosítás, néhány ezer holdnyi legelője legnagyobb részt míveletet el nem fogadó szürke és vizenyős szikból áll.” A község határa több ezer parcellára oszlik. Az állapotok illusztrálására közlöm, a legnagyobb birtokos, a Csapó-família az 1850-es évek közepéről, valamint egy kisebb birtok, az egyik Szabó-család 1848-as birtokösszeírása, illetve osztálylevele idevágó adatait. A Csapók 193 köblös szántója 45 darabban fekszik, ebből egy 14, kettő 12, a többi 1-8 köblösnyi területekből áll. A Szabó család 20 köblös szántója 38 tagban van a földesi határon, a legnagyobb 1 köblös, a legkisebb 1 vékás területből áll. El lehet képzelni az ennyire szétforgácsolt területen a gazdálkodás eredményességét.³² Mégis a Balásházy által említett és hihetőleg általa kezdeményezett tagosítás abbamaradt. Okát megtalálhatjuk könyvében A kis birtokosoknak idegenkedéséről, a tagosztályokról fejezetében: „A sok gyermekű szülék így gondolkodván, nem egy darabban véve ki birtokom, számos gyermekeim közt úgyis feloszlik, az e szerint nem csak nem sürgeti a tagosítást, mely minden esetre sok költséggel jár, sőt örömelebb marad megszokott állapotában.” Továbbiakban a megoldást keresi, ajánlja a gyermekeknek az ipari és kereskedelmi pályákat. Felemlíti azt is, hogy a volt úrbéreseknél (jobbágyoknál) törvény szabályozta a bizonyos mértéken aluli osztozkodást. „Egyébiránt, ki konokul marad az osztás mellett, az előbb-utóbb szaporítandja az annyira szükséges napszámos osztályt.” Jóslata a földesiek egy részén be is teljesedett. A múlt század végén, amikor már a vagyoni cenzus alapján történt a szavazás, egy ideig még az egykor nemesi joggal élők szavazhattak, a földesi szavazók között nem egy gazdasági cseléd, sőt koldus is akadt.³³ A tagosítást a közbirtokosság 1866-ban indította meg újból Balásházy unokája, Farkas Albert kezdeményezésére, mely sok bonyodalom és huzavona miatt csak harminc év múltán, 1897 végére fejeződött be. Nem váltva be azt a reményét, hogy a birtokrendezések rövid idő alatt végrehajthatók, legtöbb esetben barátságos megegyezéssel.³⁴

Érdekes összefüggést találunk, ha messzemenő következtetést nem is vonhatunk le belőle, Balásházy egyes munkái kiadásának és rokonai Földesre kerülésének időpontja között. Unokatestére, Balásházy Károly 1828-ban, leánya, Balásházy Emília 1840-ben költözött Földesre. 1829-ben a kis- és középnemesség gazdasági problémáiról, 1841-ben a tagosítás nyújtotta előnyökkel írt. 1854-ben maga Balásházy János került a községbe, a fentebb leírt körülmények miatt kicsit később, 1857-ben pedig megjelent *A tagosztályban való zavarok...*, ismerve a földesi viszonyokat, e kapcsolatok kézenfekvőnek látszanak, még ha témái megválasztásakor az indítékai nem csak innen erednek. Mint minden hatás, ez is két oldalú, láttuk a tagosításban vitt szerepét. Meglátszik azonban Balásházy hatása a földesi juhtenyésztésen is, utolsó könyvében külön kitér Ványi Sándor gazdálkodásának a juhtenyésztésen alapuló felfutására, aki jó számíttással és némi olvasottsággal mintegy húsz év alatt

kisbirtokosból tehetős középbirtokossá küzdötte fel magát. 1849-ben Kossuth-bankók-ban 2040 forintot koboztak el tőle, pusztító állatnyavalyák is károsították, de mindig talpra állt. 1856. nyaratól 1857. nyaráig 700 darab sertést hizlalt, „és most köztisztületben álló igen tehetős ember” – írja Balásházy.³⁵ Ványi Sándor egykori kúriája később Tisza-udvarként volt ismert a faluban, itt székelt 1978. február 18-ig a Rákóczi Mgtsz-szel való egyesüléséig a Lenin Mtsz. Balásházy maga is látta egyfajta szövetkezeti gazdálkodás előnyeit, hirdetve, hogy fogjanak össze a földművelő, szőlőtermelő és állattenyésztő gazdák.³⁶

Balásházy utolsó könyvében kitér a földesi termelési adatokra, a vetésforgóra és a talajminőségre is. Minden gazda kertjében vagy udvarán lábra kapott a lucerna termelése, a szántóföldeken pedig bükkönyt termelnek az állattartás érdekében. Helységünk 350 mázsa gyapjút, 20 mázsa lúdtollat és 4-500 mázsa szalonnát ad el, a mustrajószágbeli jövedelem is nagy. Az itteni földműves tizenkétszer eszik hetente húst, míg- amint értesült, valószínű az abszolutizmus cseh hivatalnokaitól- a csehországi évente tizenegyszer?! A jó gazdálkodás szempontjaiként a régi öregek mondásaira hivatkozik: aki boldogulni akar, fias jószágokkal, vegye körül magát, jó szerszámot tartson, takarékoskodjon és jól bánjon az emberekkel.

A szalonnából való jövedelemről fogalmat alkothatunk a fentebb már említett Szabó Márton gazdasági jegyzőkönyvének az 1852. és az 1858 évekből való feljegyzéseiből, aki ezekben az években a szalonnafelvásárlók egyik megbízottja, tételszerűen felsorolja a gazdától megvásárolt szalonna mennyiségét. Míg 1852-ben 24 krajcár, addig emelkedő termelés mellett is, 1858-ban már 50 krajcár a szalonna fontja. 1852-ben 13 mázsa, hat évvel később 63 mázsa a Szabó által felvásárolt szalonna összsúlya. Ezeket az adatokat is alátámasztják a Balásházy által ismertetett Ványi Sándor gazdálkodásának az észszerűségét, aki már 1847-től foglalkozott sertéshizlalással. A szalonna árához összehasonlításul közlöm egy-két ruhadarab árát, szintén Szabó Mártontól, aki az ekkor igen terhes bírói működése idején is rendszeresen vezette jegyzőkönyvét. Az 1854-57-es években a csizma 5-7 váltóforint, guba 10 vft, sapka 2 vft, fehér ruha 3 vft, szalmakalap 45 vkrajcár, bocskor 2 vft 15 vkr (1 váltóforint = 60 váltókrajcár).

A község határa Balásházy idejében két eléggé elkülöníthető részre oszlott, a valóságos földesi és a szentmiklósi pusztára, mely a török uralom végén elpusztult egykori Mezőszentmiklós határa volt, és csak az 1870-es években megindult országos területrendezés következtében csatolták véglegesen Földes határához.³⁷ Ez utóbbit ki-ki ötletszerűen vettegette, míg a közbirtokosság kilenc évvel azelőtt (1848-ban) a szentmiklósi pusztát is négy fordulóra osztotta fel, amilyen a határ másik fele is volt, úgymint: őszi, őszi után kapás növény, a harmadikban tavaszi kalászosok, a negyedik fekete ugarnak marad, melyet az állattartásnál hasznosítottak. Balásházy követendő példaként ajánlja az itteni négyes fordulót. A község határa igen változatos, jó minőségű feketeföld és szinte a legeltetésre is alig használható vizenyős szik is megtalálható rajta.

Balásházy tele van bizakodással, 1857. június 23-án Nyírbogdányban „iskolai tankönyvül szolgáló gazdaságtan” kiadására készül. „Naponként erősödő egészségem azonban reményt nyújt, hogy szorgos dolgaim mellett is jövő télen elkészítendem és közrebocsájtom azt.” De a sors másként határozott, 1857. november 19-én vízkórban meghalt, két nap múlva, 21-én temette el Bakoss Gábor kertészkedő lelkész öreg barátját a földesi szőlőskert melletti régi temetőben.³⁸ A sírját ma már nem lehet feltalálni. Az Akadémia Almanachja 1863-ban emlékezik meg róla.

Sőtér István 1976-ban írt méltatásánál szebben és igazabban mi sem búcsúzhatunk el tőle: „...a reformkori Balásházy János magányos erőfeszítéséig nyúlnak vissza a társadalmunk és közgazdaságunk szempontjából olyannyira fontos agrártudományaink előzményei.”³⁹

JEGYZETEK

1. Kertészeti és Szőlészeti 1977.dec.1. száma 14.old . Az előadás 1978. jan. 20-án volt Földesen.
2. A Balásházyval foglalkozó irodalom:
 Giday Kálmán: Balásházy János Debrecenben, Debreceni szemle, 1940. aug.
 Giday Kálmán: Balásházy János, Élet és Tudomány, 1958.okt.1.
 Barta István: Balásházy János pályafordulása, Történelmi szemle, 1958.I.
 Tilkovszky Lóránt: Balásházy János, Természettudományi Közöny, 1958.V.
 Tilkovszky Lóránt: Balásházy János, a magyar agrárfejlődés úttörője, Budapest 1958.
 Tilkovszky Lóránt: Balásházy János élete és munkássága, Századok, 1962. 3-4.
 Tilkovszky Lóránt: Balásházy János agrártudományi nézetei, Agrártörténeti Szemle, 1963., 1-2.
 Tilkovszky Lóránt: Balásházy János – Budapest, 1970.
 Fazekas Árpád: Balásházy János és az 1831. évi choleralázadás, Alföld 1973. 10.
 Fazekas Árpád: Balásházy János munkásságának orvosi vonatkozásai- Orvostörténeti Közlemények, Budapest, 1976.
 Karacs Zsigmond: Balásházy János, Kulturális Híradó, 1971., 5-6. szám
 Karacs Zsigmond: Balásházy János munkássága, Honismeret, 1978.1. szám.
3. Illyés János: Az 1754/55. évi országos nemesi összeírás, Budapest, 1902.
4. Magyar Tudományos Akadémia Almanach MDCCCLXIII-ra 287. old. „Született 1797. március 6-án S.A. Ujhelyen Zemplénben, hová családja Erdélyből szakadt...” – Sátorajjájhelyi református egyház, Keresztelek anyakönyve: „1797.8. Marty. Nztés Balásházy Mihály Úr és NS Gyulai Erzsébeth Assz fiok János keresztteltetett Kereszt Attya Ttes Vice Ispán Horváth Antal Úr, Kereszt Anyja Ttes Pika Gáspárné Assz Kecskeméti János P által.” A születésétől a keresztelezésig eltelt két nap megfelel a tíz évvel később már az anyakönyv által is megerősített helyi szokásoknak.
5. Balásházy Mihály Kövy professzor keresztkomája volt a sátorajjájhelyi református egyház keresztelezési anyakönyve szerint.
6. S.a.újhelyi ref. egyh. halotti akv: 1797. december 27.
7. Felelet Gattáji Gorové Károly Urnak... Gyűjtemény a Juhtenyésztésről esmeretes Munkámnak bíráló értekezésére. Balásházy János Tudományos Gyűjtemény 1830. X. kötet. „Én még 1816. 1817. ama halhatatlan emlékezetű Gróf Festetics Institutumában meglehetősen előmenetellel szerzettem a gazdaságbeli tenyésztési és marha Orvoslási esméreteket.”
8. S.a.újhelyi ref. egyh. házassági akv: 1818. szeptember 26. – Szrogh Sámuelről, lásd: Csorba Zoltán: Miskolc irodalmi képzőművészeti és tudományos emlékei, 37.

9. S.a.újhelyi ref. egyh. házassági akv: 1821. szeptember 2. Tekintetes Bakásházy János Úr hozta Néhai Tettes Sebes József Úr hajad. Kis Asszonyát Susánnát Egres Kátáról Tek. Pesth Megyéből– A zilahi Sebes család 1805-ben hirdettetett ki Pest megyében Közép – Szolnok vármegye bizonyítványa alapján.
10. A s.a.újhelyi ref. egyh. halotti akv-ben értesülünk Balásházy Mihály juhászának haláláról.
- 10/a. Balásházy János gyermekei:
Mihály 1822.VI. 28.; Emília 1823.XII.24.; Zsófia 1826. IX. 3.; Katalin 1828. IV.27.; Krisztina 1830. XI. 21.; János László 1833. III. 18.; Rozália 1834. V. 28.
11. Tilkovszky: Századok, 1962. 3-4. szám. 416. – Szentmihály-Büdszentmihály: ma Tiszavasvári.
12. A magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Első kötet. Pesten, 1833. 60.
13. Az 1831. esztendői felső-magyarországi zendüléseknek történeti leírása, Pest 1832.
- A felkelés újabb kori regényes feldolgozását lásd: Vladimir Miro: Tüzes égbolt, Budapest, 1977.
14. Tilkovszky: Századok. 1962. 3-4. szám. 420. - Egy helyütt Balásházy említi, hogy „felette távoli rokonságban” is volt gróf Vay Ábrahámmal (Pince 143.I.).
15. Debreceni református egyház halotti anyakönyve: 1836. október 27-én reggel 6 órakor halt meg a Hatvan utca 117. szám alatt
16. Tilkovszky: Századok, 1962. 3-4. szám. 434.old.
17. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, Első kötet. Pesten. 1833. 49. és 119. old.
18. Balásházy levele Toldy Ferencnek (Tisza) Csege, 1848. szeptember 2.
19. Földes református egyház keresztelési anyakönyv: 1841. november 22. született Farkas Albert. - Eötvös Károly A Nagy per-ben így ír róla: „A tutajosokat Farkas Albert balmazújvárosi csendbiztos vette a kezébe... A csendbiztosról olyan értesülést nyertem, hogy állásához méltó s emberséges érzületű férfiú volt.” (I. köt. 314.) – Ifj. Móricz Pál így ismerte: „... vaskos beszédű, pusztázó lovas mezei rendőrbiztos Farkas Berci, a Hajdúság egykori nevezetes pandúr-komiszárosa” (Jószágotlás a Hortobágyon. In.: Debreceni Képzés Kalendárium 1936. 56.
20. Debreceni református egyház házassági anyakönyv. Itt említtem meg, hogy Giday Balásházy János Debrecenben című munkájában Balásházy lakását Varga u. 321., továbbá Hatvan utca 99. szám alatt ismeri, a Debrecen városi Levéltár 1847: 38és 1902. évi adatai alapján.
21. Balásházy Mihály, előbb testőr, majd a szabadságharcban honvéd őrnagy, Haynau Aradon elítélte, később törvényszéki bíró lett.
22. Földesi református egyházi keresztelési anyakönyvek 1828-1841. évekből.

23. Danyi Dezső–Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás Bp. 1960. Borovszky Samu: Bihar vármegye és Nagyvárad, Bp. (1901.) 577.
24. Szabó Márton Jegyző Könyve 1840. Kézirat 1840-85-ig terjedő időszakról. 1976-ban közvetítettem a Hajdú- Bihar Megyei Levéltárba.
25. Gazdasági Lapok 1856. 43. szám.
26. Hajdú-Bihar megye Nemzeti Levéltára: Kataszteri iratok, Földes község VI. 127/y. 7-8.: Kataszteri telekkönyvek 1857.
27. Hajdú-Bihar megye Levéltára: Kataszteri iratok, Földes község VI. 127 /y. 5. Kataszteri térképek 1870.
28. Balásházy János: A tagosztályban való zavarok tisztába hozataláról.... Pest, 1857. 44. Herpay Gábor: Földes község története, Debrecen 1936. 231. „Rendkívül érdekes leírását adja a szabadságharc után következett kézállapotoknak, amiket az egyház levéltárában található naplójában jegyezgetett fel.”
29. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. Toldy Ferenc levelestára I.
30. Például a Szőlészeti és Borászati Közlemények 1857. 1. száma: A Bor alkatrészeiről, zamatjáról és ennek hatásáról.
- 31/a. Müller Gyula és Vahot Imre egyesült magyar- és erdélyországi Nagy Képes Naptára 1857–re, 25. Dicséretet nyert pályamű ezen Vahot I. által kitűzött feladatra:
 Adassék elő röviden s értelmesen több olyan fűmód és eszköz, mik által a magyarországi kisebb földbirtokosok gazdasági, különösen földművelési állapotát, érdekeit, s az által anyagi jobblétet előmozdítani, emelni lehet. Balásházy János t. társasági rendes tagtól.
31. A Csapó-család iratai Nyíregyházán magánkézben, másolatban a szerzőnél: A földesi földön levő és Sz. Miklósi Atyai jószágok összeírása. Dátum nélkül (kb. 1855.)– Szabó György utódainak osztálylevele. Földes 1848. szept. 24. A szerzőnél.
32. Például Mata József 1877-ben március 30-án kapott cselédkönyvet (a szerzőnél). Elődei Rákóczi Györgytől kaptak nemeslevelet, a Szabolcs vármegyei nemesi összeírásokban rendszeresen szerepelnek.
33. Herpay i .m.,: 164. : „az egész munkálat befejezést nyert 1897. XI. 5.”
34. Balásházy: A tagosztályban... 112-115.
35. Giday Kálmán: Balásházy János, Élet és tudomány 1958. okt. 1. 1253.
36. Karacs Zsigmond: Adatok a Földes határába olvadt Mezőszentmiklós birtoklástörténetéhez (Déri Múzeum Évkönyve,
37. Hajdú-Bihar megyeNemzeti Levéltára: A földesi ref. egyház anyakönyvei XXXIII. 5/ 6. halotti akv. másodpéldány. Az eredeti erről az évről a második világháborúban elpusztult.
- 38/a. Jókai Mór: Szombati Levelek = Magyar Sajtó, 1857. júl. 4. 150 sz. 601.
38. Magyar Tudományos Akadémia Almanach MDCCCLXIII-ra 287. - Sötér István: A sas serleg. Budapest 1975. 186.

Zoltai Lajos, a polihisztor

1861. július 16-án született a kuriális nemesek nevezetes falujában, Földesen, mely abban az időben még Szabolcs vármegyéhez tartozott. A szülők ekkor már paraszti sorban éltek. Szülőháza a mai Újfalui és Arany János utca elágazásánál, az akkor 62. számot viselő telken állott. A földesi elemi iskolában Karácsony Mihály, Maklár Lajos tanítók és Vada Ferenc rektor keze alatt tanult, de sohasem juthatott volna középiskolába Katona Endre nánási lelkész segítségével. Ő tette számára lehetővé, hogy Nánáson elvégezze a gimnázium 5. osztályát, majd szolgadiákként a Debreceni Református Kollégium

gimnáziumában folytassa tanulmányait. A kitűnő eredménnyel tanuló ifjú 1878-ban a nagyobb távlatokat ígérő debreceni ősi Kollégium VI. osztályába iratkozott be, s a szolgtatanulók között találjuk, ezáltal megismerhette a diákelet töredelmeit. 1881-ben jó eredménnyel tett érettségi vizsgát.

Szegénysége miatt a teológiai főiskolán folytatta továbbtanulmányait, s négy év után - minthogy erre lehetősége adódott - még két évre visszamaradt. Kitűnő rajz tehetséggel volt megáldva, melyről tanúskodik az önképzőkör lapjában, a Heti Közlönyben 1882-től 1885-ig sokszor egész oldalakat betöltő tollrajzai. A hittanhallgatók segélyegyletének elnöke. A teológián együtt tanult Karácsony Imrével, aki előbb Réven, majd 1900-tól Földesen volt lelképásztor. Itt szövődött barátsága Szabolcska Mihállyal is.

Történelmi érdeklődése, kutató szenvedélye, hangyaszorgalma már a Zolthay-család történetének feltárásakor, gimnazista korában megmutatkozott. Ez a töretlen akaraterő, soha nem szűnő szenvedély, mondhatnánk fanatizmus, emberfeletti munkabírás jellemezte őt még késő öregkorában is. Igen korán eljegyezte magát az újságírással. A „Debreczen”-nek, később a „Debreczeni Ellenőr”-nek dolgozott, s az angol-búr háború idején az elnyomott búrok mellé állt. (A búrok; A búr háború tanulságai, 1900) Legkedvesebb olvasmányai a Debrecen múltjával foglalkozó írások voltak. Mint újságíró, barátai közé sorolhatta Krúdy Gyulát, Ady Endrét, Móricz Zsigmondot és ifjabb Móricz Pált. Előszeretettel cikkezett a város legégetőbb problémáiról, (Közélelmezési vásárcsarnok Debrecenben, 1899; Az új közkörház Debrecenben, 1899; Új iskolák építése, 1890; Egészséges lakásokat, 1890; Gyermekmenhelyet Debrecennek, 1888 stb.) de foglalkoztatták a társadalmi egyenlőtlenség kérdései is. (A nyomor enyhítése, 1885; Az alföldi ínség, 1895), sőt a színház világa is (színházi kritikái). Újságírói hírnevének köszönhette, hogy 1887-ben a városi levéltár segédlevéltárosának nevezték ki. Ettől kezdve a történelmi kutatás lett

legfőbb tevékenysége, anélkül, hogy szakított volna az újságírással. Szerkesztője, Karczag Vilmos megnyitotta előtte a budapesti hírlapok hasábjait is. Tagja lett a Csokonai Körnek, ahol megismerte Löfkovits Artúrt, a későbbi múzeumalapítót. Löfkovits hatása mutatkozott meg abban, hogy Zoltai már 1891-ben történelmi múzeum megalapítását javasolta Debrecen városának. A millenáris ünnepségre összehordott muzeális értékű anyag láttán még nagyobb elánnal szorgalmazta a múzeumalapítást.

1897-ben átvette a Debreceni Reggeli Újság szerkesztését, ahol együtt dolgozott Adyval. Egy nevezetes fénykép is megörökíti őket. A lap megszűntével együtt befejeződött Zoltai újságírói pályafutása is. Az újságírás és a levéltári munkálkodás együtt érlelte benne az országos hírű tudóst: a régészt, a történészt, az etnográfust s a kiváló múzeumvezetőt. Több éves újságírói működés és levéltári munka után 1900-ban végleg a tudománynak kötelezte el magát. Ettől kezdve keletkeztek várostörténeti kutatásainak tanulmányokban realizálódó eredményei. Első nagy munkáját 1905-ben adta ki *Debrecen a török uralom végén* címmel. Még nem volt negyven éves, amikor már tudósnek számított.

1905. május 21-én, Csokonai halálának emlékűnnepélyén megnyílt a városi múzeum, abban az épületben, amelynek helyén Csokonai szülőháza állt. Löfkovits Artúr vetette meg műgyűjteményével a városi múzeum alapját, ő lett az igazgató, Zoltait múzeumőrként találjuk az intézményben, ahova ismeretekkel felvértezve, nagy levéltári tapasztalattal érkezett. Szakismereteit a fővárosi régészeti és néprajzi tanfolyamokon gyarapította. Elméleti tudását otthon igyekezett a gyakorlatba átültetni, sok sikerrel. 1910-ben már egyedül végzett ásatásokat, s gyűjtötte a múzeum néprajzi anyagát. Régészeti ásatásait megbízható adatok és megfigyelések jellemzik. Minden sír- vagy leletbontást saját kezűleg végzett, (a sámsoni, ohati, hortobágyi, kabai régészeti ásatásokról van szó). Ő tárta fel Méliusz Juhász Péter és Komáromi Csipkés György sírkövét, a pallagi- és zámi templomhelyeket, a hortobágyi-porosháti szarmata-jazig sírmezőt. Leleteit tollrajzokban, akvarellekben örököltette meg. Művészi készséggel rajzolt, festett, térképezett. Csak fejfákról, sírkövekről 300 tollrajza maradt. A legprimitívebb körülmények között, kevés anyagi támogatással, de roppant fanatizmussal, batyuval a hátán, kis pipával a szájában járta a határt, mindig újabb leletek után kutatva.

Ez a fáradhatatlan ember 1912-ben segítséget kért a néprajzi anyag gyarapításához és gondozásához, mert felületes munkát nem akart végezni. Ekkor nevezte ki a városi tanács dr. Ecsedi István Tanítóképző Intézeti tanárt a feladatok ellátására. A részbeni tehermentesítés tette lehetővé, hogy Zoltai elvállalja a Debreczeni Képes Kalendárium szerkesztését. Erről a tisztségéről csak 1924-ben mondott le. Közben úttörő munkának számít az 1911-ben megjelent *A hortobágyi puszta leírása*.

Az első világháború idején elásta a múzeum legértékesebb anyagát, hogy megmentse a pusztulástól. 1916-ben tiszteletbeli múzeumigazgatóvá nevezték ki. Sokat fáradozott azért, hogy Déri Frigyes adományából felépüljön az új, korszerű múzeumépület. Amikor azonban sor került az igazgatói állás

meghirdetésére, csak Löfkovics és Ecsedi viaskodott érte. Zoltai szerényen félrehúzódott és a maga csendességében dolgozott az új múzeum berendezési tervén, s elkészítette Debrecen és környéke történelmi térképét.

A Tisza István Tudományegyetem tanácsa Láng Nándor és R.Kiss István egyetemi tanárok kezdeményezésére 1926. december 16-án díszdoktorává (honoris causa) fogadta. 1928-ban, Sőregi Jánossal együtt, 5 hét alatt átszállíttatta a Városi Múzeum gyűjteményét az új épületbe. Közben az új város-rendezési terv 280 új utcaelnevezést igényelt, amit Zoltaira bízta. Minden névadás megfelelő megokolást kívánt. Ebben az aprólékos munkában Boldizsár Kálmán és Csobán Endre sietett segítségre. 1929-ben saját kérésére nyugdíjazták, s Ecsedi Istvánt nevezték ki a Déri Múzeum első igazgatójának. Zoltai keserű szájjal állt földre, mert tudta, hogy ő, aki annyit munkálkodott Debrecen múltjának feltárásáért, több megbecsülést érdemelne. Hiszen a város múltját nála senki jobban nem ismerte, s tudta, hogy művei nélkül egyetlen kutató sem boldogulhat. Könyvei, tanulmányai, cikkei ekkorra már meghaladták az ezret. Megérdemelte volna, hogy felkínálják számára az igazgatói széket! Hajlott korára való tekintettel bizonyára nem fogadta volna el, de elégtétel lett volna több évtizedes fáradozásaiért. Így sem panaszkodott, dolgozott tovább, egyéni sérelmeit el tudta választani a város érdekétől és a múzeumügytől. Tanácsaival továbbra is segítette az új igazgatót, sokszor bent is dolgozott az épületben, melynek megnyitására 1930. május 15-ére megírta a múzeum történetét. S mit kapott ezért? A Déri Múzeum nyitőünnepségén még a nevét sem említették meg, holott „abban, hogy a múzeum létrejött, Déri Frigyes után az övé a legnagyobb érdem.”

Roppant lelki erő lakozott ebben a kis emberben és nagy tudásban. Késő öreg koráig naponta dolgozott a levéltárban, a kollégium nagykönyvtárában, sőt még a múzeumba is belátogatott, ha szükség volt rá. (*Debrecen város könyvnyomdájának 18. századi működése, Debrecen, 1934. ;Debrecen vizei, Debrecen, 1935;Ismeretlen részletek Debrecen múltjából, Debrecen, 1935.*

A várostörténet számos olyan részét dolgozta fel, amely nélkül a mai hely ismeret is elképzelhetetlen (A városháza története, Debrecen vizei, Debreceni halmok, hegyek) Kéziratban maradt fenn Debrecen város helyrajzi története, s a Hortobágy története c.munkája. Képek a debreceni régi családi életből, Debrecen, 1934.

„A forrásmunka –értékű dolgozatok egész sorozatának szerzője a szerény tudós mintaképe, aki szíve utolsódobbanásáig városának és a tudománynak élt. 1939. augusztus 29-én halt meg Bundi utcai lakásán. Temetésén dr. Sőregi János találóan jellemezte ezekkel a szavakkal: „A te páratlan tudásod, munkabírássod és a mai generáció által érthetetlen, sokszor csak kigúnyolt óriási szorgalmú lelkesedésed hordta össze jóformán fillérekből azt a szilárd alapot, amelyen ma az országos hírű, európai viszonylatban is az elsők közé sorolható Déri Múzeum díszleg. A leghűségesebb, legértékesebb szolgálja voltál a városnak.”

Karácsony Sándor

(Földes, 1891. jan. 10.-1952. febr. 23.)
filozófus, egyetemi tanár.

A Debreceni Egyetem nagynevű pedagógiai professzorának, Karácsony Sándornak igen sok köze volt és van jelenleg, halála után is Debrecen oktatás – nevelésügyéhez, a neveléstudomány alakulásához. Ezt igazolja: a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszékén, a Debreceni Akadémiai Bizottság Neveléstudományi Szakosztályában gyakran foglalkoznak életének, egyéniségének, munkásságának kérdéseivel. 2001.május 9-én a Debreceni és a Gróf Klebesberg Kuno Alapítvány rendezésében megtartott a *Debreceni Egyetem Nagy Professzorai* című előadássorozat egyik előadásában

Karácsony Sándor professzorról, mint a Debreceni Egyetem egyik legnagyobb hatású tanáráról emlékeztek meg. Azt a tantermet, amelyben annakidején óráit tartotta - a XII. tantermet - róla nevezték el.

Karácsony Sándor apja, *Karácsony Zsigmond* jómódú, a kultúra-művelődés iránt érdeklődő, olvasott, okleveles gazda, mind a helyi, mind a megyei közelet aktív tagja volt. Földes, ez az ősi bihari magyar, református kismemesi falu, minden tekintetben meghatározó tényezővé vált Karácsony Sándor életében. Lélekben sohasem szakadt el szülőfalujától, gyermek- és ifjúkora élményvilágától, az itt szerzett élettapasztalatoktól. Gyermekkorának immár szakmai szempontból is lényeges élménye, tapasztalata volt, hogy 1897-1902 között a földesi református elemi népiskola tanulója volt. A községben akkor még észrevehetően, érezhetően jelen volt a debreceni Kollégium partikulája. A mozgékony, hihetetlen kíváncsisággal megáldott, éles eszű gyermek még a *rektornak* nevezett *Vincze József* igazgató-tanító „elé járt”, és *Papp Imre* kántortanító, valamint *Kiss Ferenc*, akkori földesi lelkész, később az 1914-ben megnyílt debreceni egyetem első rektora, tanította. Korán tudatosult benne, hogy a partikulában szokásos öt osztály elvégzése után tanulmányait az anyaiskolában, a debreceni Református Kollégium Gimnáziumában kell folytatnia, azzal együtt, hogy már itt, a földesi népiskolában tudatosult benne, hogy neki tanítónak, tanárnak, mindenképpen *nevelőnek* kell lennie.

Földesről, családjából hozta magával mély vallásosságát, ami egész élete folyamán elkísérte és élete, munkássága egészének alapjává, keretévé vált.

A Kollégium Gimnáziumában három *közösség* is döntően hatott rá. Az első a kollégiumi bentlakos diákság közössége, a *coetus* volt. Bár Karácsony „kintlakos” volt, minden idejét a *coetus*-ban töltötte. A másik közösség a gimnáziumi *önképzőkör* volt. Elmondható, hogy tehetsége itt bontakozott ki igazán. Állandó szereplője volt az önképzőkörnek, saját költeményeivel, elbeszéléseivel, de még inkább kritikáival, irodalmi-irodalomtörténeti előadásaival, nagyszerű előadói- és vitakészségével messze kitért társai közül. Harmadik közössége, amelyben szívesen tevékenykedett, amelyben a filozófiai-pedagógiai rendszerében oly fontos szerepet játszó *autonómia* igényeit elégítette ki, az *S. Szabó József* vallásánára, a kiváló művelődéstörténész által, a magyar református egyházközösségek mintájára alapított-szervezett *Ifjúsági Gyülekezet* volt. A mindvégig kitűnő tanuló 1910-ben kitüntetéssel érettségizett. Nagy élménye volt, hogy több tanára nemcsak kiváló szakember, tudós, hanem az is, hogy nagyszerű és színes egyéniség. Közülük csak az irodalmár, nyelvész Kulcsár Endrét említjük, aki háromköteles stilisztikájában az akkori legkorszerűbb, legújabb nyelvészeti elvek alapján mutatott utat a leendő nyelvfilozófus Karácsony Sándor számára. Rajta kívül még a „külön franciát” tanító *Nagy Zsigmondról* szólunk, mégpedig azért, hogy vele, munkájával igazoljuk Karácsony Sándor kivételes nyelvérzékét, nyelvtanulási készségét. Ugyanis Karácsony Sándor a gimnáziumi „külön francia órákon” olyan jól megtanult franciául, hogy kiválóan elboldogult vele a genfi egyetemen és más helyeken is. A nyelvtanulás érdekében választotta érettségi utáni egyéves önkéntes katonai szolgálata színhelyéül Tirolt, az I. Tiroli császárivadász ezredet. Letöltve az egy évet, 1911-ben tartalékos tiszti vizsgát tett *Hall in Tirolban*, természetesen német nyelven. Tiroli önkéntes éve arra is jó volt, hogy állomáshelye környékének nyelveit, dialektusait tanulmányozza, megtanulja. Mint ahogy megtanulta a hadseregben használatos *armeédeutschot* is, a *ladinnal* együtt. Katonáskodása legnagyobb haszna az volt, hogy anyanyelvi szinten megtanulta a német nyelvet. Egyébként a katonaság egyetemi tanulmányaiban nagyban hátráltatta. Miután 1911-ben beiratkozott a budapesti egyetem magyar-német szakára, és a legjobb professzoroknál tanult (Szinyei József, Simonyi Zsigmond, Riedl Frigyes, Schmidt József, Petz Gedeon és Fináczy Ernő) szükségét látta, hogy külföldi egyetemeken is tanuljon. Először 1911-1912-ben a *Genfi Egyetemen* volt vendéghallgató. De alighogy hazajött, 1912. február 1-jén behívták tartalékos tisztjelölti kiképzésre. Kiképzését június végén fejezték be, a júliust-augusztust odahaza, Földesen töltötte, és a Genfből hozottak alapján „néplélektani gyűjtőmunkát” végzett. Szeptemberben folytatta külföldi tanulmányait, és egy-egy félévig vendéghallgató volt a müncheni, illetve a bécsi egyetemen. Külföldi tanulmányait 1913-1914-ben is folytatta, félévig ismét a *bécsi*, majd a *grazi* egyetemen tanult.

Karácsony Sándor életében, felkészülésében rendkívül nagy fontossággal bírtak külföldi tanulmányai. Leginkább *Charles Bally* (1865-1947)

genfi nyelvészprofesszornak, a *Ferdinand Saussure* nyelvészeti iskola folytatójának, a nyelvészeti funkcionális stilisztika első kidolgozójának köszönhető, hogy megismerhette Ferdinand Saussure nyelvészeti tanait és a hozzákapcsolódó modern stilisztikát. Egy félévig hallgatta a híres germanista, *Hermann Paul* (1846-1921) müncheni egyetemi tanár, az újgrammatikus irányzat vezetőegyénségének előadásait. Wilhelm August Streitberg (1864-1925) müncheni nyelvészprofesszor segítségével pedig az *összehasonlító nyelvészet* feladataiba és módszereibe tekinthetett be, és szerezhette ismereteket. De az ő segítségével jutott el *Wilhelm Wundthoz*, (1832-1920) a filozófushoz, a kísérleti lélektan megalapítójához, aki *A közösség pszichológiájáról* (Völkerpsychologie) tízkötetes művet írt. Karácsony Sándort elsősorban a hatalmas munka legnevezetesebb, a nyelvről szóló (Die Sprache) két kötete érdekelte. Hiszen az ebben foglaltak álltak közelebb az ő híres-neves társadalom pszichológiai, azaz társaslélektani elméletéhez. Wundt tanulmányait szerencsésen egészítette ki *Friedrich von der Leyen* (1873-1966) müncheni egyetemi tanártól hallgatott folklór tanulmányaival.

Egyetemi tanulmányait most is megszakította a katonaság. 1914. július 22-28-ig fegyvergyakorlatra hívták be a ma szlovéniai *Tolminba* (akkori nevén Tolmein). Itt érte az 1914. július 28-i mozgósítás. Azonnal mozgósították és kiveényelték a kelet-galíciai frontra. Mint frontkatonát 1914. november 1-én elő is léptették, tartalékos hadnaggyá nevezték ki. 1914. november 20-án súlyosan megsebesült. Eleinte úgy volt, hogy mindkét lábát amputálják, de a különböző katonai kórházakban való, mindig újrakezdett ápolás megmentette ugyan az amputálástól, de mindkét lábát, a sebesülésen kívül, nyílt trombózisa is „használatatlanná” tette. 1915 nyarán betegszabadságra hazaengedték Földesre. Beteg lábait a földesi orvos nagy gondnal ápolta, nem kevés népi gyógyszert, gyógyszereljárást is alkalmazva. Betegszabadságát arra is felhasználta, hogy az 1912-ben elkezdett néplélektani kutató- és gyűjtőmunkáját folytassa. A betegszabadságon lévő Karácsony Sándor életében 1915 végén fordulat következett be. Előbb a marisch-weisskircheni katonai főreáliskolába (ma Csehország: Hranice) vezényelték, majd az ugyanott lévő lovassági hadapródiskolában érte 1916-ban a III. osztályú, kardokkal díszített katonai érdemkereszttel való kitüntetés és az, hogy 1916. augusztus 1-jén tartalékos főhadnaggyá léptették elő.

Végre, 1917-ben folytathatta egyetemi tanulmányait. 1918-ban Károly csapat kereszttel és sebesülési éremmel tüntették ki. 1918. március 1-jén, mint súlyos hadirokkantat nyugállományba helyezték, de ténylegesen nem szerelték le. 1918. augusztus 12-én megkapta magyar-német szakos középiskolai tanári oklevelét. Szeptember 1-jével viszont áthelyezték a kassai katonai főreáliskolába. Pár nappal (szeptember 7-én) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól helyettes tanári megbízást kapott a kassai állami főreáliskolában úgy, hogy magyar óráit továbbra is el kellett látnia a katonai főreáliskolában. A mozgalmas 1918 azzal ért véget Karácsony Sándor számára, hogy 1918. december 12-én négyévi, frontszolgálatlaltal és súlyos sebesüléssel dúsitott katonai

szolgálat után leszerelték. Pestre ment, ahol bekapcsolódott a haladó pedagógusok mozgalmába. 1919. júniusában barátja, Nagy László mellett a Köznevelési Népbizottságon dolgozott. Innen 1919. augusztusában a Fővárosi Tankerületi Főigazgatósághoz osztották be, ahonnan aztán, saját kérésére, 1919. október 4-én a budapesti, nyolcadik kerületi állami *Zrínyi Miklós Főgimnázium*ba helyezték, tanárnak.

A Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Főgimnázium új fejezetet nyitott Karácsony Sándor életében. Az intenzív tanítás mellett bekapcsolódott az ifjúsági mozgalmakba, még 1919-ben a KIE munkájába, 1920-ban pedig a *Cserkész Szövetség tevékenységébe*. Pesti tanárkodása, az ifjúsági mozgalmakban vállalt szerepe nem akadályozta meg abban, hogy ne törődjön szülőfalujával, Földessel is. 1920 nyarán 28 tehetséges földesi parasztfiút tanított és levizsgáztatott egy, a Vallás-és Köznevelési Minisztérium által kiküldött bizottság előtt a gimnázium első osztályának anyagából. 1920 és 1921 nyarán pedig 40 budapesti gimnazista tanítványát nyaraltatta Földesen.

A Tavaszmező utcai gimnáziumban töltött idejének, nagyszerű és emlékezetes nevelő munkájának *A csucsai front* című pedagógiai regényében állított emléket. Döntő fontosságú volt, hogy 1922-ben átvette az *Erő* című ifjúsági folyóirat szerkesztését, és több mint egy évtizedig szerkesztette. Az *Erő* Karácsony Sándor keze alatt a magyar ifjúság soha nem látott értékes, értékmentő, úttörő jelentőségű fóruma lett. Többek között ott bábáskodott *Németh László*, *Komáromi János* indulásánál és sokan mások, például *Weöres Sándor*, *Képes Géza* stb. elindítója volt.

Ugyanekkor, 1922-ben a Magyar Cserkészszövetség társelnöke lett. És íme, ismét Debrecen! Már mint országos nevű, népszerű ifjúsági szakértő, 1924-ben elkészítette *A népiskolai reform és az alsó néposztály lelki alkata* című bölcsészdoktori disszertációját. De csak jó másfél év múltán nyújtotta be a debreceni tudományegyetem bölcsészettudományi kara pedagógiai tanszékéhez, *Mitrovics Gyula* professzorhoz. Doktorrá avatására csak 1929 májusában került sor, amikor is a *pedagógia* (Mitrovics Gyula), a *filozófia* (Tankó Béla) és a magyar *nyelvtudomány-nyelvészet* (Csűry Bálint) doktorává avatták. Közben családi életében is változás következett be. 1924-ben házasságot kötött *Szalay Teréziával*, a Keresztyén Leányegyesület hazai és nemzetközi körökben ismert vezetőjével. 1927-ben szolgálatátételre a *MTA Szótári Bizottságához* rendelték. Ez, bár kiemelte Karácsonyt az iskolából, a közvetlen személyes pedagógiai gyakorlatból, nagyszerű munkahelynek és környezetnek bizonyult. Elsősorban Gombocz Zoltánhoz fűződő szellemi kapcsolatai miatt. Gombocz nagy érdeklődéssel figyelte Karácsony nyelvfilozófiai-pedagógiai rendszerének kialakulását. Készülő könyvéhez előszót is akart írni, azonban váratlan halála ebben megakadályozta. Földesről ekkor sem feledkezett meg. 1926, 1927 és 1928 nyarán megismételte 1920 és 1921. évi emlékezetes akcióját. Két-két hétre Földesre hozta budapesti tanítványait. A pesti diákokkal és a földesi ifjakkal együtt szemináriumai foglalkozásokat vezetett. Karácsony Sándor szakított azzal a hagyománnyal, amely a nyelvet a logika felől közelítette meg. Ő a

pszichológia oldaláról közeledett a nyelv titkai felé. Ennek megfelelően a nyelvet nem a hangból, a szóból és a mondatból építette fel, hanem a közösség életének vizsgálatából indulva ki, a *mondattan* részletes vizsgálatán keresztül jutott el a szótanhoz s végül a hangtanhoz. Karácsony Sándor szerint a nyelv kétségtelenül *lelki jelenség*, de nem az egyéni, nem is a tömeg pszichikus funkciója, hanem a társaságé, egyfajta közösségé, legalább két emberé. Az élő közösséget arról lehet megismerni, hogy a tagjai beszélgetnek egymással. A közösség akkor él, eleven, ha a tagok kicserélik egymással gondolataikat. Ha valaki egyedül van, normális esetben legalább is, nem beszél, hanem hallgat. A beszéd, a beszélgetés csak közösségben lehetséges, mégpedig csak úgy, ha a beszélő felek olyan beszédet használnak, olyan nyelven beszélnek, hogy megértsék egymást. Ebben a kapcsolatban, ebben a viszonyulási formában van elrejtve a *társaslélektan* minden tényezője. (Magyar nyelvtan társas-lélektani alapon. Bp. 1938. Második kiadása 1992.) Karácsony Sándor ezeknek a titkoknak a felfedésére fordította egész életét, létrehozva egy természetes rendszert, a társaslélektan rendszerét. A társas-lélektani ismereteket összeötvözte a fejlődéslélektan formáival, és az így nyert ismereteket a neveléstudomány és a nevelési gyakorlat szolgálatába állította. Hosszú éveken át tartott társaslélektan elveinek kidolgozása, rendszerbe állítása. Hosszú éveken át ezekről a kutatásairól, felismeréseiről számolt be számtalan cikkben, tanulmányban, könyvben, de előadásban, előadássorozatokban is. 1934-ben egyetemi magántanári habilitációt szerzett a debreceni egyetem bölcsészettudományi karán, a pedagógiai tanszéken, *Mitrovics Gyula* professzornál. Tárgyköre: *Az iskola nevelőmunkája* volt. 1934-1942-ben közel tíz éven át, minden félévben, nagyszámú hallgatóság előtt tartotta meg magántanári előadásait (A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja. Bp. 1939. Második kiadása 1985.) Ez a népszerűség keltette fel a korábban baráti Mitrovics Gyulában a féltékenységet, és magántanárát „szalonbolsevistának” titulálva igyekezett útjába akadályokat gördíteni. 1936-ban átvette a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség folyóiratának, a *Pro Christo-nak* a szerkesztését és azt 1944-ig el is látta. Annál is inkább, mert 1941-ben a MEKDSZ elnökévé választották. Ez a sokoldalú, rendkívül szerteágazó tevékenység volt az alapja annak, hogy Karácsony Sándort 1942. július 1-jén a debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Pedagógiai Tanszékére egyetemi nyilvános rendes tanárnak kinevezték. Kinevezése egyrészt várható, sőt egyesek úgy is fogalmaztak, hogy elvárható volt, és hívei nagyon boldogok voltak. Másrészt sokakból kitört a rosszallás, helytelenítés, a legkülönbözőbb aggályoskodások, értetlenségek, becsmérések, sértegetések, sőt vádak, rágalmozások formájában is jelentkeztek. Különösen feldühítette a gáncsokkodókat az, hogy Karácsony Sándor figyelemre se méltatta őket, nem bocsátkozott semmiféle személyi jellegű vitába és nem válaszolt, nem cáfolt, nem utasított vissza semmit, nem perlekedett, és nem jelentett fel senkit.

Karácsony Sándor széleskörű irodalmi-szakirodalmi tevékenysége mellett a tanítványok egyre gazdagodó munkássága is megkívánta, hogy neki és közösségének önálló kiadója legyen. Erre is sor került a 30-as évek végén, amikor is a debreceni származású *Szabó Imrével* az élen létrejött az *Exodus Kiadó*. Ez a kiadó példaképe lehetne minden tekintetben, napjaink kifejezését használva, a nonprofit vállalkozásoknak. Tőke nélkül, a későbbiek során *Exodus munkaközösség* néven is emlegetett közösség nem is annyira filléreiből, mint inkább a tagok konkrét szellemi és fizikai munkájából élt és tevékenykedett. Csodával volt határos, hogy a mindkét lábára sánta, két bottal járó, trombóissal küszködő, súlyosan elhízott ember hogyan tudta hétről-hétre, napról-napra végig csinálni ezeket az utazásokat, előadásokat szinte az egész ország területén, sőt néha a szomszédos országokban is.

Mindez 1945-ben valamelyest megváltozott, amikor is az *Országos Szabdművelődési Tanács* elnöke és folyóiratának, az *Új Szántásnak* pedig főszerkesztője lett. Az *Új Szántás* szerzői gárdája nagy részét Karácsony Sándor Debrecenből Budapestre költözött tanítványain kívül az Exodus munkaközösség tagjai adták: Barczán Endre, Kövendi Dénes, Sebestyén Géza, Szathmáry Lajos, Kontra György, Victor János, Vargha Balázs, Vargha Domokos, Kovács Ferenc, Molnár Ferenc és még sokan mások. Szolgálati autót kapott, gépkocsivezetővel együtt. A jó öreg Hudsonnal sokkal kényelmesebben, gyorsabban, jobban felszerelve tudta elérni az ország legtávolabbi területeit is. Debreceni egyetemi tanárságának volt egy érdekes és feltétlenül megemlíthető része is. Karácsony Sándor vezetőségi tagja is *Győrffy Kollégium Vezető Testületének* is, s mint ilyen, 1942-ben, Debrecenben megszervezte a Debreceni Győrffy Kollégiumot. Sikertült egy akkor és általa szervezett Pártfogó Testülettel megvásároltatnia és kollégiumnak megfelelő módon felújítani-átalakítani és berendezni a Veres utca 10 számú épületet, melyben végül is 20 egyetemi hallgató nyert otthont. A kollégiumi tagjai képezték Karácsony Sándor debreceni közönségszervező bázisát. Hamarosan kiderült azonban, hogy a pesti Győrffy Kollégium nem jó szemmel nézi a „karácsonyista” debreceni kollégium működését.

A Debreceni Győrffy Kollégium a sanyarú, a hadi gazdálkodástól sújtott háborús időszakban is szépen, mondhatni nagyszerűen működött, egészen 1944 elejéig, amikor is a kollégisták egy része elfordult Karácsony Sándortól és az őt képviselő, helyettesítő Lükő Gábortól, Kovács Ferencről és saját karrierjük biztosítását tartva szem előtt, radikalizálódtak és a felszabadulás után - ami sokunknak tényleges felszabadulást jelentett - a politikai életben tevékenykedtek. Mindenesetre a Debreceni Győrffy Kollégium pusztulása (1944. szeptember 15-én egy bombatámadás alkalmával az épület telitalálatot kapott. Mondhatni, hogy teljesen eltűnt, helyén egy hatalmas tölcser tátongott. Soha se épült újjá, sőt azzal, hogy az egyik szomszéd megvásárolta az üres telket és a saját portájához csatolta, még az emlékét is felszámolták) jelképes esemény volt. Arra is felhívta a figyelmet, hogy 1945-től kezdődően, egy egészen más világban, más körülmények között kell helytállni.

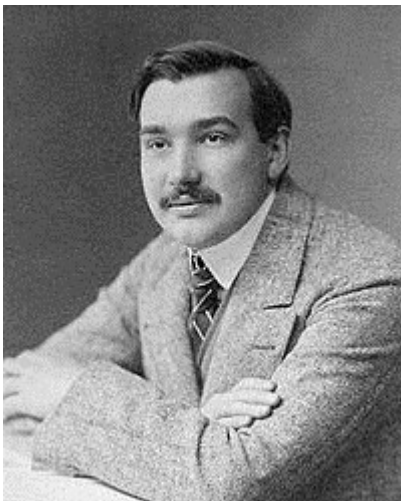
Karácsony Sándor számára is a felszabadulás tényleges felszabadulást

jelentett. Megszűnt lakásának állandó megfigyelése, Gestapo-fenyegetettsége. A demokratikus újjáépítés időszakában egyrészt az érdeklődés előterébe került, s barátai, tanítványai nagy részével együtt aktivizálódott. Két hatalmas kötete mellett számos kisebb írása jelent meg. Ezekben a társaslélektani rendszer kibontásaként az akkor adott magyar társadalom mélyreható elemzését nyújtotta.

Az a bizonyos „fordulat éve” Karácsony Sándort és barátai, tisztelői, tanítványai szűkebb körét se hagyta érintetlenül. Kikiáltották osztályellenségek, narodnyiknak, kuláknak, harmadik- vagy negyedik utasnak. Végül is nyugdíjazták. A diktatúra ezután se kímélte; attól fosztotta meg, ami nélkül nem tudott élni: a közösségtől. Halála 1952. febr. 23-án következett be. Ugyanakkor kézbesítették számára a nyugdíjmegvonásáról szóló értesítést. Temetése a legnagyobb terror idején, a Kerepesi úti temetőben valóságos tüntetés számba menő istentisztelet volt.

/Irodalom: Karacs Zsigmond: Karácsony Sándor bibliográfiája. Debrecen, 1986.- Kontra György: Karácsony Sándor. Magyar Pedagógusok. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadása. Budapest, 1992. -- Brezsnýánszky László és Vaskó László szerk.: Boros Dezső kiadatlan dolgozatai Karácsony Sándor pedagógiájáról és a tanárképzésről. ActaPedagogicaDebrecina 92.; Debrecen, 1990. -- Karácsony Sándor öröksége. Pedagógiai értékek és műhelyek Debrecenben 1. Debreceni Akadémiai Bizottság kiadása. Debrecen, 1991. -- Lendvai L. Ferenc: Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor. Akadémiai Kiadó kiadása. Budapest, 1993. - Karácsony Sándor: Magyar nevelés. Az 1943-as szárszói konferencián elhangzott előadás. A Csökmei Kör kiadása. (Budapest), 1993. -- Vö.: A földesi Karácsony Sándor Művelődési Társaság Füzetei I-V. (1998-2002) számaival./

Csáth Géza Földesen

Csáth Géza földesi hónapjairól sokáig mindössze néhány unokafivéréhez, Kosztolányi Dezsőhöz írott levele szolgáltatott dokumentálható támpontot. Az életrajzi beszámolók pontosan rögzítik, mikor ment Földesre, de azt csak hozzávetőlegesen tudják, mikor távozott a községből. Karacs Zsigmond *Tiszántúli rapszódia - Csáth Géza földesi napjairól* c. tanulmánya (Üzenet, 1997) is inkább a háttér megismeréséhez adott új ismereteket. Az 1997-ben közzétett Napló azzal kecsegtetett, hogy végre fény esik ezeknek a hónapoknak minden nyitott kérdésére, de kiderült, hogy a kéziratot Dér Zoltán már

régóta fogva ismerte, s adatait, ismeretanyagát használta. A *Fej a pohárban – Napló és levelek 1914–1916* nagyon fontos forrás, Csáth Géza akkori életének, melynek tetemes részét a földesi hónapok töltik ki, számos homályos pontját megvilágítja. Mivel azonban az író nem törekedett krónikás hűségre, életútjának aprólékos dokumentálásra, s talán egyet-mást szándékosan el is hallgatott, olykor heteket kihagyott, a konfliktussal végződött földesi kirándulás a Napló alapján nem rekonstruálható teljes hitelességgel. Másrészt a Napló 1916 szilveszterén megszakad, márpedig Csáth Géza földesi napjai ekkor még nem érték véget.

E sorok írója már 1980-ban, amikor a Hortobágyi Intézőbizottság felkérésére *Hajdú-Bihar megye irodalmi kalauza* c. füzetét írta, (megjelent 1984-ben) levéltári forrásokra akart támaszkodni. A megyei levéltárban már a kutatás első napján talált is szívderítő jelzeteket Csáth Gézával kapcsolatban, de érdemleges iratot nem! A kalauzban a jelzetek alapján a szűkös terjedelmi lehetőségek ellenére annyit mégis közölt, hogy Csáth Gézának – miután 1915 októberében elfogadták jelentkezését, alkalmazták Földes és Tetétlen községbe helyettes körorvosnak – 1916 nyarán vitái támadtak a járási főszolgabíróval és főorvossal, minek következtében távozni kényszerült. Ennél azonban jóval több tény lapul meg a levéltári jelzetekben, s minthogy a Napló számos kérdést továbbra is homályban hagy, nem tartom feleslegesnek az irodalomtörténet nyilvánossága elé tárni e 16-17 hónap életrajzi dokumentumait, amelyek azonban újabb kérdéseket vetnek fel.

Hogyan került Csáth Géza Földesre, ebbe az akkor 5700 lelket számláló Hajdú vármegyei nagyközségbe? Miután 1914-ben a Brassó melletti

Előpatakról behívták katonai szolgálatra, fény derült morfinizmusára. A sikertelen kezelés után egy évre felmentették, s neki állás után kellett néznie. Így került a szemhatárába Földes. A falu választott orvosa 1913 márciusától dr. Wéber Gyula (1881-1957) kassai német származású ember volt, 1914-ben behívták katonai szolgálatra, és 1919-ig volt távol. Egy sebesült vonat parancsnokaként szolgált orvos főhadnagyi rangban. Távollétében lebontották az orvosi lakást, mert életveszélyesnek nyilvánították, holott – felesége szerint, akivel 1980-ban még interjút készítettem - nem volt az, csak útjában állt egy Karacs Albert nevű nagygazdának, aki a telkét meg akarta nyújtani. Wéber műszereit és holmiját bevonulása előtt egy Szöllösi Kálmánné (Ványi Eszter) nevű asszonynál helyezte el, aki majd dr. Brenner József helyettes orvosnak és feleségének is lakást adott. Wéber 1918 végén hazatért, és tudomására jutott – hiszen faluszerte beszélték – hogy „a nagy Brenner” morfinista volt, de arról nem hallott, hogy öngyilkos lett, s arról sem, hogy Csáth Géza néven jeles írónak számított. Szöllösiék később a házat, ahol Brenner lakott és rendelt, eladták, Kiss István alezredes vette meg. A ház még a nyolcvanas évek elején állt, 1986-ban bontották le, csak fényképek maradtak róla. Csáth Géza több naplóbejegyzés szerint összekülönbözött Szöllösinével, s készült elköltözni tőle, talált is „jó, jobb lakást.” Hogy a költözésre sor került-e, naplójából nem derül ki világosan.

De térjünk vissza 1915-re. Könnyebb dolgunk lenne, ha a községi képviselőtestületi jegyzőkönyv nem lenne hiányos. Ám a minket érdeklő kötet (*Földes képviselőtestületi jegyzőkönyve 1915. I. 14- 1919. IX. 20.*) bosszantóan csonka. 1915. augusztus 3-án a közgyűlésen az elöljáróság még arról jelentett, hogy a „dr. Wéber községi orvos hadba vonulása által ideiglenesen megüresedett községi orvosi állást alispán úr 5343/1915 számú határozatával helyettesítés útján dr. Bernstein Jakab budapesti gyakorló orvossal töltesse be (...)” (Bernsteint egyébként 1915. június 16-án nevezték ki, s október 1.-ig praktizált. Ő már a második helyettesítő volt. Az első, dr. Balogh Géza.) A kötetben a következő jegyzőkönyv 1916 áprilisából maradt fent. Csáth jelentkezése és megérkezése 1915. október 14-e és 20-a között zajlott le. Aztán az 1916. augusztus 16-án tartott közgyűlés után legközelebb csak az 1917. augusztus 2-ai közgyűlésről maradt fent protokollum, tehát amikor Csáth valamelyik ügye (érkezése, fegyelmije, távozása) kulminált, az nincs hitelesen megörökítve. A tetétleni közgyűlési jegyzőkönyv ugyan teljes, de abban említés sem történik a községi orvos helyettesítéséről!

Csáth ugyanis Földest és Tetétlent együtt kapta meg, erről tanúskodnak működésének fellelhető hivatalos forrásai. Az egyik Hajdú Vármegye Közigazgatási Mutató Könyve(i) az 1915. 1916, 1917, 1918.- évekről. Ezek néhány szavas, betűrendben, távirati stílusban rögzített bejegyzések. A másik Hajdú Vármegye Közigazgatási (vagy Alispáni) Iktatókönyve(i) ugyanazokból az évekből. Ezek szövegei sokszor szóról szóra megegyeznek az előbbiekével, de egy-két esetben valamivel hosszabbak, s azért is értékesebbek, mert közlik a dátumot, lévén a könyv szerkezete kronologikus. Az első bejegyzés 1915.

október 14-én történt: *Brenner József orvos körorvosi helyettesítésre ajánlkozik.* Csáth naplójában 1915. október 20.-ai keltezéssel számol be érkezéséről. Benyomásai nem rosszak, habár rendkívüli állapot uralkodott a községekben. Földesen 108, Tetétlenben 422 erdélyi menekült növelte a gondokat, a megye településein 1916-ban átmenetileg 28 ezer katonát kellett elhelyezni. Hólyagos himlő- és tifuszi járvány szedte áldozatait, a sertésállományt pestis tizedelte. Sokan küszködtek tüdőbajjal is. A fertőző betegségekkel való találkozás Csáth Gézát többször is hisztérikus hypochondriás állapotba kergette. Október 22-én ezt olvassuk: *hajdúszoboszlói főszolgabíró Dr. Brenner Józsefnek Földes és Tetétlen községekbe helyettes orvosul kinevezését, s tiszteletdíja folyóvá tételét kéri.* A mutató könyv szerint hamarosan megtörtént *Dr. Brenner József földesi és tetétleni helyettes orvos tiszteletdíjának folyósítása.* Érdekes, hogy december 7-én mégis *Főorvos úr (617) Püspökladány, Kaba, Tetétlen, Földes és Hajdúszovát községekbe orvos kirendelése iránt Belügyminiszter úrhoz felterjesztést kér intézni.* A hajdúszoboszlói főszolgabíró 1915. december 17-én (az alispáni hivatalba érkezett dec. 19-én) *Dr. Bagi Gyula kabai, dr. Bélteky Lajos tetétleni, dr. Wéber Gyula földesi és dr. Brenner József földesi orvosok felmentési javaslatait beterjeszti.*

1916-ban a mutatókönyvben neve alatt először ez olvasható: *Dr. Brenner József tetétleni orvosi tiszteletdíja kifizetését kéri.* Az iktatókönyv a főorvos február 20-ai előterjesztésében *Tetétlentől járó tiszteletdíjat* említi. Március 4-én a főispán *Dr. Bagi Gyula, Dr. Wéber Gyula, Dr. Bélteky Lajos fel nem mentését, Dr. Brenner József orvos szabadságolását (...) tudatja.* Csáthék a nyarat, mint Kosztolányinak küldött leveléből tudjuk, eleve Földesen tervezték eltölteni. Ekkor történt a malőr! Csáth Géza VIII. 3. keltezéssel így számol be Naplójában: „Fel kell jegyezni ezt a hallatlan és példátlan szemtelenkedést, amiben a hajdúszoboszlói főszolgabíró és járásorvos részesítenek. Legújabbban azt követelik, hogy Forrainak 30 koronát fizessenek. Miért? Mert himlőoltásokat végeztem az uradalomban, és a nyirkot 10X2 személyre írtam fel és nem 1X20 személyre. A patikus ezért jogtalanul sokat, 40 koronát számított, és miután néki üthetik bottal a nyomát, most reám olvassák, hogy normaliter kellett volna írnom 1X20 személyre, ami maximum 10 koronába kerül. Így tehát 30 korona kárt csináltam, fizessem azt ki. Ez már sok a szervilizmusból és a hízélgésből. A járásorvos képviselő akar lenni, és így most az én bőrömön óhajt udvarolni Forrai zsidónak, akié egy nagy uradalom, a 16 000 000 korona vagyon!” (A főszolgabíró Ercsey Gyula, a járási főorvos H./amvai/ Kovács Bálint. A Forrai-Fischbein család Hajdú vármegye legnagyobb földbirtokosai közé tartozott, Ernő a negyedik leggazdagabb ember a megyében, de József és Sándor is megyei képviselő volt virilis alapon.)

A járási főorvos gyorsan és kíméletlenül hivatalos útra terelte az ügyet, augusztus 8-án ugyanis ezt rögzítik a könyvek: *Dr. Brenner József (földesi) községi orvos fellebbezése a hajdúszoboszlói főszolgabíró 3364. sz. határozata ellen a felszámított orvosi díjak egy része visszafizetésének elrendelése miatt.*

(Sajnos, az egykori főszolgabírói iratok sincsenek meg a levéltárban!). Még ugyanazon a napon *Dr. Brenner József földesi orvos június és július havi fizetését kéri.* A betegeskedő Csáth újabb, az ügyre vonatkozó naplóbejegyzése augusztus 11-én: „Fél 9-kor a legnehezebb állapotomban Fodor küldi az új iratokat. Szolgabíró behív Szoboszlóra járásorvos általi vizsgálatra. No, még csak ez a szemtelenség kellett. Küzdeni fogok. (...) Végre megtalálom a helyes utat. Holnap bemegyek Debrecenbe, és megtudom, csakugyan joga van-e engem, a tisztet, egy járásorvosnak megvizsgálni. (...) Karácsony Sándor felajánlja, hogy bevisz Debrecenbe kocsiján.” Augusztus 12-én valóban felkereste Pákozdy Sándor alispánt Debrecenben, akinek színlelt vagy valódi megértése felvillanyozta a már-már depressziós Csáthot. Augusztus 31-én a hajdúszoboszlói főszolgabíró *Dr. Brenner József orvos ellen felmerült panaszok tárgyában felvett jkönyveket beterjeszti. Előadó főorvos.* (dr. Losonczy Álmós, megyei tisztí főorvos). Szeptember 3-án hajdúszoboszlói *főszolgabíró Dr. Brenner József fellebezésére vonatkozó iratokat beterjeszti. Előadó főorvos.* Szeptember 11-én Csáth Géza feladatai között ezeket jegyzi be naplójába: „1. Új lakást kell keresnem. 2. Visszatartott fizetéseim kifizetését alispánnál keresztülvinnem. 3. Szolgabíró és járásorvos újabb szennyves vádjait megsemmisítenem. 4. Pénzeimet behajtanom. 5. Új állást szereznem. 6. Azután diadalmasan távozni.” A következő napi bejegyzésben már nyugtázza, hogy megjött a fizetése, amit az alispán közbenjárásának tulajdonított.

Felettebb érdekes dokumentum következik a mutatókönyvben: *Dr. Brenner József orvos orvosi alkalmazási ügyben beadványt beterjeszti.* Ez a szöveg alig értelmezhető, szerencsére a hivatalnok az iktatókönyvben részletesebben szignálta az ügyet: *Dr. Brenner József orvos Forrai uradalmi orvosi alkalmazása ügyében beadványt beterjeszti. Előadó főorvos.* A datum szeptember 14-e. A három Forrai közül a tetétleni nagybérllő, József jöhet szóba. Bizonyára volt ígérete tőle, de hogy miért nincs folytatása az ügynek, talány marad. A járás gáncsolta el? Forrai visszalépett? Ő gondolta meg magát? Tény, hogy 1916 őszén a tetétleni állásából eltávozott. Elküldték vagy ő mondott fel, ez sem derül ki egyértelműen. Szeptember 18-án naplójában feljegyzí:

„Az ügyekből eddig meg van valósítva: 1. Új lakást sikerült szerezni. Jót. Jobbat. 2. A támadásokat az alispánhoz írt megjegyzéseimben visszavertem. 3. Új állás íránt levélakciót megkezdtem. Hátra van még: 1. A lakásból átköltözni. 2. Banya kártérítési követeléseit visszaverni. 3. Az új orvos által okozott konkurenciát legyőzni, vagy 4. Új állásba utazni, s ott megtelepedni. 5. A P- és M-dózisokat lefokozni.” Szeptember 25-én a *főszolgabíró Dr. Kovács Albert orvosnak tetétleni orvosi állásra helyettesítését kéri.* Október 13-án a hajdúszoboszlói főszolgabíróra hivatkozva megyei főorvos jelenti, hogy *dr. Kovács Albert tetétleni helyettes orvosi állását elfoglalta.*

November 4-én a hajdúszoboszlói főszolgabíró *Dr. Brenner József orvos fegyelmi iratait beterjeszti.* Csak sejtjük, hogy mi lett a fegyelmi vizsgálat eredménye: nyilván azt tanácsolták neki, hogy távozzék! Vagy az ő önérzete

nem tudta elviselni a meghurcolást? Mindenesetre feleségével együtt november 3-a és 10-e között Pesten, Szabadkán, Óbecsén és Péterrévén járt „orvosi állás ügyében.” November 14-ei naplóbejegyzése szerint aggasztja a katonaság dolga, a péterrévei állás kérdése, egyáltalán a jövő bizonytalansága. Egyelőre december 7-én (érk. 10-én) a *hajdúszoboszlói főszolgabíró Dr. Brenner József szabadságára vonatkozó iratokat beterjeszti*. Az érintett egy nappal később, december 8-án megküldte az *országos betegápolási alap terhére rendelt gyógyszerek ügyébeni jelentése-t*. Kérdés, ez összefüggésben volt-e a fegyelmissel? Naplója szerint december 9-én behívót kapott, azonnal Budapestre utazott, ahonnan 15-én tért vissza Földesre. Egy nappal korábbi, december 14-ei dátummal az iktatókönyvben ez a bejegyzés áll: *Főszolgabíró (Hajdúszoboszló) Dr. Brenner földesi orvos elleni feljelentése. Előadó főorvos.*

Várható volt a készülő feljelentés, ennek ellenére a karácsonyt remek hangulatban töltötte feleségével, noha a jövő tervei között első helyre ez tette: „1. Minél előbb végleges állást szerezni.” Ennél többet mond az utolsó bejegyzés, az óévről készített mérleg Sérelmek rovata: „El kellett tűrni minden nagyobb retorzió reménye nélkül a járásorvos és a szolgabíró komisz hivatali packázásait. Elégtétel volt, hogy az alispán nem adott nekik igazat, és semmi tekintetben eddig büntetés alá keríteni nem tudtak, holott ez irányban sokat fáradoztak.” Itt a napló megszakad, de földesi napjai még nem értek véget. 1917. január 15-én mindkét könyvben azonos szöveggel ez a bejegyzés olvasható: *Dr. Brenner József tetétleni h. orvosi tiszteletdíja okt. és november havi részlete kiutalását kéri*. Röviddel azután, január 21-én a főszolgabíró jelenti, *Dr. Brenner József földesi helyettes orvos eltávozik állásából febr. 1.-én*. Majd február 8-án ez a bejegyzés következik: *Dr. Brenner József szegény betegek részére rendelt gyógyszerek árában 4 K. 18 ft küld*. Hogy pontosan mikor költözött el a községből, nem tudjuk. *Hajdúszoboszlói főszolgabíró április 4-én Brenner orvos tetétleni helyettes orvosi illetménye ügyében jelent*. A jelentést április 20-án a megyei főorvos megismétli. Vélhetőleg nem találták jogosnak követelését. Csáth Géza már bizonyítottan nem volt Földesen, mert április 27-én *Hajdúszoboszlói főszolgabíró Dr. Brenner Józseftől a 41 K 74 ft. behajtani eltávózása miatt nem tudja*. A fegyelmi eljárás során egy bizonyos összeg visszafizetésére kötelezték. Hogy a követelés eredetileg is 41 korona 74 fillér volt, vagy a tartozás fejében illetményét visszatartották, s így jött ki a szóban forgó összeg, arra nem tudunk válaszolni. A hatóság minden bizonnyal zálogként vissza akart tartani valamilyen holmiját, (világháború lévén, bármit szállítani csak engedéllyel lehetett!) mert május 11-én *Dr. Brenner József orvos szállítási engedély ügybeni panaszá-t* rögzítik a könyvek. Ugyanekkor egy másik bejegyzés szerint ismételen *tetétleni orvosi tiszteletdíja kiutalását kéri*. Június 10–12-e körül (a hivatalnok elfelejtette a levél dátumát a rovatba beírni) *Brenner főorvos Székesfehérvár lisztkészlete szállítására engedély kiadását kéri*. Közben Földesre megérkezett az új orvos, dr. Lichtman Dezső, akinek első dolgai közé tartozott, hogy a gyógyszertár gondnoka ellen feljelentést tegyen. Végre június 16-án a *főszolgabíró* meghozta *Dr. Brenner József szállítási*

engedély ügyébeni véghatározatát.

Am maradt még két „pikáns” adat a mutatókönyvben. Sajnos, az 1917-es év ügyforgalmának csak 1-8000-ig található az iktatókönyve, márpedig a *Dr. Brenner József elleni végrehajtás ügyében Székesfehérvár polgármestere értesítése* bejegyzésnek 14472 az iktatószáma. Ezek szerint a szolgabíró megpróbálta utolérni, és a behajtást végrehajtani. Ez azonban nem sikerült. Végül *Belügyminiszter úr Dr. Brenner József földesi községi orvost szabályellenes rendelése folytán felmerült 41 K 74 fillér összegnek megfizetése alól felmenti.* A leiratot 1917. december 29-án kapta a megye, rövidesen hatalmas pecséttel ráütötték: *Selejtezve!*

Földes: elföd, játszott egyszer a szavakkal az író. Nem földte el, kivetette. De nem is a községgel gyűlt meg a baja, a járás néhány embere fenekedett ellene. Joggal, jogtalanul? Attól tartunk, ismerve anyagi szemeleletét, a könnyű élet utáni sóvár vágyát és főleg betegségét, hogy maga kereste magának a bajt! Vélhetőleg nem volt ártatlan azokban az ügyekben, melyek a fegyelmi vizsgálathoz vezettek. Ekkor már a végzet gravitációja javában működött, drogéhsege elfojtotta művészi ambícióiát, kikezdte emberi-etikai tartását.

Sohasem tudjuk meg, Csáth Géza értesült-e „ellenségei”, a hajdúszoboszlói főszolgabíró és járási főorvos sorsáról? Nos, Dr. Losonczy Álmos Hajdú vármegye tiszti főorvosának 1917. június havi jelentésében olvassuk: „Május hó 31-én Budapesten Dr. H. Kovács Bálint hajdúszoboszlói járásorvos idegbántalmakban elhunyt, kiben a közegészség páratlan munkásságos és kötelességét szigorú pontossággal teljesített férfiút vesztett el.” 1917. november 11-én a közigazgatási bizottság elé terjesztett alispáni jelentés 8. pontjában pedig ez áll: „Végül Ercsey Gyula főszolgabíró ellen elrendelt fegyelmi ügyekben az eljárás folyamatban van.” Mit követett el, nem ismeretes, de annyi bizonyos, hogy rövidesen elcsapták.

MONOGRÁFIÁNK ELŐFIZETŐI

id. Andódi Gyuláné / Nagy Irma /

Édesapja Nagy Zsigmond, a 48-as Olvasókör elnöke, a helyi Takarékszövetkezet alapítója. Testvére Nagy Imre, aki gyári munkából szorgalmával munkaügyi miniszter helyettesi rangig jutott.

özv. Antós Albertné / Gara Irma /

Szülei Gara Imre és Lukács Irma tősgyökeres földesiek. Nehéz gyermekkorra volt, édesapja többször teljesített katonai szolgálatot. 1951-ben ment férjhez Antós Alberthez. Házasságukból négy gyermek: Albert, Imre, Gyula, István született. A Rákóczi Tsz, majd a Karácsony Sándor ÁMK dolgozója. 1986 óta özvegy. Aktív résztvevője a nyugdíjas klubnak és a kertbarát körnek.

Ajtai István

Anyai ágon földesi származású, a Pataki és Vékony családok leszármazottja. Újpesten született 1944-ben. 1967-től a BM alkalmazottja, a XXII. Kerületi rendőrkapitányság közrendvédelmi osztályvezető helyettese, egyben a járőralkalmazott vezetője, oktatótiszt, rend- biztos. Alezredesi rangban vonult nyugdíjba. Ma Érden él.

Balku Bálintné / Tóth Jolán /

1917-ben született Földesen, egyszerű, de megbecsült kovácsmester családjában, majd Koroknai Mártonné nagymamájánál nevelkedett, ahol istenfélő, adakozó, embertársaikon segítőkész példát kapott. 1934-ben ment férjhez Balku Bálinthoz, akivel haláláig 41 évet éltek együtt. Négy lánygyermekük született: Mariska, Jolánka, Juliska és Icuka. Férje zenész és a református egyház harangozója volt. Férje beosztása kapcsán 1968-tól gyűjtötte a református egyháznak az adományokat és az egyház fenntartási járulékot. 32 éves áldozatos munkáját Földes nagyközség önkormányzata a Földes községért emlékéremmel jutalmazta 2000-ben.

Özv. Bene Albertné / Nagy Gizella /

1940-ben született. Ősrégi helyi gazdálkodó családból származik. Édesapja a mezőgazdasági újításairól országosan ismert Nagy Lajos. 1956-tól a Kossuth-, a Rákóczi Tsz növényápolója, majd savanyító üzemi munkás, később SZTK ügyintéző. Férje fiatalon meghalt. Gyermekeik: Albert és Gizella.

Csapó Géza

1921-ben született Orosházán. Szülei 9 éves korában meghaltak, nagybátyja nevelte fel. Korán dolgoznia kellett, jövője érdekében a pék szakmát tanulta ki. 1940-ben behívták katonának, a háború végétől orosz hadifogoly négy évig, egy szénbányában robotol. Hadifogságából hazatérve Kabán, majd Földesen pékmester. 1954-ben házasságot köt Imre Erzsébettel. A közösségért való tenni-

akarás határozta meg életét. Földesen sütőüzemet alapít, országos birkózó bajnokként létrehozza a később olimpikonokat is nevelő birkózó szakosztályt és a kertbarát kört. Munkásságát a szakmai elismerések mellett a Munka Érdemrend ezüst fokozatával és a Földes Községért emlékéremmel jutalmazták.

Csuha Sándor

Csuha Sándor József és Katona Piroska házasságából 1944-ben született Földesen. Szorgalmas szülei testvérével, Csuha Ilonával együtt nagy szeretetben nevelték. A sorkatonai szolgálat után, 1967-ben megnősült, felesége Takács Ilona. Házasságukból két gyermek született: Sándor és Katalin. Lányuk családot alapított, férje Oláh László. Unokái László és Gergő jó tanulók, a kyokushin karate sportágban jeleskednek.

Dajka István

Földműves szülők kilencedik gyermekeként született Földesen. Még ötéves sem volt, mikor árvaságra jutott. Édesanyja 4 hold földön gazdálkodott idősebb testvérei segítségével. Munkahelyei: a Rákóczi tsz, majd a helyi Földműves szövetkezet vendéglátó részlege, később az ÁFÉSZ Tüzép telepe. 1965-ben házasságot kötött Nagy Terézszel, aki a Rákóczi tsz-ben könyvelőként dolgozott. Gyermekeik: István és Éva

Dajka Károly

Földműves szülők hetedik gyermekeként született Földesen. 1952-től a Rákóczi tsz tagjaként földműveléssel foglalkozott. 1953- 55 között sorkatonai szolgálatot teljesített. 1961-ben kötött házasságot. Gyermekeik: Irma, Mária, Katalin

Dajka Lászlóné / Tóth Ilona /

1935-ben született Földesen., édesanyja Ványi Ilona. A család története szerint az első Földesre költözött Ványi család sarja, egykoron Feketehalmi Ványinak nevezték a családot. Űknagyapja egyik építője volt a református templomnak. Gyermekei: Erzsébet és László. Unokái: Szabolcs, Ádám, Krisztián, László

özv. Domokos Lajosné /Balku Jolán /

1936-ban született Balku Bálint és Tóth Jolán második gyermekeként. Nehéz gyermekkorra volt, tovább nem tanulhatott, családját osztályidegennek minősítették. 1961-ben házasságot kötött Domokos Albert és Domokos Karolina elsőszülött gyermekével, Domokos Lajossal. A Rákóczi tsz adott munkát mindkettőjüknek. Gyermekeik: Jolán óvónő, Ibolya tanár.

Jámbor Gyula

Szülei: Jámbor Zsigmond és Pintye Eszter. Esztergályos szakmát tanult, majd a Magyar Rádióhoz került dolgozni. Később vállalkozást indít. A vradó mozgalom aktivistája, a MAVASZ vezetőségi tagja. Ötvenötösörös vradó. Önkéntes vradói szervező munkáját 1996-ban Göncz Árpád köztársasági elnök a

Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszttel ismerte el.

Jenei Józsefné / Szöllőssy Piroska /

Földesen született, négyen voltak testvérek. Szülei 1923-ban kötöttek házasságot, 65 évet éltek együtt.

id. Karacs Géza

Földesen született, 1928-ban. Szülei Karacs Lajos és Varga Julianna földműveléssel foglalkoztak. 1952-ben kötött házasságot Bene Etelkával. 1951-ig szülei földjén gazdálkodott. Szüleit osztályidegennek nyilvánították, földjüket elvették. Hat évig az iparban dolgozott, majd bérelt földön gazdálkodott. 1959 novemberében a nagy tsz-fejlesztési hullám hatására belépett a Rákóczi tsz-be. 1988 évi nyugdíjazásáig ott is dolgozott. A rendszerváltás után a kapott kárpótlási jegyekből földet vásárolt. Öt évig vállalkozóként, jelenleg östermelőként gazdálkodik. Fia Géza a Rákóczi Kft alkalmazottja. Egy unokája van.

Karacs Imre Viktor

1928-ban született Földesen. A Karacs-család gazdag történeti múlttal rendelkezik, Karcagon élő egykori ősapjuk, Karacs Jakab 1651-ben III. Ferdinánd királytól nemesi oklevelet kapott. A mai Karacs család közvetlen őse, Karacs Pál a török támadások elől menekülve 692-ben települ le Földesen. Édesapja Karacs Viktor Oláh Lídiával kötött házasságot. Testvérei: Gizella, Lídia, Albert. A Karacs-család 1951-ben az akkori viszonyokból adódott kényszer miatt elhagyta Földest. Először Karacs Imre a mélyépítő iparban, majd a bányászatban dolgozott. Munka mellett műszaki főiskolát végzett és 1988-ban a mátraaljai szénbányák osztályvezetőjeként ment nyugdíjba. Feleségével, Szöllőssy Jolánnal Gyöngyösön élnek. Fiuk dr. Karacs Imre Sándor villamosmérnök vállalkozó feleségével, Mindszenty Klárával és Kristóf, Viktor, Veronika és Krisztina nevű gyermekeikkel Budapesten él.

Katona Albert

1948-ban Földesen született, középbirtokos földműves családban. Szülei Katona Albert és Boldogh Irma. Mezőgazdasági vállalkozóként tevékenykedik.

Katona Miklós

1950-ben Földesen született, középbirtokos földműves családban. Szülei: Katona Albert és Boldogh Irma. A rendszerváltozásig a Rákóczi tsz dolgozója, majd 1992-től mezőgazdasági vállalkozó. Felesége Domokos Mária. Gyermekeik: Marianna és Gabriella.

Karácsony Márton

Ősi földesi család sarjaként 1928-ban született. Sokat szenvedtek az első és a második világháborúban. Édesapja a második világháborúban hősi halált halt. A Rákóczi tsz alapító tagja, agronómusa. Mezőgazdasági Akadémiát, majd agráregyetemet végzett. Széleskörű műveltséggel és érdeklődéssel rendelkezett. 1998-ban elhunyt. Felesége Nagy Karolina Gyermekai: Judit és Attila.

Kemecsei Imre

1938-ban Földesen született, földműves családban. Felesége Horváth Teréz, akivel 1960-ban kötött házasságot. Mindketten a Rákóczi tsz tagjaként a növénytermesztésben, illetve a savanyító üzemben dolgoztak. Kemény és áldozatos munkával szép otthont teremtettek. Gyermekük: Imre építésmérnök, akinek szakmai sikereiről sok szép épület árulkodik a Dunántúlon, Mária lengyel- népművelés szakos tanárnő.

Kenéz Gézáné / Végh Karolina /

Földesen született 1931-ben, hívő református, földműves családban. Szülei: Végh Sándor és Pércsi Karolina. Édesapja a gazdálkodás mellett aktív közéleti ember, vadász, önkéntes tűzoltó, énekkari tag, zenész és aktív társadalmi munkás. Férje Kenéz Géza, akivel hosszú évtizedekig a berettyóújfalui állami gazdaságban dolgozott. Gyermekük: Ibolya, védőnőként dolgozik.

Kiss Ferenc

1944-ben született Földesen, ősrégi helyi gazdálkodó családban. Szülei: Kiss Ferenc és Keserű Emma Irén. Felesége Nagy Erzsébet. Két fiúgyermekük van. Mindketten a Rákóczi tsz dolgozói, zetoros, illetve szakács beosztásban. A rendszerváltozás fordulatot hozott életükben, a szüleiktől örökölt földet saját művelésbe vették. Gyermekükkel együtt gazdálkodnak.

Kovács Gáborné

Szülei: Balku Bálint és Tóth Jolán. A köztisztviselői állású család negyedik gyermekeként született 1945-ben. Tizenévesen már részt vállalt a családi munkamegosztásban. 1965-ben kötött házasságot Kovács Gáborral. Férje közéleti szereplést vállal, évekig tanácsos. Gyermekük: Ilona általános orvos, patológus szakorvos, Erzsébet szakgyógyász.

Megyeri Szabolcsné

Mezőgazdasággal foglalkozó család hatodik gyermekeként 1946-ban született Tiszakanyáron. A szegedi egyetemen tanult, kiváló hallgatóként elnyerte a népköztársasági ösztöndíj első fokozatát. Az egyetemet 1969-ben kitüntetéssel végezte el. Kabán gyógyszerész, majd 1982-ben Földesre kerül. Ebben az évben szakgyógyászati képzést is szerez. 1970-ben házasságot köt Megyeri Szabolccsal, aki agrármérnök, növényvédő szakmérnök Kabán. Gyermekük: Boglárka aneszteziológus-intenzívterápiás szakorvos, Szabolcs mérnök-

informatikus. 1995-ben privatizálta a helyi gyógyszerellátást, Sápon és Tetétlenen fiókpatikát létesített. Munkatársai: Patainé Bíró Piroska, Oláh Imréné, Imre Sándorné, Tóth Lajosné.

Mocsári Sándor

Középparaszti családban született 1948-ban. Szülei: Mocsári Sándor és Mosonszki Margit. Szülei példáját követve a Rákóczi tsz tagja 1992-ig. Testvére Imre, Budapesten él. 1970-ben kötött házasságot Kovács Irénnel. Gyermekai Sándor és Irén. 1992-től 19,5 hektár földjén önálló gazdálkodást folytat.

Nagy Ferenc

1931-ben született Földesen. Hatan voltak testvérek. Ketten közülük elkerültek a faluból, de kötődésük megmaradt a községhez. Évente ma is rendeznek családi találkozót, az un. Nagy-napokat. Kovács szakmát tanult, nyugdíjazásáig a Rákóczi tsz-ben dolgozott. Autóbuszvezető, a térsztaüzem aranykezű újítója, karbantartója. 1958-ban feleségül vette Szabó Juliannát. Sokat dolgoztak családjuk boldogulásáért. Gyermekük: Judit Németországba ment férjhez, Ferenc gyógynövény vállalkozását vezeti, Marika a Rákóczi tsz könyvelője.

Nagy József

Földesen 1938-ban született, iparos, cipésmester családban. Édesapja Nagy József, édesanyja Pécsi Terézia., bátyjával Nagy Lászlóval nagy szeretetben nevelte fel. A tetétleni, majd a kabai gépállomáson traktorvezető. 1957-ben hazatér a Rákóczi tsz-be dolgozni, itt előbb traktoros, majd gépjármű villamossági szerelő. 1957-ben megnősül, felesége Joó Karolina. Harminc évig tagja a helyi önkéntes tűzoltó egyesületnek. Családjával a Református egyház tagja, több ciklusban egyházi elől járó, presbiter. Gyermekük: Ibolya és Katalin.

Nagy Sándor

1938-ban született Földesen, földműves családban. Szülei: Nagy Albert és Pércsi Margit. 28 évig tanyán laktak. 1961-ben kötött házasságot. Feleségével, Balla Rózával évtizedekig a berettyóújfalui állami gazdaság dolgozói, ő állattenyésztési ágazatvezető, felesége bérelszámoló, később a Haladás Áfész bolti eladója, majd boltvezetője. Mindketten többször részesültek kitüntetésekben. Gyermekük: Sándor

Oláh Lajosné / Karacs Kornélia /

1936-ban Földesen született. Előbb az óvoda, majd a községi tanács dolgozója. 1959-ben házasságot köt Oláh Lajossal. Szabadidejében lelkes közeleti ember, két ciklusban tanácsstag, a díszítőművészeti kör vezetője, a népfőiskolai egyesület és kertbarát kör tagja. Alkalmi versíró, verseit, írásait közösségi rendezvényeken ismerhetik meg az érdeklődők. Gyermekük: Katalin

és Klára. Büszke arra, hogy lakóházuk ma is három nemzedék otthona.

Pálfi Sándor

Földesen, paraszti gazdálkodó családban született, 1928-ban. Nyolcan voltak testvérek, ebből édesapjától ketten. Szülei: Pálfi Gyula és Pércsi Zsófia. Előbb szüleivel gazdálkodik, majd a katonaéveket követően a berettyóújfalui járási tanácsnál dolgozott. 1957-től nyugdíjba vonulásáig a Belügyminisztérium szolgálatában állt. Felesége: Nagy Agnes, aki óvodapedagógusként pályakezdő éveit Földesen, a Kállay-óvodában töltötte. Két fiuk van.

Pércsi Ferenc

1928-ban született Földesen. Édesapja Pércsi Lajos kovácsmester, édesanyja Rácz Zsófia. Édesapjánál kovácsinas, a szakmát elvégezve 1947-től kovács. 1950 márciusában a kilátástalan körülmények miatt szüleivel Törökbálintra költözött. Később Budakeszin telepedett le, és szakmájában dolgozott 1984-ig, nyugdíjba vonulásáig. Gyermekei: Zsófia és Ferenc.

Pércsi Miklósné /Bene Eszter /

Földesen 1947-ben született, a község egyik legősibb és legnépesebb családjában. Őseik a Bene család eredetét 1646-tól vezették, melyet ma ő folytat. Ketten voltak testvérek, bátyja 1956-ban sorkatonaként halt meg. A KSH debreceni igazgatóságán több mint húsz éve összeíróként dolgozik. Férje Pércsi Miklós 16 éves korától a Rákóczi tsz-ben dolgozott. Nyugdíjasként ma az Agromarkt Kft portása. Gyermekek: Katalin

Péter Imre

1948-ban Sápon született. Édesapja Péter Imre székelyföldi, édesanyja Erdei Piroska anyai ágon földesi származású. 1968-tól a Komádi tv állomáson adástechnikus, majd 1981-től a Rákóczi tsz csoportvezetője. 1980-tól tanácsstag, Öt évig társadalmi tanácselnök helyettes, 1990-ben fél évig társadalmi tanácselnök, 1990-2002 között Földes polgármestere. 1967-től napjainkig megyei és országos lapok munkatársa. Irodalomtörténetszakértő, Karácsony Sándor Művelődési Társaság alapító elnöke. 1994. október 23-án közéleti tevékenységét a Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztrel ismerte el Göncz Árpád köztársasági elnök. 1970-ben kötött házasságot. Felesége Orosz Irma, a helyi Postahivatal vezetője. Gyermekeik: Andrea és Imre

Putics Józsefné /Dencs Ibolya /

Nagyszülei és édesanyja Földesről, édesapja a Heves megyei Hortról származik. Édesapja a nagyváradi káptalan kertésze volt, majd a második világháború kitörése után a család Földesen telepedett le. Édesapja, Dencs Mihály kertészetet létesített, meghonosítva a híres hevesi dinnyét, majd később a Rákóczi tsz kertészetét vezette, tudását és tapasztalatát sok egyetemi gyakornoknak adta át. Súlyos csapás érte a családot 1962-ben, a 18 éves

testvére, Irénke leukémiában meghalt.

Budapesten okleveles árszakértőként egy nagyvállalat titkárságát vezette, majd 1991-től kereskedelmi reklám- és propaganda bt-t szervezett. 1972-ben kötött házasságot, férje a nyugdíjba meneteléig a Magyar Édesipar vezérigazgatója volt.

Sápy Sándor

Régi nemesi parasztszaládban született Földesen, 1921-ben. Édesapja: Sápy Zsigmond, édesanyja Rácz Karolina. Szülei birtokán a családdal együtt gazdálkodik. 1942-ben bevonult Kassára tényleges katonai szolgálatra, két év múlva kikerült a harctérre. Két hónap múlva súlyosan megsebesült, hősiességét bronz vitézségi érmmel ismerik el. 1946-ban hadirokkantként került haza. 1948-tól 1962-ig a Földművesszövetkezetnél dolgozik, 1963-tól a Rákóczi tsz baromfi telepének a vezetésével bízták meg. 1949-ben házasságot kötött Szöllőssy Emmával. Sok társadalmi munkát is végzett. Tanácstag, vb tag, a rendszerváltás után a földkiadó bizottság elnöke, az idősek klubjának elnöke.

Sápy Sándorné / Szöllőssy Emma /

1925-ben született Földesen, nemesi parasztszaládban. Apja Szöllőssy Gábor, édesanyja Tóth Emma. Cukrásznak tanult, de a szakmát a háború miatt nem tudta megszerezni. Szüleivel gazdálkodott. 1949-ben kötött házasságot Sápy Sándorral. 1955-ig a Földműves szövetkezetnél, majd nyugdíjazásáig a községi tanácsnál dolgozott pénzügyi területeken. Több mint huszonöt évig végzett társadalmi munkát szakszervezeti vonalon.

Szabó Imréné

Apai ágon családjá nemesi származású. Királyi utasításra telepedtek Szabolcs vármegyéből Földesre. A közbejött történelmi események miatt 1950-ben családjá minden tagjának el kellett hagynia a községet. Családjá két-két férfitagja áldozta életét az első és a második világháborúban a hazáért. Csupán ő tért vissza Földesre az egyéni életében bekövetkezett tragédiák miatt. Két házassága és négy gyermekének a felnevelése köti a faluhoz.

Szörnyi István

Hétgyermekes parasztszaládban született Földesen. Az általános iskola elvégzése után az állami gazdaságban, majd a Rákóczi tsz-ben dolgozott. 18 éve mezőgazdasági szakcsoporthag lett, hét éve pedig egyéni vállalkozó. Mezőgazdasági bér munkát végez. Gyermekük: Irma

Tarr Zsolt

1969-ben született Berettyóújfaluban. Gyermekkorát Mezősason töltötte. 1995-től él Földesen, ahol vállalkozásait indította. 1999-ben apai nagyapja után vitézzé avatták. Felesége: Balácsi Erzsébet, aki tanítóként dolgozik. Gyermekük: Zsófia és Borbála Sára

Tóth Sándor

1943-ban született Földesen. Családi kötődése Földeshez 1722-ig vezethető vissza, ősük ekkor települt Okányból Földesre. Felesége: Antós Mária. Gyermekük: Sándor építésmérnök, Lajos tanár, Marianna banki tisztviselő.

Ványi Sándorné / Joó Lajosné, Körtvélyesi Ilona /

Sápon született 1926-ban, nemesi múltú középparaszt családban. 1946-ban kötött házasságot Joó Lajossal, akivel sokat dolgoztak közösen a község újjáépítéséért. Férje 1953-1957 között tanácselnök helyettes, 1957-1961 között tanácselnök volt, 1961 augusztusában elhunyt. Egy gyermekük született: Lajos. A Rákóczi tsz-ben, majd a bölcsődében dolgozott. 1970-ben újra férjhez ment, második férje Ványi Sándor lett. Házasságával öt felnőttgyermek és családjaik gondját vette a vállára.

További előzetőink.

*/adattárunkba nem küldtek családi
adatokat/*

Bíró Lajos

Sápy Jenő +

Máthé Miklós

Bene Albert

Nyíró Albert

Csótó András

Jenei Antal +

Dr. Nagy Judit

Bojtor Sándor +

Pércsi Imre

Jenei Imréné

Ifj. Felvégi Béla

Kiss Gézáné

Sápi Imre

Kóti Sándorné

Karácsony Ferenc

Karmazsin Gyuláné +

Nagy Sándorné

Nagy Lajos

Karacs László

Szabó Gyula

Sárréti Közterület fenntartó Kft

Kemecsei Géza

Péterné Kemecsei Krisztina

Miklósi József

Kakucsi Lajosné

Joó József

Nagyidai József

Nagy Lajosné

Antos Zsigmond

Nagy Károly

Király Lajos

Bojtor János

Lipcsei Jánosné

Előfizetőink névsora lezárva. 2002. december 3

Fotók az ezredforduló éveiből.

